

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • τεύχ. 110 • Ιανουάριος 1991 • 400 δρχ.

Πόλεμος κατά πολέμου

Οι δρόμοι του πετρελαίου – οι δρόμοι της σύγκρουσης • Πόλεμος και Ειρήνη • Στο έλεος της ενημέρωσης • Πόλεμος τών πιστών, πόλεμος τών τεχνικῶν • Τό φάσμα τής διεθνοποίησης

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Ιανουάριος 1991
τεύχος 110
Κέκροπος 2, 105 58 Αθήνα
τηλ. 3239 645, 3228 791
τιμή τεύχ. 400 δρχ.

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Χάρης Γολέμης, Κώστας Γαβρόγλου, Λάκης Δεδουσόπουλος, Μαριάννα Δήτσα, Βασίλης Ζουναλής, Μάκης Καβουριάρης, Γιώργος Καρράς, Διονύσης Καψάλης, Βάσω Κιζήλου, Παύλος Κρέμος, Βάσω Κιντή, Δημήτρης Κυρτάτας, Σταύρος Λειβαδάς, Γιώργος Μαργαρίτης, Μιχάλης Μοδινός, Παντελής Σπ. Μπουκάλας, Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος, Ανδρέας Πανταζόπουλος, Νίκος Πολίτης, Χρύσα Προκοπάκη, Νόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου, Βούλα Τσηνόμερα

Έκδοτης, Άγγελος Έλεφάντης, Κέκροπος 2, Αθήνα 105 58, τηλ. 3228791, 3239645. Διαχείριση, Σπύρος Δελέγκας. Έκτύπωση, Θαν. Γκόνης, Χαριλάου Τρικούπη 18, τηλ. 3620383. Φωτογραφίες, σελιδοποίηση, μοντάζ, Νίκος Πισκοπάκης.

ΠΡΟΣΦΟΡΑ
δλα τά τεύχη
του ΠΟΛΙΤΗ
από τό 1 έως τό 10:
(1976-1989)
καί του
Δεκαπενθήμερου
ΠΟΛΙΤΗ
μόνο μέ
10.000 δρχ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ, Πόλεμος κατά πολέμου	5
Χαράλαμπου Γολέμη, 'Η «προοδευτική» αντιμετώπιση τής φοροδιαφυγής	6
Σταύρου Λειβαδά, 'Όπου γής καί πατρίς	7
Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, Οί δρόμοι του πετρελαίου, οί δρόμοι τής σύγκρουσης	9
Τό φάσμα τής διεθνοποίησης του πολέμου.....	11
Γιώργου Μαργαρίτη, 'Ο πόλεμος τών πιστών, ό πόλεμος τών τεχνικών ...	14
Γιώργου Καρρά, Στο έλεος τής ένήμερωσης	16
'Αγγελου Έλεφάντη, Πόλεμος καί ειρήνη	17
'Αλέξη Παπαλιά, Λετονία	19
ΣΤΙΓΜΙΑΙΑ	20
Γιώργου Καρρά, 'Η άποφυλάκιση του παρελθόντος	22
'Αγγελική Κωσταντακοπούλου, Ν.Δ. καί ιστορία	24
'Αγγελου Έλεφάντη, Δέν μάς τά κάνατε καλά, έσείς οί μεγάλοι	25
Βασίλη Ζουναλή, 'Η κατάρρευση του ιστορικού κομμουνισμού	31
'Αριστείδη Μπαλιτά, Ντροπή σας, διανοούμενοι	54
Μ. Παπαγιαννάκη, Π. Ρυλμόν, Για τήν ευρωπαϊκή ένοποίηση (συνέντευξη)	40
Ζακού Πρυνεντύ, Για τήν Ευρωπαϊκή Πολιτική Περιβάλλοντος	45
Μελίνας Σεραφετινίδου, Τά δημοσιογραφικά μηνύματα ώς προϊόν γραφειοκρατικών δομών	48
Γιώργου Μαργαρίτη, «'Η έποχή τών Έπαναστάσεων» του Χομπσμπάουμ	57
Βάσως Κιντή, «Γλώσσα, μαγεία, τελετουργία» του Βιτγκενστάιν	61
'Ηλία Κούβελα, «'Η κόμη τής Βερενίκης» του Γ. Γραμματικάκη	60
Μαριάννας Δήτσα, 'Ανδρέα Πανταζόπουλου, Βιβλιοκριτικά σημειώματα ..	62
ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ	64

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: Έτήσια (12 τεύχη) 3.000 δρχ.
Έξάμηνη (6 τεύχη) 1.500 δρχ.
ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Ευρώπη έτήσια: 3.500 δρχ.
Άλλες χώρες, έτήσια: 4.000, έξάμηνη 2.000
ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ: Έτήσια: 2.000, έξάμηνη: 1.000

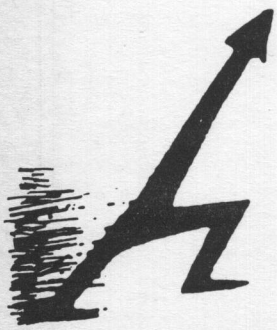
Ίδιοκτησία: Σπύρος Δελέγκας καί Σία ΟΕ.
Κέκροπος 2, 105 58 Αθήνα, τηλ. 3228791, 3239645

Πόλεμος κατά πολέμου

Δέν έχουμε να διαλέξουμε ανάμεσα σε βαρβαρότητες, δέν πρέπει να υποκύψουμε στην ιεράρχηση τής βαρβαρότητας σε καλή και κακή. Δέν έχουμε να διαλέξουμε ανάμεσα σε καλούς Σκούντ πού θέλουν να σαρώσουν τό 'Ισραήλ και κακές αμερικάνικες ρουκέτες πού ισοπεδώνουν τή Βαγδάτη. Είναι ανήθικο να κλείνουμε τά μάτια μπροστά στην κόλαση πυρός πού κατακαίει τό 'Ιράκ και να βλέπουμε μόνο τούς κακοποιημένους αιχμαλώτους πολέμου. Δέν μπορούμε να δεχθούμε σαν μοίρα τήν οικολογική καταστροφή πού άπειλεί τήν ανθρωπότητα, δέν μπορούμε να μήν ξεχειρόμαστε για τή «νέα τάξη» πού υπόσχεται ό Μπούς, δέν μπορούμε, έν όνόματι κάποιου «άντιιμπεριαλισμού», να δώσουμε ήθική έγγύηση στη θεοκρατική στρατοκρατία του Σαντάμ, δέν μπορούμε να θεωρούμε φυσική τήν πιθανότητα, πού μέρα τήν ήμέρα γίνεται βεβαιότητα, χρησιμοποίησης χημικών όπλων ή «τακτικών» πυρηνικών κεφαλών.

Στή φλεγόμενη Μέση 'Ανατολή υπάρχουν άλυτα και χρόνια προβλήματα πού οι ντόπιες στρατοκρατίες και οι φεουδαρχικές πλουτοκρατίες από τή μιά μεριά, τά συμφέροντα και οι παρεμβάσεις τών Δυτικών από τήν άλλη έχουν δημιουργήσει και περιπλέκουν καθημερινά περισσότερο. 'Αγωνίζονται τώρα οι έμποροι του θανάτου, αυτοί πού όπλισαν τόν Σαντάμ, πώς θά τόν καταστρέψουν. Στην πάλη του Σαντάμ για ήγεμονία στην περιοχή άπαντα ή ήγεμονία του αμερικανικού ιμπεριαλισμού. 'Αλλά στην τιτανομαχία τής βαρβαρότητας θύματα είναι οι λαοί τής περιοχής, οι λαοί όλου του κόσμου.

Στήν επιστράτευση τών έμπόρων του θανάτου άπαντα ήδη ένα πλατύ και δυναμικό αντιπολεμικό κίνημα σε όλο τόν κόσμο. Να σταματήσει άμέσως ό πόλεμος φωνάζουν εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι στις ΗΠΑ, τή Γαλλία, τήν 'Ισπανία, τήν Γερμανία, τήν 'Ιταλία. Να σταματήσει άμέσως ό πόλεμος πρέπει να φωνάξουμε και μεϊς. 'Εκχειρία άμέσως, χωρίς όρους. "Αν σταματήσει άμέσως ό πόλεμος, τότε θά βρεθούν οι δίκαιες λύσεις. Οι λαοί τής Μέσης 'Ανατολής και όλου του κόσμου άναγνωρίζουν ότι τά δίκαια είναι μοιρασμένα: τό δίκαιο του 'Ισραήλ στην ύπαρξη του, τών Παλαιστινίων ν' άποκτήσουν τό κράτος τους και τήν έλεύθερη πατρίδα τους, τών 'Αράβων να ρυθμίζουν αυτόνομα τά προβλήματά τους και τά σύνορά τους, να έλέγχουν αυτοί τις πηγές του ενεργειακού πλούτου. Μόνο αν υπάρξει άμοιβαία κατανόηση για τό δίκαιο του άλλου θά σταματήσει άμέσως ό πόλεμος. Αυτό είναι πού άναδεικνύει τό σημερινό αντιπολεμικό κίνημα. "Αν οι ιθύνοντες δέν μπορούν να συμμεριστούν αυτή τή λογική, εκατομμύρια άνθρωποι σε όλον τόν κόσμο μπορούν να έπιβάλουν τή δική τους λογική.

‘Η «προοδευτική» αντιμετώπιση τῆς φοροδιαφυγῆς στήν ἀγορά ἀκινήτων

«Τό (φορολογικό) νομοσχέδιο Σουφλιᾶ ἐξέφραζε τίς ἀπόψεις τῆς Νέας Δημοκρατίας στό συγκεκριμένο θέμα (τὴν περιστολή τῆς φοροδιαφυγῆς) ἀλλὰ εἶχε τὸ μειονέκτημα νὰ εἶναι ἰδεολογικά ἀκαίρο. Τό κόμμα αὐτό γνωρίζει πολύ καλά ὅτι τὰ ἰδεολογικά ζητήματα, λόγω τῶν διεθνῶν ἐξελίξεων, θὰ εἶναι στό κέντρο τῆς προεκλογικῆς διαμάχης, σύμφωνα δέ μέ τή σημειολογία τῆς παρούσας περιόδου, ἐνῶ ὁ περιορισμός τῶν δημόσιων δαπανῶν σημαίνει «ἐλεύθερη οἰκονομία», ἡ πάλαι τῆς φοροδιαφυγῆς παραπέμπει στόν «σοσιαλισμό». Ἐφόσον ἡ Ν.Δ. κερδίσει τίς ἐκλογές, θὰ εἶναι βέβαια, ὑποχρεωμένη νὰ ἀντιμετωπίσει τὸ πρόβλημα τῆς ἀύξησης τῶν φορολογικῶν ἐσόδων μέ τὴν ἀρμόζουσα σοβαρότητα καί δέν ἀποκλείεται νὰ ψηφίσει φορολογικό νόμο πολύ «σκληρότερο» ἀπὸ αὐτόν τοῦ κ. Σουφλιᾶ.

Αὐτά λέγαμε στό τεύχος 103 τοῦ *Πολίτη* τόν Μάρτιο 1990 καί ἀπ’ ὅ, τι φαίνεται καλῶς τὰ λέγαμε. Πράγματι ἡ Ν.Δ., μετά τῆς νίκης τῆς στίς ἐκλογές, ἀποφάσισε, λόγω καί τῶν προϋποθέσεων πού ἔθετε ἡ ΕΟΚ γιά τὴν χορήγηση τοῦ γνωστοῦ δανείου, νὰ ἀσχοληθεῖ κάπως σοβαρά μέ τὸ ζήτημα τῆς φοροδιαφυγῆς. Μεταξύ τῶν σχετικῶν μέτρων πού προώθησε τὸ ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν καί τὰ ὅποια ἄρχισαν νὰ ἰσχύουν ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο 1991, περιλαμβάνονται ὁ φόρος «ὑπερτιμήματος» (δηλαδή ὁ φόρος ἐπὶ τῆς διαφορᾶς μεταξύ τῆς ἀξίας πώλησης καί τῆς ἀξίας κτήσεως ἐνός ἀκινήτου), τὸ «πόθεν ἔσχε» κατὰ τὴν ἀγορά ἀκινήτων, καθώς καί ἡ ἀύξηση τῶν λεγόμενων «ἀντικειμενικῶν ἀξιών». Τὰ μέτρα αὐτά, μαζί μέ τὴν ὑποσχόμενη ἐνεργοποίηση τοῦ φόρου «ἀκίνητης περιουσίας» (ΦΑΠ), ἔχουν στόχο τὴν ἀύξηση τῶν φορολογικῶν ἐσόδων ἀπὸ τὸ κῶλον τῆς «οἰκοδομῆς», στό ὅποιο παρατηρεῖται μεγάλη ἐκτασης φοροδιαφυγή.

Τὴν ἀνακοίνωση τῶν μέτρων ἀκολούθησαν ὀργίλες ἀντιδράσεις τῆς Πανελληνίας Ἐνώσεως Ἰδιοκτητῶν Ἀκινήτων, πού προβλήθηκαν δεόντως στίς γνωστές ἐφημερίδες τῶν «παραγωγικῶν τάξεων» *Ἐξπρές*, *Ναυτεμπορικὴ* καί *Κέρδος*. Ἄρωγός στήν ἐκστρατεία κατὰ τῶν μέτρων καί ὁ ἀντιπολιτευόμενος, προοδευτικός, ἀντιδεξιὸς Τύπος μέ ἢ χωρὶς ρόζ ἔνθετα, δηλαδή τὸ *Βῆμα*, ἡ *Ἐλευθεροτυπία* κυρίως, τὸ *Ἔθνος*, φυσικά ἡ *Ἀύριανή* κ.λπ. Πρόκειται γιά τίς ἴδιες ἐφημερίδες πού ξιφουλκοῦσαν πέρυσι κατὰ τῆς «ἀντιδραστικῆς» Ν.Δ. μέ τὸν ἰσχυρισμό ὅτι ἡ ἀποπομπή τοῦ κ. Σουφλιᾶ καί ἡ ἀπόσυρση τοῦ νομοσχεδίου τοῦ ἀπεδείκνυαν τὴν μόνιμη ἐπιθυμία τῆς Δεξιᾶς νὰ καλύπτει τοὺς φοροφυγάδες. Κοντὰ στοὺς προοδευτικούς ἐκδότες καί ὁ κ. Τσοβόλας, ὁ ὁποῖος ἀνακάλυπτε στά μέτρα «ἀντιλαϊκότητα», δημιουργία πληθωριστικῶν προσδοκιῶν καί ἄλλα κακά.

Ἡ ἰδιότυπη αὐτὴ συμμαχία δικαιολογοῦσε τίς, ὑποκριτικές ἢ εἰλικρινεῖς, ἀντιρρήσεις τῆς μέ δύο εἰδῶν ἐπιχειρήματα. Τὸ πρῶτο, τὸ «κοινωνικό», εἶχε σχέση μέ τὴν ἀναμενόμενη λόγω τῶν μέτρων ἀύξηση τῶν τιμῶν πώλησης τῶν ἀκινήτων καί τῶν ἐνοικίων, πού θὰ πλήξει κυρίως τοὺς χαμηλόμισθους. Τὸ δεύτερο, τὸ «μακροοικονομικό», ἀφοροῦσε τὸ πλῆγμα πού θὰ δεχθεῖ ἡ «οἰκοδομῆ» καί τίς πολλαπλασιαστικὲς δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις του στό σύνολο τῆς οἰκονομίας.

Πῶς θὰ συμβοῦν ὅλ’ αὐτά; Ὁ φόρος «ὑπερτιμήματος», ὑπολογιζόμενος ἐπὶ τῶν νέων ἀξημῶν ἀντικειμενικῶν ἀξιών, θὰ μειώσει τὸ κέρδος ἀπὸ τὴν πώληση ἢ τὴν ἐνοικίαση ἀκινήτων. Ἀντιστεκόμενοι οἱ ἰδιοκτῆτες, ἄτομα ἢ ἐπιχειρήσεις, θὰ προσπαθῶσιν νὰ μετακυλίσουν τὸ ἀύξημένο κόστος τους στήν τιμὴ πώλησης. Ἄν τὸ πετύχουν, θὰ ἀύξηθεῖ ἡ «κοινωνικὴ ἀδικία», ἀφοῦ εὐρύτατα στρώματα θὰ ἀντιμετωπίσουν πρόβλημα ἰδιόκτητης ἢ ἐνοικιαζόμενης στέγης. Πιθανότατα, ὅμως, ἡ μετακύλιση αὐτῆ δέν θὰ καταστεῖ δυνατὴ, γιὰτὶ ἀκόμα καί τὰ ὑψηλότερα ἐισοδηματικά στρώματα ἢ οἱ ἐπιχειρήσεις θὰ μειώσουν τὴ ζήτησή τους, λόγω τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ «πόθεν ἔσχε», μέτρου πού «πλήττει» τοὺς ἀγοραστῆς. Ἀποτέλεσμα τῆς μείωσης τῆς ζήτησης θὰ εἶναι ἡ πτώση τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος, ἢ ὅποια θὰ ἔχει ὡς συνέπεια τὴ μείωση τῆς παραγωγῆς οἰκοδομικῶν ὑλικῶν κ.λπ.

Ἡ πορεία τῶν γεγονότων πού περιγράψαμε φαίνεται ἀδήριτη καί πιθανότατα εἶναι. Σέ μιά στατική καί πλήρως ἀποδεκτὴ πραγματικότητα, ὅπου ἡ κατοικία δέν εἶναι κοινωνικὸ ἀγαθό, ἀλλὰ «ἐμπόρευμα», ὅπου οἱ ἐπιχειρήσεις ἐπενδύουν σέ ἀκίνητα γιά νὰ κερδοσκοπήσουν καί νὰ φοροδιαφύγουν καί ὅπου τὸ ἴδιο πράττουν καί οἱ πάσης φύσεως «μικρομεσαῖοι», ἔστω καί μέ τὸν «θεμιτό» σκοπὸ νὰ προστατεύσουν ἢ νὰ ἐνισχύσουν τὸ εἰσόδημά τους, εἶναι φυσικὸ κάθε παρέμβαση γιά τὴν περιστολή τῆς φορολογικῆς ἀσυδοσίας νὰ ἐπιφέρει «ἀνισορροπίες», οἱ ὅποιες μάλιστα ἐπεκτείνονται στό σύνολο τῆς οἰκονομίας.

Εἶναι διατεθειμένοι οἱ διάφοροι «προοδευτικοί» νὰ ἀμφισβητήσουν αὐτὴ τὴν πραγματικότητα;

Δια γυμνού σφάλλμας

“Αν όχι, πράγματι δέν καταλαβαίνουμε σέ τί διαφέρουν από τούς συντηρητικούς «άντιπάλους» τούς. Τί θέλει, αλήθεια, ο κ. Τσοβόλας καί ή *Έλευθεροτυπία*; Νά δεχθεί ή κοινωνία, γιά νά αποφύγει τό μεγαλύτερο κακό, τόν εκβιασμό τών «ιδιοκτητών», κατά τόν ίδιο τρόπο πού δέχεται τίς πιέσεις τών μεγαλοιατρών πού δέν θέλουν τό ΕΣΥ ή τών μεγαλοαγορών πού άρνοούνται νά εξισωθούν μέ τούς άλλους Έλληνες ώς πρός τίς φορολογικές τούς ύποχρεώσεις; Άλλά άν δέν χτυπηθεί ή φοροδιαφυγή καί στήν οίκοδομή, θά πρέπει νά μειωθούν οί δαπάνες. Τρίτον, δέν χωρεί. “Η δέν είναι έτσι;

Σημαίνουν όλα αυτά ότι πρέπει νά άγνοούμε τούς οικονομικούς νόμους, νά μή δεχόμαστε ότι μία διαφορετική χρονική κλιμάκωση καί «δοσολογία» κάποιων αναγκαίων μέτρων είναι δυνατό νά φέρι καλύτερα άποτελέσματα; Θά έπρεπε μήπως νά γυρίσουμε στήν άπλή καταγγελία του άδικου κοινωνικού συστήματος; “Οχι άναγκαστικά, άν καί καλό είναι νά θυμόμαστε κάπου κάπου ότι στήν πράξη ζούμε σ’ αυτό τό κείμενο δέν είναι νά προτείνουμε μέτρα αλλά μία στοιχειώδη κοινωνική ευαισθησία θά άπαιτούσε π.χ. τήν ουσιαστική ενίσχυση του ‘Οργανισμού Έργατικής Κατοικίας, τήν άδηση τών στεγαστικών δανείων καί τήν επιδότηση τών έπιτοκίων, τήν επιδότηση τών ένοικίων πού καταβάλλουν οί χαμηλόμισθοι κ.λπ. Πού θά βρεθούν τά χρήματα; Μά, από τήν πάταξη τής φοροδιαφυγής καί στήν οίκοδομή.

Τί θά μπορούσαμε, λοιπόν, νά προτείνουμε, όχι σάν «προοδευτικοί» αλλά ώς άριστοί; Πολλά, έφόσον δεχόμαστε τήν αναγκαιότητα ύπαρξης κοινωνικών αγαθών, όπως ή κατοικία αλλά καί ή υγεία ή ή εκπαίδευση, πού θά έπρεπε νά άπομονωθούν, κατά τό δυνατό, άπ’ αυτή τή περιβόητη «άγορά». Σκοπός μας σ’ αυτό τό κείμενο δέν είναι νά προτείνουμε μέτρα αλλά μία στοιχειώδη κοινωνική ευαισθησία θά άπαιτούσε π.χ. τήν ουσιαστική ενίσχυση του ‘Οργανισμού Έργατικής Κατοικίας, τήν άδηση τών στεγαστικών δανείων καί τήν επιδότηση τών έπιτοκίων, τήν επιδότηση τών ένοικίων πού καταβάλλουν οί χαμηλόμισθοι κ.λπ. Πού θά βρεθούν τά χρήματα; Μά, από τήν πάταξη τής φοροδιαφυγής καί στήν οίκοδομή.

Λέτε ή Ν.Δ. νά πάρει πίσω τά μέτρα; Δέν στοιχηματίζουμε ότι δέν θά τό κάνει. Έχουμε, όμως, σίγουρα προγνωστικά γιά όσους θέλουν νά τζογάρουν στή ρουλέτα τών πολιτικών προβλέψεων, έφόσον αυτό συμβεί. Οί «προοδευτικοί» θά ξανακαταγγείλουν τή Δεξιά ότι καλύπτει τούς φοροφυγάδες. Δέν θά είναι όμως πολύ ένοχλητικό;

Χαράλαμπος Γολέμης

“Οπου γής καί πατρίς;

Μπορεί αυτός ο «διπλός πόλεμος» τών ήμερών, μέ τούς πραγματικούς βομβαρδισμούς στή Μέση Άνατολή καί τούς γενικευμένους βομβαρδισμούς τών μέσων μαζικής ενημέρωσης (αυτούς πού άκατάσχετα σκορπούν τή φρίκη του πολέμου καί εμπλέκουν όλη τήν άνθρωπότητα, εικοσιτέσσερις ώρες τό 24ωρο, όπου τής γής, ως τήν κρεβατοκάμαρά μας) νά έσπρωξε στήν άφάνεια κάθε άλλο γεγονός, νά επέβαλε τή σιωπή γιά κάθε άλλο πρόβλημα, ώστόσο ή ζωή συνεχίζεται. Γεγονότα, άνάγκες ή προβλήματα πέρα άπ’ τόν πόλεμο εξακολουθούν νά ύπάρχουν. Άνάμεσα σ’ αυτά καί τών προσφύγων από τήν Άλβανία, τής τελευταίας αυτής «γενιάς» προσφύγων στόν τόπο μας. Μπορεί νά τηλεόραση καί ο τύπος νά σταματήσουν κάθε εικόνα καί άναφορά στό κύμα τής μαζικής φυγής από τή γειτονική χώρα πρός τά μέρη μας, δέν ξέρουμε άν οί ρυθμοί αυτής τής «καθόδου τών μυρίων άπεγνωσμένων» ελληνικής καταγωγής ή Άλβανών αυξήθηκαν ή περιορίστηκαν μετά τίς τελευταίες εξελίξεις, ώστόσο αυτή ή βίαιη καί άναγκαστική «λήθη», δέν καταργεί τό πρόβλημα πού ύπάρχει μ’ αυτή τήν πρόσφατη προσφυγιά. Άντίθετα, αυτό τό σκοτάδι είναι πού εκτρέφει τήν άδιαφορία, τόν εμπαιγμό, τήν εκμετάλλευση, όσον άφορά αυτούς πού πραγματοποίησαν τό άλμα στό κενό, αλλά καί επιτρέπει νά κυφορούνται προβλήματα μέ ευρύτερες καί άπρόβλεπτες διαστάσεις, σ’ έναν κόσμο, πού λίγο πριν «κουφαθεί», από τούς εκκωφαντικούς βομβαρδισμούς του πολέμου, έδειχνε νά ύποφέρει από τούς θορύβους τών καταρρέσεων σαθρών καθεστώτων καί άλλεπάλληλων θρησκευτικών καί έθνικιστικών έκρήξεων.

Αυτοί οί δέκα χιλιάδες — ποιός ξέρει, ίσως περισσότερο — πρόσφατοι φυγάδες στή χώρα μας, σπρωγμένοι από τήν έσχατη άνέχεια καί τήν τρομοκρατία του καθεστώτος στόν τόπο τους, παρασυρμένοι από τίς άκριτες έθνικιστικές κραυγές παρωχημένων ιδεών ρασοφόρων, τίς άμοραλιστικές επιχειρήσεις - μάρκετινγκ - δημιουργίας «προφίλ» μελλοντικού ήγέτη μαροφιλόδοξων ευγενών γόνων, καί τίς ιδιοτελείς πρωτοβουλίες πολιτικών ειδικευμένων στήν τεχνική τής «παραπλάνησης γιά τήν έξουσία», ζούν τώρα τό «νεοελληνικό παράδεισο» άντί γιά τήν «κόλαση» πού μόλις εγκατέλειψαν. Καί, τί ειρωνεία, ίσως ν’ άνέχονται πράγματι περισσότερο αυτό πού

Δια γυμνού σφάλλεσθαι

ζούν σήμερα, συγκρίνοντάς το μ' ὅ,τι ἄφησαν πίσω τους χθές.

Ίσως αὐτός ὁ τόπος πού δέν τούς παρέχει οὔτε στοιχειώδεις συνθήκες ἀνθρώπινης διαβίωσης, ἐργασίας καί πολύ περισσότερο κοινωνικῆς ἐνταξίης, ἴσως αὐτή, ἡ κοινωνία, πού σπεύδει ἀμέσως πίσω ἀπό τήν ὑποκριτικῆ εὐαισθησία, νά ἀποκαλύψει μιᾶ ἔλλοχεύουσα ἰδιοτέλεια, ἴσως αὐτοί οἱ πάσης φύσεως μικροί καί μεγάλοι «ἀετονύχηδες» πού δέν χάνουν εὐκαιρία νά «ἐπενδύουν» πάνω τους — ὅπως καί σέ προηγούμενες «φουρνιές» προσφύγων — ἀπό τούς φαναρικούς μεγαλοϊδεατισμούς, ὡς τίς πιό «μικρομεσαίες» εὐκαιρίες ἐκμετάλλευσης, ἴσως, λοιπόν, ὅλα αὐτά νά τά δέχονται καλύτερα ἀπ' ὅσα ὑφίσταντο στόν τόπο τους πού τούς ἐνέπνευσε μόνο τήν ἀπέχθεια, τήν ἀλόγωση καί τήν τάση γιά τήν φυγή.

Ἄν τά προηγούμενα χρόνια κυρίως ἡ φτώχεια καί ἡ ἀνέχεια στόν Τρίτο κόσμο ἐσπρωχναν μάζες ἀνθρώπων ν' ἀναζητοῦν τήν τύχη τους στή Δύση — ἀκόμη καί στήν Ἑλλάδα πλήθαιναν οἱ Ἀσιάτες, Ἄραβες, Ἀφρικανοί, οἱ γυναῖκες καί οἱ ἄνδρες ἀπό τίς Φιλιππίνες — σήμερα εἶναι οἱ διαλυόμενες κοινωνίες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης πού ἐμπλουτίζουν κι ἀνανεώνουν τή σύνθεση τῶν προσφύγων. Ὅσο ἡ ἀπανθρωπιά καί ἡ βαρβαρότητα τῶν καθεστώτων, τῆς Α. Εὐρώπης ἀντικαθίσταται ἀπό νέα ἀδιέξοδα καί χάος, ὅσο παρεκτείνεται ἡ ἀδυναμία, ὅχι μόνο νά ἐπουλωθοῦν οἱ βαθιές πληγές, ἀλλά νά ξανασυντεθοῦν ὡς κοινωνίες, τόσο διώχονται καί δικοί τους ν' ἀναζητήσουν «ἄλλοῦ» τή ζωή.

Ποιό τό μέλλον ὁμως καί ποιά ἡ προοπτικῆ μέσα σ' αὐτή τή γενικευμένη κρίση, πού διαπερνᾶ (στά Βαλκάνια, τήν Εὐρώπη, τήν Ἀνατολή, ἀλλά καί τόν κόσμο ὀλάκερο) κοινωνικά συστήματα, οἰκονομίες, καθεστώτα, ἐθνότητες, πολιτικές ἰδεολογίες καί συνειδήσεις; Τί προδιαγράφεται ὡς μέλλον γι' αὐτή τή νέα «γενιά» προσφύγων σ' αὐτή τήν ἱστορικῆ φάση, ὅπου οἱ «ἀνάγκες» τῆς καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης μέσα ἀπό τή μετανάστευση δείχνουν νά πέρασαν ἀνεπιστρεπτί, ὅπου οἱ «εὐαισθησίες» τῶν Δυτικοευρωπαίων γιά τούς «πολιτικούς πρόσφυγες» ἐξαντλήθηκαν πρό πολλοῦ, ὅπου ἡ καπιταλιστικῆ ἀνασυγκρότηση στήν ἀναπτυγμένη Δύση συμβαδίζει μέ τή μαζικῆ περιθωριοποίηση καί τήν ἀνεργία μεγάλου τμήματος τῶν ἰδίων τῶν κατοίκων τους; Οἱ προηγούμενες «γενιές» προσφύγων καί μεταναστῶν στίς ἀναπτυγμένες χῶρες κάλυψαν τίς «ἀνάγκες» ἐργατῶν καί πολιτῶν δευτέρας κατηγορίας σ' αὐτές τίς χῶρες, ἔζησαν τήν πιό ἄγρια ἐκμετάλλευση, πλαισιώσαν πάσης φύσεως γκέτο, καί ἐξέθρεψαν (ἄθελά τους καί ἐν ἀγνοία τους) ρατσιστικά καί νεοφασιστικά φαινόμενα. Τί μπορεῖ νά περιμένει κανεῖς σήμερα σέ ποιό δυσμενεῖς συνθήκες;

Τί προοπτικῆ ὑπάρχει σήμερα στόν τόπο μας γιά τούς Ἀλαβανούς, ἀλλά πολύ περισσότερο γιά τούς ἑκατό ὡς τριακόσιες χιλιάδες πρόσφυγες — μ' αὐτή τήν ἀκρίβεια τούς ἐκτιμᾶ ἡ Πολιτεία ὁμολογώντας ἔτσι ἀκόμη καί τήν ἀδυναμία της νά τούς μετρήσει — ὅταν ἡ λιτότητα, ἡ ἀνεργία καί τά σκοτεινά «τοῦνελ» συνομολογοῦνται, ἀπό δεξιά ἢ ἀριστερά, ὡς τό μέλλον μας καί ἄρα προδιαγράφουν ζοφερότερη τήν «ἐλληνικῆ ἰδιαιτερότητα» μέσα στή γενικότερη κρίση; Τί προδιαγράφεται ὡς μέλλον ὅταν ὁ κυρίαρχος λόγος μονοπωλεῖται ἀπό χριστιανισμούς καί ἐθνικισμούς, τήν ἴδια ὥρα πού οἱ ἐθνικιστικές ἐκρήξεις σπαράσσουν τήν κοντινῆ μας (καί ὄχι μόνο) περιοχῆ.

Ποιά προοπτικῆ ὅταν οἱ ἰδέες τῆς ἀριστερᾶς ἔπαψαν νά πηγάζουν ἀπ' τίς ἀνάγκες τῶν ἀδυνάτων καί ἐξαντλοῦνται στίς διεκδικήσεις γιά τή δικαιοτέρα ἐφαρμογή τῶν κανόνων τῶν δυνατῶν;

Σταῦρος Λιβδαδάς

Ὁ πόλεμος ξέσπασε

Οἱ δρόμοι τοῦ πετρελαίου οἱ δρόμοι τῆς σύγκρουσης

τοῦ Δαμιανοῦ Παπαδημητρόπουλου

Τὸ κείμενο αὐτὸ γράφεται ἐνῶ μένουν ἀκόμα λίγες ὥρες γιὰ νὰ ἐκπνεύσει ἡ προθεσμία τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν πρὸς τὸ Ἰράκ. Ἡ γαλλικὴ πρωτοβουλία στὰ Ἑνωμένα Ἐθνη, πού συνδέει τὴν ἀποχώρηση τοῦ Ἰράκ ἀπὸ τὸ Κουβέιτ μὲ τὴ διεθνή διάσκεψη γιὰ τὸ Μεσανατολικὸ δέν εἶναι ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὶς ΗΠΑ καὶ τὴ Μεγάλῃ Βρετανία (καὶ πιθανόν οὐτε ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση) ἐνῶ τὴν ὑποστηρίζουν οἱ περισσότερες εὐρωπαϊκὲς χώρες. Ἐτσι ὁ πολὺς κόσμος πιστεύει ὅτι τὴν Τετάρτη στὶς 7 τὸ πρωῖ, θὰ ἀκουστῆ τὸ πρῶτο μᾶμ: ἡ «κρίση» θὰ λυθεῖ μὲ πόλεμο.

Τὸ θέμα δέν εἶναι βέβαια ἂν θὰ γίνῃ πόλεμος τὴν Τετάρτη, ἢ σὲ μιά βδομάδα, ἂν καὶ ὅ,τι γίνῃ θὰ πρέπει νὰ ἔχει ὀλοκληρωθεῖ ὡς τὶς 23 Μαρτίου πού ἀρχίζει τὸ ραμαζάνι. Τὸ θέμα δέν εἶναι ἀκόμα ἂν θὰ γίνῃ ἢ δέν θὰ γίνῃ πόλεμος — τὸ ἐρώτημα δέν μπορεῖ νὰ τὸ ἀπαντήσῃ κανεὶς αὐτὴ τὴ στιγμή. Ἄντίθετα ἀξίζει νὰ ἀνακεφαλαιώσουμε ὀρισμένα δεδομένα πού ἀφοροῦν τὶς ἐπιδιώξεις τῶν δύο δυνάμεων πού κυρίως συγκρούονται στὴν περιοχή, τῶν ΗΠΑ καὶ τοῦ Ἰράκ καὶ πού συνθέτουν τὴν «κρίση» στὴν περιοχή καθὼς καὶ τὸν πόλεμο νεύρων πού ἔχει ξεσπάσει. Ἄν τελικὰ ξεσπάσει πόλεμος τόσο

ὁ Μπούς ὅσο καὶ ὁ Χουσεΐν θὰ δικαιωθῆναι νὰ ὑποστηρίζουν (ἀνεξάρτητα ποιὸς θὰ χτυπήσῃ πρῶτος) ὅτι αὐτοὶ ποτὲ δέν τὸν θέλησαν. Πραγματικὰ αὐτὸ πού καὶ οἱ δύο θέλησαν, αὐτὸ στὸ ὁποῖο ποντάρησαν εἶναι ὁ πόλεμος νεύρων, ὄχι ὁ πραγματικὸς πόλεμος. Αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἂν εἶναι θὰ ξεσπάσει ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἦταν τόσο καλοὶ, τόσο ἱκανοὶ, στὸν πόλεμο νεύρων, στὸν «πόλεμο ἐπὶ χάρτου», πού κανεὶς δέν ὑποχώρησε, κανεὶς δέν ἔχασε. Τόσο ἱκανοὶ πού ἤξεραν νὰ παίζουν ὄχι μόνο μὲ τὰ νεῦρα τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ δικά τους τὰ νεῦρα. Γιατί στὴν οὐσία οὐτε ὁ Μπούς οὐτε ὁ Χουσεΐν θέλουν τὸν πόλεμο. Θέλουν καὶ οἱ δύο νὰ πάρουν χωρὶς νὰ δώσουν, χωρὶς νὰ πληρώσουν. Ἄλλὰ αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο.

Ἡ κρίση στὸν Περσικὸ ξέσπασε λίγο μετὰ τὴν ἱστορικὴ χρεωκοπία τοῦ διπολισμοῦ, τὴν χρεωκοπία τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο ὑπερδυνάμεις. Ὁ διπολισμὸς εἶχε συντελέσει σὲ μιά ἰσορροπία δυνάμεων, μιά ἰσορροπία σχεδόν στατική ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ πυρηνικοῦ ὀλέθρου. Ἀκριβῶς λόγω τῆς πυρηνικῆς ἀπειλῆς, ὁποιαδήποτε ὀριακὴ μεταβολὴ τῆς ἰσορροπίας γινόταν στὸ πλαίσιο ἐνός «πολέμου θέσεων», στὸ πλαίσιο ἐνός συσχετισμοῦ δυνάμεων ὁ ὁποῖος ἐπέτρεπε ἢ δέν ἐπέτρεπε κάποια κίνηση ἀπὸ τὸν ἕναν, ἔκανε ἢ δέν ἔκανε τὴν κίνηση αὐτὴ ἀνεκτὴ ἀπὸ τὸν ἄλλο. Στὸ συσχετισμὸ αὐτὸν ὑπάκουαν ὅλα τὰ περιφερειακὰ κράτη πού ἦταν ἐκούσια ἢ ντεφάκτο ἐνταγμένα στὸ διπολικὸ σύστημα.

Τό 'Ιράκ πέρασε από πολλές φάσεις. 'Υπήρξε και γι' αυτό περίοδος έκουσιας ένταξης στο σοβιετικό πόλο. 'Εν πάση περιπτώσει μεγαλύτερη σημασία έχει το γεγονός ότι ακόμα και κατά την περίοδο της αυτονόμησής του και της ανάπτυξης σχέσεων και με τις δύο υπερδυνάμεις, τα περιθώρια κινήσεων του 'Ιράκ ήταν εξαιρετικά περιορισμένα καθώς ο δλος χάρτης στη Μέση 'Ανατολή υπερπροσδιοριζόταν από την ισορροπία των δύο μπλόκ. Θά έλεγε κανείς ότι όποιες κι αν ήταν οι βλέψεις του κάθε άραβικού κράτους της περιοχής, ή εὐώδωση των βλέψεων πέραγε σε τελευταία ανάλυση μέσα από την επικράτηση του ενός μπλόκ πάνω στο άλλο.

'Η χρεωκοπία του ενός πόλου και ως εκ τούτου και του διπολισμού «ελευθέρωσε» κατά μίαν έννοια την περιοχή της Μέσης 'Ανατολής, άνοιξε δηλαδή τό δρόμο για την άθηντική έκφραση των προβλημάτων, των βλέψεων και των ανταγωνισμών στην περιοχή. 'Εκλιπούσης της Σοβιετικής 'Ενωσης έτίθετο για τόν άραβικό κόσμο θέμα ύπερπροσδιορισμού της ενότητάς του. 'Η ιδεολογία του αντιαμερικανικού παναραβισμού άναζητούσε δηλαδή έκφρασή. Φύσει και θέσει ο ρόλος αυτός ήταν κομμένος στα μέτρα του Σαντάμ.

'Η ενέργεια του Χουσεϊν νά καταλάβει τό Κουβέιτ ήταν ή πρώτη σε μιά άλυσίδα έμπρακτης ύλοποίησης του παναραβισμού υπό την αιγίδα του 'Ιράκ. Κουβέιτ σημαίνει βέβαια πετρέλαια, τή μόνη σχεδόν πηγή πλούτου και ως εκ τούτου δύναμης στον άραβικό κόσμο. Λογικά θά άκολουθοῦσε ή Σαουδική 'Αραβία, και έφθσον τό 'Ιράκ κατάφερε νά θέσει κι αυτήν υπό τόν έλεγχό του, θά είχε εξασφαλίσει τά ύλικά (και τά πολεμικά) μέσα, τόν σκελετό δηλαδή του παναραβισμού. Αὐτός είναι και ο λόγος πού όλα τά γειτονικά τουλάχιστον άραβικά κράτη, τά όποια είτε από πλευρᾶς ιδίων βλέψεων είτε από πλευρᾶς πολιτικοοικονομικής προοπτικής δέν άνέχονταν τήν ύπαγωγή στο 'Ιράκ, συσπειρώθηκαν εναντίον του, έστω κι αν, προκειμένου νά τό κάνουν, χρειάστηκε νά άπεμπολήσουν τελείως τόν παναραβισμό συμμαχώντας με τούς 'Αμερικανούς.

Στό σημείο αυτό θά έπρεπε κανονικά νά άσχοληθούμε με τίς διαθέσεις της κοινής γνώμης στον άραβικό κόσμο, οι όποιες δέν ταυτίζονται με τίς βλέψεις και τά συμφέροντα των πολιτικών ήγεσιών. Θά άρκεστοῦμε άπλως νά σημειώσουμε ότι ή προοπτική του αντιαμερικανικού παναραβισμού, της εκμετάλλευσης του ύπόγειου πλούτου προς όφελος αν όχι των λαών (αὐτοῦ του τύπου ο δυτικός ύλισμός δέν έχει ακόμα εισχωρήσει έπαρκώς στην άραβική κοινωνία και ή

δεολογία) τουλάχιστον όμως της ιδεολογίας (της ύπόθεσης) των 'Αράβων, είναι έλκτική σε μεγάλα στρώματα των άραβικών πληθυσμών. Στό κάτω κάτω σε σχέση με τή σημερινή κατάσταση των διάσπαρτων κρατών, με τίς συνεχείς συγκρούσεις άνάμεσά τους, των εγκάθετων φεουδαρχών πού έλέγχουν τό μεγαλύτερο μέρος του ύπόγειου πλούτου και επανεπενδύουν όλα τά έσοδα στη δυτική οικονομία εισπράττοντας άπλως κάποιους τίτλους κτήσης, σε σχέση τέλος με τήν κοινωνική πραγματικότητα της πλειοψηφίας των στρωμάτων των άραβικών λαών, ο παναραβισμός άποτελεί τή μόνη δυνατή προοπτική, πού εννοηματοώνει και όλοκληρώνει πολιτικά αυτό πού είναι σήμερα ή καθημερινή ζωή και ή ιδεολογία των 'Αράβων.

Δέν θά έπιμείνουμε άλλο σ' αυτό τό θέμα. Θά κρατήσουμε μόνο ότι ή γαλλική μεσολαβητική πρόταση (και όλες οι άλλες πού γίνονται) πού συνδέουν τήν άποχώρηση από τό Κουβέιτ με τή διεθνή διάσκεψη για τό Παλαιστινιακό, προσφέρουν στο 'Ιράκ μιά ιδεολογική κατάκτηση στο πλαίσιο της άραβικής ιδεολογίας προκειμένου νά παραιτηθεί από τήν πολύ ύλική και ουσιαστική κατάκτησή του, τό Κουβέιτ.

Γιά τούς 'Αμερικανούς, ως ήγέτιδας δύναμης του Δυτικού κόσμου, αλλά για όλους τούς δυτικούς, ή επιδίωξη αυτή του 'Ιράκ σημαίνει καταστροφή. Οι δυτικοί, οικονομικά τουλάχιστον, δέν είχαν λόγους νά είναι δυσαρεστημένοι με τό μέχρι σήμερα στάτους κβό της περιοχής. 'Ο έλεγχος του κύριου μέρους των πετρελαιοπηγών από φιλοδυτικούς ήγεμόνες είχε συντελέσει σε μιά καθαρά οικονομική (όχι δηλαδή πολιτική) χρήση της παραγωγής του πετρελαίου, στην ένταξη δηλαδή της παραγωγής αυτής στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα. Γιά νά τό πούμε με άλλα λόγια τό πετρέλαιο ήταν «ελεύθερο» με τήν έννοια ότι ή παραγωγή του, ή τιμή του αλλά και ή διάθεσή του υπάκουαν σε τελική ανάλυση, και άνεξάρτητα από τήν ύπαρξη του ΟΠΕΚ, στους κανόνες της άγοράς. 'Η κατάσταση αυτή ήταν δεσμευτική και για τά υπόλοιπα πετρελαιοπαραγωγά κράτη της περιοχής τά όποια προκειμένου νά μήν εκδιωχθούν από τήν άγορά, αναγκάζονταν κι αυτά νά συμμορφωθούν με τούς ίδιους κανόνες.

'Η κίνηση Χουσεϊν ήρθε νά ανατρέψει βέβαια αυτή τήν κατάσταση. Με τήν κατάκτηση του Κουβέιτ και σε δεύτερη φάση της 'Αραβίας, ο έλεγχος του πετρελαίου θά γινόταν άραβικός. Κι αυτό σημαίνει πολιτική ύπαγωγή του πετρελαίου σε κράτη των οποίων ή ιδεολογία και ο πολιτισμός δέν ταυτίζεται με εκείνον της Δύσης. Αὐτή τήν πολιτική ύπαγωγή του πε-

τρελαίου, τή μετατροπή του δηλαδή από οικονομικό αγαθό σε πολιτικό όπλο, δέν θά μπορούσαν νά τήν άνεχθούν οι δυτικοί. Ούτε βέβαια θά τούς συνέφερε νά πάψουν τά κέρδη από τό πετρέλαιο νά επανεπενδύονται στις δυτικές οικονομίες άποτελώντας έτσι μοχλό άνάπτυξής τους — αν και ή πλευρά αυτή είναι μάλλον δευτερεύουσα.

Έίπαμε προηγουμένως ότι ή ύφιστάμενη τάξη πραγμάτων βόλευε τούς Δυτικούς. 'Ομως ειδικά ως προς τή στάση των ΗΠΑ ύπάρχουν όρισμένα σκοτεινά σημεία και κυρίως ή άποκαλυφθείσα συνομιλία του Σαντάμ Χουσεϊν με τήν 'Αμερικανίδα πρέσβη στη Βαγδάτη, δυό μέρες πριν τήν εισβολή, κατά τήν όποία ή τελευταία σχεδόν προέτρεπε τόν Χουσεϊν νά καταλάβει τό Κουβέιτ λέγοντάς του ότι οι ΗΠΑ δέν έχουν άποψη για τίς έδαφικές διενέξεις στην περιοχή.

'Ισως ή στάση των 'Αμερικανών νά είναι αντίστοιχη με τή στάση του 'Ισραήλ. 'Ισως δηλαδή και οι 'Αμερικανοί νά γνώριζαν ότι άργά ή γρήγορα θά πρέπει νά άναμετρηθούν με τό 'Ιράκ για τόν έλεγχό της Μέσης 'Ανατολής. Και δέν μπορεί κανείς νά φανταστεί ότι οι 'Αμερικανοί δέν έχουν συνείδηση ότι μόνο με τήν έπιτόπια στρατιωτική παρουσία τους εκεί θά μπορέσουν νά διατηρήσουν στη ζωή τά δυτικόφιλα καθεστώτα των έμίρηδων και των σείχηδων. 'Ετσι ή πολύ πιθανή εξέγηση για τήν «προτροπή» των 'Ηνωμένων Πολιτειών προς τό Σαντάμ είναι ότι οι 'Αμερικανοί άπλως επέλεξαν, πίο σωστά, επιτάχυναν, τό χρόνο της άναμέτρησης, θεωρώντας ότι κάτι πού πρέπει νά γίνει, άς γίνει γρήγορα. Τό κενό πού άφηνε ή άπουσία της Σοβιετικής 'Ενωσης στη Μέση 'Ανατολή θά έπρεπε κάποιος νά τό καλύψει και για τούς 'Αμερικανούς δέν ύπήρχε άμφιβολία ότι αυτός ο κάποιος θά 'πρεπε νά είναι οι ίδιοι. 'Επρεπε νά προλάβουν πριν π.χ. τό 'Ιράκ άποκτήσει πυρηνικά όπλα και γενικά ενισχύσει ακόμα περισσότερο τίς στρατιωτικές του δυνάμεις: έπρεπε νά προλάβουν όσο ή Σοβιετική 'Ενωση είναι εξασθενημένη και σχεδόν εξαρτημένη από τίς ΗΠΑ, πρόθυμη νά δεχθεί και νά επικροτήσει τά πάντα. 'Επρεπε τέλος νά προλάβουν νά επιλέξουν αντίπαλο, νά προλάβουν νά επιβάλουν τό δικίο τους, τό ιμπεριαλιστικό δικίο τους, έχοντας δικίο, έχοντας τό δικίο με τό μέρος τους. Και ο Χουσεϊν, ο «Χίτλερ της Μέσης 'Ανατολής» ήταν βολικός αντίπαλος προκειμένου ή διεθνής κοινή γνώμη νά είναι με τό μέρος των 'Αμερικανών. Πολύ πίο βολικός άπ' ό,τι θά ήταν ένα λαϊκό άραβικό κίνημα στο μέλλον, πού θά ήθελε κι αυτό νά θέσει τίς πετρελαιοπηγές υπό τόν έλεγχό του.

Έτσι τό σκηνικό πού θά ὀδηγοῦσε στήν ἀμερικανική στρατιωτική παρουσία στήν περιοχή, πού θά δικαιολογοῦσε τήν παρουσία αὐτή στά μάτια ὄλου τοῦ κόσμου, ἀκόμα καί τῶν Ἀραβικῶν κρατῶν, στήθηκε μέ τή βοήθεια καί τοῦ Χουσεΐν. Αὐτό τουλάχιστον τό νόημα βλέπω ἐγώ στό ἀμερικανικό πράσινο φῶς πρὸς τό Ἰράκ γιά τήν κατάληψη τοῦ Κουβέιτ.

Ἀπό τό σημείο αὐτό καί μετά τά πράγματα βέβαια περιπλέκονται καί τά συμφέροντα τῶν Ἀμερικανῶν δέν ταυτίζονται μέ τά συμφέροντα τῶν συμμάχων οὔτε κἀν τῶν Εὐρωπαίων συμμάχων τους. Ἄν καί πιστεύω ὅτι ἡ παρουσία τῶν Ἀμερικανῶν στήν περιοχή δέν ὀφείλεται τόσο στήν ἐπιδίωξή τους νά ἐλέγχουν αὐτοί τό πετρέλαιο ὅσο στήν διάθεση νά ἀποτραπεῖ ὁ ἔλεγχός του ἀπό κάποιους ἄλλους, ἐντούτοις ἀπό τή στιγμή πού στήν περιοχή αὐτή δημιουργήθηκαν συνθήκες σύγκρουσης, εἶναι φανερό ὅτι στό μέλλον κάποιος θά ἐλέγχει τήν περιοχή. Καί οἱ Εὐρωπαῖοι δέν εἶναι βέβαια τόσο ἐνθερμοί μέ τήν ἰδέα τοῦ ἀμερικανικοῦ ἐλέγχου καί πολύ θά ἐπιθυμοῦσαν τήν ἐπάνοδο στήν παλιά τάξη πραγμάτων, στό καθεστῶς τοῦ ἐλεύθερου πετρελαίου. Ἡ γαλλική εἰρηνευτική πρόταση στόν ΟΗΕ, ἡ ὁποία ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὑποστηρίχθηκε ἀπό πολλά κράτη τῆς ΕΟΚ (πλὴν Ἑλλάδος), περιέχει ἀκριβῶς τό στοιχεῖο τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς παλιάς τάξης, τήν ἀποχώρηση ὄλων τῶν στρατευμάτων (καί τήν ἀποχώρηση ὄλων τῶν στρατευμάτων (καί τοῦ ἀμερικανικοῦ) ἀπό τήν περιοχή κι ἀκόμα τήν ἐπίλυση τοῦ Παλαιστινιακοῦ, ὥστε νά ἐκλείψουν καί στό μέλλον πιθανοί λόγοι ξένης στρατιωτικῆς παρουσίας στήν περιοχή. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἡ ἀπόρριψη τῆς γαλλικῆς πρότασης ἀπό τοὺς Ἀμερικανούς θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ στή «στρατηγική πεποίθησή» τους ὅτι ὁ ἔλεγχος τοῦ πετρελαίου γιά τά ἐπόμενα 20-30 χρόνια περνᾷ μόνο μέσα ἀπό τή στρατιωτική παρουσία, τήν ἀπόκρουση τοῦ ἀραβικοῦ ἐθνικισμοῦ, τήν καταπίεση τῶν λαῶν τῆς περιοχῆς, τήν πεποίθηση ὅτι οἰοῦντο βῆμα πρὸς τή χειραφέτηση τῶν Ἀράβων θά ὀδηγοῦσε σέ «χειραφέτηση» καί τοῦ πετρελαίου τους, στήν ἀπώλεια δηλαδή τοῦ ἐλέγχου τοῦ ἀπό τή Δύση. Στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς στρατηγικῆς ἀντίληψης ἡ παρουσία καί ἡ συμμαχία μέ τό Ἰσραήλ ἐξακολουθεῖ νά κρίνεται ἀπαραίτητη ἀπό τοὺς Ἀμερικανούς, οἱ ὁποῖοι δέν ἔχουν καμία διάθεση νά θυσιάσουν τό Ἰσραήλ προκειμένου νά κάνουν ἓνα βῆμα πρὸς τό ἄγνωστο, πρὸς τήν εἰρηνική, ἐλεύθερη καί χειραφετημένη Μέση Ἀνατολή.

Τό φάσμα τῆς διεθνοποίησης τοῦ πολέμου

Ο πόλεμος ἤδη ξέσπασε μέ τίς δύο συμμαχικές ἐπιδρομές κατὰ τοῦ Ἰράκ καί τήν ἀπάντηση τοῦ τελευταίου ἐναντίον τοῦ Ἰσραήλ μέ ἐπτά πυραύλους Σκούντ, καί ἔπεται συνέχεια.

Ἐκεῖ πού εἶχαν φτάσει τά πράγματα ὁ πόλεμος ἦταν ἀναπόφευκτος καθώς κανένας ἀπό τοὺς δύο μονομάχους δέν μπορούσε νά ὑποχωρήσει, δηλαδή νά ἡττηθεῖ, οἰκειοθελῶς. Τήν εὐθύνη γιά τήν ἐναρξη τοῦ πολέμου τήν πῆραν οἱ Ἀμερικανοί, ἀφοῦ ἡ ἀπόφαση ἀνῆκε σ' αὐτούς. Ὡστόσο δέν θά χαρακτηρίζαμε ἀκόμα αὐτόν τόν πόλεμο ὀλοκληρωτικό. Ἡ ἀπόφαση πού πῆραν οἱ Ἀμερικανοί καί οἱ σύμμαχοί τους ἐγκτεται στήν ἐναρξη «ἐπιχειρησιακῶν δραστηριοτήτων» μέ σκοπό τήν καταστροφή τῶν ἀντίστοιχων δυνατοτήτων τοῦ ἀντιπάλου στό ἐπίπεδο τῆς ὀργάνωσης καί τῶν πολεμικῶν μέσων. Γιά νά τό ποῦμε μέ ἄλλα λόγια τό νόημα ἦταν ἡ καταστροφή τῶν μέσων (πολεμικῶν καί ἄρα διαπραγματευτικῶν) πού ἔχει στή διάθεσή του ὁ Χουσεΐν.

Κάνοντας αὐτό τό πρῶτο βῆμα οἱ Ἀμερικανοί καί οἱ σύμμαχοί τους με-

τέθεταν ταυτόχρονα τήν εὐθύνη (τό μπαλάκι) γιά τήν κλιμάκωση τοῦ πολέμου στό Ἰράκ. Μὴν ξεχνᾶμε ὅτι δέν ἔπαψαν νά δηλώνουν ὅτι στόχος τους δέν εἶναι τό Ἰράκ, ἀλλά ἡ ἀποχώρηση ἀπό τό Κουβέιτ (δέν πρέπει βέβαια ταυτόχρονα νά ξεχνᾶμε ὅτι μιὰ τέτοια ἀποχώρηση συνοδευόμενη καί ἀπό μόνιμη ἀμερικανική στρατιωτική παρουσία τήν περιοχή θά σήμαινε τήν ἀρχή τοῦ τέλους τοῦ ἱρακικοῦ καθεστώτος καί τῆς δυναμικῆς του). Μὲ τήν ἐναρξη τοῦ πολέμου λοιπόν οἱ Ἀμερικανοί ἔδειξαν ὅτι ἐννοῦν αὐτό πού λένε. Εἶναι ὅμως ἔτσι; Μποροῦν νά «πείσουν» τόν Σαντάμ μέσω ἀπλῶς κάποιων ἀεροπορικῶν ἐπιχειρήσεων στό ἔδαφός του;

Ἄς τό ποῦμε εὐθέως: τό ζήτημα σ' αὐτό τόν πόλεμο, τό μεγάλο ὄπλο τοῦ Σαντάμ, δέν ἦταν ἡ ἐναρξη του ἀλλά ἡ κλιμάκωσή του. Νά χοντρῖνει δηλαδή. Γιά νά τό ποῦμε μέ ἄλλα λόγια ὁ Χουσεΐν δέν ἀπειλεῖ μέ ἦττα τοὺς ἀντιπάλους του ἀλλά μέ ὀλοκαύτωμα. Μπορεῖ δηλαδή οἱ Ἀμερικανοί νά εἶναι σέ θέση νά νικήσουν σέ αὐτό τόν πόλεμο, ἀλλά τό τίμημα τῆς νίκης νά εἶναι δυσανάλογα βαρῦ σέ σχέση μέ τίς κατακτήσεις τους.

Μιά πρώτη απειλή, από αυτές που έξ' αρχής υπέδειξε (και ήδη πραγματοποιήσε) ο Χουσεΐν, είναι ο βομβαρδισμός του Ισραήλ στον πόλεμο. Οί συνέπειες μιάς πιθανής εισόδου του Ισραήλ δέν ξεκινούνται τόσο στις Άμεσες, τίς πολεμικές επιπτώσεις. Αυτό που πολλοί φοβούνται, ότι δηλαδή οί "Αραβες σύμμαχοι θά έγκαταλείψουν τίς ΗΠΑ, δέν είναι ούτε ιδιαίτερα όδυνηρό (οί ΗΠΑ δέν βασίζονται τόσο στην πολεμική ισχύ των "Αράβων συμμάχων τους, ενώ αντίθετα πού έχουν ταχθεί Ισραήλ θά τους βοηθούσε περισσότερο), αλλά ούτε ιδιαίτερα πιθανό (μέ μιά μικρή επιφύλαξη ως προς τή Συρία). Τά καθεστώτα πού έχουν ταχθεί υπέρ των "Ηνωμένων Πολιτειών δέν έχουν άλλο δρόμο από τό νά συνεχίσουν νά τηρούν τήν ίδια στάση. Τό πρόβλημα είναι πολύ πύο μακροπρόθεσμο και συνίσταται στον τρόπο μέ τόν όποιο θά χωνέψουν οί Άραβικές μάζες τή στάση των καθεστώτων τους, τήν προδοσία τής Άραβικής υπόθεσης. Θά υπάξει δηλαδή τέτοια άποσταθεροποίηση των καθεστώτων τής περιοχής, πού ό έλεγχός της θά απαιτεί μιάν όλοένα αύξανόμενη Άμερικανική άνάμειξη, τή στήριξη καταπιεστικών καθεστώτων μέ στρατιωτικά μέσα. Τό παιγνίδι αυτό τό παίζει πολύ έξυπνα ό Σαντάμ πού τους τελευταίους 6 μήνες ντύθηκε τό μανδύα του "Ισλάμ και μέ τήν έναρξη των έχθροπραξιών κατέστησε τή σημαία του "Ιράκ σύμβολο τής Ισλαμικής υπόθεσης. Στο μέλλον ό μέν Σαντάμ, άκόμα και νεκρός, μπορεί νά καταστεί ό μάρτυρας τής παναραβικής υπόθεσης, οί δέ "Αμερικανοί, όσο κι άν προσπαθούν νά τό άποφύγουν, νά καταστούν εϋθώς χασάπηδες τής περιοχής. Πρόκειται δηλαδή για διαρκή πόλεμο.

Συναφής είναι και ή «έμπράγματη απειλή» (ή όποια είναι βέβαια μιά πιθανότητα αλλά όχι βεβαιότητα), ή πτώση του Σαντάμ νά προυποθέτει πτώση όλου του "Ιράκ, δηλαδή διαμελισμό του "Ιράκ. "Εναν τέτοιο διαμελισμό κανείς δέν τόν θέτει (στόχος είναι ό άκρωτηριασμός) άφου συνεπά-

γεται διενέξεις και έχθροπραξίες άνάμεσα στά γειτονικά κράτη πού θά διέλυαν τήν Άμερικανική συμμαχία και θά άποσταθεροποιούσαν τήν περιοχή. Κανείς δέν τόν θέλει, αλλά ίσως ό διαμελισμός γίνει άναπόφευκτος.

"Η δεύτερη απειλή είναι τό ανθρώπινο τίμημα πού θά πληρώσουν οί δυτικοί στις άναπόφευκτες έπιχειρήσεις έδάφους για τήν κατάληψη του Κουβέιτ. Βεβαίως οί δυτικοί θά προσπαθήσουν πριν ξεκινήσουν τίς χερσαίες έπιχειρήσεις νά έχουν άποδιοργανώσει τόσο πολύ τό στρατιωτικό μηχανισμό του "Ιράκ, ώστε ή προέλασή τους νά είναι κατά τό δυνατόν περίπατος. "Αν όμως δέν τό καταφέρουν, ό Σαντάμ έλπίζει ότι κάθε μέρα πού περνάει, θά είναι εις βάρος των δυτικών.

"Η τρίτη και σοβαρότερη καθώς και πιθανότερη απειλή είναι τό οικονομικο-οικολογικό τίμημα του πολέμου. Δέν γνωρίζουμε ποιά είναι ή δυνατότητα του "Ιράκ νά καταστρέψει (κάποιες έστω) τίς πετρελαιοπηγές τής Σαουδικής "Αραβίας, ώστόσο είναι δεδομένη ή δυνατότητά του νά κάψει τίς πετρελαιοπηγές του κατεχόμενου Κουβέιτ σε περίπτωση πού βεβαιωθεί ότι τό χάνει. Οικονομικά, τόσο από πλευράς ήμερήσιας παραγωγής όσο κυρίως από πλευράς άποθεμάτων, τό πλήγμα θά γίνει ιδιαίτερα αισθητό στις οικονομίες τής Δύσης, άφου ή διαταραχή τής ισορροπίας προσφοράς και ζήτησης (ή δυνατότητα άλλων πετρελαιοπηγών π.χ. τής Σ. "Αραβίας νά άναπληρώσουν τό πετρέλαιο του Κουβέιτ είναι μέν δεδομένη αλλά θά όδηγοϋσε σε μιάν υπερεκμετάλλευση των πηγών, πού μεσοπρόθεσμα θά τίς εξαντλούσε — δρα και Σοβ. "Ενωση) θά όδηγήσει σε αύξηση τής τιμής τής ενέργειας δηλαδή σε σχετική μείωση τής τιμής τής εργατικής δύναμης και συνεπώς ό πόλεμος γι' αυτούς είναι άνώφελος.

Οί οικολογικές επιπτώσεις από μιά πιθανή πυρπόληση των πετρελαιοπηγών του Κουβέιτ έχουν εκτεθεί επαρκώς στις έφημερίδες, ενώ δέν φαίνεται νά στέκει ή άποψη των στρατιωτικών ότι μιά τέτοια πυρκαγιά μπορεί νά

σβυστεί (πύο σωστά νά «πνιγεί») μέσα σε 15 - 20 μέρες. Τό "Ιράκ άπειλεί μέ οικολογικό όλοκαύτωμα.

"Εξίσου σοβαρή είναι ή περίπτωση των πυρηνικών κεφαλών πού αρχικά οί δυτικοί διατεινονταν ότι άποκλείεται νά κατέχει τό "Ιράκ. Μετά τήν έναρξη του πολέμου όμως οί ίδιες στρατιωτικές πηγές ξαφνικά δέν άπέκλειαν τήν κατοχή πυρηνικών «ξεπερασμένης και πρωτόγονης τεχνολογίας» από τό "Ιράκ. Και οί "Ηνωμένες Πολιτείες προειδοποιούν ότι πιθανή χρήση τους εκ μέρους του "Ιράκ θά έχει ως συνέπεια μιάν αντίστοιχη άνελέγητη άπάντηση — ότι τό πράγμα θά χοντρύνει πολύ δηλαδή.

Τά όπλα λοιπόν του Χουσεΐν είναι τέτοια πού δέν μπορούν μέν νά του εξασφαλίσουν τή νίκη, μπορούν όμως νά καταστήσουν όδυνηρή τή νίκη των αντιπάλων, νά τήν μετατρέψουν στην οϋσία σε ήττα. Μέ αυτά τά όπλα άπειλεί τό "Ιράκ και, κατά τή γνώμη μου, τά άποτελέσματα των άεροπορικών έπιδρομών δηλαδή τής πρώτης φάσης του πολέμου τά συνόψισε πολύ εύγλωττα ό διοικητής των Αιγυπτιακών δυνάμεων: «οί "Αμερικανοί δέν πέτυχαν περισσότερα άπ' όσα είχαν σχεδιάσει και ό Χουσεΐν δέν δέχθηκε περισσότερα πλήγματα από όσα είχε ύπολογίσει».

"Η δεύτερη φάση του πολέμου θά είναι και ή πύο έπικίνδυνη. Τόν στρατηγικό χαρακτήρα των σημερινών έπιχειρήσεων θά τόν διαδεχθεί ή μάχη τής άπόγνωσης. Σ' αυτή τή δεύτερη φάση ό πραγματικός πόλεμος θά είναι ένδοοαραβικός: στην πραγματικότητα θά άναμετρηθούν ή Άραβική ιδεολογία και πολιτισμικές άξίες μέ τή διάβρωση πού άναπόφευκτα έχουν ύποστεί όλα τά στρώματα των Άραβικών κοινωνιών από τόν δυτικό τρόπο ζωής. Χωρίς αυτή τή διάβρωση ό Σαντάμ θά μπορούσε, άντέχοντας τά έπιχειρήματά του, άκόμα και νά κερδίσει αυτό τόν πόλεμο. "Αλλά ή διάβρωση έχει προχωρήσει τόσο πύο οϋτε καν ό ίδιος δέν μπορεί νά θεωρηθεί γνήσιος. Πολύ περισσότερο οί διπλανοί του. Γνήσιοι μπορούν σήμερα πιά νά θεωρηθούν οί πύο άδύναμοι, τά λαϊκότερα στρώματα των "Αράβων. "Αλλά στους άδύναμους σπάνια πέφτει λόγος στην Ιστορία όταν δέν τήν πάρουν οί ίδιοι στά χέρια τους.

"Ας ξαναγυρίσουμε όμως στο θέμα τής εισόδου του "Ισραήλ στον πόλεμο, όχι τόσο γιατί μιά τέτοια είσοδος φαίνεται πιθανή αυτή τή στιγμή, αλλά γιατί ή έστω και άπίθανη αυτή περίπτωση δέν άνατρέπει τό νόημα αλλά και τήν έκβαση του πολέμου. Γι' αυτόν άκριβώς τό λόγο ό Χουσεΐν (παρότι μετά τους δύο αρχικούς βομβαρδισμούς μεσολάβησαν άρκετές μέρες παύσης) δέν άποκλείεται νά έπαναλά-

βει τούς βομβαρδισμούς. Είναι σε θέση να τούς επαναλάβει ανά πάσα στιγμή, εφόσον τό κρίνει απαραίτητο, και θα προσπαθήσει σίγουρα να τούς επαναλάβει αν βρεθεί σε απόγνωση. Η παύση των βομβαρδισμών στο Ισραήλ, σημαίνει ότι τό Ιράκ δέν βρίσκεται ακόμα σε απόγνωση, ότι πιστεύει πώς μπορεί να άντέξει τόν πόλεμο ακόμα και στο πλαίσιο πού αυτός διεξάγεται. Καταρχήν δύο λόγια γιά τή στάση του Ισραήλ. Τό Ισραήλ διέθετε (λίγους) πυραύλους τύπου Πάτριος, και προξενεί έντύπωση πώς δέν προσπάθησε καν να άποκρούσει έστω και έναν από τούς πυραύλους Σκούντ του Ιράκ. Πέρα από τίς έκδοχές πού προβάλλουν οι ίδιοι οι Ισραηλινοί (άδυναμία χειρισμού λόγω και τής μή σύνδεσης του Ισραήλ φαίνεται ότι επεδίωξε να δεχθεί επίθεση, επεδίωξε να εμπλακεί (να τό εμπλέξουν) στόν πόλεμο.

Από τή στιγμή πού δέχθηκε επίθεση, τό Ισραήλ μπορεί να εξασφαλίσει άνταλλάγματα είτε διά τής εμπλοκής του, είτε διά τής μή εμπλοκής του στόν πόλεμο. Πρός στιγμήν ακολουθεί τόν δεύτερο δρόμο, χωρίς όμως να παραιτείται από τό δικαίωμα σε κάποια χρονική στιγμή να επιλέξει τόν πρώτο.

Η αντίληψη του Ισραήλ είναι ότι ή μόνη διεθνής γλώσσα πού μιλιέται στην περιοχή είναι ή γλώσσα τής ισχύος, ή γλώσσα των όπλων, ή γλώσσα τής κατάκτησης. Η μόνη «ειρήνη» πού είναι δυνατή και διαρκής είναι ή ειρήνη των όπλων και τής ύπεροχής.

Τό Ισραήλ έχει επίσης τό πρόβλημα των Παλαιστινίων με τό όποιο θέλει να ξεμπερδεύει χωρίς να θέλει να χαράμισει δικό του έδαφος. Έχει λοιπόν κάθε συμφέρον να μετατρέψει τόν πόλεμο σε πόλεμο άλλαγής του χάρτη τής περιοχής. Προφανής στόχος είναι βέβαια ή γειτονική Ιορδανία, μέσω τής οποίας τό Ισραήλ επιδιώκει να «λύσει» τό πρόβλημά. Ο βασιλιάς Χουσεϊν, παρά τίς έσωτερικές φιλοϊρακινές αντιδράσεις, έσπευσε τό Σάββατο να δηλώσει ούδετερότητα ώστε ή νέα τάξη να μήν περιλάβει τήν Ιορδανία.

Τό Ισραήλ από τήν άλλη, «μελετάει» τόν τρόπο τής εμπλοκής του, ώστε κατά τό δυνατόν οι έχροπραξίες να μή γίνουν διά τής Ιορδανίας αλλά άπευθείας με τό Ιράκ. Νά μήν δοθεί δηλαδή ή έντύπωση ότι τό Ισραήλ συγκρούεται όχι με εκείνους από τούς όποιους προκλήθηκε αλλά με άλλους, γιά άλλους λόγους. Νά μήν άνατραπεί δηλαδή τό πλαίσιο, τό νόημα του πολέμου, τουλάχιστον όσο διαρκούν οι έχροπραξίες. Επιδίωξη του Ισραήλ (και των Αμερικανών) είναι ή άνατροπή του πλαισίου, ή «άλλαγή του χάρτη» να γίνει μετά τό τέλος των έχροπραξιών, όταν από θέση ισχύος και με τήν «τάξη άποκαταστημένη» θά διαπραγματευόνται τή διαρκή ειρήνευση τής Μέσης Ανατολής.

Άλλά ή επιδίωξη αυτή είναι άφενός δύσκολο να πραγματοποιηθεί άφετέρου δέ είναι διάφανη. Τόσο διάφανη πού είναι δύσκολο στό θεοκρατικό καθεστώς τής Τεχεράνης να μπορεί να έχει λόγο ύπαρξης στην έξουσία, λόγο συνεκτικό και σε άντιστοιχία με τά πράγματα, αν δέν ταχθεί από τώρα άντιμέτωπο με τό Ισραήλ, αν δέν συμμαχήσει άντικειμενικά με τό Ιράκ σε περίπτωση πού τό Ισραήλ άκολουθήσει τόν πρώτο δρόμο.

Η τυχόν είσοδος του Ιράν στόν πόλεμο άνατρέπει τά δεδομένα και γιά πολλές άλλες χώρες, συμμάχους των Αμερικανών, και κυρίως γιά τή Συρία. Η Συρία έκανε μιά λίαν άμφιλεγόμενη δήλωση σχετικά με τήν είσοδο του Ισραήλ στόν πόλεμο, λέγοντας ότι άναγνωρίζει τό δικαίωμα του Ισραήλ να άμυνθεί άπέναντι σ' αυτός από τούς όποιους προκλήθηκε. Η δήλωση αυτή κρατάει τό πλαίσιο τής συμμαχίας εφόσον διατηρηθεί τό νόημα του πολέμου. Κρατάει όμως και μιά πεινή. Αν τό νόημα του πολέμου αλλάξει, ή Συρία μπορεί να αλλάξει στάση. Πού σημαίνει μεταφραζόμενο: αν αλλάξουν οι πιθανότητες του σήμερα δείχνουν προς τήν επικράτηση των δυτικών, ή Συρία διατηρεί τό δικαίωμα να βγάλει τήν ούρά της άπ' έξω, να πάει με τό στρατόπεδο του νικητή.

Ας επιμείνουμε λίγο ακόμα στή στάση τής Συρίας γιάτί άντιστοιχεί χαρακτηριστικά στις δύο δυνατές εκβάσεις του πολέμου. Η πρώτη δυνατή εκβαση και εφόσον διατηρηθεί τό σημερινό πλαίσιο, είναι ή επιβολή τής Pax americana στην περιοχή. Pax americana με καθεστώς — τοποτηρητές, συμμάχους πού μπορούν να έχουν τόση δύναμη, όση θά επιτρέψει ή ύπερδύναμη. Και εκεί ή Συρία θέλει να είναι με τούς νικητές, ακολουθώντας ένα δρόμο όπως ή βόρεια γειτονά της, ή Τουρκία. Αν τό ισλάμ έχει ήττηθεί πολιτικά, αν δηλαδή περιοριστεί σε μιά σύγχρονου δυτικού τύπου θρησκεία, όπου οι άνθρωποι έχουν άπ' ευθείας μόνον, δηλαδή ιδιωτική σχέση μ' αυτήν και όχι σχέση συλλογικά διαμεσολαβούμενη, δηλαδή πολιτική, τό συριακό καθεστώς μπορεί να στηθεί, να επιβιώσει και με τήν έννοια των συμμάχων του, να δυναμώσει.

Αν άντίθετα ο πόλεμος γίνει ιερός, τότε, ανεξάρτητα του ποιός θά επικρατήσει, είτε με τά όπλα, είτε με ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις, ή άραβική πολιτισμική πραγματικότητα δέν θά έχει ήττηθεί, τουλάχιστον στις ψυχές των Αράβων. Σ' αυτή τήν περίπτωση κανένα άραβικό καθεστώς δέν θά μπορεί να σταθεί αν δέν είναι άντίστοιχο με τήν «ψυχή των Αράβων». Η μόνη περίπτωση είναι να σπριζεται με τά δόντια, δηλαδή με τά όπλα, από τούς άμερικάνους, αλλά αυτός ο έτεροκαθορισμός δέν είναι βέβαια τό μέλλον τό όποιο προσβλέπει το συριακό καθεστώς. Μήν ξεχνάτε ότι παρά τίς άντιφάσεις τους οι άνθρωποι παραένουν Αραβες κι αυτό σημαίνει ότι δέν μπορούν να προωθήσουν τίς άντιφάσεις πέρα από τό άνεκτό επίπεδο πού καθορίζει ή σημερινή άραβική πραγματικότητα.

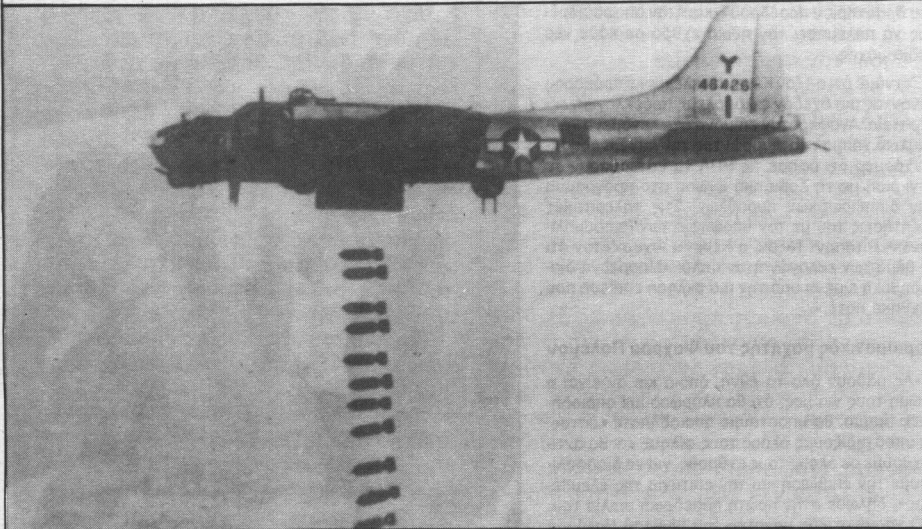
Τό δίλημμα τής Συρίας είναι ταυτόχρονα και δίλημμα των Αμερικανών. Αν τό νόημα του πολέμου αλλάξει, άφενός μειώνονται οι δυνατότητες επικράτησης διά των όπλων, ή ειρήνη πού θά είναι σε θέση να επιβάλλουν δέν μπορεί να είναι άλλη από τήν ειρήνη των όπλων, των άυταρχικών και δοτών καθεστώτων, τήν ειρήνη όχι τής στρατιωτικής δράσης. Μπορεί οι Αμερικανοί να επέλεξαν τήν άναμέτρηση σε μιά στιγμή «στιγμιαίου δικαίου» αλλά αν τό Ιράκ καταφέρει να ξυπνήσει, να άναδείξει τήν άρχική ίμπεριαλιστική άδικία, τό άραβικό δικιο δηλαδή, είναι ικανό να μετατρέψει τούς Αμερικανούς σε χασάπηδες τής περιοχής.

Γιά τήν ώρα βέβαια τίποτα άπ' όλα αυτά δέν συμβαίνει. Οι Αμερικανοί συντηρούν τό ύπάρχον πλαίσιο του πολέμου και τό Ιράκ συντηρεί τόν έαυτό του και τήν άμυντική του ικανότητα (καθώς και του Κουβέιτ). Ο Μάρτιος πλησιάζει και μαζί τό ραμαζάνι και οι καύσωνες. Κάποις πρέπει να κάνει τήν επόμενη κίνηση καθώς άποδεικνύεται γιά άλλη μιά φορά ότι ο πόλεμος δέν κερδίζεται από τόν άέρα. Και ίσως ή εθθνη γιά τήν επόμενη κίνηση να πέφτει και πάλι στους Αμερικανούς.

Ο πόλεμος τῶν πιστῶν ὁ πόλεμος τῶν τεχνικῶν

τοῦ Γιώργου Μαργαρίτη

Τὸ τέλος τοῦ δεκάχρονο πολέμου ἀνάμεσα στό Ἰράν καί στό Ἰράκ τόν Αὐγουστο τοῦ 1988, ἐκρυβε μέσα του τίς σημερινές ἐξελίξεις. Ἐκτός ἀπό τίς ἑκατοντάδες χιλιάδες θύματα, τό Ἰράκ, ὁ «νικητής» αὐτῆς τῆς Πύρρειας νίκης, βρέθηκε μέ τήν οἰκονομία καί τήν κοινωνία του, βαριά τραυματισμένες ἀπό τήν πολύχρονη δοκιμασία. Ἡ ἀνοικοδόμηση τῶν ὄσων ὁ πόλεμος εἶχε κατεδαφίσει ἀπαιτοῦσε κατά τούς μετριότερους ὑπολογισμούς ἐξήντα δισεκατομμύρια δολάρια. Ποσό τεράστιο πού οἱ διεθνεῖς χρηματαγορές δέν μπορούσαν οὔτε στό ἐλάχιστο νά καλύψουν. Ἡ χώρα ἦταν ἤδη καταχρεωμένη καί τό ὕψους ἑβδομήντα δισεκατομμυρίων δολαρίων χρέος τῆς ὀφειλόταν κατά τό μισό στά πλούσια κρατίδια τοῦ Κόλπου. Αἰτία μίσους τῶν Ἰρακινῶν γιά τούς πλούσιους Ἐμίρηδες καί πρίγκηπες τῆς περιοχῆς.

Ὁ δεκάχρονος πόλεμος εἶχε ὅμως διαπαιδαγωγῆσει τήν κοινωνία ὀλόκληρη. Γενιές Ἰρακινῶν εἶχαν τόν πόλεμο ὡς μόνο τους ἐπάγγελμα καί ὡς μόνη τους εἰδίκευση καί γνώση. Οἱ παραγωγικές ἐργασίες, στόν ἀγροτικό ἢ στόν ἀστικό χῶρο, εἶχαν περάσει στά χέρια τῶν ἑκατομμυρίων ξένων ἔργατῶν, Αἰγυπτίων κυρίως, πού κάλυπταν τά κενά τῶν ἐπιστρατευμένων. Ὄταν στά 1989 τό καθεστῶς τῆς Βαγδάτης προχώρησε σέ μιά περιορισμένη ἀποστράτευση, 200.000 ἀνδρῶν μόνο, ἐγινε ἐκδηλῆ ἡ ἀδυναμία προσαρμογῆς τους στήν παραγωγή ἐνῶ

ταυτόχρονα ἤρθαν σέ σύγκρουση μέ τούς ξένους ἐργαζόμενους. Γιά τό λόγο αὐτό ὁ ἰρακινός στρατός παρέμεινε ὀγκώδης καί στήν εἰρηνική περίοδο καί ἀποτέλεσε ἕνα σταθερό παράγοντα πίεσης πρὸς «δυναμικές» λύσεις τῶν προβλημάτων τῆς χώρας. Στό κάτω κάτω ὁ πόλεμος ἦταν πλέον τό μόνο ἐπάγγελμα πού γνώριζε τό παραγωγικό δυναμικό τοῦ Ἰράκ. Ἐπάγγελμα ἀπό τό ὁποῖο ζοῦσαν —χάρη στήν δι' αὐτοῦ διανομή τῶν ἐσόδων τοῦ πετρελαίου— 900.000 στρατευμένοι.

Ἐπρόκειτο γιά ἕνα ἀδιέξοδο πού θά μπορούσε νά ἀντιμετωπισθεῖ μόνο μέ ὑπερεπάρκεια πόρων ἰκανῶν νά ἐπιτρέψουν μιά δυναμική ἀναπροσαρμογή τῶν καταστάσεων μέσα ἀπό μιά ραγδαία οἰκονομική ἀνάπτυξη. Ἡ χώρα σταμάτησε νά ἐξοφλεῖ τά χρέη τῆς στήν προσπάθειά της νά ἐξασφαλίσει αὐτούς τούς πόρους. Ἀπό τά 15 δισεκατομμύρια δολάρια ὅμως, πού εἰσέπραξε ἀπό τό πετρέλαιο τό 1989, τά πέντε κατευθύνθηκαν στήν ἀγορά πολεμικοῦ ὕλικου, καθώς ὁ γιγαντιαῖος αὐτός στρατιωτικός μηχανισμός ἐνδιαφέρθηκε γιά τή δική του ἀνοικοδόμηση ἀντί γιά τήν ἀνοικοδόμηση τῆς «πολιτικῆς» οἰκονομίας τῆς χώρας. Ἦταν ἕνας φαῦλος κύκλος καί οἱ προσπάθειες γιά τό ξεπέρασμά του ἐπικεντρώθηκαν στά 1990 στήν ἀύξηση τῶν διεθνῶν τιμῶν πετρελαίου. Αὕξηση πού, δεδομένης τῆς ἀντίθεσης τῶν δυτικῶν, περνοῦσε μόνο ἀπό τή διεύρυνση τῆς κυριαρχίας στά κοιτάσματα τοῦ πετρελαίου. Ἡ ἀνάγ-

κη αὐτή, σέ συνδυασμό μέ τήν διαθεσιμότητα τοῦ στρατιωτικοῦ μηχανισμοῦ γιά κάθε εἶδους περιπέτειες, ὀδήγησε στήν κατάκτηση τοῦ Κουβέιτ.

Ἡ ἐπίθεση αὐτή ἦταν λοιπόν συνέπεια καίριων ἀναγκῶν καί προϊόν ἐντονων προβλημάτων τῆς ἰρακινῆς κοινωνίας καί ὄχι μόνο χαρτοπαικτική διάθεση κάποιου φιλόδοξου ἡγεμόνα. Οἱ Ἰρακινοί, πού συνέδεσαν τή ζωή τους μέ τήν πορεία τῶν τιμῶν αὐτῶν, εὐκόλα πίστεψαν στήν «συνωμοσία τῶν δυτικῶν καί Ἐμίρηδων» ἐναντίον τους. Σήμερα πού γράφονται οἱ γραμμές αὐτές, πέντε μέρες μετά τό ξέσπασμα τοῦ πολέμου καί ἀφοῦ συμπληρώθηκαν 10.000 ἔξοδοι τῶν συμμαχικῶν ἀεροσκαφῶν, αὐτή ἡ συσπείρωση τῶν ἰρακινῶν γύρω ἀπό τήν ἰδέα τῆς πολεμικῆς ἀναμέτρησης μέ τήν ὑπερδύναμη καί τούς δορυφόρους της, γίνεται πλέον προφανές. Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι παρά τήν τρομερή πίεση πού ἀσκεῖται πάνω τους, οἱ ἰρακινοί δέν ἔχουν ἀντιδράσει πουθενά μέ σπασμωδικό τρόπο. Πρώτη παρεξήγηση τῶν δυτικῶν πού πολύ εὐκόλα συρρικνώνουν τά δεδομένα στό σχῆμα ἀνεύθυνος τύραννος-παρασυρμένος λαός.

Ἡ πρωτόγονα ἀπλή στρατηγική τῶν Ἰρακινῶν στηρίζεται, δέν μπορεῖ παρά νά στηρίζεται, σ' αὐτήν τήν ἰδιόμορφη πολεμική ὁμοθυμία πού ἔχει δουλευτεῖ μέσα στήν ἰρακινή κοινωνία. Ἡ συνταγή εἶναι ἀπλή ἀλλά ἀπαιτεῖ πειθαρχία τῶν πάντων. Δέν δίνουμε μάχη ἐκεῖ πού ὁ ἀντίπαλος εἶναι ἰσχυρός, στό πεδίο τῆς τεχνικῆς, τοῦ ἠλεκτρονικοῦ πολέμου, στόν ἀέρα. Ἐκεῖ ὑπομένουμε, στεκόμαστε ἀκίνητοι καί ὅσο τό δυνατό προφυλαγμένοι. Ὁ ἀντίπαλος θά ἐξαντληθεῖ, ὅσο ἐπενδύει χωρίς ἀντίκρουσμα, ὅσο κυριαρχεῖ σέ πεδία πού ἀπό μόνα τους δέν μποροῦν νά ἐλευθερώσουν τό Κουβέιτ. Ἄν στό παιχνίδι αὐτό τῆς ὑπομονῆς ἐξαντληθεῖ πρῶτος, τότε θά ἀναγκαστεῖ νά ἀναμετρηθεῖ σέ ὑποδεέστερα τεχνολογικά πεδία, στά χαρακτηριστικά καί στίς παγιδευμένες ἐκτάσεις τοῦ Κουβέιτ. Καί ἐπειδή γιά τόν ἀντίπαλο καί τήν «θεαματική» διάσταση τοῦ πολέμου του, ἡ ὑπομονή δέν μετριέται μέ τά μέτρα τῶν ἐπαγγελματιῶν στρατηγῶν του, ἀλλά μέ τίς ἀντιδράσεις τῆς συνδεδεμένης μέ τά κανάλια τῆς τηλεόρασης κοινῆς γνώμης, εἶναι πολύ πιθανό νά ἀντιδράσει πρῶτος ἀνυπόμονα καί σπασμωδικά.

Σχέδιο πρωτόγονο, πού ὅμως σήμερα, πέμπτη ἡμέρα τοῦ πολέμου δουλεύει πολύ πιό ἀποτελεσματικά ἀπό τά ἀντίστοιχα τῶν συμμάχων. Οἱ 10.000 ἔξοδοι τῶν συμμαχικῶν ἀεροπλάνων πού χονδρικά πρέπει νά ἔχουν

ρίξει στό Ἰράκ ἐκρηκτικά ἰσοδύναμα μέ τρεῖς τουλάχιστον βόμβες τύπου Χιροσίμας, δέν πιστοποιήσαν καμία οὐσιαστική πρόοδο τῆς συμμαχικῆς ὑπόθεσης. Ἀντίθετα, ἀπό ἐδῶ καί πέρα κάθε ἡμέρα πού περνᾶ, πείθει τόν πληθυσμό τοῦ Ἰράκ γιά τή σχετικότητα τῆς τεχνολογικῆς ὑπεροχῆς τῶν δυτικῶν. Μέ πιά ἀπλά λόγια, οἱ ἄνθρωποι «συνθίζου» αὐτόν τόν τρόπο ζωῆς καί पाυὸν νά αἰσθάνονται ἐκπληξη, πανικό ἢ φόβο. Ἐτοιμάζονται δέ γιά τό χειρότερο.

Ἀκόμα τὰ ὄπλα καί συστήματα ὑψηλῆς τεχνολογίας τοῦ ἀμερικανικοῦ δολοστασίου βλέπουν τήν ἀρχική τους σημασία νά ὑποβαθμίζεται. Οἱ πύραυλοι Τόμαχουκ, οἱ γνωστοί Κρούζ, γιά παράδειγμα, ἔχουν ἀξία ὅταν ἐκτοξεύονται ἐναντίον στόχων μεγάλης οικονομικῆς ἢ πολεμικῆς σημασίας (σταθμοὶ παραγωγῆς ἐνέργειας, στρατηγεία, γέφυρες κ.λπ.). Οἱ στόχοι αὐτοὶ εἶναι περιορισμένοι καί ὅταν ἐξαντληθοῦν, τό πολύπλοκο αὐτό ὄπλο δέν ἔχει καμιά ἀξία. Κοστίζει 1.300.000 δολάρια τό κομμάτι καί φυσικά δέν συμφέρει νά χρησιμοποιηθεῖ ἐναντίον «φτηνιάρικων» στόχων. Τό ἴδιο ἰσχύει γιά πολλά ὄπλα τῶν δυτικοῦ δολοστασίου. Τά F-15E, κόστους 50.000.000 δολαρίων εἶναι ἀδύνατο νά ἐμπλακοῦν σέ μάχες ξηρᾶς καί νά ἐκτεθοῦν στά ἀντιαεροπορικά μέσα τῶν πεζικαριῶν (π.χ. πύραυλοι SA-7, SA-16, πυροβόλα τῶν 23 μμ.). Μέ ἄλλα λόγια, ὅσο περνᾶ ὁ καιρός, περιορίζεται ἡ τεχνολογική ἀνωτερότητα τῶν δυτικῶν ἢ, τουλάχιστον, γίνεται λιγότερο λειτουργική.

Ἡ ἀρχική ἐπίδιωξη τῶν συνασπισμένων δυνάμεων ἦταν ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου μακριά ἀπό τὰ πεδία ἀναμέτρησης ἀνθρώπινων μαζῶν, μακριά ἀπό τίς πολύνεκρες συγκρούσεις. Ἐκτίμησαν ὅτι ἡ ἀναμέτρηση τεχνολογικῶν δυνατοτήτων θά μπορούσε κατά μεγάλο μέρος νά κρίνει τήν ἐκβαση τοῦ πολέμου, καθώς ὁ ἰρακινός στρατός ἦταν σέ μεγάλο βαθμό ἕνας «τεχνικός» στρατός, στηριζόμενος σέ πολυάριθμα μηχανικά μέσα. Οἱ ἰρακινοὶ ὁμως πού τόσο ἐντυπωσιακά ξεδίπλωσαν τίς τεχνικές τους δυνατότητες ἀπέναντι στό ἀδύνατο Κουβέιτ, στήν ὥς τώρα ἀναμέτρησή τους μέ τούς δυτικούς παρουσιάζουν ἕνα τελείως διαφορετικό πρόσωπο. Εἶναι σάν νά ἀπαρτιοῦνται τήν τεχνική τους ὑποδομή καί νά ἐπιστρέφουν σ' ἕνα στατικό εἶδος πολέμου, ὅπως αὐτό τοῦ Α' Παγκοσμίου πολέμου. Αὐτοὶ οἱ κάτοχοι 7.000 τεθωρακισμένων, δέν ἔχουν κάνει, ἀπό τήν ἀρχή τῶν συγκρούσεων τήν παραμικρή μετακίνηση. Σέ μεγάλο βαθμό τὰ ἄρματα τους, ὅπως καί τὰ ἀεροπλάνα καί τὰ πυροβόλα τους πρέπει νά ἐνεδρεύουν θαμμένα στήν ἄμμο ἢ κρυμμένα στούς

βράχους τῆς ἐρήμου. Μιά ἐνδειξη συμμαχικῆς ἐπιτυχίας θά ἦταν ἄν ὑποχρέωναν αὐτές τίς δυνάμεις νά κινηθοῦν. Ὅσο δέν κινοῦνται θά πεί ὅτι διατηροῦν τήν ψυχραιμία τους καί ὅτι τὰ πράγματα δέν εἶναι καθόλου ἐκκολα γιά τούς τεχνολογικά ὑπέρτερους.

Τό κύριο πεδίο δοκιμῶν στόν τομέα αὐτό εἶναι οἱ βομβαρδισμοὶ «τάπητος» μέ στρατηγικά βομβαρδιστικά B-52 (!) τῶν μονάδων τῆς «Φρουρᾶς» στά σύνορα τοῦ Κουβέιτ. Προφανῶς, μέ τήν ἐπίμονη αὐτή ἐπίθεσή τους οἱ Ἀμερικανοὶ προσπαθοῦν νά ἐφαρμόσουν στήν ἔρημο ὅσα μέ μεγάλη ἐπιτυχία ἐφάρμοσαν στήν Νορμανδία τοῦ 1944. Τότε, μισόν αἰῶνα πρὶν, διέλυσαν μέ τέτοιου εἶδους βομβαρδισμούς τίς γερμανικές τεθωρακισμένες μεραρχίες —ἰδιαίτερα τήν Λέερ— πού ἐσπευδαν στό μέτωπο τῆς Νορμανδίας. Παρακινδυνευμένο ἐγχείρημα καθώς τότε οἱ μονάδες αὐτές βρισκόντουσαν σέ κίνηση ἐνῶ τώρα βρίσκονται ἀπλῶς θαμμένες στήν ἄμμο. Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπό τόν πόλεμο τῶν πυραύλων ἢ διάρκεια καί ἡ ἐκβαση τοῦ πολέμου θά ἐξαρτηθοῦν ἀπό τήν ἐκβαση αὐτῆς τῆς ἀναμέτρησης.

Ὅποιος χάσει τήν ψυχραιμία του, ὅποιος ἀντιδράσει σπασμωδικά, ὅποιος ἐπιτεθεῖ πρόωρα ἢ κινηθεῖ πρὶν ἐξαντληθεῖ ὁ ἀντίπαλος, αὐτός καί θά χάσει τόν πόλεμο. Καί ὅσο δέν γίνεται αὐτό τόσο θά πρέπει νά περιμένουμε κάθε εἶδους κλιμάκωση. Ἦδη προετοιμάζεται, καί ἀπό τίς δύο πλευρές τό πρῶτο ὄπλο μαζικῆς καταστροφῆς πού θά ἐντείνει κάπως τίς πιέσεις. Ἐκείνη ἡ ἐπιφοβή καί ἀπλή βόμβα ἐξαερωμένων καυσίμων πού ἀναφλέγει μέ φοβερή δύναμη ἕνα σύννεφο βενζίνης σκοταδόντας ὅσους δέν πεθαίνουν ἀπό τὰ ἐγκαύματα ἀπό ἀσφυξία, καθώς

ἡ ἐκρηξη ἀπορροφᾶ ὅλο τό γύρω δευγόνιο. Καί πιθανότατα ἀκολουθοῦν καί ἄλλα ὅσο κρατᾶ αὐτή ἡ σύγκρουση τοῦ πάθους.

Μερικοὶ πιστεύουν ὅτι ὑπάρχει ἤδη νικητής. Στίς πρώτες κιόλας μέρες τοῦ πολέμου ἡ ἀλγερινή ἐφημερίδα Ἐλ Μουτζαχίντ ἔγραψε ὅτι εἴτε κερδίσει ὁ Σαντάμ τόν πόλεμο, εἴτε τόν χάσει, οἱ Ἀραβες θά βγοῦν νικητές ἀπό τήν ἀναμέτρηση αὐτή. Θά ἔχουν ξεπεράσει τόν μεγαλύτερό τους φόβο: τόν φόβο τῆς πανίσχυρης Δύσης. Λόγια τοῦ ἀέρα; Ἡ ἀντοχή τοῦ ἰρακινοῦ στρατοῦ στήν τεχνολογική ὑπεροπλία τῶν ἀντιπάλων του ἐπιβεβαιώνει καθημερινά —ὄλο καί περισσότερο— καθὼς οἱ μέρες περνοῦν— στόν νοῦ ἑκατομμυρίων Ἀράβων (καί ὄχι μόνο) τή σχετικότητα τῆς δυνάμεις τῶν δυτικῶν. Αὐτή ἡ αἴσθηση, μαζί μέ τήν ἐνοποιητική ἀναφορὰ στό Ἰσλά, θά κρίνει ἴσως τήν ἐκβαση τῶν μετὰ τόν πόλεμο τοῦ Κόλπου ἀναμετρήσεων.

Ὁ «πόλεμος τῶν ἄστρων» καί ἡ θαυμαστή τεχνολογία πού ἔφερε στά πεδία τῶν μαχῶν κινοῦνται μᾶλλον πρὸς τό διάστημα παρά πρὸς τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων. Βλέπετε τὰ ὄπλα εἶναι προϊόντα, πουλιοῦνται καί κατά συνέπεια πρέπει καί νά διαφημίζονται, καί νά πιστεύουν οἱ πάντες σ' αὐτά. Λίγοι θά ἀντιληφθοῦν μέσα ἀπό τόν ἐντυπωσιασμό τοῦ τηλεοπτικοῦ πολέμου, ὅτι στίς πρώτες κιόλας μέρες τῆς ἀναμέτρησης, ὁ στρατός τῆς τεχνολογίας καί ὁ στρατός τοῦ φανατισμοῦ, τῆς πίστεως καί τῆς ἀνάγκης ἐφθασαν σέ ἰσοπαλία μέσων καί ὅτι ἤδη ὁ νικητής κρίνεται ἀπό παρόμοιας νικητικῆς ἰσοροπίας καί παραμέτρους.

Γιώργος Μαργαρίτης

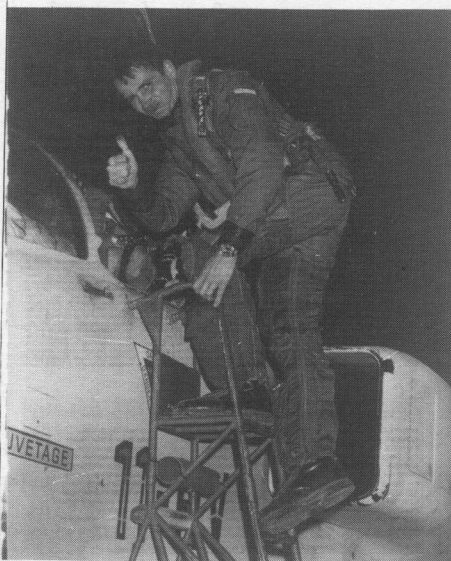
Στό ξλεος τῆς ἐνημέρωσης

τοῦ Γιώργου Καρρά

Νύχτα Παρασκευῆς πρὸς Σάββατο, τρίτη συνεχῆς νύχτα βομβαρδισμοῦ τοῦ Ἰράκ. Στό ἑλληνικό ιδιωτικό κανάλι —ἐκεῖνο πού κατά τή διαφήμιση «ἀνήγγειλε τόν πόλεμο δύο ὥρες πρὶν ξεσπάσει»— ἀρχίζει ἕνας ἀκόμα «μαραθῶνιος». Ὁ συντονιστής, γεμάτος ἐκεῖνη τήν ἐπαγγελματική ἀνήσυχη ἐνεργητικότητα πού ἀρμόζει στήν περίσταση, τά λέει μέ τούς ἀνταποκριτές στή Σαουδική Ἀραβία, τήν Ἱερουσαλήμ, τό Ἀμμάν, τήν Οὐάσιγκτον. Ὅλοι συμφωνοῦν: μιά πολύ ἥσυχη νύχτα, μιά ὑπουλη ἥσυχία πού μπορεῖ πολλά νά ἐγκυμονεῖ — μέινετε μαζί μας. Στό ἐνδιάμεσο ὁ ἀνταποκριτής στή Σαουδική Ἀραβία μᾶς λέει ὅτι συνεχῶς ἀπογειώνονται ἀεροπλάνα ἀπό κεῖ καί συνεχίζεται ὁ «ἀνηλεῆς» βομβαρδισμός τοῦ Ἰράκ. Καί δώστου ἀπ' τήν ἀρχή: μιά ἥσυχη νύχτα, μᾶς πολύ ἥσυχη, ἔ Νικόλα; Ναι, Τέρενς, πολύ ἥσυχη, μιά ὑπουλη ἥσυχία...

Πραγματικά, ἐπικρατοῦσε ἄκρα ἥσυχία. Στήν Κυψέλη οἱ δρόμοι ἦταν ἄδειοι. Στήν ὀθόνη δέν φαινόταν ἴχνος ἐκρηξης. Ὁ σταθμός, ὅπως ἄλλωστε καί κανένα προσιτό στή Δύση κανάλι, δέν εἶχε εἰκόνα ἀπό τή Βαγδάτη. Δέν εἶχε καν ἀνταποκριτή, νά βγάλει τό μικρόφωνο ἀπ' τό παράθυρο ν' ἀρπάξει τ' αὐτί μας τίποτα. Δέν ὑπῆρχε εἰκόνα, δέν ὑπῆρχε ἦχος — μιά πολύ ἥσυχη νύχτα. Στό κάτω κάτω ἦταν ἡ τρίτη συνεχῆς νύχτα πού ἡ Βαγδάτη σαρωνόταν, αὐτό δέν ἀποτελοῦσε εἶδηση, ἦταν ρουτίνα. Εἶδηση φρέσκια θά 'ταν ἡ εἰκόνα τῆς ἀλλά, εἶπαμε, δέν ὑπῆρχε. Ἀπό τηλεοπτικά γεγονότα μηδέν.

Ἀλλά καί μιά ἥσυχία «ὑπουλη». Γεμάτη ἀναμονή δηλαδή γιά ὑπεσχημένες «πραγματικές» εἰδήσεις, ἐν προκειμένῳ τό χτύπημα τοῦ Ἰσραήλ: ὑπῆρχαν ἐκεῖ ἀνταποκριτές, κάμερες, ἐκεῖ ἦταν οἱ δικοί μας. Ὅχι ὑποχρεωτικά γιατί εἴμαστε μαζί τους (εἶναι βέβαια, ὅσο νά 'ναι, κι αὐτό...) ἀλλά καί γιατί εἴμαστε κι ἐμεῖς ἐκεῖ, κανάλι ὀθόνες, τηλεθεατές. Ἐνῶ τόνοι ἐφευλαίον ὀφθόμενα στό Ἰράκ, κανάλια καί τηλεθεατές περιμέναμε κι ἐμεῖς νά δεχθοῦμε καί νά ἀναγνωρίσουμε ὡς γεγονός μόνο ἐκεῖνο πού ἀποτελεῖ γεγονός γιά τήν ὀθόνη.

Ἡ τηλεοπτική λογική τοῦ CNN στήν ἀποθέωσή της. Γιατί ἀλλιῶς θά 'πρεπε ἀπλῶς νά μᾶς πουν: κατά πληροφορίας ἡ Βαγδάτη βομβαρδίζεται συνεχῶς. Μόλις ἔχουμε νεότερα θά σᾶς ἐνημερώσουμε. Χαίρετε. Καί εἴτε νά βροῦν τρόπον νά συζητήσουν τήν ὑπόθεση τοῦ πολέμου, τίς οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, ἰδεολογικές κ.λπ. αἰτίες καί ἐπιπτώσεις του ἀλλά αὐτό ἀρμόζει περισσότερο στίς «πεζές» καί «παραδοσιακές» κρατικές τηλεοράσεις (εὐτυχῶς πού ὑπάρχουν κι αὐτές). Εἴτε — ὅπως ἐπραξε τό Μέγκα πού ἐγκατέλειπε ἀπό νωρίς, ἐλλεῖψει μέσων, τή «μάχη τῆς ἐνημέρωσης» — νά τό ρίξουν στίς διαφορές Σάντα Μάρμπαρες. Τίποτα ἀπό τό δύο δέν κάνει ὅμως γιά τήν τηλεόραση συνεχῶς πολεμικῆς ροῆς.

Ἀλλά τό πρόβλημα εἶναι ὅτι ὁ πόλεμος ἔχει βασικές διαφορές ἀπό τό σήριαλ. Παιζεται σέ φυσικά ντεκόρ, ἀπρόσιτα συχνά στά συνεργεῖα. Καί, ἐπιπλέον, ἔχει δικό του «τάμιγγκ»: χολαίνει στό μοντάζ, σέ αἴσθησι «φιλμικῶν χρόνου», πού λένει, τό ντεκουπάξ ἔχει χάσματα. Στόν τηλεθεατή δέν πρέπει ὅμως νά δημιουργηθεῖ τό αἶσθημα τῆς στέρησης. Ἐκτός λοιπόν κι ἂν βρεθεῖ τό λαυράκι, ἡ ἔνταση μπορεῖ νά ὑπάρξει μόνο μέ τή ροή καθαυτή. Για τό λόγο ἴσως αὐτό τό CNN ἔχει ἀνταποκρίσεις πού δέν ξεπερνοῦν

καλά καλά τό μισό λεπτό. Ὅλα μικρά καί μεγάλα, γελοῖα καί σημαντικά, σκοπό ἔχουν ἀπλῶς νά ὑπηρετήσουν τή διαδοχή. Πέντε καί δεκατρία καί πᾶμε ἐκεῖ, τί νέα Μπόμπ; Πέντε καί δεκατέσσερα καί πᾶμε παραδείπλα, τί τρέχει Λού; Ἐνα συνεχῆς λαχανιασμένο πῆγαινε-ἔλα κενῶν ἐνσταντανέ πού κρύβει τή γύμνια του στόν πλοῦτο τῶν διαδοχῶν, ὑποκαθιστώντας, προσομοιώνοντας τήν ἔνταση τῶν γεγονότων μέ τό κίβδηλό ἀγχος τοῦ «νά προλάβουμε τά γεγονότα» — ἀνάγοντας σέ γεγονός τήν ἴδια τή ροή τοῦ τίποτα καί τήν ἀναζητήσή της. Ἀκόμα κι ὅταν τίποτα δέν ἔχουμε νά δείξουμε σᾶς δείχνουμε πῶς κυνηγάμε, πῶς τελικά δημιουργοῦμε, τό τί θά δείξουμε.

Ἀλλά τά θεάτρα τοῦ πολέμου εἶναι πεπερασμένα σέ ἀριθμό, ὑπάρχουν χώρες ἀπρόσιτες, ὁ χρόνος τρέχει καί λίγα «γίνονται». Τότε τόν λόγο ἔχει ἡ ἐπανάληψη. Ξανά καί ξανά τά ἴδια καί τά ἴδια πλάνα, τό ἴδιο βίντεο μέ τίς ἀγουροζυπνημένες φάτσες στίς καφετέριες τοῦ Μιντούεστ, οἱ ἴδιοι γλοιώδεις γιάπηδες τοῦ ὑπουργείου, οἱ ἴδιοι καρβανάδες, τά ἴδια Στέλθ. Εἰκόνας ἀλληλοτροφοδοτούμενες καί αὐτοτροφοδοτούμενες — ὑπουργοί καί ἐπίσημοι δηλώνουν ὅτι ἐνημερώνονται ἀπό τό CNN κι ἐμεῖς ἐνημερωνόμαστε γιά τό γεγονός ὅτι κι αὐτός, κοτζάμι ἐπίσημοι καί «δημιουργοί» τῶν γεγονότων, ἐνημερώνονται γιά τά γεγονότα ὅπως κι ἐμεῖς. Ἀκόμα κι ὅταν ἡ εἰκόνα εἶναι ἀπό μόνη της συγκλονιστική — ὅπως ἐκεῖνο τό πρασινοπό φιλάκι λίγων δευτερολέπτων ἀπό τήν πρώτη νύχτα τῆς Βαγδάτης, ὅπου πύραυλοι καί ἀντιαεροπορικά ἐφτιαχναν μιά πύρινη κόλαση — ἡ ἐπανάληψή της ἑκατό φορές σέ δύο μέρες τήν ἄδεια ἀπό τή φρίκη της καί τή γέμισε πυροτεχνήματα.

Δέν ἦταν βέβαια μόνο αὐτά τό CNN. Ἦταν καί ἡ ἐπικράτηση — πρὸς στιγμήν — τῆς μῆς καί μόνης ἐνημέρωσης, τῆς μῆς καί μόνης εἰκόνας πού ἐμοιαζε ἡ ἀλήθεια προσωποποιημένη, ἡ καταιγιστική μονοφωνία ὡς ἀνώτατο στάδιο τοῦ πλουραλισμοῦ. Ἦταν ἐνημέρωση ἀηδιαστικά μονόπλευρη, σοβινιστική καί σχεδόν ρατσιστική, ὄχι Ἀραβες ἀλλά οὔτε καί Εὐρωπαῖοι — πλὴν ὀλίγων Βρετανῶν — δέν ὑπῆρχαν γιά τά αὐτάρεσκα ἀμερικανικά. Ἦταν προπαγανδιστική, λογοκριτική καί λογοκριμένη: ὁ πόλεμος τοῦ CNN εἶναι ἕνας «γλυκός» πόλεμος, χωρίς θύτες καί θύματα, ἀνώδυνος γιά τούς τηλεθεατές, κατάλληλος δι' ἀνθρώπους. Ἦταν ἡ ἐξύμνησις τῆς μηχανῆς καί ἡ λατρεία τῆς τεχνολογίας καί τοῦ δεικτῆ Ντόου Τζόουνς, ἡ περιφρόνησις τοῦ ἄλλου καί ὁ ἐμπαιγμός τοῦ πολιτισμοῦ του, ἡ ἀποθέωσις τοῦ ἀμερικάνικου τρόπου ζωῆς στό σύνολό του. Ἦταν καί ὅλα αὐτά. Ἀλ-

λά και ή ίδια ή χρήση του μέσου, ή τηλεοπτική φιλοσοφία, είναι ταυτόχρονα προορισμένη να κατακερματίζει όχι μόνο τά ίδια τά γεγονότα σε παραμορφωμένα θραύσματα αλλά και την ίδια την εικόνα σε εικόνες μή συνθέσιμες. Μή συνθέσιμες, απαγορευτικές, για τόν οίονδήποτε θέλει, λιγάκι έστω, να καταλάβει δύο πράγματα, να σκεφτεί κάπως τά συμβαίνοντα. Καί δπωςδήποτε συνθέσιμες μόνο στό επίπεδο των άντανაკλαστικων της ιδεολογίας: για εκείνους δηλαδή πού αυτή ή τηλεόραση είναι μέρος και συμπαγωγός του τρόπου ζωής τους, άμεσα αναγνωρίσιμη και έπιβεβαιωτική για τό ότι —δ,τι και να γίνεται— έμεις είμαστε αυτοί πού είμαστε και θά παραμείνουμε εις τούς άιώνες των αιώνων. Για την κοινωνία πού αυτή ή τηλεόραση είναι καθρέφτης της.

Σίγουρα προέκυψε λοιπόν και ένα «καλό» από τό μονοπώλιο τίς πρώτες μέρες (τίς πρώτες μέρες, γιατί κανείς μας δέν μπορεί να τό άντέξει περισσότερο) του CNN. Δέν μπορεί παρά να φάνηκε σε όλους πόσο ρηχός, ψεύτικος, ίσπεδωτικός και τελικά άπάνθρωπος είναι αυτός ο μύθος της «άρτιας, συνεχούς, έγκυρης και συναρπαστικής ενημέρωσης» (Έλευθεροτυπία). Μπροστά της ή παραδοσιακή ΕΡΤ —έν μέρει από «άδυναμία» αλλά δπωςδήποτε και από παράδοση, επειδή δηλαδή είναι μέ δύο λόγια κρατική— φάνταζε σαν τό άπαύγασμα της ενημέρωσης. Μέ κάποιο μέτρο, μέ διάθεση για κάποια συνθετικότερη προσέγγιση, μέ την σκέψη ότι τελοσπάντων ο πόλεμος εκτός από τό να «δείχεται» μπορεί και να συζητιέται. Η τηλεόραση, ως μέσον και λειτουργία, δέν είναι ούδέτερη. Είναι κακή, διαλυτική. Άλλά εκτός από τό κακό ύπάρχει και τό χειρότερο και τό χειριστό. Ές έλπίσουμε ότι, μετά από τά όσα είδαμε αυτές τίς μέρες, κανείς έδω δέν θά όνειρεύεται πλέον ένα παρόμοιο «έκσυγχρονισμό»...

Πόλεμος και ειρήνη

του Άγγελου Έλεφάντη

Πρίν ξεσπάσει ο πόλεμος, δλοι είμαστε μέ την ειρήνη. Δέν θέλουμε τόν πόλεμο γιατί είναι κακός, καταστροφικός, άπάνθρωπος. Κι έτσι είναι. Όταν όμως ξεσπάσει ένας πόλεμος μέ ποιόν είμαστε; Σε ποιό στρατό των έμπολέμων πολεμάμε, έστω σαν άποψη ή ψυχολογική στάση; Όταν ο πόλεμος δέν μάς άγγίζει άμεσα, βρέχοντας όβιδες στά κεφάλια, έχουμε την πολυτέλεια να είμαστε και πάλι μέ την ειρήνη, πολυτέλεια πού δέν την έχουν όσοι ο ούρανός τους ρίχνει όβιδες στό κεφάλι. Κι αυτοί οι τελευταίοι, οι άμεσα εμπόλεμοι, θέλουν την ειρήνη ως γέρας της νίκης τους. Η ειρήνη θά έχει τή σφραγίδα τους. Έμεις οι έμμεσα ένεχόμενοι στον πόλεμο μέ ποιόν ειρήνη είμαστε; Ποίων νικητών την ειρήνη θέλουμε, τώρα πού γίνεται πόλεμος στό Ίράκ κι άπ' τή μία στιγμή στην άλλη μπορεί να διεθνοποιηθεί; Μέ τόν Σαντάμ ή μέ τόν Μπούς; Μέ τούς Άραβες ή μέ τούς Δυτικούς; Άν κερδίσουν οι Άμερικανοί, ή ειρήνη θά είναι εκείνη πού αυτοί θά επιβάλλουν, οι δικοί τους όροι θά «ειρηνεύσουν» τή φλεγόμενη Μέση Άνατολή. Άν νικήσει ο Σαντάμ και όποιοι σύν αυτό θά είναι οι δικοί τους όροι πού θά διαμορφώσουν τό πρωτόκολλο ειρήνης και τή φυσιογνωμία των κοινωνιών της Μέσης Άνατολής. Άλλιώς δέν γίνεται. Κάποιο από τούς δύο θά νικήσει τελικά, κάποιος από τούς δύο θά επιβάλλει τούς δικούς του όρους ειρήνης, έστω κι αν τό μάτς παιχθεί στην παράταση ή και στά πέναλτι.

Εμείς ως Έλληνες, ως ελληνική κοινωνία, όντας στην χορεία του άναπτυγμένου κόσμου και της ΒΟΚ, όντας Εύρώπη, είμαστε έναντιον του Σαντάμ και υπέρ της πολυεθνικής δύναμης, υπέρ των Άμερικανών τελικά, διότι ή νίκη τους θά έχει ένα σημαντικό άποτέλεσμα —γι' αυτό άλλωστε γίνεται ο πόλεμος— στην μετά τόν πόλεμο ειρήνη τό πετρέλαιο θά παραμείνει φτηνό. Κοινωνίες όπως ή δική μας, πού βάσιαν την ανάπτυξη τους, τόν ύλι-

κό τρόπο ύπαρξής τους, στην φτηνή ενέργεια, έχουν άμεσα και ζωτικό συμφέρον να νικήσει ή πολυεθνική. Άν νικήσουν ο Σαντάμ και οι σύν αυτό Άραβες, θά επιβάλλουν στο πετρέλαιο μονοπωλιακή τιμή κι όχι την τιμή της ελεύθερης αγοράς, δηλαδή δύο και τρεις φορές ακριβότερα από σήμερα, κι έτσι ή κοινωνία μας θά γυρίσει στην δεκαετία του '60, ταχύτατα ή συσσωρευμένη εδμάρεια των αυτοκινήτων, της κατανάλωσης, της σπατάλης και των διαμερισμάτων θά πάει περίπατο. Πολύ πιο γρήγορα από άλλες κοινωνίες μέ μεγαλύτερες έσωτερικές άντοχές. Άπ' αυτήν την άποψη ή συμμετοχή του «Λήμονος» στον πόλεμο, συμμετοχή έστω και συμβολική, είναι δικαιολογημένη και έπιβεβλημένη. Κάπως πρέπει και μεϊς να συμβάλουμε στον άγώνα για τό φτηνό πετρέλαιο, στην έν ειρήνη μεταπολεμική διαβίωσή μας μέ άθιχτη την εδμάρειά μας.

Ως Έλληνες επίσης, μέρος του πολιτισμένου κόσμου, του δυτικού κόσμου, και παρά τίς ιδιαιτερότητες του πολιτισμού μας, είμαστε και πάλι μέ την πολυεθνική, γιατί ή νίκη της θά σημαίνει αύριανή ειρήνη μέ τίς αξίες του κόσμου αυτού άλώβητες και ισχυρές. Ως Έλληνες επίσης είμαστε υπέρ της διεθνούς νομιμότητας πού όντως παραβίασε ο Σαντάμ εισβάλλοντας παράνομως στο Κουβέιτ. Πέρα από τό θέμα άρχής για τό άπαράβιαστο της κρατικής ύπόστασης των σημερινών κρατών, προσδοκούμε και στο σχετικό δεδικασμένο. Άν τιμωρηθεί ο Σαντάμ για την κατάλυση του κράτους του Κουβέιτ, αν άνααιρεθεί ή πράξη του, τότε, έν όνόματι της διεθνούς νομιμότητας, μπορούμε να προσδοκούμε και να διεκδικούμε αντίστοιχη έφαρμογή των κανόνων και των αποφάσεων του ΟΗΕ στην κατεχόμενη από τούς Τούρκους Β. Κύπρο. Κι άπ' αυτή την άποψη πάλι τό «Λήμονος» όρθώς συμπλέει μέ τούς Δυτικούς, όρθώς πολεμάει κι αυτό έφ' ώ έτάχθη και δέν βρίσκεται εκεί κάτω για να ψαρεύει συναγρίδες.

Ως δημοκράτες που είμαστε λίγο πολύ δλοι, αντιστρατοκράτες, αντιαυταρχικοί και αντιδικτατορικοί, δεν μπορούμε να είμαστε με τον Σαντάμ, τά στρατοκρατικά δικτατορικά καθεστώτα της Μ. Ανατολής που είναι και θεοκρατικά, γιατί επιπλέον ως Ευρωπαίοι είμαστε και ανεξίθρησκοι. Ποτέ δεν συμβιβαστήκαμε, έμεις οι δημοκράτες και χριστιανοί, με τον ολοκληρωτικό φανατισμό του Ίσλάμ, τό Κισμέτ και τό Κοράνι. Πώς να συμβιβαστούμε τώρα με μία ειρήνη όπου τούς δρους θά επιβάλλει τό Κοράνι, ή μή άνοχή, ή λογική του «ιερού πολέμου» και ή διαίρεση του κόσμου σε πιστούς και άπιστους;

— Άπό τήν άλλη μεριά όμως, πολλοί από μās τούς Έλληνες είμαστε άριστεροί. Σάν άριστεροί δεν συμβιβαζόμαστε με τον ιμπεριαλισμό και τή «νέα τάξη» που θέλει να επιβάλλει, αν νικήσει, ό Μπους κι όλος ό δυτικός ιμπεριαλισμός. Γι' αυτό πολλοί ανάμεσα μας είναι με τον Σαντάμ και τούς Άραβες, εδχονται τή νίκη τους και μία ειρήνη όπου ό άμερικανικός ιμπεριαλισμός θά πάρει ένα καλό μάθημα, όπου ή δική τους νίκη, θά γίνει ίσως τό πρελούντιο γιά τή δική μας νίκη, τήν άπεξάρτηση δηλαδή τής έλληνικής κοινωνίας από τον ιμπεριαλισμό. Γι' αυτό τό «Λήμνος» δεν έπρεπε να φύγει και να ξαναγυρίσει πάραυτα.

— Ως άριστεροί, με έντονο τό αίσημα τής κοινωνικής δικαιοσύνης, ξέρουμε ότι τά πετρέλαια πρέπει ν' άνήκουν σ' αυτούς που τά έχουν στό έδαφος τής χώρας τους. Δικά τους είναι, ό,τι θέλουν άς τά κάνουν. Νά τά πουλάνε όσο θέλουν και να μή βγαίνουν στό σφυρί γιά να πλουτίσουν οι άναπτυγμένες χώρες. Ό πόλεμος, λοιπόν, του Σαντάμ είναι δικαίος απ' τή μεριά του, μακάρι να νικήσει, γιατί θά είναι νίκη τής δικαιοσύνης. Έπιτέλους, οι ύπανάπτυκτες χώρες θά πάρουν στά χέρια τους τις πετρελαιοπηγές που τώρα νέμονται οι πολυεθνικές. Έπιπλέον με τον Σαντάμ είναι και οι Παλαιστίνιοι, λαός χωρίς πατρίδα, τόσα συλλαλητήρια κάναμε γι' αυτούς. Αν νικήσουν θά άποκτήσουν πατρίδα, ό σιωνισμός θά δεχθεί, μετά σαράντα χρόνια, ένα πλήγμα. Γιά τήν παραβίαση τής διεθνούς νομιμότητας στό Κουβέιτ θά μιλάμε, που στό κάτω κάτω δεν προστάτεψε παρά μία χούφτα ζάπλουτους έμίρηδες;

— Ως μικροαστό τέλος — με τήν έννοια ότι τά μικροαστικά ιδεολογήματα είναι κυρίαρχα σε εργάτες, αγρότες, μικροαστούς, μεσοαστούς, μορφωμένους και άμόρφωτους— τά θέλουμε όλα: και ειρήνη και να μείνει χαμηλά ή τιμή του πετρελαίου, και έναντίον του φασίστα Σαντάμ και έναντίον του άμερικανικού ιμπεριαλισμού, και έναντίον του Ίσλάμ και ύπέρ του Τρίτου Κόσμου και ύπέρ των

Παλαιστινίων και τήν Κύπρο τή θέλουμε και να μην αλλάξει ό παραγωγικός προσανατολισμός τής οικονομίας που βασίζεται στο πετρέλαιο και να σταματήσει άμέσως ό πόλεμος και οι εμπόλεμοι να τά βρουν με διάλογο.

Είμαστε μπερδεμένοι δηλαδή, τόσο μπερδεμένοι που ή άκατάσχετη φλυαρία του CNN και των ήμετέρων ύποκαταστάτων του να μās μπερδεύει ακόμα περισσότερο, καιτοι γνωρίζουμε όλες τις λεπτομέρειες χάρη στις εργώδεις προσπάθειες των ΜΜΕ. Μās εκλεψαν τον πόλεμό μας γιατί δεν ξέρουμε με ποιά ειρήνη είμαστε.

Στό μέρδεμα ύπάρχει πάντα ή ευκολη λύση: ό μανιχαϊσμός, τό άσπρο μαύρο. Έτσι πολλοί συμπολίτες μας — προσωπικά νομίζω οι περισσότεροι, αν προσθέσουμε τήν ιδεολογική έπιρροή ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ και διάφορων άλλων ρευμάτων— αν και δεν τό λένε καθαρά και καλύπτονται κάτω από εύχολογία γιά τήν ειρήνη, είναι με τον Σαντάμ άδιαφορώντας, δηλαδή άποδεχόμενοι τώρα τις συνέπειες τής πιθανής νίκης του, γιά να βάλουν βέβαια τις φωνές άβριο, όταν οι πιθανές συνέπειες γίνουν πραγματικότητα π.χ. να άκριβώνει πολύ τό πετρέλαιο. Ξυπνάει έτσι εκείνος ό άντιιμπεριαλισμός, αν και ξεχασμένος, τής δεκαετίας του '60 αν και δεν παίρνει ύπόψη του ότι ό Σαντάμ δεν είναι Τσε Γκεβάρα ούτε Χό Τσι Μίνχ, και ότι ή προεδρική φρουρά δεν είναι Βιετκόγκ. Άλλοι πάλι, πολλοί κι αυτοί αν πάρει κανείς ύπόψη τήν ιδεολογική έπιρροή τής Ν.Δ. και των Δυτικών, είναι με τούς Άμερικανούς, και τό εδχονται και τό λένε και συμμαχούν άνοιχτά μαζί τους, άποδεχόμενοι τήν ειρήνη που θά επιβάλλει ή νέα τάξη του Μπους.

Εμείς, με ποιους είμαστε; Ποιοί έμεις, άς τήν άφήσουμε αυτή τήν λεπτομέρεια, που συνήθως όρίζεται με μερικά έπιθετα ή αρχικά όργανώσεων. Έγώ προσωπικά δεν σκέφτομαι τον πόλεμο τόσο όσο τήν άβριανή ειρήνη. Άνατριχιάζω βέβαια όπου δλοι

στην ιδέα ότι σκοτώνονται άνθρωποι στο Ίσραήλ και στη Βαγδάτη, ότι άβριο θά σκοτώνονται περισσότεροι με τήν αναπόφευκτη κλιμάκωση του πολέμου είτε είναι Τούρκοι είτε Αιγύπτιοι, Ίρακινοί, Άμερικανοί ή Άγγλογάλλοι. Άνατριχιάζω στην ιδέα τής τάξης των πραγμάτων που θά επιβάλλει αν νικήσει ό Μπους και τό CNN, όσο κι αν προσπαθήσει ό Μιτεράν, ό Όκέτο, ό Κόλ, κάπως να μετριάσουν τή βουλιμία τους. Άλλωστε δεν προσπαθούν. Άνατριχιάζω επίσης στην ιδέα τό καθεστώς Σαντάμ και των άλλων διαφθαρμένων έπιτελείων τής Μ. Ανατολής να επιβάλουν, αν νικήσουν, τό νόμο τής δικιάς τους ειρήνης: τό νόμο του μίσους, του θανάτου, τής μή άνοχής, του φρετζέ. Νά ένας πόλεμος που ύπόσχεται τήν ειρήνη τής χολέρας ή τής πανούκλας. Πρέπει τάχα να διαλέξουμε;

Κι ώστόσο, είμαστε μέσα στη δίνη του πολέμου. Θέλουμε δεν θέλουμε διαλέγουμε ή μάλλον μās διαλέγουν, μās εγκαλεί ή πανούκλα ή ή χολέρα. Κι αυτό γιατί σήμερα στον άμερικανικό ιμπεριαλισμό αντίπαλος είναι ό Σαντάμ κι όχι ή Άριστερά. Γιατί στη στρατοκρατία του Σαντάμ αντίπαλος είναι ό ιμπεριαλισμός κι όχι ή Άριστερά. Ξεπέσαμε δηλαδή στη μοίρα που έχουν τά άβουλα πράγματα που άλλοι άποφασίζουν γι' αυτά. Κι αυτή είναι ή μεγαλύτερη κατάρρευση, στη συνέχεια των καταρρεύσεων που προηγήθηκαν τά δύο τελευταία χρόνια. Η πολιτική άνεπάρκεια τής ΕΟΚ άπέναντι στον πόλεμο και ή παράδοσή της στον Μπους άντανακλά πλήρως τήν πολιτική χρεωκοπία τής ευρωπαϊκής Άριστερας.

Τώρα φαίνεται πόσο γιγάντιο έργο είναι να ξαναποκτήσουμε τήν ύπερηφάνειά μας, τήν παράταξή μας, τό ρόλο μας στην ιστορία, τήν ήθική μας, τις δικές μας ιδέες. Τώρα φαίνεται, κάτω από τή φρικιαστική φαντασμαγορία των πυραύλων, πόσο γιγάντιο είναι τό έργο να ξαναφτιάξουμε ένα «έμεις». Άλλά και πόσο άναγκαίο.

Άγγελος Έλεφάντης

Λετονία

Ένας πόλεμος μπορεί να κρύψει έναν άλλο

Πυροβολούσαν προς όλες τις κατευθύνσεις. Δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτα. Γιατί αυτοί ήταν εκατό φορές πιο εκπαιδευμένοι από εμάς και γιατί είμαστε έντελώς ασυντόνιστοι. Τά λόγια αυτά ενός αστυνομικού της Ρίγας, πρωτεύουσας της Λετονίας, απεικονίζουν τις δραματικές στιγμές που έζησαν όλοι όσοι προσπάθησαν να αντισταθούν στους «μαυροσκούφηδες», στους επίλεκτους κομμάντος που έστειλε η Μόσχα για να καταλύσουν την σχετική αυτονομία της χώρας.

Από ποιόν δόθηκε η διαταγή για τό αίματοκύλισμα της 20ης προς την 21η Ιανουαρίου; Όλα δείχνουν, και καμιά σχετική διάψευση δεν υπάρχει ως προς αυτό, ότι οι «ειδικές δυνάμεις» κινήθηκαν ύστερα από προσωπική εντολή του Σοβιετικού υπουργού των Έσωτερικών Μπόρις Πούγκο, ο οποίος παλαιότερα είχε χρηματίσει υπεύθυνος της KGB στην Λετονία... Για ποιο λόγο όμως όλα αυτά; Η επίσημη εξήγηση βέβαια δεν αναφέρεται στα περί αυτονομίας της χώρας. Οι κομμάντος έδρασαν για να εκδικηθούν την τοπική αυτονομία, ένα μέλος της οποίας φέρεται ότι βίασε τη σύζυγο ενός «μαυροσκούφη».

Όσο ελάχιστα πιστευτή και αν φαίνεται αυτή η δικαιολογία, δεν παύει να δείχνει την προϊούσα αποσύνθεση του Σοβιετικού κρατικού μηχανισμού, ισχυρίζονται αρκετοί Λετονοί, από τη στιγμή που ο δικαστικός μηχανισμός που σε τέτοια περίπτωση θα έπρεπε να δραστηριοποιηθεί όχι μόνο έμεινε «απέξω», αλλά και δεν κινήθηκε ούτε εκ των υστέρων για να τιμωρήσει τον ενδεχόμενο θύτη, αλλά και αυτό το μέλος του μηχανισμού που «αυτονομήθηκε», προκαλώντας με την ένοπλη

δράση του πολλά θύματα, (πέντε νεκρούς).

Φυσικά όλη αυτή η ιστορία δεν ήταν παρά μία πρόφαση. Γιατί οι ένοπλοι άνδρες του Ρωσικού κράτους κινήθηκαν άμεσα για την κατάληψη του τοπικού υπουργείου Έσωτερικών, με επόμενο στόχο τό τοπικό Κοινοβούλιο. Αν δεν πέτυχαν τό δεύτερο στόχο τους, αυτό οφείλεται στην άμεση κινητοποίηση των Λετονών, που ήλθαν άκόμα και από την ύπαιθρο της χώρας, για να υπερασπίσουν με τό ζωή τους την αυτονομία τους. Ο ρωσόφωνος πληθυσμός της χώρας έμεινε επιδεικτικά άμετοχος, έμμεσα στην πλειοψηφία του επιδοκιμάζοντας τή δράση της Μόσχας. Ο πρόεδρος του τοπικού κομμουνιστικού κόμματος άδραξε τήν ευκαιρία για να παρέμβει πυροσβεστικά, αλλά και για να βάλει τά πράγματα στή θέση τους, κάνοντας έτσι καθαρό προς όλους τόν βαθύτερο σκοπό της έπιχείρησης. Άφενός μόν δεν καταδίκασε τήν έγκληματική δράση των «μαυροσκούφηδων», άφετέρου εξέφρασε τήν ευχή, όλες οι Βαλτικές Δημοκρατίες να θεθούν υπό τόν άμεσο έλεγχο του προέδρου Γκορμπατσώφ, αυτού του «μεγάλου δημοκράτη».

Η «λύπη» για τά γεγονότα που εξέφρασε ο ίδιος ο Γκορμπατσώφ και που τίς επόμενες ήμέρες αυτή η λύπη έγινε από τόν ίδιο «καταδίκη» των στρατιωτικών έπεμβάσεων, είχε προηγηθεί και η άνάλογη επέμβαση στό Βίλνιους της Λιθουανίας, καθώς και η «άποδοκμασία» του για τά τοπικά κομμουνιστικά κόμματα που έκαναν ό,τι ήταν δυνατό για να τίς διευκολύνουν, δεν μπορεί να άποκρύψει τούς στόχους του Ρωσικού έγχειρήματος. Η έγκαθίδρυση μιás άμεσης προεδρικής διοίκησης στίς Βαλτικές Δημοκρατίες, ή καταστολή στή γέννησή του κάθε έγχειρήματος που θά απέβλεπε στήν ελάττωση της ρωσικής κυριαρχίας, υπό τόν φόβο ότι και ή πιό μικρή αυτονομισή τους θά μπορούσε να καταλήψει στήν άπόσχισή τους από τήν αυτοκρατορία.

Πρίν τήν «λύπη» και τή «καταδίκη» όμως, είχαν προηγηθεί δηλώσεις και συνεντεύξεις άλλων κορυφαίων αξιωματούχων του ρωσικού κράτους, όπως του έκπροσώπου του υπουργείου των έξωτερικών που έμμέσως κάλυπτε τή δράση των πραιτωριανών. Άλλά και τό επίσημο πρακτορείο ΤΑΣ είχε άρνηθεί να άποδώσει τά γεγονότα όπως αυτά εξέλιχθησαν, αναφέροντας ότι οι «μαυροσκούφηδες προκλήθηκαν από ντόπιους κατοίκους, που πρώτοι τούς πυροβόλησαν»!

Τά σενάρια βέβαια για τό μέ «ποιούς είναι» ο Γκορμπατσώφ, αν έπεσε στήν παγίδα των «συντηρητικών», γιατί τελικά «καταδίκασε» τά

γεγονότα είναι, όπως συνηθίζεται σε αυτές τίς περιπτώσεις, πολλά. Στήν όλιγόλεπτη συνέντευξη τύπου (τής Τετάρτης 23.1.91) εξέφρασε τήν πεποίθηση ότι ή περεστρόικα και ή γκλασνόστ όχι μόνο δεν κινδυνεύουν, αλλά άποτελούν και τή μόνη βάση της Προεδρικής δραστηριότητας. Κάνοντας ένα βήμα πίσω από τό στόχο της έγκαθίδρυσης μιás άμεσης προεδρικής διοίκησης στίς Βαλτικές Δημοκρατίες, ή δικτατορία προς τό παρόν άναβλήθηκε, άπέδωσε τό αίματοκύλισμα στό Βίλνιους και τή Ρίγα στήν παράνομη συνεργασία των στρατιωτικών με διάφορες τοπικές «έπιτροπές», που στήν περίπτωση της Λιθουανίας συνέστησαν και «κυβέρνηση Έθνικής Σωτηρίας»...

Ίσως τά γεγονότα στίς δυό αυτές Δημοκρατίες μās δείχνουν μέ τόν πιό ώμό τρόπο όχι τά όρια, αλλά τήν ίδια τήν ύφή της Περεστρόικα. Μήπως ή άενάως επαναλαμβανόμενη έρώτηση με ποιούς είναι ο Γκορμπατσώφ, αν κινδυνεύει ή περεστρόικα λειτουργεί και ως άλλοθι για να άποκρύψει πλευρές της όλης διαδικασίας όπως αυτή εξέλισσεται σήμερα; Πρόκειται για έρώτηση που βασανίζει αρκετούς στή Σοβιετική Ένωση, αν και πολλοί, όπως έδειξε και ή συγκλονιστική διάδήλωση στή Μόσχα (20.1.91) 300.000 πολιτών με συνθήματα κατά του ίδιου του Γκορμπατσώφ, έχουν ήδη άπαντήσει.

Μιά άπάντηση, που γίνεται όλο και πιό άποκρουστική, γιατί πολλοί έχουν κατανοήσει και τό διεθνές παιγνίδι που παίζεται τή στιγμή που οι μαυροσκούφηδες σπάζουν κεφάλια στό Βίλνιους και τή Ρίγα. Είναι άραγε τυχαία ή έπιλογή του χρόνου των στρατιωτικών παρεμβάσεων, ενώ έχει ήδη ξεσπάσει ο πόλεμος στόν Περσικό; Η ήπια και καθυστερημένη αντίδραση των ΗΠΑ και της ΕΟΚ έπιβεβαιώνει ότι τό παιγνίδι έχει εκ των προτέρων «στηθεί». Φαίνεται όμως ότι ή όλη έπιχείρηση δεν προέβλεπε «τόσο αίμα», έξου και οι κατευναστικές δηλώσεις του Γκορμπατσώφ προς τούς Δυτικούς: Η Περεστρόικα ζεί, ή έξωτερική πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης «δεν άλλαξε»... Άλλά όχι μόνο τούς δυτικούς. Άποδέκτες και οι πρώην άδελφές χώρες, ο Πρόεδρος μιás εξ αυτών, άπαίτησε τήν άμεση διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας... Προς τό παρόν τά πράγματα βαίνουν προς εκτόνωση. Ύπάρχουν εκτός των άλλων και εκείνα τά περίφημα ECU της δυτικοευρωπαϊκής βοήθειας, που όρισμένοι στή Δύση άπέλησαν στα σοβαρά, όπως ο πρώην πρωθυπουργός της Γαλλίας Ζάκ Σιράκ, να τήν ανακόψουν. Προς τό παρόν λοιπόν, έξομάλυνση...

Άλέξης Παπαλιάς

Στη μιά...

Η όσμη του χρήματος

Η φρίκη του πολέμου δεν είναι μόνο οι πύραυλοι, οι μπόμπες και τα πτώματα, «λιγοστά» τούτα τὰ τελευταία έδωσ μάς πληροφορούν τὰ διάφορα ειδησεογραφικά πρακτορεία και τὰ τηλεοπτικά κανάλια. Δεν είναι ακόμα οι αγωνίες των άμάχων ένθεν και ένθεν, τὰ κροταλίσματα των πυροβόλων που έντός όλίγου θά σημάνουν τήν έναρξη των χερσαίων επιχειρήσεων, δεν είναι ακόμα ούτε ή έξοικειώσή μας, έμās των τηλεθεατών, με τὰ «πυροτεχνήματα» που λάμπουν σχεδόν κάθε βράδυ στον γκρίζο ουρανό του Τέλ Άβιβ και νύχτα μέρα στή νεφοσκεπή Βαγδάτη και Βασόρα· δεν είναι ακόμα, αν θέλετε, ούτε τὰ σύννεφα καπνού που ύψώνονται πάνω από μερικές πετρελαιοπηγές του Κουβέιτ, και που κατά τους ειδικούς αν συνεχισθεί τό κακό άπειλείται ή οικολογική ισορροπία του πλανήτη, ούτε ακόμα ή προβιούσα ρύπανση του Περσικού κόλπου από τις τεράστιες πετρελαιοκηλίδες. Είναι όλα αυτά και κάτι παραπάνω. Ένα «κάτι», που μόνο οι πιο...προσεκτικοί θεατές του CNN τό είδαν και τό άκουσαν, άλλο αν δεν τό κατάλαβαν.

Τή νύχτα της 22ας Ιανουαρίου ένας ιρακινός πύραυλος ξεφεύγοντας από τήν άντιαεροπορική άμυνα των Ισραηλινών Patriot προσγειώνεται σε πυκνοκατοικημένη περιοχή του Τέλ Άβιβ προκαλώντας έκτός από ύλικές ζημιές τό θάνατο τριών και δεκάδες τραυματισμούς. Και ένω τό CNN μέσα σε λίγα λεπτά από τήν «έναρξη» του γεγονότος άρχισε νά μεταδίδει τις πρώτες εικόνες, με τὰ ουρλιαχτά των άσθενοφόρων, τὰ βογγητά των τραυματιών, τόν πανικό των πληγέντων, ξαφνικά ή φωνή του άνταποκριτή κόβεται, ένω ή εικόνα συνεχίζει τήν περιπλάνησή της· μιά άλλη φωνή πιο ψυχρή, δηλαδή έντελώς επαγγελματική, έξώχως πληροφορική θά τολμούσα νά ισχυριστώ, από τὰ «κεντρικά» του καναλιού, μάς κάνει γνωστό ότι έξ άφορμής αυτού του γεγονότος οι μετοχές στο

Χρηματιστήριο της Νέας Ύόρκης «γνωρίζουν μιά μικρή πτώση»! Άμέσως μετά ή φωνή του άνταποκριτή από τό Ίσραήλ επανέρχεται με τήν άκριβή περιγραφή των γεγονότων.

Άφιερώνεται έξαιρετικά όχι στους πείσιμονες γεωστρατηγούς, ούτε σε φιλανθρώπους με τὰ ευγενή αισθήματα, αλλά στους κάθε άπόχρωσης έκσυγχρονιστές, που θεωρούν ότι ή εποχή της «άντανάκλασης» πέρασε, πετώντας τό παιδί μαζί με τὰ βρωμόνερα...

Οι έμποροι του θανάτου I

Και ξαφνικά μέσα στή γενικευμένη συναίνεση των Δυτικών κοινωπιών για τήν αναγκαιότητα του πολέμου, αυτή τή συναίνεση, που τό ισχνό για τήν ώρα άντιπολεμικό κίνημα δεν μπορεί νά προσβάλλει, ένας κάποιος ήμιδιάσημος Γάλλος συγγραφέας Ζιλ Περρώ τήν τάραξε. Όχι γιατί προξένησε κάποιο ταρακούνημα στις συνειδήσεις των ανθρώπων, αυτό είναι δύσκολο νά μετρηθεί, αλλά γιατί βραχυκύκλωσε έστω και για λίγο τὰ πολιτικο - στρατιωτικά έπιτελεία, τὰ έξέθεσε άνεπανόρθωτα, άφου με τό νά συνηγορήσει υπέρ της «λιποταξίας» των Γάλλων στρατιωτών που βρίσκονται στή Σαουδική Άραβία, προτρέποντάς τους νά προσφύγουν ακόμα και σε «σαμποτάζ», τὰ ύποχρεώσε νά πούν τήν τελευταία λέξη, πρώτη. Στείλτε τον άμέσως στή Δικαιοσύνη.

«Αυτός ό πόλεμος δεν είναι δικός μου πόλεμος, αυτή ή Γαλλία δεν είναι δική μου Γαλλία, αυτός ό στρατός δεν είναι ό δικός μου στρατός, αυτή ή νίκη δεν θά είναι δική μου νίκη, αυτή ή ήττα δεν θά είναι ή δική μου ήττα».

Ό Περρώ, που τόλμησε νά έκστομίσει αυτά τὰ λόγια, άντιμετώπισε τήν μηνιν των πάντων, ή Δεξιά κάλεσε νά επιβληθούν «άμεσες κυρώσεις γι' αυτά τὰ προδοτικά λόγια», οι κομμουνιστές τὰ «καταδίκασαν», οι κομμουνιστές πήραν τις άποστάσεις τους έπισημαίνοντας ότι «ό καθένας γνωρίζει ότι έμεις δεν χρησιμοποιούμε τέτοιες μεθόδους», ό Λέ Πέν κάλεσε τους Μιττεράν και Ροκάρ νά άποπέμψουν τόν «φιλο τους τόν Περρώ», ένω και ό στρατηγός Σμιττ, που έχει τό γενικό πρόσταγμα των επιχειρήσεων για τις γαλλικές δυνάμεις στον Κόλπο, κινήθηκε στά ίδια έπίπεδα...

Παραθέτουμε, χωρίς σχόλια, τις «έξηγήσεις» που ό συγγραφέας έδωσε σε πρόσκληση της Liberation (26, 27.1.91). «Λένε ότι προέτρεψα τους στρατιωτικούς νά

λιποτακτήσουν. Είναι βλακεία. Άλλά εύχομαι οι νέοι Γάλλοι νά λιποτακτήσουν από τό πεδίο της μάχης. Για τό σαμποτάζ, ό στρατηγός Σμιττ παρέφθειρε τὰ λόγια μου, κάνοντας ώστε νά πιστέψουμε ότι κάλεσε τους στρατιωτικούς νά σαμποτάρουν τό ύλικό τους. Αυτό είναι ρυπαρό και άποτρόπαιο. Αυτό που έκανα κατά τή διάρκεια του πολέμου της Ίνδοκίνας όπου οι φορτοεκφορτωτές και οι εργαζόμενοι στους σιδηροδρόμους άρνούταν νά φορτώσουν ή νά μεταφέρουν πολεμικό ύλικό. Ό στρατηγός Σμιττ άντιπροσωπεύει αυτό τό στρατιωτικό κατεστημένο που έφοδίασε τό Ίράκ με ένα σημαντικό όπλιισμό που θά του έπιτρέψει τώρα νά σκοτώσει τους Γάλλους στρατιώτες. Λέ Πέν - στρατηγός Σμιττ, κοινός άγώνας, είναι έκπληκτικό, όταν ξέρουμε ότι ό πρώτος πήγε νά σφιξει τό χέρι του Σαντάμ Χουσεϊν. Ποιός βρίσκεται στο πεδίο του θανάτου, αν όχι αυτοί που τώρα με κατηγορούν για προδοσία;».

Οι έμποροι του θανάτου II

«Μήπως ήρθατε νά μάς δώσετε ένα τσέκ, για νά ξεχάσουμε τί κάνατε; ρώτησε ένας Ισραηλινός δημοσιογράφος τόν Γερμανό ύπουργό έξωτερικών της Γερμανίας Χάνς Γκένσερ, στή συνέντευξη τύπου που ύποχρεώθηκε νά δώσει στήν πρόσφατη έπίσκεψή του στο Ίσραήλ. Και ό όμολόγός του, ύπουργός Έξωτερικών του Ίσραήλ Νταβίντ Λεβί, στήν ίδια συνέντευξη είπε: «Υπάρχουν άνάμεσα μάς άνθρωποι με σημάδια στά χέρια», έννοώντας τους σημαδεμένους από τους Ναζί Έβραίους, «που δεν πίστευαν ότι θά ξαναβρίσκονταν στή θέση νά άντιμετωπίζουν χημικά άέρια».

Οι δύο αυτές φράσεις δείχνουν από μόνες τους πολύ περισσότερο άπ' όλη τήν «πληροφόρηση» του CNN, και τή θεαματική άερομαχία Σκούντ Πάτριος. Μάς συνδέουν με τὰ προηγούμενα, γιατί τίποτε στον κόσμο δεν πέφτει ξαφνικά από τόν ουρανό, τίποτε δεν είναι, παρθενογεννημένο. Η ειδικότητα των Γερμανών στα χημικά όπλα είναι άναμφισβήτητη, έχουν προύπηρεσία. Φυσικά και κέρδη. Η φαντασμαγορία των βεγγαλικών από τή γερμανική ένοποίηση δεν έκρυψε, τελικά, παρά τήν έντυπωσιακή σκηνοθεσία, τήν πραγματικότητα: Οι Γερμανοί έκαναν χρυσές δουλειές πουλώντας στον Σαντάμ χημικά

δπλα ή βοηθώντας τον νά τελειοποιήσει τή δική του τεχνολογία. Π.χ. μικρόβια γρίπης μολυσμένα μέ δηλητήριο κόμπρας πού επιφέρουν άκαριαίο θάνατο σέ όσους γριππιάσουν. "Όπως έχει ήδη άποκαλυφθεί δεκάδες γερμανικές εταιρείες άναμείχθηκαν στήν ύπόθεση, άπό τίς όποιες ήδη τρεις θά δικασθούν γιά παράβαση τών νόμων γιά τίς διεθνείς οικονομικές και έμπορικές σχέσεις, αλλά υπάρχουν ένδειξεις ότι συμμετείχαν, και μόνο στήν περίοδο του εμπάρκο, συνολικά 110 μέ 117 εταιρείες. Γιά νά μετριάσει αυτή τήν συμμετοχή τής Γερμανίας στόν χημικό - μικροβιολογικό έξοπλισμό του 'Ιράκ ό Γκένσερ τώρα ύπόσχεται μερικά εκατομμύρια μάρκα στό 'Ισραήλ. "Όταν είναι κανείς τόσο πλούσιος και τόσο πολιτισμένος έχει σίγουρα τήν πολυτέλεια νά ξοδεύει κάτι τι γιά τίς τύψεις του ή γιά τόν έξωραϊσμό του πορτρέτου του. Κατά τά άλλα τό Σύνταγμα τής Γερμανίας τήν «έμποδίζει» νά συμμετάσχει στρατιωτικά στόν πόλεμο. Τής άρκει τό έμπόριο του πολέμου. 'Εκ του άσφαλούς.

Ό κ. Παπανδρέου διευκρινίζει

«'Η 'Ελλάδα είναι επιτιθέμενη στόν Κόλπο», είπε ό κ. Παπανδρέου τή μιά μέρα, μέ τήν έννοια ότι «έχει έμπλακει στρατιωτικά στόν πόλεμο», είπε τήν άλλη μέρα. "Ετσι τά πράγματα «διευκρινίστηκαν». Δηλαδή; 'Εχει έμπλακει στρατιωτικά ή 'Ελλάδα ως άμυνόμενη ή ως επιτιθέμενη, μέ τούς άμυνόμενους ή τούς επιτιθέμενους; "Ας έλπίσουμε ότι δέν θά επιχειρήσει νέα διευκρίνηση ό άρχηγός του ΠΑΣΟΚ. 'Αρκετά μās κούφανε τό CNN.

«'Η νέα τάξη» του κ. Μητσοτάκη

Δέν πρόλαβε νά άναφωνήσει ό Μπούς τά περί «νέας τάξης» και ό πρωθυπουργός ένορχηστρώθηκε στόν ίδιο χαβά. Στο «διάγγελμά» του πρós τόν έλληνικό λαό μίλησε κι αυτός γιά νέα τάξη. Τό νοικοκύρεμα πού ύπόσχεται ή Ν.Δ. μέ τίς «νέες ιδέες» έχει άνάγκη τήν Pax Americana, ή νέα τάξη έχει άνάγκη άπό παγκόσμια συνάντηση κι ό κ. Μητσοτάκης πιστός στίς παραδόσεις τής άμερικανοφιλίας και του νατοϊσμού είναι πρόθυμος νά συναινέσει. "Άλλο κουφό κι αυτό...

'Άλλη «τάξη πραγμάτων»

Ό λόγος γιά τήν δλοσέλιδη διαφημιστική καταχώρηση στό Βήμα τής 20.1.91 του νέου μοντέλου τής "Άλφα Ρομέο. «'Υάρχουν», λέει τό λιτό κείμενο πού συνοδεύει τό «μοντέλο» τής άλλης τάξης πραγμάτων, «έκείνοι οι ξεχωριστοί, λίγο και μέ διαφορετική αντίληψη, φιλοσοφία. Σέ άλλο επίπεδο... ALFA 164. 'Επιβάλλει και επιβάλλεται... "Άλλος τρόπος ζωής. Νέα εποχή στή θεώρηση σχεδιασμού, εφαρμογή πρωτοποριακής τεχνολογίας... 'Εμπνευσμένη δημιουργία γιά λίγους και ξεχωριστούς μās άλλης τάξης

πραγμάτων».

Τούς «λίγους και ξεχωριστούς» βέβαια τούς ξέρουμε και άπό άλλο, πρό πολλού καιρού είχαν φροντίσει κάποιιο άλλοι νά μās τούς μάθουν, τό θυμόμαστε εκείνο τό οι «ζύπνιοι οδηγούν Ρενώ». "Όμως είμαστε σίγουροι ότι ή συγκεκριμένη δημιουργία του μοντέλου είναι όντως «έμπνευσμένη». Μόνο ένα μικρό προβληματάκι ύπάρχει. 'Εκεί στή «θεώρηση, σχεδιασμού και εφαρμογή πρωτοποριακής τεχνολογίας» είναι σίγουρο ότι έχει γίνει ό,τι ήταν δυνατόν; Γιατί και άλλοι τά ίδια έλεγαν και τώρα βλέπουμε τήν άλλη τάξη πραγμάτων τούς νά κάνει νερά... Δέν τό ξανασκεφτόμαστε λιγάκι;

'Ανεπάρκεια τής ΕΟΚ - άνεπάρκεια τής Εύρωπαϊκής 'Αριστεράς

Τό σύνολο τών ομάδων τής 'Αριστεράς και τών Πρασίνων, και όρισμένοι σοσιαλιστές ύποστήριξαν στήν Εύρωβουλή κοινό ψήφισμα στό όποιο: καταδικάζουν τήν ιρακινή εισβολή στό Κουβέιτ, καταδικάζουν τίς επιθέσεις κατά του 'Ισραήλ, τή χρησιμοποίηση αιχμαλώτων ως άνθρωπίνων άσπίδων, ζητά τήν άποχώρηση τών 'Ιρακινών άπό τό Κουβέιτ, και άπό τό Συμβούλιο 'Ασφαλείας νά διοργανώσει διεθνή διάσκεψη στήν όποία νά διεξαχθούν διαπραγματεύσεις γιά ειρηνική επίλυση όλων τών προβλημάτων τής Μ. 'Ανατολής. Τό ψήφισμα ύπεγράφη άπό 55 Εύρωβουλευτές, μεταξύ τών όποιων οι 'Ελληνες Εύρωβουλευτές τής 'Αριστεράς, του ΠΑΣΟΚ και ό κ. Νιάνιας τής ΔΗΑΝΑ. Τό ψήφισαν τελικά 98, έναντι 202 πού ψήφισαν τό κοινό ψήφισμα δεξιών εύρωβουλευτών και Σοσιαλιστών (πλήν όρισμένων εξαιρέσεων). Χαρακτηριστικό είναι ότι οι σοσιαλιστές πού είναι στήν έξουσία ('Ισπανοί, Γάλλοι, 'Ιταλοί) ψήφισαν ύπέρ του ψηφίσματος τής Δεξιάς, πλήν εξαιρέσεων. 'Αντίθετα όσοι δέν είναι στήν έξουσία (ΠΑΣΟΚ, Βρετανοί 'Εργατικοί, Γερμανοί σοσιαλδημοκράτες) τάχθηκαν μέ τό ψήφισμα τής 'Αριστεράς ή ψήφισαν λευκό.

"Όσο βέβαια κι άν τό ψήφισμα τής 'Αριστεράς - Πρασίνων γέρνει μάλλον πρós τή μιά μεριά άφού δέν ζητά και τό άμεσο σταμάτημα του βομβαρδισμού του 'Ιράκ άπό τήν Πολυεθνική, είναι σαφές ότι διακατέχεται άπό μιάν άριστερή - άντιπολεμική έγνοια. Δέν εξέφρασαν π.χ. και τήν άλληλεγγύη τους πρós τίς ένοπλες δυνάμεις πού έχουν παραταχθεί «ύπό τή σημαία του ΟΗΕ», όπως πράττει τό σοσιαλιστικό - δεξιό μπλόκ, και κυρίως διότι ζητά τήν άμεση διεξαγωγή διαπραγματεύσεων γιά τήν ειρηνική επίλυση όλων τών προβλημάτων τής Μ. 'Ανατολής.

'Η περιβόητη, λοιπόν, Εύρωαριστερά, πού τόσο διαφημίστηκε ως πλουραλιστική μέν αλλά σχετικά όμοιογενής δύναμη άποδείχθηκε βαθιά και άσυμβίβαστα διχασμένη. Οι σοσιαλιστές πού είναι στήν έξουσία δέν δίστασαν νά βρεθούν στο ίδιο μπλόκ μέ τούς δεξιούς, γιατί ήταν τά κρατικά συμφέροντα πού μιλούσαν γιά λογαριασμό τους. 'Η έξουσία έχει τή δική της λογική. Τό ζήτημα όμως είναι ότι άφού οι άλλοι άριστεροί και Πράσινοι προϋποθέτουν τή συνεργασία μέ τίς δυνάμεις τής έξουσίας και οι πίο πολλοί άπ' αυτούς εργάζονται άκούραστα γι' αυτή τήν προοπτική (π.χ. οι 'Ιταλοί πρών κομμουνιστές), τελικά έρχεται ή διολίσθηση στίς θέσεις του συντηρητικού μπλόκ κι όχι τό αντίθετο. 'Αλλά και ή ιδεολογική άποδυνάμωση τής 'Αριστεράς είναι μοιραία. "Ετσι ή χρεωκοπία τής ΕΟΚ και ή πολιτική της άνεπάρκεια μπροστά στόν πόλεμο του Κόλπου εικονογραφεί πολύ καλά τήν χρεωκοπία και άνεπάρκεια τής Εύρωπαϊκής 'Αριστεράς. 'Ο φιλειρηνισμός της τώρα είναι μέν συμπαθής και θετικός όπωσδήποτε, ώστόσο, είναι ένας φιλειρηνισμός άοπλος, ύπονομευμένος και τελικά άναποτελεσματικός.

Ἡ ἀποφυλάκιση τοῦ παρελθόντος

Γιώργος Καρρᾶς

Όταν ἡ κυβέρνηση δημοσιοποίησε ἐπίσημα τὴν πρόθεσή της νὰ δοθεῖ χάρη στοὺς χουντικούς, δύο κατὰ βάση ὑπῆρξαν οἱ ἀρνητικές ἀντιδράσεις. Ἡ πρώτη ἦταν κατηγορηματική: ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ μπορεῖ νὰ δοθεῖ χάρη σέ ὄσους καταδυνάστευσαν ἕναν δλόκληρο λαό, οἱ νεκροὶ καὶ οἱ βασανισμένοι δέν μποροῦν νὰ συμπηφίζονται μέ δεκάξι χρόνια Κορυνδαλλοῦ, ἡ ἔχατη προδοσία δέν μπορεῖ νὰ ἐξομοιωθεῖ μέ ἕνα ὁποιοδήποτε ἄλλο ἀδίκημα. Βέβαια ὀρισμένοι ἀπό ἐκείνους πού συντάχθηκαν μέ μιά τέτοια θέση ἀρχῆς δέν τὴν υἰοθέτησαν καὶ ἐξαρχῆς. Ἡ στάση τῆς ἐπίσημης ἀντιπολίτευσης φαίνεται ὅτι ἀρχικά δέν ἦταν ἰδιαίτερα σαφῆς (π.χ. κατὰ τὴ σκοτεινὴ ἐκείνη περίοδο τῆς οἰκουμενικῆς), ἀλλά καὶ οἱ πρῶτες ἀντιδράσεις κορυφαίων πολιτικῶν ἀφηναν νὰ διαφανεῖ μιά πιθανὴ ἀνοχή (π.χ. ἀρχικὴ δῆλωση Φλωράκη).

Ὀρισμένοι, λοιπόν, ἴσως εἶδαν, κάπως καθυστερημένα, ὅτι δινόταν καλὴ εὐκαιρία γιὰ ἀντιπολίτευση (ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸ κλίμα δέν σήκωνε) καὶ κατέληξαν σὸ ἀποφασιστικὸ ὄχι. Παράλληλα ὄμως ὁ «ἀντιχουντισμός» ἔχει ἀκόμα βαθιές ρίζες: ὑπῆρξε ἐπὶ τόσα χρόνια ἡ ἀστεϊρευτὴ δεξαμενὴ ἀπ' ὅπου τόσοι καὶ τόσοι μπορούσαν νὰ ἀντλοῦν δημοκρατικὰ διαπιστευτήρια σὸ ἐπίπεδο τοῦ αὐτονόητου, νὰ πα-

ρουσιάζουν «θετικό» πρόσωπο χωρὶς δέσμευση, νὰ υπερθεματίζουν ἀνευ ἀντιπάλου. Ἄλλωστε ἡ «ἰδεολογικὴ καταδίκη» τῆς δικτατορίας, σημείωσε ὁ Δ. Ψυχogiός στὸ *Βῆμα*, ἀποτελέσει τὴ μόνη «ἀπόλυτη ἀλήθεια» τῆς πολιτικῆς ζωῆς τὰ μεταδικτατορικά χρόνια, ἔστω καὶ μόνο ἐπετειακοῦ χαρακτήρα. Μαζί μέ μιά τέτοια χρῆση τοῦ ἀντιδικτατορισμοῦ συμβαδίζει προφανῶς καὶ μιά δεδομένη μεταφυσικὴ τῆς δημοκρατίας, πασοκικοῦ κυρίως περιεχομένου, πού θεωρεῖ τὴ δικτατορία κάτι σάν ἀρρώστεια, σάν «καρκίνωμα», ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ ἐξορκιστεῖ μέ μέτρα τελετουργικοῦ χαρακτήρα (ἐξοῦ καὶ ἐκεῖνα τὰ «τρισκατάρατη», «ἐπικατάρατη» κ.λπ. τῆς *Ἐλευθερωτικῆς* καὶ τῶν ἄλλων).

Τέλος, φυσικά, ὑπάρχει ἡ βιωμένη ἀπέχθεια τοῦ κόσμου κατὰ τῆς δικτατορίας, δηλαδή προπάντων ἐκείνου πού τὴν πολέμησε μέχρι τέλους, τοῦ ἀριστεροῦ κυρίως κόσμου. Τὰ χρόνια πέρασαν ἀλλά τὰ τραύματα εἶναι ἀκόμα νωπὰ στοὺς σαραντάρηδες, ἀλλωστε ὁ ἀντιδικτατορικὸς ἀγῶνας παραμένει ἀκόμα μιά κάποια πηγὴ ἔμπνευσης. Καὶ σὸ κάτω κάτω ὑπάρχει ἡ δεδομένη ἀντιπαλότητα ἀπέναντι σέ ἐκείνους πού εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ κοντύτερα στὴ δικτατορία καὶ οἱ ὁποῖοι ἀλλοῶστε σήμερα μᾶς κυβερνοῦν. Ἡ στάση, ἔτσι, τῆς κατηγορηματικῆς ἀρνήσεως

ἀπέναντι στὴν ἀπονομή χάριτος, μέ τὴ μιά φόρμουλα ἢ τὴν ἄλλη, δέν εἶναι καθόλου ἐνιαία. Συστεγάζει μέσα της ἀπὸ ὑγιεῖς ἀντιδράσεις μέχρι προϊούσα νοσηρότητα.

Ἡ δεύτερη στάση συνοψίζεται στὴν ἀντίθεση: συμφωνία ὡς πρὸς τὴν «οὐσία» (τὸ νὰ ἀποφυλακιστοῦν οἱ χουντικοί), διαφωνία ὡς πρὸς τὴ «διαδικασία» (δηλαδή τὸν τρόπο πού θὰ γίνει αὐτό). Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει ἕνα δίκιο. Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἐκτιμᾶται ὅτι κίνδυνος δικτατορίας δέν ὑφίσταται, τὸ πρόβλημα μετατρέπεται πλέον σέ συμβολικό. Ἄν ἐπομένως τὸ ζήτημα εἶναι ἀπλῶς κάποια ταλαίπωρα καὶ περιφρονημένα, ἀνήμπορα ἐρείπια νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ φυλακὴ γιὰ «ἀνθρωπιστικούς λόγους», κομμάτια νὰ γίνε, δέν εἴμαστε δά καὶ ἀνθρωποφάγοι. Ἄν πρόκειται λοιπὸν νὰ τοὺς μεταχειριστοῦμε ἀπλῶς ὡς ἀνθρώπινα ὄντα, ἕς βγοῦν τελοσπάντων. Ὅχι ὄμως νὰ βγοῦν μαζί μέ τὸ «ἀδίκημά» τους: αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ παραμείνει μέσα. Ὅτε πάλι μπορεῖ κανεὶς νὰ δεχθεῖ νὰ βγοῦν ὡς ἀποτέλεσμα συναλλαγῶν καὶ παζαριῶν. Ἐκμεταλλεύομενος μιά τέτοια διάκριση «οὐσίας-διαδικασίας» ὁ Μητσοτάκης εἶπε: «δέν ὑπάρχει πολιτικὴ ἀντίθεση μέ τὴν ἀποφυλάκιση παρά μόνο διαφωνία γιὰ τὴ διαδικασία».

Τὸ πρόβλημα ὄμως εἶναι ὅτι, ἔτσι ὄπως τέθηκε τὸ ὄλο ζήτημα καὶ ἐξ ἀντικειμένου λειτουργήσε, οὐσία καὶ διαδικασία ἐμφανίζονται ἀντεστραμμένες. Ἡ οὐσία ἐν προκειμένῳ δέν ἦταν νὰ ἀποφυλακιστοῦν οἱ χουντικοί. Πρὸς τοῦτο θὰ ἀρκοῦσε μιά ὁποιαδήποτε «τυπικὴ» καὶ «ἀπρόσωπη» ἀποφυλάκιση (π.χ. ἀνήκεστος βλάβη κ.λπ.), ἡ ὁποία ἔτσι κι ἄλλῶς ἔχει κατὰ κόρον ἐφαρμοστεῖ στὴν περίπτωσή τῶν χουντικῶν καὶ ἐπιπλέον, καθότι μὴ προκλητικὴ, θὰ γινόταν ἀσυγκρίτως πῶ εὐκολα ἀποδεκτὴ. Ἀντίθετα, ἡ οὐσία ἦταν ἀκριβῶς ἡ διαδικασία μέ τὴν ὁποία ἐπιλέχθηκε ὅτι θὰ ἐπιδοχθεῖ ἡ ἀποφυλάκιση, ἡ συγκυρία στὴν ὁποία αὐτὴ ἡ ἐπιλογή κλήθηκε νὰ παρέμβει, ἀκόμα τὸ ἰδεολογικὸ βᾶρος καὶ ὁ πολιτικὸς ρόλος πού τῆς ἐπιφυλάχθηκε. Τὸ πραγματικὸ πρόβλημα νομίζω ἦταν ὄχι ἡ ἀποφυλάκιση ἀλλὰ γιατί θέλησε ἡ κυβέρνηση νὰ τὴν ἐπιδιώξει. Σωστότερα: γιατί ἡ κυβέρνηση θέλησε νὰ δείξει ὅτι θέλει νὰ ἀποφυλακίσει τοὺς χουντικούς.

Γράφτηκε ὅτι ἡ πρόθεση τῆς κυβέρνησης σχετίζεται μέ πληρωμῆς «ληξιπρόθεσμων προεκλογικῶν γραμματιῶν», «παζάρια», «συμπηφισμούς», «μικροκομματικές ὑστεροβουλίες τῆς στιγμῆς». Αὐτὴ ἡ ἐρμηνεία κυριάρχησε. Δέν ἀρκεῖ. Μιά κυβέρνηση σέ τόσο δεινὴ θέση δέν ἀνοίγει στά καλά καθούμενα (ἔστω κι ἂν, καθὼς φαίνεται, ὑποτιμῆσε τίς ἀντιδράσεις) τέτοια δευτερεύουσας σημασίας μέτωπα.

Άλλα δύσκολα μπορεί κανείς να δεχτεί και ότι η ενέργεια της κυβέρνησης όφειλεται άπλως στην ανάγκη να προσεγγίσει τον άκροδεξιό χώρο. Κατ' αρχήν γιατί η πολιτική Μησοτάκη υπήρξε από χρόνια μία τέτοια ακριβώς πολιτική σύμφιξης (άρχης γενομένης επί Άβέρωφ). Με άποτέλεσμα μεγάλο μέρος του πολιτικού προσωπικού της δικτατορίας να παρέχει ευδόκιμες ύπηρεσίες σε ένα σωρό θέσεις, κομματικές ή στον κρατικό μηχανισμό. «Ό κ. τάδε με τό γνωστό παρελθόν» είναι η μόνη και συνήθως σωστή έπωδός των διαφόρων καταγγελιών της αντιπολίτευσης. Ός προς τό κύριο ή άφομοίωση έχει έπέλθει και δέν υπήρχε λόγος για μία τέτοια επιδεικτική κίνηση.

Όποτε πάλι μπορεί να ύποστηριχθεί ότι η χειρονομία άπευθύνεται μόνο στο τμήμα εκείνο του εκλογικού σώματος (τό 1% ή 2%) που είναι φιλικό προς τους δικτάτορες. Βέβαια τό πρόβλημα του όριακού ποσοστού της Ν.Δ. είναι καθόλα ύπαρκτό. Άφορά όμως τίς εκλογές και οι εκλογές έχουν γίνει.

Τό πρόβλημα του 47% άφορα λοιπόν τίς εκλογές. Τά νούμερα, οι ψηφοί, δέν έχουν χρώμα. Άς έρθουν άπ' όπου είναι δυνατόν, από χουντικούς, από Μίκηδες, από κοποχέρηδες, από ύστερικούς αντιπασοκικούς, από οικουμενικούς. Μόλις όμως ή κ. Στάη άνακοινώσει τά άποτελέσματα, τό έρώτημα τίθεται πλέον τελειώς διαφορετικά. Συγκεκριμένα: μπορώ να κυβερνήσω — με τά άνύπαρκτα έφόδια μου, την άντιλαϊκή πολιτική που προτίθεται να έφαρμόσω και μέσα στις σημερινές συνθήκες κρίσης — με αυτό τό έτερογενές, χαλαρό ποσοστό που απέσπασα; Μπορώ να στηρίξω τίς έπερχόμενες συγκροώσεις σε αυτό τό όμορφο και άποπροσανατολισμένο από την «κατάργηση των διαχωριστικών γραμμών» εκλογικό μου σώμα;

Ά άπάντηση του Μησοτάκη, που βέβαια ήθελε πλέον να κυβερνήσει, όχι να εκλεγεί, ήταν όχι. Η διάθεση της κυβέρνησης να μήν άναζητήσει παράθυρα για τή σωτηρία άποφυλάκιση των χουντικών αλλά να έπιμείνει για την άυτεπάγγελτη και άυτόκλητη ενέργεια του ύπουργείου της, να δείξει εύθαρσώς ότι πρόκειται για άμεσα πολιτικό χειρισμό που έπιζητεί να βγάλει τους χουντικούς χωρίς αυτοί να δείξουν καμιά «μεταμέλεια», ότι δηλαδή έμεις τό έπιδιώκουμε, όχι αυτοί — όλα τούτα δέν ήταν παρά ή πιστοποίηση, κατά κάποιον τρόπο και τυπικά, μιάς ήδη διαγραμμένης συνολικής πολιτικής κατεύθυνσης.

Σε αυτήν την πολιτική κατεύθυνση άντέδρασαν, ίσως πρώτα αυτά, τά εδαισθητά έν προκειμένο τμήματα της δεξιάς, εκείνα δηλαδή που προκρίνουν μία συνολικά διαφορετική πο-

λιτική. Πχ. ό κ. Ράλλης και, κυρίως, ή *Καθημερινή*. Η τελευταία δέν μίλησε για παζάρια και συναλλαγές. Παρουσίασε την πρόθεση για άποφυλάκιση ως «σύμπτωμα δεξιάς στροφής με συνέπεια την άπώλεια του κεφαλαίου που είχε κερδηθεί μετά τίς εκλογές του Ίουνίου του '89». Η Ν.Δ. «τους λίγους μήνες που κυβερνά άυτοδύναμη άπώλεσε σταδιακά τή δυνατότητα έπιρροής και έδραίωσης της σε έναν χώρο πέραν της παραδοσιακής Δεξιάς. Προτίμησε την άναδίπλωση στον έαυτό της...». Άποτέλεσμα είναι να παίρνει τό πάνω χέρι «μιά έξαλλη κομματική βάση. Η όποία, πέραν του "αυτονόητου" της άλωσης της κρατικής μηχανής, θεωρεί άυτονόητη και την παραβίαση των δημοκρατικών έλευθεριών». «Ηδη άάλιστα από τά τέλη Δεκεμβρίου ή έφημερίδα σημείωνε: «ή άποφυλάκιση θά ένισχύσει έξ άντικειμένου όλους εκείνους που πιστεύουν ότι τά κατασταλτικά όργανα του κράτους είναι τά κύρια και κατεξοχήν μέσα για την άσκηση της πολιτικής έξουσίας».

Στά παραπάνω ένυπάρχει βέβαια μία ύπερβατική νοσταλγία για τό ρομαντικό ίντερούδιο της οικουμενικής, της κατάργησης των διαχωριστικών γραμμών, της λήθης. Τότε που ή Δεξιά είχε «άλλάξει» και αυτό τό 'χαν πιστέψει μέρος των φίλων και πάμπολλοι άντίπαλοι.

Όμως στην τοποθέτηση αυτή της «φωτισμένης» Δεξιάς έπισημαίνονται δύο σημεία που είναι καθοριστικά. Η καταστολή και, κυρίως, ή κομματική βάση. Γιατί γνώμη μου είναι ότι τό μέτρο της άποφυλάκισης δέν άπευθυνόταν στους άκροδεξιούς όσο στην ίδια τή δεξιά βάση συνολικά. Τό χαλαρό, «διαβρωμένο» 47% (που στο κάτω κάτω δέν είναι βέβαια έξ όλοκλήρου «δικό της») δέν άρκοϋσε για μία κυβέρνηση που με τό καλημέρα διέλυσε τον μύθο της «δημοκρατικής», της «άποτελεσματικής», της «σοβαρής», εκείνης που έχει έτοιμες «λύσεις». Μέσα στις παλινωδίες, την κακομοιριά, την άδράνεια των πρώτων μηνών φάνηκε ότι εκείνο τό «να φύγουν οι κλέφτες του ΠΑΣΟΚ» που άποτέλεσε την κεντρική πολιτική της Ν.Δ. επί δύο χρόνια έχει φάει όριστικά τά ψωμιά του. Και ότι τό μόνο που ήταν σε θέση αυτή ή κυβέρνηση του άυταρχισμού να κάνει ήταν να πάρει μονόπλευρα εισπρακτικά μέτρα στην οικονομία και να παραπέμψει όλα τά ύπόλοιπα στην ιδεολογία με τή συνεπικουρία διαφόρων μελίχων άντιδραστικών τύπου Γιανναρά. Μήπως και τά ίδια τά μέτρα για την παιδεία που πυροδότησαν την τελευταία έκρηξη σκέτη μετεμφυλιακή ιδεολογία δέν ήταν; Άτομικότητα, λεία, στην οικονομία, όμοιομορφία παντού άλλου.

Τό 47% υπήρχε λοιπόν κίνδυνος να

έχανε από όλες τίς μεριές παρασέρνοντας μαζί του στην άδράνεια και τον σκληρό πυρήνα του δεξιού εκλογικού σώματος. Με τό να καταργήσουμε τίς «διαχωριστικές γραμμές» κοντεύουμε να γίνουμε έξπραγο άμπέλι. Χρειάζόταν δηλαδή να άνασυγκροτηθεί σε «νέες» βάσεις εκείνο τό 30% με 35% που είθισται να θεωρείται ότι άποτελεί τή δεδομένη δεξιά, τή δεξιά κοινωνική ένδοχώρα. Τό μαχητικό, «άγανακτισμένο» τμήμα του πληθυσμού που, άν δέν άυτενεργεί και δέν άυτοδικεί τό ίδιο, πλαισιώνει και στηρίζει όσους έχουν τά μέσα να παρέμβουν δυναμικά στις έξελίξεις όταν και όσο χρειάζεται. Και χρειάστηκε πρώτα άπ' όλα στις καταλήψεις των σχολείων, όπου συσπειρωμένοι δεξιοί γονείς και τραμπούκοι ανά τή χώρα εμπνέονται από τά έκστρατευτικά τέλεξ της Ρηγίλλης και των νομαρχιακών για να «πάρουν την κατάσταση στα χέρια τους». Τό πλέγμα κόμματος-παρακόμματος, κράτους-παρακράτους για να δράσει άποτελεσματικά χρειάζεται και την μαχητική κοινωνική του βάση. Και όταν ή κυβέρνηση άποδίδει με τόση άνεση την μαθητική άγωνιστικότητα και ώριμότητα στις ύποκινήσεις της αντιπολίτευσης, δέν τό κάνει από άφέλεια ή μικροκομματική πολεμική. Στη δική της βάση άπευθύνεται γιατί, έλλείψει «νέων ιδεών», μόνο μία τέτοια άντιπαράθεση μπορεί να τή συγκροτήσει.

Με την άποφυλάκιση των χουντικών ή κυβέρνηση έδωσε χειροπιαστά τό στίγμα για τον έαυτό της και τή βάση της, περιέγραψε με μία και μόνη συμπυκνωμένη κίνηση τυπικά και άναγνωρίσιμα δεξιού χαρακτήρα «τί είναι και τί θέλει ή Ν.Δ.» — όχι ή Ν.Δ. του θλιβερού Τρίτη ή του πλαδαρού πολιτικά Άνδριανόπουλου, αλλά ή Ν.Δ. που θέλει να κυβερνήσει με τον μόνο τρόπο που ξέρει και μπορεί. Ός παραδοσιακή Δεξιά με παραδοσιακούς δεξιούς. Άποφυλάκιση των χουντικών, σωστότερα ή τολμηρή δήλωση της πρόθεσης για την άποφυλάκιση, δέν σήμαινε άποδοχή της δικτατορίας, των δικτατόρων: σήμαινε άποενοχοποίηση του δεξιού παρελθόντος συνολικά, των μέσων και των μεθόδων του, των ιδεολογικών και κατασταλτικών του παραδόσεων, νόμιμων ή «παράνομων». Σήμαινε άπευθείας έκκληση στα δεξιά άντανακλαστικά για την άπελευθέρωσή τους.

Δέν ήταν ήττα της κυβέρνησης ή ύπόθεση της άποφυλάκισης, άφου με αυτήν έδειξε τό πρόσωπο ακριβώς που θέλησε να δείξει. Άν έρθει ή ήττα, θά είναι γιατί τό πρόσωπο αυτό είναι πρόσωπο μιάς πολιτικής άντιλαϊκής και ήδη πρό πολλού ήττημένης.

Γιώργος Καρράς

Νέα Δημοκρατία καί 'Ιστορία

της 'Αγγελικής Κωσταντακοπούλου

Στις 5 Δεκεμβρίου 1990 τό ύπουργείο Παιδείας άνήγγειλε βασικές αλλαγές στό σύστημα τών Γενικών 'Εξετάσεων γιά τά ΑΕΙ. Μ' αυτές θέλησε νά εκτονώσει τήν εξέγερση τών μαθητών τής μέσης εκπαίδευσης, πού γίνονταν όλο και πιο μαχητικοί. Στά νέα μέτρα συμπεριλαμβανόταν και ή άπόφαση νά άποσυρθεί τό βιβλίο *Εισαγωγή στίς Ιστορικές σπουδές* (Η' έκδοση 1990, 120.000 αντίτυπα) και έπομένως νά μήν άποτελέσει έξεταστέα όλη τών γενικών εξετάσεων γιά τά ΑΕΙ.

Θά μπορούσε κανείς νά υποθέσει ότι ή κυβέρνηση τής Ν.Δ. άποφάσισε τό συγκεκριμένο μέτρο εντάσσοντάς το μέσα στην κατάργηση του ύπάρχοντος έξεταστικού συστήματος. 'Από αυτή τήν άποψη θά μπορούσε νά εκληφθεί ως έκφραση καλής θέλησης γιά ικανοποίηση όρισμένων μαθητικών αίτημάτων, μιά και, όπως όλοι ξέρουμε, τό βιβλίο αυτό, γνωστό και ως «κόκκινο», «μανίκι» κ.λπ., ταλαιπωρούσε τούς μαθητές και τούς καθηγητές πού αναγκάζονταν συλλήβδην — μέ ελάχιστες εξαιρέσεις — νά τό άποστηθίζουν.

'Αν όμως συνυπολογίσουμε ότι και τό βιβλίο *Ιστορία του ανθρώπινου γένους*, πού εκκλησιαστικοί και άλλοι συντηρητικοί κύκλοι καταδίκασαν όλα αυτά τά χρόνια και πιεστικά άπαιτούσαν νά άποσυρθεί, σιωπηρά αντικαταστάθηκε από ένα παλιότερο και ξεπερασμένο έγχειρίδιο 'Αρχαίας 'Ιστορίας, τότε καταλαβαίνουμε καλύτερα τή σκοπιμότητα αυτού του μέτρου.

Τό αντικείμενο *Εισαγωγή στίς Ιστορικές σπουδές* και ειδικά τό Α' κεφάλαιο του αντίστοιχου έγχειριδίου «Θεωρητικά προβλήματα» άρχισε νά διδάσκει για πρώτη φορά από τό 1983 και, όπως είχαμε έπισημάνει από τίς στήλες του ίδιου περιοδικού (Σεπτέμβριος 1988), άποτελούσε ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον και χρήσιμο γνωστικό αντικείμενο, γιατί έδινε στό μαθητή μιά

συνολική κατά τό δυνατό εικόνα τών θεωρητικών ζητημάτων πού θέτει σήμερα ή επιστήμη τής 'Ιστορίας. 'Ακόμη περισσότερο, μέ βάση τήν εμπειρία αυτή στή μέση εκπαίδευση, διακρίνουμε σήμερα τή δυναμική πού εμπειριέχε αυτή ή επιλογή, άφου συνέβαλε στό νά διδαχθεί τό ίδιο γνωστικό αντικείμενο και σε κάποια από τά πανεπιστημιακά τμήματα 'Ιστορίας στή χώρα μας.

Αυτό τό γνωστικό αντικείμενο ώστόσο φαίνεται πώς ελάχιστα συμβάδιζε μέ τή γενικότερη αντίληψη ήγετικών στελεχών τής Ν.Δ. σχετικά μέ τή θεώρηση του ιστορικού παρελθόντος και τής ιστορικής έπιστήμης. 'Η προσήλωση δηλαδή τής πολιτισμικής και σε μεγάλη έκταση και τής έξωτερικής κυβερνητικής πολιτικής σε έθνικούς στόχους μαζί μέ τή γενικότερη άπροθυμία κριτικής εξέτασης του παρελθόντος τείνουν νά άποκλείσουν εκ τών προτέρων ζητήματα σχετικά μέ τήν παραγωγή και τή λειτουργία τής ιστορικής γνώσης στην κοινωνία. 'Η σύσταση π.χ. επιτροπής στό ύπουργείο Προεδρίας στίς 29 Νοεμβρίου γιά τή χάραξη ενιαίας πολιτικής γιά τήν έθνική και πολιτισμική μας ταυτότητα, όπως αυτή θά κατασκευάζεται στα κρατικά κανάλια τής τηλεόρασης, ή μεταίωση γιά τρίτη φορά χωρίς καμιά έξήγηση τής προβολής μιάς σειράς

ντοκουμαντέρ μέ θέμα Νεώτερη Πολιτική 'Ιστορία (*Καθημερινή*, 30.11 και *Έλευθεροτυπία* 3 και 10.12.90) και φυσικά δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου γιά τίς «δύο νεομαρξιστικές τών νεο έλληνισμοϋ: τήν 'Ορθοδοξία και τον κοινοτισμό» (Β. Πολύδωρας, *Καθημερινή*, 14.12.90), άποτελούν, άνάμεσα σε άλλα, βασικές ένδειξεις γιά τίς σχετικές κυβερνητικές επιλογές. Δέν ήταν τυχαίο μάλιστα πού αυτές τελικά δίνουν τόν κυρίαρχο τόνο και στην έξωτερική πολιτική. Κι αυτό συμβαίνει, γιατί, παρά τήν ισχυρή πολιτική βούληση τής 'Ελλάδας γιά συμμετοχή στην πολιτική ένοποίηση τής Εδρώπης, δέν φαίνεται νά ύπάρχει ή αντίστοιχη ιδεολογική έπεξεργασία αυτών τών επιλογών, μέ άποτέλεσμα νά συγχέουμε τήν πατρίδα μας (Εδρώπη) μέ τήν ιδιαίτερη πατρίδα μας ('Ελλάδα) ή νά άκροβατούμε άνάμεσα στό υπερεθνικό έδρωπαϊκό πλαίσιο και τίς έθνικιστικές επιλογές του έθνους-κράτους. Σε τέτοιο σημείο μάλιστα ώστε ο ύπουργός 'Εξωτερικών νά θεωρεί τίς δύο αυτές τάσεις, τήν υπερεθνική και τήν έθνικιστική, «συμπληρωματικές» και νά ισχυρίζεται πώς «εμείς οι 'Ελληνες χρειαζόμαστε μιά πολιτική πού θά ένισχύει και τίς δύο τάσεις, φροντίζοντας όμως και οι δύο τους νά συλλειτουργούν, νά λειτουργούν από κοινού, χωρίς καμιά τους νά επικρατεί πλήρως» (*Έποπτεία* 155, 'Απρ. 1990, σελ. 18).

Τά σχετικά παραδείγματα πού εκφράζουν άνάγλυφα τίς αντίληψεις ήγετικών στελεχών τής Ν.Δ. γιά τό ιστορικό παρελθόν θά μπορούσαν βέβαια νά πολλαπλασιαστούν πάντα προς τήν ίδια κατεύθυνση. Οι γενικότεροι έπομένως προβληματισμοί γιά τήν παραγωγή και τή λειτουργία τής ιστορικής γνώσης στην κοινωνία, ζητήματα πού άναδείκνυε ή εισαγωγή στίς ιστορικές σπουδές και τό αντίστοιχο σχολικό έγχειρίδιο του Λυκείου — παρ' ό

λες τίς αντιρρήσεις μας γιά τόν τρόπο σύνταξης του — φαίνεται πώς όχι μόνο άπέιχαν πολύ από τούς αντίστοιχους προβληματισμούς τής Ν.Δ. αλλά και κρίθηκαν ως ένα άρκετά επικίνδυνο προηγούμενο.

'Ετσι λοιπόν μέσα στην άναταραχή τών καταλήψεων τών Λυκείων επιχειρήθηκε τό τερπνόν μετά του ώφελίμου: μέ τό νά άποσύρει τό συγκεκριμένο έγχειρίδιο ή Ν.Δ. έδωσε άπτά παραδείγματα καλής θέλησης στους μαθητές και ταυτόχρονα διευθέτησε πρως όφελός της μιά από τίς «παραφωνίες» του αναλυτικού προγράμματος πού κληρονόμησε. Μαζί μέ τό βιβλίο έξαφανίστηκε λοιπόν — πρως τό παρόν; — και τό γνωστικό αντικείμενο *Εισαγωγή στίς Ιστορικές σπουδές*.

ΜΑΘΗΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Δέν μᾶς τὰ κάνατε καλά, ἔσεῖς οἱ μεγάλοι

Ἄν ρωτήσῃ κανεὶς ἓνα Νεοέλληνα γιὰ ποιό λόγο δουλεύει, γιὰ ποιό λόγο σκοτώνεται καὶ ἀγχώνεται, ἡ ἀπάντησή πού θά πάρει εἶναι ὅτι κάνει ὅσα κάνει «γιὰ τὰ παιδιά». Τὴν ἴδια ἐμπειρική διαπίστωση θά βρεῖ κανεὶς καὶ σέ ἀκριβέστερες ἔρευνες τῆς κοινῆς γνώμης, γιὰ παράδειγμα σέ πρόσφατη μελέτη τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν πού διαπιστώνει ὅτι ἔννεα στούς δέκα Ἕλληνες ὑποστηρίζουν πῶς ἡ οἰκογένεια πρέπει νά εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς κοινωνίας, κι ἀκόμη, σύμφωνα μέ συγκριτικά στοιχεῖα, ἡ παθολογική φροντίδα τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας πρὸς τὸ παιδί δέν ἔχει τὸ ἀνάλογο τῆς στίς χώρες τῆς ΕΟΚ*.

Ἡ ΓΕΝΙΑ ΤΗΣ ΚΟΚΑ ΚΟΛΑ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΑΒΑΛΕ

Π

ολλές οἱ φροντίδες, λοιπόν, πολύ τὸ χρῆμα, πολὺς ὁ κόπος γιὰ τὸν σκοπὸ τῆς ζωῆς, τὸ παιδί. Ἄλλὰ τὰ παιδιά, πότε μέ ἐκρήξεις σάν κι αὐτές πού ζοῦμε μέ τὸ μαθητικὸ κίνημα καὶ πότε μέσα ἀπὸ τὴν καθημερινή ἀμφισβήτηση πού παίρνει τίς πῖο ἀλλόκοτες μορφές, μέ ἀγνώμονα καὶ χλευαστικὸ τρόπο πολλές φορές, σαρκάζουν τοὺς κόπους τῶν μεγάλων. «Δέν μᾶς τὰ κάνατε καλά», εἶναι σά νά λένε, κι ἄς ἔχουν νά φάνε, νά ντυθοῦν, νά διασκεδάσουν, νά μορφωθοῦν, νά γυμναστοῦν. Αὐτὴ ἡ γενιά, πού τώρα βρίσκεται στὰ Λύκεια καὶ τὰ Γυμνά-

σια, μεγάλωσε ἔχοντάς τα ὅλα. Ἔτσι τουλάχιστον τοὺς τὸ χτυπᾶνε στὰ μούτρα κάθε μέρα οἱ μεγάλοι. Μεγάλωσε μέ τὰ μπουφανάκια, τὰ μπλούτζήν, τὰ βίντεο καὶ τὰ ἠλεκτρονικά, μέ τὰ ἀγγλικά, τὰ γαλλικά, τὰ σπόρ, τὴ ρυθμική, τοὺς γιатρούς, ἀνάμεσα σέ σωροὺς παιχνιδιῶν πού λανσάρει κάθε χρόνο τὸ Μινιόν καὶ οἱ ἐνοχές τῶν μεγάλων καθὼς θεραπεύουμε τίς τύψεις μας μέ γυαλιστερές κορδέλες καὶ κουτιά συσκευασμένης εὐτυχίας.

Ἐνα πράγμα ὥστόσο ἔλειψε στὰ παιδιά πού γεννήθηκαν μετὰ τὴ δικτατορία καὶ τώρα βρίσκονται στὰ Λύκεια καὶ τὰ Γυμνάσια: ἡ παιδικὴ κοινότητα, ἡ παρέα, ἡ ἐφηβικὴ κοινότητα. Δηλαδή τὸ κυριότερο. Γνώριζαν τὴν ἐξοδο ἀπὸ τὸν περικλειστο κύκλο τοῦ διαμερίσματος καὶ τοῦ σχολείου στίς ἀχαρῆς παιδικές χαρὲς μέ τίς κούνιες καὶ τίς τσουλήθρες ὑπὸ τὴν ἐπιτήρηση τῆς μαμᾶς ἢ τῆς γιαγιάς, σπανίως τοῦ μπαμπᾶ, ἀκριβῶς ὅπως ὁ σκύλος γνωρίζει τὴν ἐλευθερία ὅταν τ' ἀφεντικό του τὸν βγάζει τσάρκα μιά φορά τὴν ἡμέρα γιὰ κατούρημα.

Στίς πόλεις μας, ἀφοῦ κτίστηκαν τὰ

πάντα, ἀφοῦ δρόμοι καὶ πεζοδρόμια γέμισαν ἀπὸ τὰ σταθμευμένα αὐτοκίνητα τῶν περιοίκων, ἀφοῦ «ἀξιοποιήθηκε» καὶ ἡ τελευταία ἀλάνα τοῦ λεκανοπεδίου κι ὁ οὐρανὸς στένεψε σάν χαραμάδα ἀνάμεσα στίς πολυκατοικίες, χώρος γιὰ παιδιά καὶ γέρους δέν ἀπέμεινε πουθενά. Λές καὶ οἱ σημερινοὶ κάτοικοι, ἰθύνοντες κι ἀπλοὶ πολίτες, δέν ὑπῆρξαν ποτέ παιδιά ἢ δέν θά γίνουν ποτέ γέροι. Ὅποιες κι ἂν ἦταν οἱ πολιτικές ἢ ἄλλες ἀντιλήψεις τῶν συμπολιτῶν μας τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἔργων τους, τῶν δημόσιων ἢ τῶν ιδιωτικῶν, ἦταν ὅτι τὸ παιδί, ἰδιαίτερα τῆς προσχολικῆς καὶ πρωτοσχολικῆς ἡλικίας, ἀπέκτησε ἓναν μεγάλο ἐχθρὸ πού δέν γνώριζαν οἱ προηγούμενες γενιές: τὸν ἐλεύθερο χρόνο. Πῶς νά τὸν γεμίσουν; Πόσες φορές νά ἐπαναληφθοῦν τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια μέσα στό διαμέρισμα;

Τὸ παιδί στριμώχτηκε ἀπὸ παντοῦ γιὰ νά γίνει παιδί τῆς πολυκατοικίας, παιδί προδιαγεγραμμένων λειτουργιῶν, κινήσεων, χρήσεων προκατασκευασμένων εὐαισθησιῶν (ἢ ἀναισθησιῶν) καὶ δεξιοτήτων. Ἀκριβῶς

* Βλ. *Καθημερινή* 13.1.91, ἀναφορὰ σέ ἔρευνα τοῦ ΕΚΚΕ, πού πραγματοποιήθηκε ἐρευνητικὴ ομάδα τῶν Κ. Τσουκαλά, Θ. Μαλούτα, Σ. Πεσμαζόγλου, Ν. Ρουτζούνη καὶ Ν. Ἀγγοῦράκη.

όπως σχεδιάζονται και προκατασκευάζονται τα στοιχεία της πολυκατοικίας, τó ασανσέρ, τó καλοριφέρ, τó πατώματα και τó ντουλάπια, μέ μόνο αϊφνίδιο τή βλάβη ή τή φθορά. Ό χώρος περιορίστηκε σέ ένα «μέσα», χωρίς «έξω», τó έξω μίκρυνε, μίκρυνε κι ό χρόνος άφου κι αυτός περιορίστηκε στή σταθερή επαναλειπτικότητα τών κινήσεων μέσα στόν προδιαγεγραμμένο χώρο.

Σύστοιχη μέ τήν όργάνωση τού χώρου και τού χρόνου ήταν και ή ψυχική διαμόρφωση. Τό παιδί θά ντρεσαριστεί χωρίς έκεινη τήν επίπονη, αϊφνιδιαστική και πλούσια διαδικασία πού είναι ή οικείωση τού χώρου και τού χρόνου, χωρίς τήν έξίσου μεγάλη περιπέτεια πού είναι ή συνάφεια τού κόσμου, ή γνωριμία τών άλλων. Άντί γιά τήν οικείωση τού ζωντανού κόσμου θά καταναλώνει τήν εικόνα τών ανθρώπων και τών πραγμάτων. Τά σίριαλ, τó άκούραστο «ζάπινγκ», τά μηχανικά παιχνίδια θά αντικαταστήσουν τίς ζωντανές μορφές και τίς σχέσεις τους. Γιά τόν υπόλοιπο χρόνο θά έρθει ή επιμόρφωση: τά άγγλικά, τά γαλλικά, ή ρυθμική, τά κασετόφωνα, άνάλογα μέ τά οικονομικά μέσα τών γονιών και, κυρίως, άνάλογα μέ τίς ιδεοληψίες τους. Άργότερα θά έρθουν τά γήπεδα και τά ντισκάδικα πού θά ύποδεχθουν άγέλες περιφερόμενων νεαρών και νεανίδων εις άναζητήσιν ευτυχίας κάτω άπό τó σαλάγισμα ρυθμών κατατονικών και ήχων έκκωφαντικών.

Η ΧΑΜΕΝΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Οί νέοι μεγάλωσαν μέσα στήν ύπερκορεσμένη άφθονία τών μηχανικών έξαρτημάτων, τόν πληθωρισμό τής εικόνας και τού όμοιώματος τής ζωής, έχοντας χάσει ή μάλλον μήν έχοντας ποτέ ζήσει ό,τι περισσότερο έχουν ανάγκη: τήν παιδική, τήν έφηβική κοινότητα. Δέν ύπάρχει ή παιδική κοινότητα μέ τίς δικές της, τίς ιδιαίτερα διαφοροποιημένες και λεπτές ηλικιακές διαστρωματώσεις, τίς δικές της όμαδοποιήσεις, τίς δικές της συγκρούσεις, τήν άμεση σωματικότητα πού τήν διαμορφώνει, τήν άενη αυτοκαταστροφή και άναδημιουργία, τούς δικούς της ρυθμούς. Και δέν ύπάρχει γιati, άπό τή μία αφαιρέθηκε άπό τά παιδιά ό ζωτικός κι αυτόνομος χώρος, άπό τήν άλλη μεριά σκλαβώθηκε ό χρόνος μέσα στο συνεχές ντρεσάρισμα τής μόρφωσης και τής επιμόρφωσης, πνίγηκε άπό τήν πολλή φροντίδα, άπ' τó άγχωτικό σφιχταγκάλισμα. Γιατί ή παιδική έφηβική κοινότητα δέν μπορεί νά φτιαχτεί μέ τηλεφω-

νήματα ούτε μέ τίς προγραμματισμένες έξόδους στήν άχαρη παιδική χαρά και μέ ζάπινγκ στήν τηλεόραση. Δέν μπορεί νά άνθίσει κάτω άπό τó άγρυπνο βλέμμα τής γιαιτίας πού επιβλέπει μήν τυχόν ό Κωστάκης χτυπήσει τó γόνάτο του και ή Νίκη λερώσει τó φουστανάκι της.

Άνέστια και άκοινώνητα, χωρίς τή δική τους έστία και τή δική τους κοινότητα, μεγάλωσαν τά παιδιά πού τώρα είναι έφηβοι.

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ: ΒΑΡΕΜΑΡΑ ΚΑΙ ΦΟΒΟΣ

Ύστερα ήρθε τó Σχολείο, πού θά μόρφωνε, θά τά καλλιεργούσε θά τά προετοίμαζε μέ έφόδια πολλά και γνώσεις, όπως λέγεται. Και σίγουρα κάτι γίνεται άπ' όλα αυτά κουτσά στραβά και άνάποδα. Όμως τó πραγματικό πνευματικό και ψυχολογικό κλίμα τού σχολείου είναι βαρεμάρα και φόβος. Όχι βέβαια φόβος τής σφαλιάρας πού έπεφτε άλλοτε αλλά ό φόβος τής δυσκολίας, τού λάθους, τής τιμωρίας, τής άποτυχίας. Βαρεμάρα άπό τήν άνούσια ήθικολογία, άπό «γνώσεις» πού δέν γνωρίζονται και δέν άναγνωρίζονται, βαρεμάρα μέ τούς δασκάλους πού δέν καταφέρνουν νά δείξουν ότι δέν ύπάρχει λόγος οι μαθητές νά φοβούνται τά Μαθηματικά, νά τρέμουν τά Άρχαία, νά παραλύουν μέ τή Φυσική. Βαρεμάρα γιati δέν ύπάρχουν γιορτές, δέν ύπάρχει παιχνίδι, δέν ύπάρχει τραγούδι (μουσικήν ποίει και έργάζου, έλεγε ό Πλάτων, αλλά ούτε ό Τρίτσης, ούτε ό Βερυβάκης, ούτε ό Κοντογιαννόπουλος θά τόν δρι-

ζαν ύπεύθυνο τού Παιδαγωγικού Ίνστιτούτου μέ τέτοιες ιδέες πού είχε). Φόβος και βαρεμάρα γιati ό σχολικός μηχανισμός δέν μπορεί νά φανταστεί τó ρόλο του χωρίς τó κόκκινο μολύβι νά σημειώνει τίς έκτροπές, χωρίς ή προσωπική ήθική τού καθηγητή ή τής καθηγήτριας νά ύπαγορεύει τίς ύποχρεωτικές συμπεριφορές και τίς άξίες στή νέα γενιά. Τό μόνο μάθημα πού διδάχθηκαν καλά τά παιδιά και φαίνεται ότι τó εμπέδωσαν, είναι ότι τó σχολείο άποτελεί ένα διάδρομο. Ένιά χρόνια ύποχρεωτικής εκπαίδευσης στο Δημοτικό και τó Γυμνάσιο, άλλα τρία χρόνια στο Λύκειο γιά μία μεγάλη κατηγορία άπ' αυτά, αλλά τó νερό πού μαζεύεται τελικά είναι πολύ λίγο και μάλλον βρώμικο. Λίγα άπ' όλα, φύρδην μείγδην, παπαγάλισμα γνώσεων, άσάφεια νοητικών εργαλείων, ύποπτες και συμβατικές οι εύαισθησίες, άνύπαρκτη ή καλλιέργεια τής κριτικής σκέψης πού τόσο εύγλωττα εικονογραφεί κάθε χρόνο τó εξαιρετικά ύψηλό ποσοστό άποτυχίας στήν Έκθεση κατά τίς Γενικές Έξετάσεις. Τό Δημοτικό είναι ό διάδρομος γιά νά πάει τó παιδί στο Γυμνάσιο, τó Γυμνάσιο γιά νά συνεχίσει στο Λύκειο, τó Λύκειο διάδρομος γιά τά ΑΕΙ και τά ΤΕΙ. Στο τέλος όμως έρχεται όδυνηρά ή άποκάλυψη άφου άπ' τίς εκατοντάδες χιλιάδες νέους πού συνωστίστηκαν στόν σχολικό διάδρομο μόνο τó ένα τρίτο μέ ένα τέταρτο τών άποφοιτών Λυκείων βγαίνουν μέ επιτυχία άπό τó λούκι.

Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ

Κάθε χρόνο, γύρω στους 150.000 νέοι διαγωνίζονται γιά μία θέση στα ΤΕΙ και τά ΑΕΙ τής χώρας, εισάγονται περί

τίς 20.000 χιλιάδες στά ΑΒΙ, περί τής 25.000 στά ΤΒΙ και στά υπόλοιπα δίδεται ένα πιστοποιητικό άποτυχίας ως εισιτήριο γιά τή ζωή. Έκει καταλήγει, ή φροντίδα, τό χρήμα, ό άγώνας, άκόμη και γιά τούς πίο εύνοημένους άπό κοινωνική άποψη γόνους τού ρωμέικου (δσους δηλαδή τελειώνουν και τό Λύκειο): *στήν άποτυχία*. Νέοι άνθρωποι πού έταξαν σκοπό τής ζωής τους, ή πού ή οίκογένειά τους ένστάλλαξε ως σκοπό τής ζωής τους, τήν είσοδο στά ΑΒΙ, —δ,τι και νά σημαίνει γιά τούς ίδιους αυτός ό σκοπός— πρέπει νά παραδεχθούν ότι πήραν λάθος τή ζωή τους, πριν άκόμη βγουν άπό τό αγό.

“Όλοι βέβαια έδώ και χρόνια οικτίρουν τά χάλια τής εκπαίδευσης. Οί κυβερνήσεις, ή μία μετά τήν άλλη μεταρρυθμίζουν μετά πάθος τήν μία μετά τήν άλλη τίς προηγούμενες μεταρρυθμίσεις, πού πριν άκόμη μεταρρυθμιστούν γίνονται μεταρρυθμιστές. Άλλά κι όλη αυτή ή προσπάθεια, στην πραγματικότητα, δέν είναι παρά ένα άνεκδιήγητο κουβεντολόι όπου ό καθένας εκ τών ίθυόντων μετράει τή μικρόνοια και τήν άσχετοσύνη τού προκατόχου του μέ τά μέτρα τής δικής του μικρόνοιας και πολιτικής ιδιοτέλειας. Ένα στοιχείο μπορεί νά δείξει εύγλωττα ότι όπου περισσεύει ή ρητορεία περί άναμόρφωσης τής εκπαίδευσης λιγοστεύει ή συναίσθηση τού προβλήματος. Τό ποσοστό τού προϋπολογισμού τής Παιδείας άπό 12,2% πού ήταν τό 1966 (είχε βλέπετε προηγηθεί κι εκείνο τό άνεπανάληπτο «15% γιά τήν παιδεία» τής γενιάς τού 1.1.4) τό 1972, επί δικτατορίας, έπεσε στό 7,6% γιά νά ανέβει στό 11,9% τό 1979, νά πάρει εκτοτε, και σταθερά, τήν κατιούσα και νά προσγειωθεί στό 7,7% τό 1990. Κι ύστερα, εκεί μιά κοι-

νωνία όπου, άπό τό συνολικό κοινωνικό κόστος γιά τήν εκπαίδευση, τό μεγαλύτερο μέρος πέφτει στις πλάτες τής ιδιωτικής οίκονομίας κι όχι τού δημοσίου, παρά τόν δήθεν δημόσιο χαρακτήρα τής εκπαίδευσης, ως έσχατο ρεμέδιο λανσάρεται ή συνταγή τής Ν.Α. γιά περισσότερη ιδιωτικοποίηση τής εκπαίδευσης. Γιατί, αν υπολογίσει κανείς τά έξοδα τού ιδιωτικού σχολείου, αυτού τού άκρογωνιαίου λίθου τού εκπαιδευτικού συστήματος, τά έξοδα τών φροντιστηρίων (γιά μιά τριετία περίπου γιά δσους επιθυμούν νά περάσουν στά ΑΒΙ, δηλαδή γιά 150.000 νέους κάθε χρόνο), τά έξοδα φοίτησης στό έξωτερικό πάνω άπό 40.000 νέων, τά ειδικά μαθήματα εκτός σχολείου (γλώσσες, μουσική, χορός, άθλητικά κ.λπ.), ένα μεγάλος μέρος τών μεταπτυχιακών σπουδών στό έξωτερικό χάρη στις όποιες κυρίως άναπαράγεται τό προσωπικό τού Πανεπιστημίου, αν προσθέσει κανείς σ' αυτά τά έξοδα στά όποια υποβάλλονται χιλιάδες οίκογένεια, δέν είναι παρά άποκτήσουν τά παιδιά τους μιά κάποια επαγγελματική ειδίκευση στά κέντρα ελευθέρων σπουδών, σε τεχνικές σχολές κι άλλα λαθρόβια επιμορφωτήρια, τότε ό καχεκτικός προϋπολογισμός τού κράτους γιά τήν εκπαίδευση θά φαντάζει καχεκτικότερος και κανένας μεταρρυθμιστής ύπουργός δέν θά μπορεί νά αισθάνεται υπερήφανος γιά τίς μεταρρυθμίσεις του.

Δέν θέλω έδώ νά περιγράψω τά στοιχεία πού συνιστούν τήν συνολική εκπαιδευτική κακοδαιμονία σε όλες τίς βαθμίδες, νά αναφερθώ στις αίτιες και τίς συνέπειες αυτής τής κακοφομισμένης πληγής. Πιστεύω ότι ή εμπειρία τού καθενός μπορεί νά τόν πείσει γιά τή συνολική άποτυχία ενός συστήματος πού ύπάρχει, υποτίθεται,

γιά τή νέα γενιά, χάρη τής νέας γενιάς. Όστόσο, άκόμη και ή στοιχειωδέστερη γνώση τών σχολικών πραγμάτων και γενικά τού τρόπου πού μορφώνεται και εκκοινωνίζεται ή νεολαία, άκόμη και ή πίο άπλοϊκή συνειδητοποίηση τών προβλημάτων τής εκπαίδευσης, πού πιστεύω τήν έχουν οι πάντες, θά μπορούσε άνετα νά δείξει στον καθένα γιατί ή νέα γενιά, μέ τόν τρόπο της λείει στους μεγάλους: *δέν μᾶς τὰ κάνετε καλά*. Τής άφαιρέθηκε ό τρόπος νά μπορεί ν' άναπτυχθεί και νά έξανθρωπισθεί μέσα άπό τίς δικές της ιδιαιτερότητες, μέσα δηλαδή άπό τή δική της κοινότητα πού δέν είναι δμόλογη μέ τήν κοινωνία τών μεγάλων. Τής δόθηκε ένα σχολείο πού ένώ γράφει στην προμετωπίδα του «όλα γιά τή μόρφωση και τήν καλλιέργεια» οδηγεί στην πλήξη, τό κενό, τή βαθμοθηρία, τόν επαγγελματισμό. Τής δόθηκε ένα εκπαιδευτικό σύστημα πού αντί νά εκπαιδεύει άποτελεί άπλως τήν ύποχρεωτική διαδρομή γιά νά περάσει στό Πανεπιστήμιο ένα άσημαντό ποσοστό τής νέας γενιάς, ένα Πανεπιστήμιο ύποχρεωτικό διάδρομο κι αυτό προς τό περιπόθητο επάγγελμα.

Στή διαδρομή τής εκπαίδευσης έμεινε μεσοστρατίς ό σκοπός τού σχολείου: ή παιδεία, ή καλλιέργεια, ή γνώση. Τά εκπαιδευτικά πράγματα ήταν έτσι και πριν τό ΠΑΣΟΚ, παρέμειναν τά ίδια και στην δικιά του όκταετία, ίδια και χειρότερα είναι τώρα μέ τή Νέα Δημοκρατία. Γιά νά μήν πάμε σε παλιότερες εποχές, παρά τό γεγονός ότι υπήρξαν όρισμένες σημαντικές βελτιώσεις, ή κοινωνία μας χάνει συνεχώς τή μάχη τής άναπαραγωγής της. Άναπαράγεται όλοένα και σε χαμηλότερο επίπεδο, χάνοντας έτσι τή μάχη τής ζωής. Η πολιτική της τάξη, τά άρμόδια όργανα εκπαιδευτικών φορέων, ή πνευματική τάξη και όλοι οι ένεχόμενοι όμεσα ή έμμεσα δέν κατάφεραν ως τώρα νά δώσουν στην εκπαίδευση μιά κάποια πνοή. Προγράμματα πολιτικά, ρυθμίσεις και άπανατές μεταρρυθμίσεις, «νέες ιδέες», κινήσεις, κινήματα, μελέτες κι έπεξεργασίες δέν γιάτρεψαν τίς κακοφομισμένες πληγές τής εκπαίδευσης.

ΚΑΙ ΞΑΦΝΙΚΑ ΕΚΡΗΞΗ ΣΤΑ ΛΥΚΕΙΑ

Και ξαφνικά ή εκρηξη. Έκει πού δέν τό περίμενε κανείς ξεχύθηκαν στό δρόμο χιλιάδες πιτσιρικά μέ κέφι και πείσμα. Οί «καταλήψεις τής πλάκας», έγραφε ή *Καθημερινή* όταν άρχιζαν οι πρώτες καταλήψεις τών Λυκείων, δίνοντας τό μέτρο τής άσχετοσύνης της.

Γιατί αυτή η ξαφνική έκρηξη; Γιατί τὰ παιδιά τῆς «κόκα-κόλα καὶ τοῦ χαβαλέ», ὅπως τὴ βάφτισε ἡ κοινω-
νιολογία τῆς κυριακάτικης ἐφημερι-
δογραφικῆς ραθυμίας, ἐβγαλαν τὴ
γλώσσα στὴ μεταρρυθμιστικὴ φλυα-
ρία τοῦ Κοντογιαννόπουλου; Ἀπὸ ποῦ
κι ὡς ποῦ οἱ δεκαεξάρηδες συνειδητο-
ποίησαν ὅσα οἱ μεγάλοι ἢ οἱ μεγαλύτε-
ροὶ τους δὲν μπόρεσαν νὰ δοῦν τόσα
χρόνια; Γιατί, στὴν πραγματικότητα
οἱ μεταρρυθμιστικὲς προτάσεις τοῦ
Κοντογιαννόπουλου, ναὶ μὲν διακατέ-
χονταν ἀπὸ ἕνα συντηρητικὸ καὶ ἀνα-
χρονιστικὸ πνεῦμα, δὲν ἦταν ὡστόσο
παρὰ μίᾳ σχολαστικῆ καὶ πουριτανι-
κῆ φλυαρία ποῦ κι ἂν ἀκόμα ἐφαρμό-
ζονταν δὲν θὰ χειροτέρευε οὐσιαστικά
ἡ κατάσταση, ποῦ ἀπὸ μόνη τῆς ἦταν
ἄρκετὰ σάπια χάρη στὶς ἐργῶδεις με-
ταρρυθμιστικὲς προσπάθειες τῶν προ-
κατόχων του. Ὁ ὑποχρεωτικὸς ἐκκλη-
σιασμός, τὸ πόνιτ σύστημα, ἡ εὐπρεπῆς
ἐνδυμασία, ἀκόμα καὶ οἱ ἀπουσίες
ἦταν μέτρα ποῦ αὐτὰ καθεαυτὰ δὲν δι-
καιολογοῦσαν τὴν ἔνταση, τὴν ἔκτα-
ση καὶ τὴ διάρκειά τῆς ἐκρηξης.

ΜΙΑ ΕΞΟΥΣΙΑ ΑΥΤΑΡΧΙΚΗ, ΠΟΥΡΙΤΑΝΙΚΗ

Ἦταν κατ' ἀρχὴν τὸ ὄψος τοῦ ἀνδρός
καὶ τῶν προτεινομένων ρυθμίσεων
ποῦ πυροδότησαν τὴν ἀντίδραση. Ἐ-
να ὄψος ποῦ παραγῶριζε *πολιτισμι-
κοῦ τύπου* ἀλλαγές. Ἄν ἡ «εὐπρεπῆς
ἐνδυμασία», ἡ ἀστυνόμηση τοῦ σχο-
λείου καὶ ὁ ὑποχρεωτικὸς ἐκκλησια-
σμός ἦταν μέτρα ἀφ' ἐνός σαχλά κι
ἀφ' ἐτέρου ἀνεφάρμοστα, κι ἐπομέ-
νως ὄχι τόσο τραγικά, ὡστόσο ἐρχον-
ταν σὲ κατάφωρη ἀντίφαση πρὸς πα-
γιωμένους συμπεριφορὲς καὶ τὰ ἦθη τῆς
νέας γενιᾶς. Κι ὄχι μόνον. Κανεὶς πιά,
οὔτε ἀπὸ τὸ σπίτι οὔτε ἀπὸ τὸ σχο-
λεῖο, δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει στοὺς νέ-
ους καὶ τίς νέες νὰ ντυθοῦν ἔτσι ἢ ἄλ-
λιῶς ἢ νὰ πᾶνε μὲ τὸ ζόρι στὴν ἐκκλη-
σία. Τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια τὰ
πουριτανικά ἦθη ἐνταφιάστηκαν χάρη
σὲ κινήματα καὶ γενικότερες πολιτι-
σμικὲς ἀνατροπές, ἔτσι ποῦ κανένα ὑ-
πουργεῖο τοῦ κόσμου δὲν μπορεῖ νὰ ἐ-
παναφέρει τὸ ὄψος καὶ τὰ ἦθη τῆς δε-
καετίας τοῦ '50, τὴν ἠθική τοῦ κατη-
χητικοῦ καὶ τὴν «εὐπρέπεια» τῆς μι-
κροαστικῆς αἰδημοσύνης. Τὸ ὑπουρ-
γεῖο ὁμως τοῦ Κοντογιαννόπουλου κι
ὄλη ἡ συντηρητικὴ συνοδοιπορία ἐκ-
κλησιαστικῶν παραγόντων νόμισαν
ὅτι ἦταν εὐκολο μὲ διατάγματα νὰ ἐ-
παναφέρουν τὸν παλιὸ καλὸ καιρὸ
τῆς ἀσφικτικῆς περιφρούρησης τῶν
νέων καὶ τῆς ἠθικολογικῆς σεμνοτυ-
φίας. Δὲν εἶχαν πάρει χαμπάρι ὅτι αὐ-
τὴ ἀκριβῶς ἡ σεμνοτυφία εἶχε πληγῆ
ἀνεπανόρθωτα, ἂν ὄχι ἀπὸ τίποτε ἄλ-

λο, τουλάχιστον ἀπὸ τὴν τηλεόραση
μέσα στὸ ἴδιο τὸ σπίτι ποῦ ἀδιαφορεῖ
γιὰ τὸ πόσα καὶ ποιά ἑκατοστά γυ-
μνοῦ κορμιοῦ ἐντάσσονται στὰ περί-
σεμνότητα, καθωσπρεπισμοῦ καὶ
τῆς ἀρμόζουσας σὲ νέους κανόνες ἠθι-
κῆς. Ἦταν δηλαδή τὰ μέτρα τοῦ Κον-
τογιαννόπουλου κατ' ἀρχὴν μιά προ-
σβολὴ σὲ νέες εὐαισθησίες καὶ σὲ πα-
γιωμένους συμπεριφορὲς ποῦ ἀποτε-
λοῦν πλέον τρόπο ὑπαρξης τῆς νέας
γενιᾶς.

Ἦταν στὴ συνέχεια ὁ τρόπος ποῦ
τὸ ὑπουργεῖο πῆγε νὰ ἐπιβάλλει τὰ μέ-
τρα: ἀρκοῦντως αὐταρχικὸς, ἀλλαζο-
νικὸς καὶ ψευτοκαλωσυνάτα πατερ-
ναλιστικὸς. Ἐνας τέτοιος πατέρας,
ποῦ μὲ βάση τὴν προσωπικὴ του ἠθική
παίει νὰ σώσει μὲ τὸ ἔτσι θέλω τὰ παι-
διὰ του, γίνεται γελοῖος ἀλλὰ καὶ μι-
σητός. Οἱ νέοι δὲν ἀρῆσαν νὰ τοῦ βγά-
λουν τὴ γλώσσα, ἔτσι ποῦ μόνον τὰ
παιδιὰ ξέρον νὰ βγάζουν τὴ γλώσσα
πίσω ἀπ' τὴν πλάτη τῶν μεγάλων, ἀλ-
λά αὐτὴ τὴ φορά κατὰ πρόσωπο, χω-
ρὶς νὰ κοκκινίζουν.

Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΗΨΗΣ

Τὸ μέσον ποῦ βρῆκαν οἱ μαθητές γιὰ
ν' ἀντιδράσουν, ἡ *κατάληψη τοῦ σχο-
λείου τους*, ἦταν μέσον παραγωγικό.
Παρήγαγε κατ' ἀρχὴν μιά συλλογικό-
τητα, ἀμεση, σωματικὴ, συνεκτικὴ.
Ἐφ' ἑρνε στὴν ἐπιφάνεια τὴ χαμένη
ἐφηβικὴ κοινότητα, μιά κοινότητα μὲ
ἐσωτερικὴ ἀλληλεγγύη, εὐθύνες,
ἀνάγκες αὐτοπροστασίας καὶ αὐτοορ-
γάνωσης, μὲ διαδικασίες ποῦ οἰκοδο-
μοῦσαν τίς ἐσωτερικὲς τῆς ὀχυρώ-
σεις. Μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν παραγωγικὴ
μῆτρα τῆς κοινότητος ποῦ ἐφτιαχνε ἡ
κατάληψη, μέρα τὴν ἡμέρα, φτιά-
χνονταν ἡ ἰδεολογία τοῦ μαθητικοῦ κι-
νήματος, ἡ γλώσσα του. Οἱ νέες καὶ οἱ
νέοι «τὴν ἐβρισκαν» μέσα σ' αὐτὴ τὴ
συλλογικότητα ποῦ τοὺς προέκυψε
ξαφνικά. Ἦ κατὰληψη καὶ ἡ διαδή-
λωση ἦταν ὄχι μόνον μέσα ἀγώνα ἀλλὰ
καὶ αὐτοσκοπός. Ἦταν ὁ ἐπίκοινος
χώρος στὸν ὁποῖο ἐντάσσονταν αὐτο-

δικαίως ὅλοι ὅσοι βρίσκονταν στὴν ἴδια συνθήκη, ὅλοι ὅσοι ἦταν στοιχεῖα τῆς μαθητικῆς συνθήκης, χωρὶς διαμεσολαβήσεις, ἀποκλεισμούς, ἀντιπροσωπεύσεις. Ἡ κοινότητα βρῆκε τὸ ἴδιο τὸ σχολεῖο. Καὶ ὡς ἐκ τούτου, ἀναγκάστηκε νὰ μιλήσει γιὰ τὸ ἴδιο τὸ σχολεῖο: νὰ τὸ φροντίσει, νὰ τὸ καθαρίσει, νὰ τὸ βᾶψει, ἀλλὰ ταυτόχρονα νὰ κρίνει τίς ἐσωτερικὲς του δομές, τὴν ἀτμόσφαιρά του, τὴ χρεωκοπία του. Ἡ κοινότητα τῆς κατάληψης φτιάχνοντας τὸ «μέσα», τὴν ἐσωτερικὴ τῆς συνοχή, ἔφτιαχνε ταυτόχρονα τὸ «ἔξω» καὶ τὸ εἰκονογραφοῦσε ἀπειλητικὸ καὶ συνοφρυωμένο: διεύθυνση, ὑπουργεῖα, κόμματα, μέτρα, γονεῖς καὶ κηδεμόνες, μὲ τὸν ὑπουργὸ ἐπικεφαλῆς αὐτῆς τῆς ἀπειλῆς.

Ἔτσι ἔρχονταν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλη οἱ συνευρητοποιήσεις, μέσα ἀπ' τὴν πλάκα, τὸ γλέντι, τὴ συλλογικὴ ζωὴ, τὴν ἔγνοια γιὰ τὴν ἐπιτυχία, τὴν ἀνάγκη ἀντίστασης στὶς παραινέσεις, τίς ὑποσχέσεις καὶ τοὺς τραμπουκισμούς

τῶν «ἀντιφρονούντων», ὥσπου, ἀραγῆς καὶ μαζικῆ ἢ κοινότητα, ἐξέφερε ἕναν συλλογικὸ λόγο, μιά συνολικὴ ἀρνηση. *Εἶπε ὄχι σέ ὅλα.* Ὅχι στὰ λίγα λεφτὰ γιὰ τὴν παιδεία, ὄχι στὰ μέτρα τοῦ Κοντογιαννόπουλου, ὄχι στὰ ΜΑΤ, ὄχι στὰ κομματικὰ ἐπιτελεῖα, ὄχι στὶς ἀγχωτικὲς φροντίδες γονέων καὶ κηδεμόνων, ὄχι στὸ σχολεῖο πού δέν μορφώνει, ὄχι στὸν αὐταρχισμό καὶ τὴν ἠθικολογία, δακτυλοδεικτώντας ταυτόχρονα τοὺς ὑπαίτιους τῆς χρεωκοπίας:

«Φταῖνε οἱ πολιτικὲς ἡγεσίες γιατί ποτέ δέν εἶδαν τὰ πραγματικὰ προβλήματα τῆς παιδείας, τὰ πραγματικὰ προβλήματα τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας, γιατί ἀντιμετώπιζαν τοὺς μαθητὲς σάν πολιτικούς ἀντιπάλους, σάν ἄτομα πού θά μπορούσαν νὰ ζημιώσουν τοὺς ἐκάστοτε κυβερνῶντες, γιατί ἔβλεπαν τὸ ἴδιο τῆς παιδείας σάν ἀκόμα ἕνα πρόσφορο ἔδαφος γιὰ μικροκομματικὲς σκοπιμότητες.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο μᾶς ἐξευτέλιζαν, μᾶς διέσυραν, μᾶς καπηλεύτηκαν καὶ ποτέ δέν ἔπρεσαν νὰ προγραμματίσουν ὅσα ἔπρεπε νὰ εἶχαν ἀπὸ χρόνια δημιουργηθεῖ»,

γράφει τὸ πρωτοχρονιάτικο μήνυμα τῶν μαθητῶν, πρὸς τὸ ἔθνος, τόσο εὐθηντικά εἰλικρινές ἀλλὰ καὶ τραγικὰ ἀναντίστοιχο πρὸς τὴ ρητορεία τῶν ἐπίσημων μηνυμάτων τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας.

ΚΙΝΗΜΑ ΑΡΝΗΤΙΚΟ ΚΙ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΤΙΚΟ

Τὸ μαθητικὸ κίνημα ἦταν *ἀρνητικό*. Ἐνα ἀπὸ τὰ πῖο ἀθθεντικά κοινωνικά κινήματα πού ἀναπτύχθηκαν στὸν τόπο μας. Κατήγγειλε μὲ τρόπο ἀπόλυτο ὄχι μόνον τὸ εἶδος ἐγκλεισμοῦ πού ὀνομάζεται ἐκπαιδευτικὸ σύστημα ἀλλὰ συνάμα κι ὀλόκληρο πολιτικὸ σύστημα πού μὲ ἐναλλαγὲς κομμάτων στὴν ἐξουσία καὶ παραλλαγὲς ρυθμίσεων καὶ μεταρρυθμίσεων ὀδηγεῖ τὴν ἐκπαίδευση συνεχῶς σὲ μιά ὀλοκληρωτικὴ ἀποτυχία. Ἐκεῖνο τὸ σύνθημα «*Ἴδιοι εἶναι οἱ ὑπουργοί, δεξιοὶ κι ἀριστεροί*» θά μπορούσε νὰ διαβαστεῖ σάν μανιφέστο ἀναρχικῆς ἰδεολογίας, μπορεῖ ὅμως νὰ διαβαστεῖ καὶ σάν πυκνὴ καὶ ἀκριβῆς περιγραφὴ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος καὶ τοῦ τρόπου πού ἡ πολιτικὴ ὀργανώνει τὴν κοινωνία.

Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη τὸ μαθητικὸ κίνημα, μέσα ἀπὸ τὴν ἀρνητικότητά του, εἶναι κίνημα δυνάμει ἀναγεννητικὸ, *ἐκσυγχρονιστικὸ*. Ὁ ὄρος βέβαια ἐκσυγχρονισμὸς εἶναι ἀφερέγγυος γιατί παραπέμπει σὲ μιά ὀρισμένη ἰδεολογία πού ἀφοπλίζει τὴν ἀριστερά καὶ ὀδηγεῖ στὶς πρακτικὲς τῶν συναινετικῶν διαδικασιῶν ὡστόσο, νομίζω ὅτι, ἂν κάτι τὸ θετικὸ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀρνητικότητά τῶν μαθητικῶν κινητοποιήσεων εἶναι ὅτι μὲ τρόπο ἄμεσο, σωματικὸ, ἐμπράγματο, ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου *ἐντοπίζεται* τὸ πρόβλημα, στὸ Σχολεῖο, καὶ ἀπ' αὐτοὺς πού ὕφιστανται τίς συνέπειες τῆς μαθητείας, τοὺς μαθητὲς, προκύπτει ἕνα αἴτημα γενικῆς *ἀναγέννησης τῆς Παιδείας* καὶ συνολικοῦ *ἐκσυγχρονισμοῦ* τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Οἱ μαθητὲς ἔδειξαν μὲ τρόπο κοινωνικὸ τί δέν πάει καλά, καὶ συνάμα ὑπέδειξαν ὅτι *ὅλα πρέπει νὰ πάνε καλά*. Ἐπειγόντως.

Δέν εἶπαν, βέβαια, τί καὶ πῶς. Ποιοὶ νέοι θεσμοί, ποιά νέα ὀργάνωση τοῦ Σχολεῖου, ποιά Μαθηματικά, ποιά Γεωγραφία, πῶς οἱ ἄλλου τύπου σχολές, καθηγητὲς, τρόποι διδασκαλίας, εἶδος σχολικῆς ζωῆς. Καὶ δέν θά μπορούσαν ἄλλωστε νὰ τὸ ποῦν γι' αὐτὸ τίποτε δέν ἦταν πῖο βάνουσο καὶ ταυτόχρονα φαρισαικὸ ἀπὸ τὸ νὰ ἀκοῦς τὴν

πολιτική ήγεςία του ύπουργείου ή ιδεολόγους στην ύπηρεσία του νά λένε: «πείτε μας τίς θετικές σας προτάσεις», αυτό μάλιςτá πού ποτέ δέν μπόρεσαν νά προτείνουν καί νά εφαρμόσουν κάτι πού νά αξίζει τήν ιδιότητα του θετικού. Γι' αυτό, έπειδή τίποτε δέν είχαν καταλάβει οι ήθύνοντες, χρειάστηκε τό ματοκύλισμα τής Πάτρας κι ό θάνατος του καθηγητή Νίκου Τεμπονέρα, χρειάστηκαν τά ΜΑΤ, τά δακρυγόνα καί νέοι νεκροί στην Άθήνα γιά νά σαρωθούν τά μέτρα του Κοινογιαννόπουλου, νά έρθει ό Σουφλιάς καί ή «μηδενική βάση» γιά τή συζήτηση.

Η Ν.Δ. γνώρισε τήν πρώτη μεγάλη ήττα της, μιά ήττα πού ούτε τό συνδικαλιστικό κίνημα ούτε οι εκπαιδευτικοί ούτε ή αντιπολίτευση ήταν σέ θέση νά τής επιβάλλουν. Δυό μήνες πρίν, στην κορύφωση τής πανεργατικής καί πανπαλληνικής απεργίας μαζεύτηκαν στό Σύνταγμα μόλις καί μετά βίας τρείς τέσσερις χιλιάδες άνθρωποι γιά νά ακούσουν τίς μελοδραματικές ρητορείες τής συνδικαλιστικής ήγεςίας. Οι μαθητές αντίθετα, ξανάφεραν τόν κόσμο στό δρόμο, ξανάφτιαξαν τό συλλαλητήριο, όπλο τρομερό στά χέρια μιάς κοινωνίας, πού όλοι οι ιδεολόγοι τής έξουσίας καί οι ιδεολογικοί μηχανισμοί προσπάθησαν, μέ έπιτυχία είναι αλήθεια, νά τό πάρουν από τά χέρια του κόσμου. Οι σημερινοί μαθητές θά μπορούν, έστω μόνο γι' αυτό τό λόγο, νά αισθάνονται νικητές: ξανάδωσαν στόν κόσμο τά όπλα του.

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΓΩΓΗ

Βεβαίως ύπήρξε ή κτηνώδης συμπεριφορά τής άστυνομίας. Βεβαίως μιά άνίκανη καί αντιδραστική κυβέρνηση έπηρε τό δρόμο τής φυγής μέσα στόν αυταρχισμό, τή βία, τήν άνοποχώρητη άλαζονεία. Καμιά ή άμφιβολία ότι ή εϋθύνη γιά τό ματοκύλισμα ήταν άποκλειστικά τής άστυνομίας, δηλαδή τής κυβέρνησης, πού άφου δημιούργησε τό πρόβλημα μέ τά άνήκουστα μέτρα της γιά τήν παιδεία θέλησε νά περιμαζέψει τά πράγματα μέ δακρυγόνα, αντιφρονούντες γονείς, καί ξυλοδαρμούς. Βεβαίως άλλη γλώσσα δέν ξέρει ή Δεξιά. Άκριβώς όπως τό έλεγαν οι διαδηλωτές στην συγκλονιστική διαδήλωση τής 10.1.91: *Δέν ξεχνά ή Δεξιά τί σημαίνει Δεξιά.*

Τά γεγονότα όμως ύπαγορεύουν καί μιάν άλλη διαπίστωση, μεγαλύτερης σημασίας από τό συμπέρασμα ότι ή Δεξιά είναι ή Δεξιά, κι ότι, επιπλέον, είναι κακιά: τή συνολική άναπηρία τής αντιπολίτευσης πού βρήκε στό μαθητικό κίνημα τό πρόσχημα γιά νά ξανατραβήξει τή διαχωριστική γραμ-

μή των «δύο κόσμων», κατά τήν φιλοσοφική διατύπωση του Μένιου Κουτσόγιωργα. Προσπάθησε έτσι νά «πολιτικοποιήσει» τό πρόβλημα στόν οικείο γι' αυτήν χώρο: στην αντιπαράθεσή της προς τή Δεξιά συνολικά, κι όχι στόν χώρο πού άναδεικνυε τό ίδιο τό μαθητικό κίνημα: *στό ζήτημα τής εκπαίδευσης.* Τό καταρρακωμένο κύρος τής αντιπολίτευσης έψαξε γιά δεκανίκια στό μαθητικό κίνημα, προσπαθώντας ν' άντλήσει άπ' αυτό λόγους αντιπαράθεσης προς τήν κυβέρνηση, νά ξανακερδίσει τους χαμένους πόντους. Άλλά στην αντιπαράθεση τής αντιπολίτευσης προς τήν κυβέρνηση δέν αντιπαράτέθηκαν δύο διαφορετικά πολιτικά προγράμματα γιά τήν εκπαίδευση. Η αντιπολίτευση δέν είχε νά προτείνει ένα άλλο σχολείο, ένα σχολείο πού δέν θά συναντούσε εκείνο τό κατηγορηματικό όχι των μαθητών. Άλλωστε τό σχολείο πού άρνιόταν τό μαθητικό κίνημα ήταν εκείνο τό ίδιο πού είχε άφήσει σέ άφασία ή όκταετία του ΠΑΣΟΚ καί πού τά μέτρα Κοινογιαννόπουλου του έξυναν άκόμη περισσότερο τίς πληγές. Η «πολιτικοποίηση» πού έπεδίωξε ή αντιπολίτευση ήταν επί του πολιτικού, οι «δύο κόσμοι» ήταν οι δύο αντίπαλοι γιά τή νομή τής έξουσίας κι έτσι ή αντιπαράθεση διέυρνε άκόμη περισσότερο τό χάσμα πολιτικής τάξης καί κοινωνίας των πολιτών: στην Βουλή μόνο γιά τήν εκπαίδευση δέν έγινε συζήτηση.

Τό μαθητικό κίνημα, ένα κίνημα μέ άπαστράπτουσα κοινωνική εύκρίνεια καί τεράστιο εύρος κοινωνικών νοημάτων, έμεινε άκάλυπτο πολιτικά. Τήν πολιτική άντικατέστησε ένας πόλεμος άνακοινώσεων κυβέρνησης καί αντιπολίτευσης πού τίς τροφοδοτούσε ό άγριος πετροπόλεμος περί τήν Όμόνοια καί πού συρικνωνόταν στό γνωστό παιχνίδι μέ κλέφτες κι άστυνόμους. Οι μαθητές έθεσαν μέ τόν πύο ρηξικέλευθο τρόπο τό έρώτημα τί σημαίνει Σχολείο σήμερα, αλλά ή κοινωνία των μεγάλων στό έρώτημα αυτό έδινε τήν άπάντηση *«παιξτε λοιτό νά στείλετε τά παιδιά σας στό ιδιωτικό».*

Τό δραματικό αυτό έρώτημα, πού δέν είναι άναγώγιμο ούτε στις άπουσίες ούτε στόν ύποχρεωτικό εκκλησιασμό ούτε στό πόνιτ σύστημα άντικαθίσταται μέ τή θλιβερή στατιστική των νεκρών, των σπασμένων κεφαλών, τής φωτιάς στό κέντρο τής Άθήνας. Μιά έναγώνια καί έμπράγματη άναρώτηση γιά τή ζωή καί τό μέλλον, μιά άναρώτηση μέ πείσμα καί κέφι, χαρούμενη καί σαρκαστική άπό τή μιά μεριά, γκρίζο τό συνοφρώμα τής έξουσίας άπό τήν άλλη, πού δέν ξέρει ή δέν μπορεί νά είναι πραγματική πολιτική: νά άναδεικνύει δηλαδή τήν κοινωνική ζήτηση σέ πολιτική.

Στή άκρη αυτής τής παθολογίας ή άκραία άναγωγή, ή άκραία ύποκατά-

σταση από ρεύματα πού αυτοχαρκτηρίζονται έναλλακτικά, άντικαπιταλιστικά, ριζοσπαστικά, άντιαυταρχικά. Ήταν αυτά πού άποδέχτηκαν τήν κυβερνητική πρόκληση καί τό όλο ζήτημα νά παιχθεί μέ πετροπόλεμο περί τό Πολυτεχνείο, μέ δακρυγόνα καί μολότωφ. Άνασταίνονταν έτσι νοσταλγικά τό παλιό Πολυτεχνείο γιά νά πάρει άπάντηση ή καταστολή. Αυτό πού έφτιαχνε τό μαθητικό κίνημα άνάγονταν σέ κάτι άλλο, γνώριμο μέν άσήμαντο δέ. Ψόφιο, άλεσμένο μέσα στά γρανάζια τής νοσταλγικής άναπόλησης κι ενός άπολιτικού «άντιμπατισμού», καθοδηγημένο άπό εκείνον τόν άντιαυταρχισμό καί άντικρατισμό πού έρεθίζεται όχι άπό τήν τάξη του κράτους αλλά άπό τή στολή των όργάνων του. Άντιπολίτευση καί έναλλακτισμός γιουχάρωντας τό «παράκράτος» ξεχασαν τό κράτος.

Οί καταλήψεις τώρα τελειώνουν. Δέν είναι ήττα αυτό τό σταμάτημα τής μαθητικής Έκρηξης ούτε ύποχώρηση. Ό,τι ήταν νά κάνει τό 'κανε. Ό λόγος τώρα στους μεγάλους. Άλλά ή μηδενική βάση διαλόγου πού προτείνει ό Σουφλιάς είναι πράγματι μηδενική. Κυβέρνηση καί αντιπολίτευση δέν φαίνεται νά είναι σέ θέση νά βγάλουν τά εκπαιδευτικά ζητήματα άπό τήν μηδενική στάθμη στην όποία είναι καθηλωμένα. Ό άταφος νεκρός θά παραμένει καί νεκρός καί άταφος γιά καιρό γιατί στις τρείς μεγάλες πολιτικές οικογένειες στις όποιες συρρικνώθηκε ή πολιτική ζωή δέν ύπάρχουν ιδέες γιά τή ζωή.

18/1/91

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Είμηνο περιοδικό για τήν εκπαίδευση

Κυκλοφόρησε τό 8ο τεύχος

- * Για τα νέα Π.Δ.
- * Καθηγητές: ο απολογισμός της απεργίας
- * Οι εξελίξεις στην ιδιωτική εκπαίδευση
- * Για τη μέση τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση
- * Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στη Γαλλία

Συνδρομές (1200 δρχ.): Μπισκίνη 1, 15772 Ζωγράφου - Τηλ. 4968287, 3647001

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ

Σέ αναζήτηση ενός νέου νοήματος

Βασίλη Ζουναλή

Τά συγκλονιστικά γεγονότα της τελευταίας διετίας και κυρίως ο τρόπος με τον οποίο διαλύθηκε το «διεθνές σοσιαλιστικό σύστημα» επικύρωσαν και τυπικά την ιστορική αναξιοπιστία της Μεγάλης Ύπόσχεσης: κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο, κατάργηση της καπιταλιστικής βαρβαρότητας, μετάβαση από την «προϊστορία στην ιστορία».

Στήν «νέα τάξη πραγμάτων» των Μπούς-Γκορμπατσόφ, ή όποια άφενός υπόσχεται έναν κόσμο διευρυμένης συνεργασίας, αλληλοκατανόησης, ύλικής ευημερίας, έναν «ελεύθερο κόσμο της ελεύθερης Άγοράς», και άφετέρου συγκλονίζεται από τις νέες κρίσεις (έθνικισμού, ρατσισμού, πλούτου/φτώχειας, άποσύνθεσης της ΕΣΣΔ, άποσύνθεσης του «άμερικανικού όνειρου», οικολογικής καταστροφής, κρίσης στον Κόλπο), τί σημαίνει ή πρόταση «είμαι κομμουνιστής»;

Καταλαβαίνουμε, πάρα πολύ καλά, ότι ή πρόταση «ή γή είναι στρογγυλή» δέν είχε τό ίδιο νόημα πρίν και μετά τόν Κοπέρνικο. Καταλαβαίνουμε, ότι και στην αντίστροφη περίπτωση (άν και άλλο πράγμα ή γή κι άλλο πράγμα ό κοινωνικός σχηματισμός) ή κομμουνιστική προοπτική της «άταξικής κοινωνίας» δέν έχει τό ίδιο νόημα πρίν και μετά τόν θάνατο του ιστορικού κομμουνισμού. Τό ζήτημα, όμως, είναι άν αυτός ό θάνατος άφησε κάποιο υπόλοιπο, άν ό κομμουνισμός παραμένει «ένυπαρκτη τάση στον καπιταλισμό», ή άν θα πρέπει να πούμε *άντίο* όχι μόνο στό προλεταριάτο, αλλά και στον μαρξισμό, να πούμε «άντίο σε όλα».

Άντίο σε όλα;

Είμαστε, λοιπόν, καταδικασμένοι να πούμε «άντίο σε όλα»¹; Πρέπει να πούμε όριστικά άντίο στον μαρξισμό, στον κομμουνισμό, στην πάλη των τάξεων, στο προλεταριάτο, στον ιστορικό ύλισμό, στο *Κεφάλαιο*, στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* στά κομμουνιστικά κόμματα, στην επανάσταση; Πρέπει να άσπασθούμε ως άληθινή τή σκέψη του Τοκβίλ και των επιγόνων του και να διαγράψουμε ως λαθεμένη τή σκέψη του Μάρξ και όλων των μαρξιστών άνεξαιρέτως; Πρέπει ν' άρχίσουμε τά πάντα όχι μόνον από τήν άρχή, αλλά και από τό μηδέν; Πρέπει να θάψουμε βαθιά, μέσα στην

άπύθμενη τρύπα της ρουμανικής σημαίας, άκόμα και τήν «άνανεωτική» σκέψη και πρακτική μας;

Μακάρι να μπορούσαμε! Θα άντικρύζαμε έτσι τό παρελθόν μας, όσο επιχειρούσαμε να τό άντικρύσουμε, λυτρωμένοι, καθαρμένοι άπ' όλα. Μακάριοι, καθόσον πιό «πτωχοί τῶ πνεύματι» λόγω «άντίο», πλύν όχι τόσο συγκεχυμένοι.

Γιατί ό άκριτος εκσυγχρονισμός της κομμουνιστικής άριστερας, μιά ιστορική περιπέτεια πού φάνταζε κάθε φορά τελειωμένη, αλλά χωρίς τελειωμό (ό κατάλογος των άποτυχιών και των άπογοητεύσεων από τό 1956 ως σήμερα είναι άτελείωτος), έμπεριείχε πάντοτε μιά κάποια έπιλεκτική επανερμηνεία του παρελθόντος κατά πώς βόλευε τις πολιτικές σκοπιμότητες των εκάστοτε πολιτικών γραφείων. Ή επανεκτίμηση του παρελθόντος βρήθει, σχεδόν πάντοτε, πολιτικών επιλογών. Ύπάρχουν, όμως, επιλογές και επιλογές. Οί δικές μας επιλογές, τό λέμε έτσι χοντρά και με περισσή αναιδεια, έξυπηρετούσαν τους άντιπάλους μας.

Μακάρι να μπορούσαμε να πούμε «άντίο σε όλα» για να κρατήσουμε μάλιστα μόνον αυτά πού μας άκυρώνουν. Θα άποκοτούσαν έτσι ένα νόημα οί έλπίδες άναμονής μιάς νέας καθαρότητας, οί προσδοκίες άνάδυσης ενός νέου κομμουνιστικού κινήματος, ίκανού να άμφισβητήσει και να άπειλήσει εκ νέου με έξαφάνιση αυτές τις ταξικές κοινωνίες της άδικίας, της άνισότητας, της οικολογικής καταστροφής, της εκμετάλλευσης. Όσοι θα έπιμέναμε να συντηρούμε τέτοιες

έλπίδες, θα κερδίζαμε, τουλάχιστον, τήν *εϋ-λογία* της σιωπής.

Όμως, αλίμονο, δέν είναι εύκολο να δραπετεύσουμε από τόν *παρα-λογισμό* της φλυαρίας. Δέν μπορούμε να δραπετεύσουμε από τήν ιστορία μας: αυτή δέν είναι ένα κάποιο άπόβλητο της παγκόσμιας ιστορίας, όπως είναι παραδείγματος χάριν τά πυρηνικά άπόβλητα, για να ταφεί με τις μέγιστες —έστω— προφυλάξεις. Ένυπάρχει στην παγκόσμια ιστορική κίνηση κι επιβιώνει, όπως επιβιώνει: διαμελισμένη, παραμορφωμένη, άνέκδοτη.

Ό καπιταλισμός, άν και τροπαιούχος, ό ιμπεριαλισμός, και γαλαντόμος, δέν είναι σε θέση να γιατρευτούν από μόνον τους. Κι έμεις δέν μπορούμε παρά να κλωθογυρίζουμε άνάμεσα στα παλιά και στα νέα «γιατρικά». Όσο κι άν άλλαξαν (και πράγματι, άλλαξαν), όσο κι άν αλλάζουν (και πράγματι αλλάζουν), ό καπιταλισμός και ό ιμπεριαλισμός παραμένουν έν πολλοίς άπαράλλακτοι. Πώς, λοιπόν, μπορούμε να πούμε «άντίο» σ' όλα άνεξαιρέτως τά παλιά θεωρητικά και πρακτικά έργαλεία, όταν κάποια άπ' αυτά παραμένουν *άνίκητα*; Άλλωστε, τί νόημα θα είχε να άποχαιρετίσουμε όριστικά τά πάντα, άκόμα και τις εϋτυχέστερες στιγμές μιάς κληρονομιάς, εκείνες τις στιγμές πού παραχωρούσαν τήν πρωτοκαθεδρία στην πάλη των τάξεων; Ή έκβαση αυτής της πάλης είναι πάντοτε άγνωστη εκ των προτέρων. Και συνήθως δέν είναι εκεί, όπου θα έπιθυμούσαμε να είναι. Έξαιρουμένων των «Οιβετιανών», ένα δικό μας «άντίο σε όλα» φαντάζει *άνεφικο*.

Ο «νέος κομμουνισμός» είναι άγένητος

Ένα τέτοιο «άντιο σέ δλα» είναι ανέφικτο, γιατί κανένας δεν μπορεί άκόμα νά άναφωνήσει, μπροστά στό πώμα του ιστορικού κομμουνισμού, «Ζήτω ό νέος κομμουνισμός!». Αύτός ό «νέος κομμουνισμός» είναι άγένητος. *Καί μόνο τό νέο μπορεί νά θάψει τό παλιό, κληρονομώντας το.*

Έδω ή κάθε λέξη μετράει μ' όλο τό βάρος του παρελθόντος και μ' όλο τό βαθύ σκοτάδι, μ' όλη τήν άπέραντη άγνοία του μέλλοντος. Γι' αυτό άπαιτούνται οι μέγιστες, μέχρις άκινήσις, έπιφυλάξεις. Για νά μήν έπισπύσουμε, μαζί μέ τό όριστικό τέλος μιας έποχής, και τήν όριστική άπώλεια μιας έλπίδας.

Η έποχή των μαζικών κομμουνιστικών κομμάτων τελείωσε σ' Άγατολή και Δύση. Οι μάζες προσφεύγουν στις ούτοπίες τής άτομικής έπιτυχίας που προβάλλει ό καπιταλισμός. Η φιλελεύθερη δημοκρατία δεν έχει σήμερα αντίπαλους. Η ιδεολογία της τείνει νά πάρει πλανητικές διαστάσεις. Ο σκληρός πυρήνας αύτης τής ιδεολογίας, τό *αδιαίρετο* πολιτικού και οικονομικού φιλελευθερισμού, λιβανίζει τήν σύγχρονη Άγία Τριάδα: *ιδιωτική πρωτοβουλία, ύλική ευημερία, πολιτική έλευθερία*. Η ιδιωτική πρωτοβουλία, τουτέστιν ή ιδιωτική έπιχείρηση, φαντάζει πλέον ως ό μοναδικός έγγυητής τής άτομικής έλευθερίας.

Άλλά και ή έποχή των μικρών κομμουνιστικών κομμάτων, «μαρξιστικο-λενινιστικής» ή «άριστεριστικής» ή «άνανεωτικής» χροιάς που έμπνέονταν από τήν πίστη στην πρωτοποριακά κομμουνιστική αυθεντικότητα τους, τελείωσε. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θά παραμείνουν κάποιες κομμουνιστικές συλλογικότητες, κάποιες έστίες αντίστασης μέσα στα ιστορικά έρείπια, ούτε συνιστά προτροπή προς διάλυση των ύπαρχόντων σχημάτων ή σύσταση άποφυγής δημιουργίας νέων κομμουνιστικών συλλογικότητων. Άπλωσ είναι μια διαπίστωση: τό «ύπόλοιπο δυναμικού» που άφησε πίσω του ό θάνατος του ιστορικού κομμουνισμού είναι τόσο άσήμαντο, όσο τό σύνολο των άτομικών περιπτώσεων που έπιμένουν στην ύπόθεση του κομμουνισμού. Γι' αυτό και ή κάθε άτομική άπώλεια μετράει.

Τό μοιραίο ίσως είναι πάρα πολύ δύσκολο νά άποτραπεί. Οι αυτοκτονίες είναι επί θύραις, έλλείπει *νοήματος*.

Ο ιστορικός κομμουνισμός ήταν κάποτε άκμαός και ή μόνη πραγματική άπειλή για τόν καπιταλισμό γιατί, παρόλες τις πλάνες του, είχε ένα *νόημα*. Σήμερα είναι στα άζήτητα γιατί στερείται *νοήματος*. Αύτή ή στήρηση, αύτή ή άπώλεια *νοήματος*, όφείλεται

στον τρόπο και στό μέγεθος τής ήττας του στην γιγαντομαχία του μέ τόν καπιταλισμό. Δεν πρόκειται για ζητήματα άλήθειας/ψεύδους, δικαίου/άδικου, σωστού/λαθεμένου, παρά τις συγκεκριμένες και σημαντικές έπιπτώσεις των παραπάνω κατά τή διάρκεια αύτης τής μακρόχρονης πάλης, αλλά για ζητήματα δύναμης/άδυναμίας. Άν τό νόημα ενισχύει τή δύναμη και ενισχύεται άπ' αύτή, έγκαταλείπει τήν άδυναμία και έξορίζεται άπ' αύτή.

Έδω δεν πρόκειται για μία άπλή ύπόθεση θεωρίας, *πρόκειται για μία μαζική ιδεολογική μεταστροφή*: είναι ή πραγματική ιστορία που άποποιήθηκε καθετί κομμουνιστικό, άκόμα και τό κομμουνιστικό λεξιλόγιο, που συνέδεσε τό σφυρί μέ τό δρεπάνι, τό κόκκινο χρώμα τής «κόκκινης σημαίας» μέ τις δυστυχίες του ύπαρκτου σοσιαλισμού.

Άς μήν ξεχνάμε, όμως, ότι ό καπιταλισμός γέννησε τόν κομμουνισμό κι αυτός μέ τή σειρά του *έπέτρεψε*, έπειδή άκριβώς ήταν μία πραγματική άπειλή για τόν καπιταλισμό, τήν άνασυγκρότηση/άναδιάρθρωση του καπιταλισμού μέ μεταρρυθμίσεις (κενσιανισμός, κράτος προνοίας, κοινωνικά δικαιώματα), προετοιμάζοντας έτσι τή δική του κατάρρευση. Βέβαια, αυτό που κατέρρευσε μαζί μέ τόν ιστορικό κομμουνισμό δεν ήταν καθόλου οι *αίτιες* των καπιταλιστικών δεινών, τό αντίθετο μάάλιστα, αυτές γλύτωσαν προσωρινά από τις συνέπειές τους.

Θά πρέπει, ίσως, νά ξαναγίνουν άνυπόφορες αυτές οι συνέπειες, *τόσο άνυπόφορες όσο ή πείνα και ό πόλεμος παλαιότερα*, για νά ξαναβρεθεί στριμωγμένος στή γωνία και άδύναμος ό καπιταλισμός, για νά άπειληθούν οι αίτιες των δεινών του, για νά γεννηθεί ό «νέος κομμουνισμός», για νά ξαναπαρουσιασθεί τό άπόν *νόημα*. Όταν αυτό συμβεί.

Κριτική και πάλι κριτική;

Κι έμείς τί κάνουμε σήμερα; Περιμένουμε ως χλιαστές, τήν έλευση τής Δευτέρας Παρουσίας του κομμουνισμού; Άναζητούμε τό χαμένο νόημα στον μαρξισμό, στην έπανάσταση του 1917, στην ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος;

Οι όποιες άτομικές άπαντήσεις σ' αυτά τά έρωτήματα είναι μικρής αξίας έως άκυρες πέραν και εκτός ενός κάποιου «έμεις». Πέραν και εκτός ενός συλλογικού στοιχείματος. Έξάλλου προσφέρουμε πολύ λίγα μιλώντας κατά τήν όποιαδήποτε έποχή, μέ τόν όποιοδήποτε τρόπο, για ότιδήποτε.

Όταν μάάλιστα δεν έχουμε νά πούμε κάτι ιδιαίτερα σημαντικό, κάτι πραγματικά νέο. Δυστυχώς, δεν άρκει ν' άνοιξουμε τά μάτια μας, νά δείξουμε προσοχή, δεν φτάνει νά κατακτήσουμε τή σοφία μιας συνειδητής γνώσης, για νά φωτισθούν παρευθύς τά παλιά και τά νέα άντικείμενα, για ν' άποκτήσουν σαφήνεια.

Άλλά και άν άκόμα αυτό ήταν δυνατό, δεν άρκει. Για νά ύπάρξει μία κομμουνιστική πολιτική παρουσία πρέπει νά ύπάρξει *και* ένα κοινωνικό κίνημα *και* μία θεωρία *και* μία στρατηγική. Η άνάγκη τής περίφημης *συχώνευσης* των παραπάνω παραμένει πάντοτε άδήριτη. Τό νόημα έρχεται «κατόπιν έορτής». Φαύλος κύκλος; Καθόλου: άναζήτηση μιας νέας ιστορικής τομής.

Η ζωή, όμως, συνεχίζεται, τά πράγματα κινούνται γύρω μας, οι άναπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες των «δύο τρίτων» παράγουν μαζί μέ τήν ευημερία *και* τή δυστυχία *και* τήν καταστροφή, παγκοσμίως. Τό ναυάγιο του ιστορικού κομμουνισμού δεν εγκαινίασε ταυτόχρονα και τήν εϋζωία του καπιταλισμού. Έγκαινίασε μάλλον μία νέα έποχή χωρίς *άλλοθι* για τόν καπιταλισμό. Παλαιότερα, παρ' όλα τά δεινά του μπορούσε νά ίσχυριστεί «έδω είναι καλύτερα από άπέναντι». Τώρα που τό «άπέναντι» κατέρρευσε, δεν θά ύπάρξει (ήδη δεν ύπάρχει) άλλη δυνατή σύγκριση παρά μόνον εκείνη του καπιταλισμού μέ τόν έαυτό του, του αύτου μέ τόν έαυτό του. Τό μέχρι χθές *έξωτερικό* γίνεται *έσωτερικό*: οι εθνικιστικές και κοινωνικές εκρήξεις στις χώρες του πρώην «ύπαρκτου σοσιαλισμού» δεν θά θεωρούνται πλέον ως «άντικομμουνιστικές έξεγέρσεις», αλλά εκρήξεις στό έσωτερικό του καπιταλιστικού συστήματος. Ο καπιταλισμός θά πρέπει νά διαχειρισθεί εκείνο που ως χθές άρκοδσε νά στιγματίσει.

Έπιστρέφουμε, έτσι, κατά κάποιο τρόπο στην άρχή. Δεν ύπάρχουν πλέον και τυπικά δύο συστήματα (τό κατά πόσο ήταν δύο τά συστήματα και κατά πόσο άνταγωνιστικά ήταν μεταξύ τους, είναι ένα άλλο ζήτημα), ύπάρχει μόνον ένα. Φορτωμένο, μέ όλα τά προβλήματα: παλιά και νέα (νέος εθνικισμός, νέος ρατσισμός, οικολογικές καταστροφές, υπερχατανάλωση/υπερφτώχεια, μαζική εισβολή του πεινασμένου Νότου και τής Άνατολής στην Δύση, τριτοκοσμική άθλιότητα, άγριος άνταγωνισμός, έφιαλτικές μεγαλουπόλεις, κατάλογος χωρίς τελειωμό). Φορτωμένο μέ όλες τις αντιφάσεις: ό καπιταλισμός δεν είναι πλέον ούτε τυπικά άθώος για τίποτε. Ούτε συγκριτικά πιο άξίопιστος: ή έναντίον του κριτική θά είναι έφεξης τό άδιαμφισβήτητο γέννημα και θρέμμα των έ-

σωτερικών του αντιφάσεων σε παγκόσμια κλίμακα.

Ποιάς ἐμβέλειας, όμως, και ποιάς κατεύθυνσης θά είναι μία κριτική άνευ θεωρίας; Τί τό καινούριο προσκομίζουμε, επαφιέμενοι μόνο στην κριτική που επιτρέπει ή πραγματικότητα στον έαυτό της;

Χωρίς ψευδαισθήσεις

Ένδεχομένως, αυτή ή «κριτική των πραγμάτων», νά επανακτήσει τή χαμένη *ανατρεπτική* της διάσταση, ή ελλειψη της όποίας σήμανε τήν αρχή του τέλους της ανάπτυξης του κομμουνιστικού κινήματος. Καθώς ή επαναστατική προοπτική εξορίστηκε στους επίσημους λόγους και στις φροϋδες ελπίδες των ευκολόπιστων, άρχισε ό καθήφορος.

Στίς αρχές της δευτέρας δεκαετίας μετά τήν 'Οκτωβριανή Έπανάσταση, καθώς ό Στάλιν όρμώμενος από τίς τότε ύπαρκτες ανάγκες της Σοβιετικής Ένωσης (στερέωση και ενίσχυση των θεσμών, της τάξης, της οικονομίας), μιάς χώρας καθυστερημένης και άφαιμαγμένης, προώθησε ως τό πιο άκραιο τους σημείο τήν ενίσχυση της κρατικής μηχανής, τή συσσώρευση κεφαλαίων για τήν ανάπτυξη της βαριάς βιομηχανίας, τήν κατάπιξη κάθε δημοκρατίας, κάθε κριτικής και κάθε πρωτοβουλίας, ταυτίζοντας τόν σοσιαλισμό μέ ένα σύστημα ταχύρρυθμης οικονομικής ανάπτυξης χρησιμοποιώντας βάνουσα τά γραπτά και τήν πρακτική των Μάρξ-Λένιν, ή κομμουνιστική επανάσταση άρχισε νά ξεστρατίζει. Τό περίφημο δόγμα για τήν απόλυτη προτεραιότητα στην «ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων», ή όποία μέ τή σειρά της θά άνετρεπε τίς ύπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις, ήταν ή ταφόπετρα του κομμουνισμού: ό καπιταλισμός πέτυχε τελικά για λογαριασμό του αυτή τήν ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, κέρδισε τή μάχη της παραγωγικότητας και των τεχνολογικών επαναστάσεων, κέρδισε κατά κράτος στην ιστορική περιπέτεια των δεκαετιών που διέρρευσε άνεκτοτε.

Δέν επιδιώκουμε νά συντηρήσουμε τήν ψευδαίσθηση ότι τά ιστορικά διδάγματα (πάντοτε εκ των ύστερων και πάντοτε πολύ πιο σύνθετα άπ' ότι φαντάζουμ) μπορεί νά είναι άσφαλής οδηγός της μελλοντικής δράσης. Ούτε τό ότι ό σταλινισμός είναι ό μοναδικός υπεύθυνος για τή σημερινή άπώλεια νοήματος από κάθε διακήρυξη καθολικής κοινωνικής αλλαγής, από κάθε επαναστατική επαγγελία. Γιατί παρόλες τίς σταλινικές παρεκκλίσεις

ύπηρξαν εκτοτε ή κινέζικη επανάσταση, ή Βόρειος Κορέα, ή Κούβα, τό Βιετνάμ: ό κομμουνισμός παρέμενε άπειλητικός έως ότου ό καπιταλισμός κέρδισε κατά κράτος στό μέτωπο της παραγωγικότητας μέ τήν εφαρμογή των νέων τεχνολογιών και επιτάχυνε δραματικά τίς εθνικές και κοινωνικές εκρήξεις στό «σοσιαλιστικό στρατόπεδο» έλέω της εκστρατείας για τά «άνθρώπινα δικαιώματα», έλέω των πληροφοριών που έφταναν στους κατοίκους αυτών των χωρών για τήν εημερία στη Δύση (βλέπε τουρισμό και κυρίως δορυφορική τηλεόραση), έλέω περεστρόικα. Θέλουμε, άπλως νά ξανατονίσουμε ότι ή κατάρρευση του κομμουνισμού δέν ήταν μοιραία, ότι ήταν αποτέλεσμα μιάς ιστορικής ήττας και όχι ενός άλγεβρικού λάθους κάποιας δήθεν παντοδύναμης θεωρίας. Χωρίς ταυτόχρονα νά απαλλάσσουμε τή θεωρία, τόν μαρξισμό έν προκειμένω, από τίς όποιες εύθυνες της. Ζήτημα πού δέν μπορούμε νά συζητήσουμε εδώ.

Χωρίς ψευδαισθήσεις για τό παρελθόν, αλλά και χωρίς ψευδαισθήσεις για τό παρόν, ότι μπορεί δήθεν νά ξαναβίσει ή κομμουνιστική προοπτική και νά άποκτήσει ξανά νόημα, άρκει νά «έκσυγχρονισθεί», άρκει νά αλλοιωθεί με τή σύγχρονη σοσιαλδημοκρατία (παρ' όλο τόν νεοφιλελεύθερο άέρα που πνέει ακόμα, ή σοσιαλδημοκρατία θά ξαναπάρει τό πάνω χέρι στό άμεσο μέλλον), ή άρκει νά γυρίσει πίσω τό ρολόι του χρόνου για νά ξαναάποκτήσει τήν «πρωταρχική της γνησιότητα», δέν μπορούμε αυτή τή στιγμή νά κάνουμε τίποτε καλύτερο, *άν βέβαια είμαστε σε θέση νά πράξουμε, από τό νά επανακτήσουμε μία θεωρητική ταυτότητα*, για νά αναβαθμίσουμε τήν κριτική μας στό ύπάρχον σύστημα παραγωγής.

Δέν είναι δυνατό νά συζητήσουμε εδώ τό κατά πόσο έχει νόημα σήμερα ό μαρξισμός, τό κατά πόσο καλώς ή κακώς θάφτηκε, όσο θάφτηκε, στά έρείπια του τείχους του Βερολίνου. Πρόκειται για μία συζήτηση που μιάς έμπεριέχει, αλλά μιάς ξεπερνάει ταυτόχρονα. Τονίζουμε μόνο τήν ανάγκη νά αναζητήσουμε επείγοντως μ' όσες δυνάμεις διαθέτουμε και πριν άπ' ότιδήποτε άλλο ένα θεωρητικό καταφύγιο, ένα *θεωρητικό νόημα*.

Καμία πολιτική πλατφόρμα δέν έχει νόημα, γιατί δέν έχει άποδέκτες, σήμερα. Κανένος είδους έπαρχιωτισμός δέν μετράει. Όπως δέν μετράει και κανένος είδους «πολιτικός ζτανοφισμός»: ή αγωνιάδης και πάντοτε εκ των ύστερων αναζήτηση ύπαρκτων και άνύπαρκτων συνδέσεων μεταξύ του όποιουδήποτε προβλήματος και της κομμουνιστικής θεωρίας. Για νά άντιμετωπίσουμε τή λαίλαπα των προβλημάτων που αναζητούν άπαντή-

σεις και λύσεις, πρέπει πρώτα νά τά *άνασυνθέσουμε κατά πώς μπορούμε καλύτερα*: γιατί αυτά τά προβλήματα μιάς σερβίρονται άποδιοργανωμένα. Μόνον ως *άθεοι* της κάθε θρησκείας, όχι άπλως ως αίρετικοί, θά μπορέσουμε νά επιβιώσουμε κάτω από τό βάρος των άποριών μας. Και ή θεωρία δέν είναι θρησκεία.

Μαρξισμός: «ιδεολογικά άπελεύθερος»

Δέν έχουμε τήν ψευδαίσθηση ότι ή αναζήτηση ενός νέου νοήματος είναι άποκλειστικά και μόνον θεωρητική αναζήτηση. Δέν ύπάρχει άμειγώς θεωρητική διέξοδος στην *πρωτίστως ιστορική και πολιτική* κατάρρευση του κομμουνισμού. Συναπαιτείται μία κοινωνική, πολιτική, αγωνιστική *έπικαιροποίηση* ενός νέου κομμουνιστικού όρίζοντα. Οί δυνατότητες της θεωρίας έχουν τά όρια τους, είναι πάντως *άπαραίτητες* για τήν επιβίωσή μας, όσοι θέλουμε νά επιβιώσουμε ως κομμουνιστές. Οί όποιες, όμως, δυνατότητες του μαρξισμού φαντάζουμ σήμερα πάρα πολύ περιορισμένες, καθόσον αυτός είναι πλέον *«ιδεολογικά άπελεύθερος»*. Τά εισαγωγικά είναι εδώ *άπαραίτητα*, επειδή δέν πρόκειται άπλως για τήν άπώλεια κάποιας ιδεολογικής δεσμώνας, που εύτυχώς έσπασαν κάτω από τήν πίεση της ιστορικής κατάρρευσης, ούτε για τήν αναπλήρωσή τους μέ νέα ιδεολογικά δεσμά. Ταυτόχρονα, όμως, τό ζήτημα είναι άκριβώς αυτό: *ή άπουσία και ή εκ νέου παρουσία μιάς κομμουνιστικής ιδεολογίας μέσα στον μαρξισμό*. Άντίφαση; Παραδοξολογία;

Καμία αντίφαση, καμία παραδοξολογία: όταν ή σκέψη δέν βολεύεται μόνο μέσα στα άκαδημαϊκά πλαίσια μιάς επιστήμης, της έπιστήμης του i-

1. «Άντίο σε όλα», τίτλος άρθρου του Άγγλου ιστορικού Έρικ Χομπσμπάουμ στο περιοδικό *Marxism Today*, Οκτώβριος 1990. Δημοσιεύτηκε σε τρεις συνέχειες στην εφημερίδα *Έποχή*, 11/18/25 Νοεμβρίου 1990 (μετάφραση: Όλγα Άθανίτου).
2. Βλέπε Νάρρα Μπουβιέ, «Ηρωϊσμός και όρμότητα μιά γυναίκα ματιά στη ρητορική της άυτοκτονίας», *Πολίτης*, τεύχος 106, Ιούνιος 1990.

στορικού όλισμού εν προκειμένω, αυτής της πάντοτε επίκαιρης θεωρίας των τρόπων παραγωγής και ιδιαίτε-
 ρως του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αλλά αναζητά να λειτουργήσει *καί ως στρατηγική*, αναζητά έρεϊ-
 σματα εμπλοκής της μέσα στην ταξική πάλη της εκάστοτε θεωρητικής και πολιτικής συγκυρίας, όταν ή σκέψη πασχίζει να *έννοήσει* τόν αντικαπιταλιστικό επαναστατικό μετασχηματισμό, να είναι *και πολιτική σκέψη*, να καταστεί «ύλική δύναμη», σκέψη μετασχηματίζουσα, τότε έχει *καί* ιδεολογικές ανάγκες.

Δέν θά εξετάσουμε εδώ τις περίπλοκες σχέσεις επιστήμης - ιδεολογίας για τις οποίες, εξάλλου, υπάρχει ήδη τόσο πλούσιο υλικό. Θέλουμε απλώς να υπενθυμίσουμε ότι: *άν και* «σήμερα πιά (εύτυχώς) δέν διαθέτουμε πατρίδες *πρός υπεράσπιση, κόμματα και καθο-*

δηγητές, θεσμούς και μηχανισμούς δικούς μας»,² *άν και* ή ιστορική ανάγνωση του μαρξισμού που θεμελιώνει τόν ιστορικό όλισμό «πάνω σ' ένα κοινωνιολογικό 'Υποκείμενο»³ είναι στά άζήτητα λόγω της πολιτικοκοινωνικής εξάντλησης αυτού του 'Υποκειμένου (ή «εργατική τάξη» είναι κοινωνιολογικά ξεδοντιασμένη στην σημερινή κοινωνία), *άν και* σήμερα νοιώθουμε απελεύθεροι από τά φαντάσματα του παρελθόντος, είμαστε ταυτόχρονα άοπλοι. Καί θά παραμένουμε άοπλοι, έως ότου καταφέρουμε (άν ποτέ τό καταφέρουμε) να διακηρύξουμε άνευδοίαστα, *πρός θεού* όχι αυτό τό ίδιο *άλλά εκείνα* (τά άνεύρετα) που αντιστοιχούν στη σημερινή πραγματικότητα, παρόμοιας ιδεολογικής έμβέλειας (για τήν εποχή του) διαπιστώσεις: «τό προλεταριάτο είναι επαναστατικό *άπέναντι* στην άστική τάξη,

γιατί, μεγαλωμένο τό ίδιο στό έδαφος της μεγάλης βιομηχανίας, επιδιώκει ν' *άπαλλάξει* τήν παραγωγή από τόν κεφαλαιοκρατικό χαρακτήρα που ή άστική τάξη ζητά να *διαιωνίσει*».⁴

Καί για τά «άνεύρετα», ποιός θά μιλήσει; Ποιός θά μιλήσει *θετικά* για ν' *άποκτήσει* σάρκα και όστά ένα νέο *νόημα*; "Όλοι μας, ό καθένας με τίς δυνατότητές του. Σ' αυτό, όμως, θά *επανέλθουμε*.

3. Βλέπε Κωνσάνζο Πρέβε, «'Η σημερινή κρίση του Ιταλικού μαρξισμού και ή δντολογία του κοινωνικού Έίνου», *Πολίτης*, τεύχος 103, Μάρτιος 1990.

4. Βλέπε Κάρλ Μάρξ, «Κριτική του Προγράμματος της ΓΚότα», σελ. 20, εκδόσεις *Κλασικά Κείμενα*, Αθήνα.

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΘΕΜΑΤΑ

■ ΤΕΥΧΟΣ 43-44
 ■ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1990

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΕΠΕΑ ΠΤΕΡΟΕΝΤΑ
 Γράφουν οι: Αλέξης Πολίτης, Α. Μπρεδήμας, Αθανάσιος Βαλαβανίδης, Αναστασία Μ. Πάπαρη, Σ.Ν. Πανταζίδη

ΘΑΝΟΣ ΛΙΠΟΒΑΤΣ: Η Ελλάδα: μια διχασμένη ταυτότητα
 ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: Τα όρια της λογικής της ελευθερίας του λόγου και η κοινωνία των πολιτών. Σκέψεις για τη συνταγματικότητα της πρότασης νόμου που απαγορεύει τη δημοσίευση προκηρξύσεων τρομοκρατικών οργάνώσεων
 ΠΑΥΛΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ: Η νομοθεσία για τα μονοπώλια στον Τύπο
 ΤΑΣΟΣ-Φ. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ: Πολυσημία. Σημασία και ιστορία
 ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ: Παιδαγωγική λογική και μέθοδος στις κοινωνικές επιστήμες
 ΜΑΤΟΥΛΑ ΤΟΜΑΡΑ-ΣΙΔΕΡΗ: Ανώτατη Εκπαίδευση και κοινωνική επιλογή: Λειτουργία και ιστορία
 ΕΛΕΝΗ ΑΓΑΘΩΝΟΣ-ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ: Η βία στην οικογένεια. Ανασκόπηση
 ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΟΣ - ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΤΣΟΥΛΟΥΒΗΣ: Όψεις της Γεωγραφίας της Βιομηχανίας: Βιομηχανικές περιοχές και δομή της απασχόλησης
 ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΟΤΗΣ: Πλησιάζοντας στο τέλος του γύρου της Ουρουγουάης
 ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΒΑΛΑΒΑΝΙΔΗΣ: Χημικά και Βιολογικά όπλα: η αθέατη πλευρά των τεχνολογιών πολέμου
 ΧΑΪΔΩ ΣΩΤΙΚΑ - ΣΥΛΒΙΑ ΚΕΡΣΤΕΤΖΗ: Παραδοσιακές μορφές της Μέσα Μάνης: Δομή και διαρθρωση
 ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΕΣΤΟΣ: Η κληρονομιά του Πικιώνη «ιδεογράμματα» ενός αρχιτεκτονικού ιδιώματος

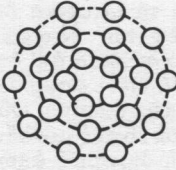
ΑΝΟΙΚΤΟ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
 ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ - ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΤΜΗΜΑ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

2ο ΣΥΜΠΟΣΙΟ
 ΓΙΑ ΤΗ
**ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ
 «Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ
 ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ»**

Διήμερο θεωρητικής και
 πρακτικής ευαισθητοποίησης
 9-10 Μαρτίου 1991

Σ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΗ 1 & ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΗΛ 114 72 ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ.: 6445140
 Σ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΗ 9-11 & ΧΑΡΙΛΑΟΥ ΤΡΙΚΟΠΗ 114 72 ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ.: 644 7533-643 5980

Ντροπή σας διανοούμενοι

του Άριστειδη Μπαλτά

ΤΟ ΘΕΜΑ

Ο κ. Δημοσθένης Κούρτοβικ επιμελείται κάθε Τετάρτη τη σελίδα του βιβλίου στην *Έλευθεροτυπία*. Τά βιβλία που επιλέγει ο κριτικός, τό πώς τά παρουσιάζει, τά δσα λέει γιά τό καθένα, μέ μιά λέξη, ό τρόπος πού αυτός κάνει τή δουλειά του δέν είναι τού παρόντος. Αυτό πού είναι τού παρόντος είναι ή «πλατφόρμα» επί τών Έλλήνων «διανοουμένων» γενικώς, συγχρονικά καί διαχρονικά (τουλάχιστον από τό 1922), τήν όποία αυτός εισηγείται έν όψει τού Νέου Έτους (σίς 12 Δεκεμβρίου, γιά τήν άκριβεια) μέ τόν λιτό τίτλο πού λέει όμως πολλά καί ύπαινίσσεται περισσότερο: «Μιλούν, κι άς σωπαίνουΝ».

ΕΝΔΟΙΑΣΜΟΙ, ΕΠΙΦΥΛΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Πρίν προχωρήσω σέ όσα έδω θέλω νά παρουσιάσω, όφείλω νά όμολογήσω πώς θεωρώ τό έγχείρημά μου ιδιαίτερα ρισοκίνδυνο. Αυτό επί τού όποιου θά άποπειραθώ νά μιλήσω είναι τό κείμενο ενός επαγγελματία βιβλιοκριτικού, δηλαδή ένα επαγγελματικό κείμενο επί κειμένων γενικώς ή μετα-κείμενο. Τό δικό μου κείμενο, ως κείμενο, επί ενός τέτοιου κειμένου, δέν μπορεί, κατά συνέπεια, νά συνιστά παρά κείμενο «τρίτης τάξης» ή μετα-κείμενο. Άρα αυτό όφείλει άν είναι αντίστοιχα (δηλαδή «τρίτης τάξης» ή μετα-μετα) προσεκτικό καί άκριβολόγο, έστω καί άν δέν είναι τό ίδιο επαγγελματικό.

Ίσως, λοιπόν, είναι χρέος μου νά εκφράσω ήδη από τήν άρχή τούς ένδοιασμούς μου καί νά όμολογήσω άμέσως ότι δέν είμαι βέβαιος άν ό δρος «πλατφόρμα» πού μόλις χρησιμοποιήσα είναι έν προκειμένου ό καταλληλότερος. Ίσως ό δρος «μανιφέστο» είναι άκριβέστερος, δεδομένου ότι τό κείμενο τού κριτικού δηλώνει μέ τό ξεκίνημά του ότι δέν επιδιώκει τίποτε

λιγότερο από τό νά «ανανεώσει τό δικαίωμα τής σελίδας νά άσχολεϊται μέ βιβλία». Καί επειδή μιά τέτοια δήλωση (σωστότερα, διεκδίκηση) δέν μπορεί παρά νά ύπονοεί ότι τό δικαίωμα αυτό από κάπου βάλλεται — καί μάλιστα καίρια — μόνο οί παραδηλώσεις οί σχετικές μέ άρχές καί θέσεις, μέ παρρησία, μέ ευθύτητα, μέ θάρρος — άκόμα καί μέ ήρωισμό κάποιες φορές — πού συνοδεύουν τόν όρο «μανιφέστο» μπορούν νά χαρακτηρίσουν μέ τήν δέουσα άκριβεια τήν πράξη ευθύνης πού θέλει νά συνιστά τό κείμενο τού κριτικού. Ήδη ή δεύτερη φράση τού κειμένου επιβεβαιώνει ευθέως αυτή μου τήν εκτίμηση. «Πιστεύω», γράφει, «καί σέ αυτή τήν πεποίθηση στηρίζονται οί κριτικές μου — ότι τά βιβλία μās άφορούν όσο κρατούν άνοι-) τές τίς διόδους επικοινωνίας μέ τή ζωή, αντί νά σκάβουν όχυρωματικές τάφρους άπομόνωσης». Τώρα, βέβαια, τό πώς είναι δυνατόν ή έξ όρισμού πράξη επικοινωνίας, δηλαδή πράξη έγγενώς άντιαπομονωτική (καί εκ τών ούκ άνευ συστατικών συστατικού τής ανθρώπινης, τουλάχιστον, ζωής) πού συνιστά ή συγγραφή καί ή εκδοση ενός βιβλίου νά «σκάβει όχυρωματικές τάφρους άπομόνωσης» παραμένει άπόλυτο (άπό λογική άποψη) μυστήριο. Αυτή όμως είναι ή θεμελιώδης άρχή, πιστή ή πεποίθηση, μέ βάση τήν όποία ό κ. Κούρτοβικ, συνθέτοντας τό μανιφέστο του, δηλώνει ότι άσκει τό έν γένει επαγγελματικό του έργο. Καί, όπως είπαμε, τό έργο αυτό δέν είναι τού παρόντος. Άλλωστε, τό γεγονός ότι δέν άσκά τό έπάγγελμα (λειτουργήμα τό άποκαλούν πολλοί) τού βιβλιοκριτικού (στήν άρμοδιότητα τού όποιου ύπάγεται ή τοποθέτηση τών κειμένων στό πλαίσιο τής παραγωγής καί τής κατανάλωσής τους, ή ταξινόμηση καί ή κατάταξη τους, ό χαρακτηρισμός καί ή άποτίμησή τους) μου στερεί *de jure* τό δικαίωμα νά επιμείνω στόν επιστημονικώς όρθό χαρακτηρισμό τού κειμένου τού κ. Κούρτοβικ. Κατά συνέπεια, είμαι ύποχρεωμένος νά επανέλθω σέ αυτό τούτο τό κείμενο τού κριτικού, άφήνοντας κατά μέρος τόν χαρακτηρισμό του. Πιστεύω, άλλωστε, ότι αυτό έχει μεγαλύτερο ένδιαφέρον γιά τούς άναγνώστες τού άνά χείρας έντύπου

(«διανοουμένους» στήν πλειοψηφία τους, κατά τίς έγκυρότερες δημοσκοπήσεις).

Αρχίζοντας, λοιπόν, όφείλω νά παρατηρήσω ότι ό κ. Κούρτοβικ δέν άναφέρει ειδικά σέ κανένα σημείο τού κειμένου του συγκεκριμένα από ποιόν έχθρό καί συγκεκριμένα μέ ποιόν τρόπο βάλλεται τό «δικαίωμα τής σελίδας (του) νά άσχολεϊται μέ βιβλία». Ο κίνδυνος άνφέρεται μόνον έμμεσα, σχεδόν μεταφορικά: «... (Ο) ό βιβλιοκριτικός πού δέν σηκώνει τά μάτια του άπ' τίς σελίδες, ένώ γύρω του επικρατεί ή άίσθηση ότι χαλάει ό κόσμος καί ό ίδιος καλείται νά τοποθετηθεί, δέν έχει μόνο μικροσκοπική ματιά αλλά ίσως καί μικροσκοπική καρδιά», γράφει ό ίδιος ποιητικά, ύπερασπιζόμενος ήδη από τήν τρίτη φράση τού μανιφέστου του, καί μέσα σέ μιά λυρική έξαρση ύπευθυνότητας, τήν ούσια τού λειτουργήματός του.

Δυστυχώς, όμως, είμαι ύποχρεωμένος νά παρατηρήσω ότι ή σαφήνεια αυτής τής φράσης δέν μέ ίκανοποιεί. Μπορεί μέν αυτή νά δείχνει τή γενική κατεύθυνση από τήν όποία προέρχεται ό κίνδυνος πού άπειλεί καίρια τή «σελίδα» τού κριτικού («χαλάει ό κόσμος»), αλλά, γιά κάποιους λόγους πού όφείλω τουλάχιστον νά προσπαθήσω νά ψηλαφήσω, άφήνει πολλά κενά. Κάποιος κακόπιστος θά μπορούσε, μάλιστα, νά φτάσει στό σημείο νά ισχυριστεί ότι ή φράση αυτή συσκοτίζει αντί νά φωτίζει τά πράγματα. Συγκεκριμένα, ό κ. Κούρτοβικ δέν τοποθετείται ό ίδιος στό άν καί κατά πόσον, κατά τή δική του, βέβαια, εκτίμηση, *δντως* (σίς 12 Δεκεμβρίου 1990) «χαλάει» ή όχι «ό κόσμος». Γράφει μόνο πώς «γύρω του (άπλώς) επικρατεί ή *αίσθηση* ότι χαλάει ό κόσμος». Καί έτσι ό ίδιος μου δίνει τό δικαίωμα νά θέσω τήν έξής σειρά έρωτημάτων: Πού παραπέμπει τό «γύρω» τού κριτικού, δηλαδή εκεί όπου «επικρατεί ή *αίσθηση* ότι χαλάει ό κόσμος»; Στόν προσωπικό του (οικογενειακό, συγγενικό, φιλικό κ.λπ.) κύκλο; Στόν επαγγελματικό του χώρο, δηλαδή αυτόν τών επαγγελματιών τής βιβλιοκριτικής; Ή στήν έφημερίδα όπου αυτός διατηρεί τή σελίδα του;

Άν ισχύει αυτό τό τελευταίο καί επειδή, ως γνωστόν, οί έφημερίδες

άσκουν **πολιτική**, ό συγκεκριμένος τρόπος μέ τόν όποιο είναι διατυπωμένη ή φράση τού κ. Κούρτοβικ έγείρει άναπόφευκτα μιά νέα σειρά έρωτημάτων: Μήπως, κατά τόν κ. Κούρτοβικ πάντα, συνιστά πολιτική τής εφημερίδας ή δημιουργία (στους άναγνώστες της έν γένει) τής «αίσθησης» ότι «χαλάει ό κόσμος»; Όπότε ό βιβλιοκριτικός, όποχρεωμένος όπως είναι νά δεχτεί τήν πολιτική αυτή, έπιλέγει ό ίδιος προσεκτικά τήν έν λόγω διατύπωση γιά νά έκφράσει διακριτικά τή **διαφοροποίησή του** άπ' αυτήν τήν πολιτική; Δηλαδή, άρα, γι' αυτόν τελικά δέν «χαλάει ό κόσμος»; Καί όταν, άμέσως μετά, δηλώνει ότι ό ίδιος «καλείται νά τοποθετηθεί», ή ποιός αυτός πού τού άπευθίνει τήν σχετική πρόσκληση; Είναι ή φλόγα εϋθύνης πού τόν καιεί έσωτερικά ή μήπως είναι και πάλι, πολύ πιο πεζά όμως τώρα, ή ίδια εφημερίδα; Όπότε τό έν λόγω κάλεσμα είναι άπλώς ή (έπαχθής μ' αυτά τά δεδομένα και σ' αυτές τίς συνθήκες) πρόσκληση άν όχι έντολή νά εφαρμόσει αυτός στόν ιδιαίτερο τομέα τής επαγγελματικής του άρμοδιότητας τήν πολιτική τού έργοδότη του;

Τά σύνθετα αυτά έρωτήματα δέν άποτελοϋν λεπτομέρειες και βυζαντινισμούς. Τά όσα ίσχυρίζεται ό κ. Κούρτοβικ γιά «τούς διανοούμενους» γενικώς (συγχρονικά και διαχρονικά, όπως είπαμε) είναι τόσο συνταρακτικά όστε καμιά προσπάθεια νά διευκρινιστούν οι συγκεκριμένοι όροι πού πλαισιώνουν και άρα καθορίζουν αυτά πού τό κείμενό του έχει επί τής ούσίας, νά πεί δέν μπορεί νά είναι περιττή.

Άλλά, όπως ίσως ήδη θά άνέκραξε μέ έντεινόμενη άνυπομονησία ό ταλαίπωρος άναγνώστης τού παρόντος πονήματος, ποιά έπιτέλους είναι αυτή ή ούσία;

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ

Ή έν λόγω ούσία είναι ή άπάντηση πού δίνει ό κ. Κούρτοβικ σέ ένα καιριο από κάθε άποψη έρώτημα, τό όποιο «όλο και συχνότερα άκούγεται τόν τελευταίο καιρό». Πρίν όμως άναφέρω αυτό τούτο τό έρώτημα — και άς μου συγχωρέσει ό άνυπόμονος άναγνώστης αυτή τήν τελευταία παρέμβαση, αλλά θεωρώ όποχρέωσή μου νά άναδείξω όσο καλύτερα μπορώ τόν πλούτο τών άποχρώσεων τού ύποδειγματικού κειμένου τού κριτικού— όφείλω νά παρατηρήσω ότι ό κ. Κούρτοβικ παραλείπει νά διευκρινίσει τό **πού ακριβώς** άκούγεται και **άπό ποιόν συγκεκριμένα** διατυπώνεται τό έρώτημά του. Ή παράλειψη αυτή, σέ συνδυασμό μ' έναν ιδιαίτερα προσεκτικό χαρακτηρισμό τού ίδιου έρωτήματος (ό κ. Κούρτοβικ θεωρεί τό έρώτημά του

«δικαιολογημένο» μόνο σέ «μεγάλο βαθμό», ύπογραμμίζω έγώ) παραπέμπει εϋθέως στίς μόλις παραπάνω διατυπωμένες άπορίες μου, πιστοποιώντας έτσι, γιά μιά άκόμη φορά, τήν εϋαίσθητη πολιτική θέση στήν όποία βρίσκεται ή «σελίδα» τού κριτικού και άρα — έμμεσα — τόν κίνδυνο πού τήν άπειλεί. Ή άνάγκη τού ίδιου νά προχωρήσει στήν σύνταξη **μανιφέστου** γίνεται έτσι περισσότερο κατανοητή.

Τό έρώτημα, λοιπόν, στό όποιο τό κείμενο - μανιφέστο τού κ. Κούρτοβικ άναλαμβάνει νά άπαντήσει μέ τή μεγαλύτερη δυνατή πληρότητα είναι τό έξής συγκλονιστικό: «Γιατί ό “πνευματικός κόσμος”, πού ύψωσε, έστω και καθυστερημένα, φωνή διαμαρτυρίας στήν τελευταία φάση τού πασοκικού έκτραχηλισμού τηρεί σιγή ίχθύος γιά τήν πολιτική συμπεριφορά τής σημερινής κυβέρνησης»;

Πρίν προχωρήσει στήν άπάντηση, ό κριτικός φροντίζει νά άποσαφηνίσει τήν συγκυρία (ύπενθυμίζω ότι πρόκειται γιά τίς 12 Δεκεμβρίου 1990 και όχι γιά τίς 12 Ίαουναρίου 1991) έντός τής όποίας τίθεται τό έρώτημά του. Γράφει λοιπόν ότι «(ή κυβέρνηση) όχι μόνο διαιωνίζει γνωστές κακοδαιμονίες, ένώ έχουν έξαντληθεί τά όρια άντοχής πός αυτές άλλα και έπαναφέρει ή ύποθάλλει πρωτόγονες μορφές άυταρχισμού». Καί, λίγο παρακάτω, ότι πρόκειται σήμερα «γιά περιστολή τών άτομικών έλευθεριών, άνάμεσα τούς τού ίδιου τού δικαίωματος έλευθέρης έκφρασης (ίδου, άπτά πλέον, ό κίνδυνος πού άπειλεί τήν σελίδα τού κ. Κούρτοβικ) και γιά άναβίωση αντιδραστικών θεσμών, μεθόδων και αντιλήψεων στόν εϋαίσθητο (άναίσθητα όμως αντιμετωπιζόμενο από τό κράτος, δηλαδή από όλες τίς κυβερνήσεις χώρο και όχι μόνον από τήν παρούσα) χώρο τής παιδείας». Είναι σ' αυτήν τήν συγκεκριμένη συγκυρία και γι' αυτούς ακριβώς τούς λόγους πού τό έρώτημα τού κ. Κούρτοβικ «είναι σέ μεγάλο βαθμό δικαιολογημένο».

Όμως, σπεύδει νά διευκρινίσει ό κ. Κούρτοβικ, τό έρώτημα είναι δικαιολογημένο. «Δυστυχώς μόνον ως πός τήν δεοντολογική πλευρά» (ύπογραμμίζω έγώ). Ναι, «**θεωρητικά** οι πνευματικοί άνθρωποι θά έπρεπε πράγματι έξόρισμο νά έχουν ιδιαίτερη εϋαισθησία σέ ζητήματα παιδείας και πολιτικών δικαιωμάτων», γράφει αυτός και ύπογραμμίζω έγώ, **άλλά**, από τήν πλευρά τής συγκεκριμένης άνάλυσης τής συγκεκριμένης κατάστασης, τό έρώτημα είναι άδικαιολόγητο, γιατί, συνεχίζει ό ίδιος, «βασίζεται σέ μιά έντελώς άντιρεαλιστική έκτίμηση γιά τόν σημερινό χαρακτήρα τού “πνευματικού κόσμου” στήν Έλλάδα και τού ρόλου του». Τό μανιφέστο τού κ. Κούρτοβικ στοιχειοθετεί πειστικά αυ-

τήν τήν άπαισιόδοξη, άν όχι τελεσιδικα καταδικαστική θεώρηση.

Πρίν όμως προχωρήσει στό ζητούμενο, ό κ. Κούρτοβικ έγείρει, γιά νά μήν παρεξηγηθεί, ότι τά όσα γράφει κατά κανέναν τρόπο δέν θέλουν νά καλέσουν «τούς διανοούμενους» σέ μιάν «όλομέτωπη έπίθεση ένάντιον τής σημερινής κυβέρνησης» πράγμα πού « θά όδηγοϋσε στή μαζική ύποστήριξη (τους) πός τό αντίπαλο πολιτικό σχήμα (στή μονοσθενή ή τή δισθενή έκδοχή του)». Ό κ. Κούρτοβικ, μέ τήν αίσθηση άντικειμενικότητας πού τόν διακρίνει, δέν θέλει νά πριμοδοτήσει πολιτικά κάποιο ή κάποια κόμματα τής αντιπολίτευσης έναντιον τού κυβερνητικού. («Άς μου έπιτραπεί μόνο νά παρατηρήσω έδώ ότι, κατά τά άσθενή, ένδεχομένως, έλληνικά μου, οι όροι «μονοσθενής» και «δισθενής», τούς όποιους ό Κ. Τσουκαλάς εισήγαγε στήν κοινωνιολογία άπ' τήν χημεία, ειδικά έδώ δέν σημαίνουν άπολύτως τίποτε. Μέ τό ίδιο δέ αίσθημα άντικειμενικότητας και ανεξαρτησίας, διευκρινίζει λίγο παρακάτω, άκολουθώντας μέ παρηρησία και θάρρος τό μεταμοντέρνο πνεύμα τών καιρών, ότι κατά κανένα τρόπο δέν θέλει νά παραπέμψει στίς «άναχρονιστικές αντίληψεις περί στρατευμένης διάνοησης», οι όποιες οϋδέποτε προήγαγαν τήν κοινωνική δικαιοσύνη και τίς πολιτισμικές άξίες». Προχωρά δέ στήν ιδιαίτερα πρωτότυπη θεώρησή του μόνον άφού περιορίσει ρητά τό κατ' αυτόν πεδίο εϋθύνης «τών διανοουμένων» άποκλειστικά σ' αυτό πού όρίζουν οι «πολιτικές έλευθερίες και οι προσανατολισμοί τού εκπαιδευτικού συστήματος». Έκεί είναι πού «δοκιμάζονται ή εϋαισθησία και ή αξιοπιστία τών έπωνύμων πνευματικών ανθρώπων», όπως και εκεί είναι πού ή «δημόσια συλλογική παρέμβασή τους θά είχε ιδιαίτερη βαρύτητα».

Δέν θέλω νά σταθώ καθόλου στήν πολιτική λογική πού διέπει αυτόν τόν ιδιαίτερα πρωτότυπο περιορισμό τού πεδίου δοκιμασίας τής «εϋαισθησίας» και τής «αξιοπιστίας» τών «διανοουμένων», όσο κι άν θεωρώ ότι ή λογική αυτή μπορεί νά άποδειχθεί έξαιρετικά ένδιαφέρουσα. Ήδη ύποχρεώθηκα νά κάνω πολλές παρεκβάσεις και ό άναγνώστης τού πονήματός μου στό τέλος θά έπαναστατήσει δικαιολογημένα, άδικώντας έτσι τό μανιφέστο τού κ. Κούρτοβικ, χωρίς αυτό τό τελευταίο νά φταίει έν προκειμένω σέ τίποτε. Έρχομαι λοιπόν άμέσως στή θεώρηση τού κ. Κούρτοβικ αυτήν καθ' έαυτήν.

Η ΘΕΩΡΗΣΗ

Οι ιστορικές αίτίες και οι δομικές συνθήκες, οι όποιες όδήγησαν και όδη-

γούν τους «διανοούμενους» στη σημερινή τους κατάσταση, αναλύονται από τον κ. Κούρτοβικ σε τρία στάδια: πρώτο στάδιο, διαχρονική θεώρηση, δεύτερο στάδιο, συγχρονική θεώρηση, τρίτο στάδιο, εμπειρικά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν τη θεώρηση.

Η διαχρονική διάσταση της θεώρησης έχει ως εξής:

«Στη σύγχρονη Ελλάδα», γράφει ο κριτικός, «όπως διαμορφώθηκε μετά το 1922, οι διανοούμενοι δεν υπήρξαν γενικά από τους ανθρώπους που ήταν έτοιμοι να πάνε κόντρα στο ρεύμα». Περισσότερα θεωρητικά ή πραγματολογικά στοιχεία γι' αυτή του τη θέση ο ίδιος δεν δίνει αλλά την εξειδικεύει εγγλωττα και την αναπτύσσει πειστικά με τρόπο που αξίζει, πιστεύω, να παρατεθεί in extenso:

«Η ένδοτικότητα τους (των διανοουμένων) στους συρμούς και η τάση τους για "ένταξη" ήταν μεγαλύτερες από όσο θα θέλαμε να πιστεύαμε. Έτσι, αφού στην δεκαετία του '30 έρωτοτρόπησαν με τον φασισμό και τις "ιδεολογίες του αίματος και της γής", έγιναν ξαφνικά το 1940 στρατευμένοι (και επιστρατευμένοι) αντιφασίστες πατριώτες (για τον μεταξικό φασισμό δεν τους είχε καεί καρφή) στη συνέχεια και για τρεις δεκαετίες, οι περισσότεροί τους συνέδεσαν τις τύχες τους με την πολύ δημοφιλή, σχεδόν παλλαϊκή τότε υπόθεση της Άριστερας, και υπήρξαν σχεδόν από τους πιο πειθίσιμους οπαδούς της εκάστοτε κομματικής γραμμής. Η σχετικά μεγάλη διάρκεια και οι τραγικές για τους ίδιους συνέπειες αυτής της τελευταίας περιπέτειάς τους δημιούργησαν την ψευδαίσθηση ότι η φυσική θέση των διανοουμένων είναι ανάμεσα στις δυνάμεις "της Άριστερας και της προόδου"».

«Ας σταθούμε για λίγο εδώ. Όχι βέβαια για να κάνουμε κριτική αλλά απλώς για να αποπειραθούμε να χωνέψουμε (έγω μαζί με τους κατά τεκμήριο «διανοούμενους» αναγνώστες του παρόντος) την τολμηρή άποψη του κριτικού με την ευρεία (δηλαδή, μη μικροσκοπική) ματιά και τη μεγάλη (δηλαδή, μη μικροσκοπική) καρδιά.

Μας λέει λοιπόν ο κ. Κούρτοβικ πώς «οι διανοούμενοι» αφού έρωτοτρόπησαν με το φασισμό, άδιαφορώντας ωστόσο για τη μεταξική εγχώρια εκδοχή του, έγιναν ξαφνικά αντιφασίστες πατριώτες. Και κατόπιν οι περισσότεροι από αυτούς συνέδεσαν τις τύχες τους με την Άριστερά επειδή η υπόθεσή της ήταν πολύ δημοφιλής. Αυτό τα έκαναν «οι διανοούμενοι» γενικά. Και τα έκαναν συλλήβδην, άνθρωποι και κατά συρροήν. Δηλαδή ο Πα-

λαμάς, ο Γληνός, ο Τσάτσος, ο Δελημούζος, ο Σεφέρης, ο Κανελλόπουλος, ο Βάρναλης, ο Θεοτοκάς, ο Καραγεώργης, η Παπαδάκη, ο Μπάτσος, ο Θεοδωρακόπουλος, ο Τζίμας, ο Έμπερικός, η Κάλλας, ο Κάλας, ο Παπανούτσος, ο Μινωτής, ο Παρθένος, ο Λέων Μελάς, ο Κακριδής, ο Βενέζης, ο Καραγάτσης, η Κοτοπούλη, ο Ίμβριώτης, ο Μυριβήλης, ο Βουρνάς, η Παξινού, ο Ρίτσος, ο Αγγέλης, ο Τσαρούχης, ο Κιτσίκης, ο Τσίρκας, ο Τερζάκης, ο Κριτικός, ο Μινωτής, ο Λίνος Πολίτης, ο Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου (γιατί όχι;), ο Έγγονόπουλος, ο Φώτος Πολίτης, ο Σβορώνος, ο Άποστολόπουλος, για να αναφέρω έτσι σκόρπια ορισμένα ονόματα «διανοουμένων» που δεν ζούν, έρωτοτρόπησαν με το φασισμό (άδιαφορώντας για τον Μεταξά), στρατεύθηκαν (και επιστρατεύθηκαν) ξαφνικά ως αντιφασίστες πατριώτες και συνέδεσαν τις τύχες τους με την Άριστερά (επειδή η τελευταία είχε γίνει πολύ δημοφιλής) παραμένοντας ωστόσο πειθίσιμοι οπαδοί της εκάστοτε κομματικής γραμμής. Ωραία, νομίζω πώς το κατάλαβα. Έπειδή δέ ο κ. Κούρτοβικ αναφέρεται ρητά και σε «συλλογικές παρεμβάσεις», συμπεραίνω ότι η θεώρησή του συνεπάγεται επιπλέον ότι η Ένωση Έλλήνων Λογοτεχνών (ή δ,τι τελοσπάντων «κάλυπτε» τον αντίστοιχο «χώρο» στις περιόδους που περιλαμβάνει η θεώρηση), η Ένωση Έλλήνων Λογοτεχνών, λοιπόν, ο ΣΕΗ, η ΟΛΜΕ, η ΕΠΟΝ, η ΕΣΗΕΑ, η ΚΟΑ (μιλώ για την κρατική ορχήστρα και όχι για κομματική οργάνωση), η Επιθεώρηση Τέχνης, ο Ζυγός, οι Έποχές, η ΑΣΚΤ, η Νέα Έστια, η ΟΙΛΕ, το ΔΕΠ της ΑΣΟΕΕ (ή τα αντίστοιχά τους) έρωτοτρόπησαν με το φασισμό, ξαφνικά στρατεύθηκαν (και επιστρατεύθηκαν) στον πατριωτικό αντιφασιστικό αγώνα κ.λπ. Τώρα μάλιστα. Νομίζω πώς κατάλαβα τη διαχρονική διάσταση της θεώρησης του κ. Κούρτοβικ ακόμη καλύτερα.

Η συγχρονική διάσταση της θεώρησης του κριτικού είναι πιο λιτή: «Ο πνευματικός άνθρωπος στην Ελλάδα είχε, βέβαια, ανέκαθεν καλές σχέσεις με το κράτος, του οποίου κατά κανόνα ήταν υπάλληλος». Η περισσότερο εξειδικευμένα: «Ο πνευματικός κόσμος απορροφάται δλο και πιο πολύ από το κράτος, εξαρτάται δλο και πιο πολύ από τον κρατικό προϋπολογισμό, αποκτά επαγγελματικό χαρακτήρα και συνείδηση, κινητοποιείται πια περισσότερο για να υπερασπιστεί δικά του συμφέροντα παρά πνευματικές αξίες».

Ως θά οφείλει, η θεώρηση του κ. Κούρτοβικ διαθέτει και εξήγηση γιατί οι λιγότερο δευδερκείς από τον ίδιο παρατηρητές των ελληνικών πραγμάτων παρέμεναν μέχρι σήμερα (μέχρι

τις 12 Δεκεμβρίου 1990, για την ακρίβεια) τυφλοί απέναντι σε αυτές τις εξελίξεις και σε αυτά τα γεγονότα: Αυτό συνέβαινε, απλούστατα, γιατί υπήρχε στην εξουσία ένα «άριστερόνυμο κόμμα που είχε κατανοήσει τέλεια (υπογραμμίζει ο κ. Κούρτοβικ) τον μετασηματισμό των διανοουμένων και τον εκμεταλλεύονταν επιδέξια για τους δικούς του σκοπούς». Η εξήγηση είναι όντως απλή, τόσο απλή αλλά συνάμα και τόσο ερμητική, ώστε σ' έμένα τουλάχιστον δεν θυμίζει τίποτε λιγότερο από το ιστορικό αυγό του Κολόμβου.

Το τρίτο στάδιο της θεώρησης του κ. Κούρτοβικ αποτελείται, όπως είπαμε, από την παράθεση των παραδειγμάτων που επιβεβαιώνουν τη θεώρησή του. Τα παραδείγματα αυτά είναι μόνον τέσσερα. Άλλά είναι επιλεγμένα με τέτοιο τρόπο ώστε το καθένα από αυτά να επιβεβαιώνει και μία διαφορετική πλευρά της σύνολης θεώρησης του κριτικού. Και τα τέσσερα παραδείγματα άφορουν δημόσιες τοποθετήσεις «διανοουμένων».

Το πρώτο παράδειγμα αναφέρεται στη «κοινή διακήρυξη» με την οποία «97 προσωπικότητες της πνευματικής ζωής εξέφρασαν (τόν Μάιο του 1989) την ανησυχία τους για τον εκφυλισμό του δημοσίου βίου στα πλαίσια του σκανδαλού Κοσκωτά». Το πρώτο αυτό παράδειγμα άποδεικνύει τον πολιτικό καιροσκοπισμό «των διανοουμένων»: («Όπως υποστήριξαν πολλοί (όχι έντελώς άδικαιολόγητα, όπως φάνηκε εκ των υστέρων), (η πράξη αυτή) άποτελούσε έμμεση παρέμβαση υπέρ της συντηρητικής παράταξης, (δηλαδή) της διαφαινόμενης νικητριάς των εκλογών».

Το δεύτερο παράδειγμα αναφέρεται στην «κινήτοποίηση (τό 1982) έναντίον της καθήρωσης του μονοτονικού και της αλλαγής του τρόπου διδασκαλίας των αρχαίων στα γυμνάσια». Το παράδειγμα αυτό πιστοποιεί την «βαθιά συντηρητική» φύση «των διανοουμένων» έν γενεί. (Ός ένθυμίζουσα «νοοτροπία ιερατείου» την καυτηριάζει άνελέητα ο κριτικός).

Το τρίτο παράδειγμα προξενεί, σε πρώτη τουλάχιστον ματιά, έκπληξη γιατί αναφέρεται σε μία διαίρεση στους κόλπους «των διανοουμένων» με κίνδυνο να παραπλανηθεί ο άναγνώστης και να νομίσει, τουλάχιστον πρόσ στιγμήν, ότι τελικά «οι διανοούμενοι» δέν άποτελούν σώμα συμπαγές και ένιαίο. Όστόσο, δέν ύπάρχει κανένας λόγος άνησυχίας. Όπως άποδεικνύει πειστικά η διατύπωση του παραδείγματος, ή έν λόγω διαίρεση είναι μόνον έπιφανειακή και δέν διακυβεύει σε τίποτε τό συμπαγές και τό ένιαίο της θεώρησης του κ. Κούρτοβικ. Άντιγράφω:

«Τό 1985, μετά την "ιστορική ρή-

ξη" τῆς 9ης Μαρτίου, βλέπουμε τούς μισούς "ἐπώνυμους" (ἀξιοπρόσεκτη εἶναι καί ἡ μέθοδος μέτρησης πού ἀκολουθεῖ ὁ κριτικός) νά ὑπογράφουν κοινή δήλωση ἀποδοκίμασίας γιά τόν τρόπο ἀποπομπῆς τοῦ Καραμανλῆ (προσοχή: ὄχι γιά τόν πολύ πύο σκανδαλώδη τρόπο ἐκλογῆς τοῦ Σαρτζετάκη!) (ὁμολογῶ ὅτι ἡ σημασία αὐτῆς τῆς τόσο λεπτῆς διάκρισης στήν ὁποία ἐφιστᾶ τήν προσοχή μας ὁ κριτικός — χρησιμοποιοῦντας μάλιστα καί ἕνα πολύ εὐγλωττο θαυμαστικό — μού διαφεύγει ἀπολύτως) καί τούς ἄλλους μισούς νά ὀργανώνονται στίς "ἐπιτροπές στήριξης" τοῦ ΠΑΣΟΚ (πού σχεδόν τό ἀγνοοῦσαν τέσσερα χρόνια πρωτύτερα), ἀλλά ἔχει πιά δημιουργήσει τήν πελατεία του στόν "πνευματικό κόσμος" ἔπειτα ἀπό τήν πρώτη τετραετία του ὡς κυβέρνηση».

Ἄρα «οἱ διανοούμενοι», τουλάχιστον σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τόν ἐγγενή πολιτικό καιροσκοπισμό τους, ἐξακολουθοῦν νά εἶναι ἕνα. Οἱ ἐσωτερικές διαφοροποιήσεις τους δέν ἀποτελοῦν παρά ἀσήμαντα ἐπεισόδια, ἀπολύτως ἐξαρτημένα ἀπό τήν ἐκάστοτε συγκυρία.

Τό τέταρτο καί τελευταῖο παράδειγμα τοῦ κ. Κούρτοβικ ἀναφέρεται στήν «κοινή δήλωση ὑποστήριξης πρὸς τόν Νάσιουτζικ» ἀπό 23 «ἐπώνυμους». Τό παράδειγμα αὐτό ὁ κριτικός τό ἐκλαμβάνει ὡς «ἀποθέωση» (τῆς θεώ-

ρησης του, φαντάζομαι) γιατί δείχνει ἀνάγλυφα τήν συντεχνιακή ὑφή «τῶν διανοουμένων».

* * *

Μέ αὐτήν τήν ἀποθέωση ἡ θεώρηση τοῦ κ. Κούρτοβικ οὐσιαστικά τελειώνει. Τό θεώρημά του ἀποδείχθηκε πλέον πλήρως καί ἀκαταμάχητα: Ὀντας κρατικοδίαιτοι, βαθιά συντηρητικοί, πολιτικά καιροσκόποι καί συντεχνιακά ἰδιοτελεῖς τουλάχιστον ἀπό τό 1922, «οἱ διανοούμενοι» «μιλοῦν πολύ εὐγλωττα μέ τή σημερινή σιωπή τους... Οἱ ἐνδιαφερόμενοι (δηλαδή τά θύματα) πρέπει νά πάνουν νά περιμένουν βοήθεια ἀπό ἐκεῖ ἀπ' ὅπου δέν θά ἔρθει ποτέ» εἶναι ἡ ἀκροτελεύτια, ἰδιαίτερα πικρή μέσα στόν ρεαλισμό της, διαπίστωση τοῦ μανιφέστου του.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ: ΜΙΑ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΜΙΑ ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ

Θα μπορούσα νά τελειώσω τό πόνημά μου ἐδῶ. Δηλαδή ἔχοντας ἐπισημάνει ὅσο μού ἦταν δυνατόν τήν πρωτοτυπία τῆς σύλληψης καί τήν ἀδρότητα τῆς ἐκτέλεσης τοῦ μανιφέστου τοῦ κ. Κούρτοβικ καί ἔχοντας ἀντίστοιχα ἐξάρει τό ἀπαράμιλλο σθένος τοῦ ἴδιου νά θίξει ἐπιτέλους, μόνος αὐτός, τούς ἐν πλήρη ἀσυλία διατελοῦντες «διανοούμενους». (Ἀλήθεια, ποιός ἄλλος

θά τολμοῦσε ποτέ νά ἀγγίξει, καί μάλιστα μέ τό εὖρος τῆς ματιᾶς καί τῆ γενναιοδωρία τῆς καρδιάς τοῦ κ. Κούρτοβικ, ἕνα τόσο ἐνιαῖο, τόσο στενά συντεχνιακά ἀρθρωμένο, τόσο πολιτικά προστατευμένο, καί ἄρα τόσο πανίσχυρο σῶμα ὅπως αὐτό;). Θά μπορούσα, λέγω, νά σταματήσω ἐδῶ ἀφιερώνοντας μέ θαυμασμό τό μανιφέστο τοῦ κ. Κούρτοβικ ὡς παρακαταθήκη στήν ἀγωνιζόμενη σήμερα (12 Ἰανουαρίου 1991) μαθητιώσσα νεολαία, ἀπό τούς κόλπους τῆς ὁποίας δέν θά λείψουν νά ἀναδειχθοῦν οἱ νέοι, ποιητικῶς ἀσύγκριτα ἀνώτεροι, ὅπως ὄλοι θέλουμε νά ἐλπίζουμε, διανοούμενοι. (Ἐδῶ νομίζω πῶς δέν χρειάζονται εἰσαγωγικά).

Θά μπορούσα νά σταματήσω ἐδῶ, ὅμως κάτι μέ ἐμποδίζει. Καί μάλιστα αὐτό τό κάτι δέν εἶναι ἕνα, εἶναι δύο. Τό πρῶτο εἶναι κάτι ἀπό τό κείμενο τοῦ ἴδιου τοῦ κ. Κούρτοβικ πού δέν μέ ἀφήνει νά ἡσυχάσω. Τό δεύτερο εἶναι κάτι πού μέ ἀφορᾶ προσωπικά καί αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκη νά ἐξομολογηθῶ. Καί ἀρχίζω ἀπό τό πρῶτο.

Γράφει ὁ κ. Κούρτοβικ πρὸς τῶ τέλος τοῦ μανιφέστου του: «Προσωπικά, δέν θά τό θεωροῦσα τραγωδία ἂν ἔλειπαν οἱ συλλογικές παρεμβάσεις τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, ἀκόμη καί ἂν ἦταν "προοδευτικές". Βρίσκω ὅτι εἶναι σημαντικότερο, γνησιότερο καί βαθύτερο νά ἐκφράζεται ἡ ἀγωνία τοῦ πνευματικοῦ δημιουργοῦ γιά τήν πορεία τοῦ τόπου του καί τοῦ κόσμου στό ἔργο του, στά βιβλία του, στά

τραγούδια και στή μουσική του, στίς ταινίες του, στά γλυπτά του και στούς πίνακές του». Η άνησυχία που έν προκειμένω μέ διακατέχει όφείλεται στην άδυναμία μου νά έρμηνεύσω τό απόσπασμα αυτό. "Η, άκριβέστερα, μπορώ νά τό έρμηνεύσω μόνο μέ δύο τρόπους, από τούς όποιους, όμως, ό καθένας άντιφάσκει ρητά μέ τό σύνολο μανιφέστο του κ. Κούρτοβικ. Νά έξηγήσω άμέσως τί θέλω νά πώ.

Ο πρώτος τρόπος έρμηνείας που μπορώ νά φανταστώ διαβάζει τό απόσπασμα ως μιά σχετικά σεμνή αλλά όστόσο έπαρκή έκφραση μιάς ζτανωφικής θεώρησης τής τέχνης και του πολιτισμού γενικώς. (Ο κ. Κούρτοβικ προτρέπει, έμμεσα τουλάχιστον, τούς δημιουργούς νά έκφράσουν στά έργα τούς συγκεκριμένα *τήν άγωνία τούς για τήν πορεία του τόπου και κόσμου* και νά σιωπήσουν ως προς όλα τά άλλα). "Όμως, δέν μπορώ παρά νά θεωρήσω μιά τέτοια έρμηνεία άπαράδεκτη γιατί άντιφάσκει άπολύτως μέ τήν μεταμοντέρνα άντίληψη ένάντια στή στρατευμένη τέχνη που ρητά, όπως άνέφερα πιο πάνω, υιοθετεί ό κ. Κούρτοβικ.

Η δεύτερη έρμηνεία που μπορώ νά φανταστώ μου προξενεί άκόμη μεγαλύτερη άνησυχία: Τό παραπάνω απόσπασμα, έκδηλώνοντας τή σαφή προσωπική προτίμηση του κ. Κούρτοβικ στή σιωπή των διανοουμένων άνέναντι στά δημόσια πράγματα γενικώς (όπως μόλις είδαμε, ό κριτικός, υπό όρισμένους όρους, βρίσκει κάτι τέτοιο «σημαντικότερο, γνησιότερο και βαθύτερο») άποτελεί τήν πλήρη και δλοκληρωτική άρνηση του *σύνολου* μανιφέστου του ίδιου: Αυτό, όπως διεξοδικά και ίσως κουραστικά είδαμε μαζί στίς σελίδες που προηγούνται, δέν κάνει τίποτε άλλο παρά νά στηλιτεύει μέ ζέον πάθος και άποστομωτική παρηγοσία μιά τέτοια σιωπή. Μήν ξεχνάμε και τόν ευγλωττο τίτλο του μανιφέστου: «Μιλούν, κι ως σωπαίνουν». Πώς μπορεί νά έρμηνευθεί λοιπόν μιά τέτοια καταλυτική άντίφαση;

Τό μόνο που μπορώ νά ύποθέσω είναι ότι ό κ. Κούρτοβικ, συνειδητοποιώντας προς τό τέλος του μανιφέστου του τή δύναμη του αντίπαλου του («των διανοουμένων» γενικώς), έφτασε μέ άπογοήτευση αλλά και ρεαλισμό στό συμπέρασμα ότι τά όσα σημαντικά έλεγε κι είχε άκόμη νά πεί θά πήγαιναν σέ ότα μή άκούόντων, δηλαδή γράφονταν στό βρόντο. "Έτσι, για νά κάνει τούς "Έλληνες νά άκούσουν, άποφάσισε, άν όχι νά αυτοπυρποληθεί, τουλάχιστον νά κάψει μεταφορικά, μέσα σέ μιά έξαρση αυτοθυσίας, τό πολύτιμο πνευματικό του τέκνο, τό ίδιο του τό μανιφέστο (άν όχι και δλόκληρη τή σελίδα του στην «Έλευθεροτυπία»). Αυτό, τώρα, μου φέρ-

νει στό νου μιά ιστορία από τά βάθη του παρελθόντος. Πρίν από κάμποσους αιώνας, ό "Ηρόστρατος πυρπόλησε ένα από τά θαύματα του κόσμου για νά δοξάσει τό όνομά του. (Και τό κατάφερε ό άφιλότιμος!). Κατά τήν παρούσα έρμηνεία, ή πράξη του κ. Κούρτοβικ μπορεί μέν νά μοιάζει μέ τήν πράξη του "Ηρόστρατου, αλλά είναι άπείρως σημαντικότερη, άπείρως πιο άνιδιοτελής και άπείρως πιο ήρωική. "Ο κ. Κούρτοβικ δέν πυρπολεί έναν ναό που του είναι προσωπικά άδιάφορος για νά δοξάσει τό όνομά του. "Όχι. Αυτός καίει τό ίδιο τό πνευματικό του τέκνο για νά κάνει τούς "Έλληνες νά συνειδοποιήσουν μέ αυτήν του τήν ήρωική όσο και άνιδιοτελή πράξη αυτοθυσίας (άνιδιοτελή γιατί αυτή, δυστυχώς, δέν έξασφαλίζει ότι τό όνομα του κ. Κούρτοβικ θά δοξάζεται εις τούς αιώνας των αιώνων) κάτι τό άπολύτως καιριο για τόν πολιτισμό τούς δλόκληρο: Τό τί φαρμακρό φίδι είναι «οί διανοούμενοι» που τρέφουν στό κόρφο τούς. Μ' αυτήν τήν έννοια, ή αυτοκαταστροφή του μανιφέστου του κ. Κούρτοβικ είναι άπείρως πιο άποτελεσματική από τό ίδιο τό μανιφέστο αυτό. "Η πράξη του κραυγάζει τό «διανοούμενοι, ντροπή σας!» πολύ πιο έντονα και πολύ πιο ευγλωττα από τήν οποιαδήποτε φράση του ίδιου.

Τώρα που έχω μπροστά μου και τίς δύο έρμηνείες, ή δεύτερη μου φαίνεται ή σωστή. "Ο κ. Κούρτοβικ δέν είναι τελικά ένας ζτανωφικός που δέν τό ξέρει. Είναι ένας άλτρουιστής "Ηρόστρατος που θυσιάζει για καλό σκοπό ό,τι πολυτιμότερο διαθέτει.

Τό άλλο που αισθάνομαι τήν ανάγκη να έκθέσω εδώ τελειώνοντας είναι, όπως μόλις άνέφερα, μιά προσωπική έξομολόγηση. Νάτη: "Όσο έγραφα τό πόνημά μου αυτό, γινόταν ή μαθητική έξέγερση και άκολουθοϋσαν τά γνωστά γεγονότα. (Δηλαδή χαλούσε ό κόσμος, όπως θά 'λεγε και ό κ. Κούρτοβικ). Και έξομολογούμαι ότι μου γεννήθηκε έντονα ό πειρασμός ν' άφήσω ήσυχο τόν κ. Κούρτοβικ και τό μανιφέστο του και ν' άσχοληθώ μέ άλλα, σοβαρότερα πράγματα. "Όμως ή επαγρύπνηση του φίλου Μπάμπη Γολέμη μέ άπέτρεψε συνεφέροντάς με. Εϋτυχώς. Γιατί οι έξεγερμένοι μαθητές και οι έξεγερμένες μαθήτριες έχουν ανάγκη νά γνωρίζουν περισσότερο ίσως από τόν καθένα τί ακριβώς κουμάσι είναι οι "Έλληνες «διανοούμενοι». Και τί μπορεί νά τούς πληροφορήσει καλύτερα από τό μανιφέστο του κ. Κούρτοβικ; "Ερωτώ. Και άπάντηση, βέβαια, δέν βρίσκω.

13 'Ιανουαρίου 1991

Νέα Οικολογία

Τεύχος 76, Φεβρουάριος 1991

Μηνιαία επιθεώρηση, Μαυρομιχάλη 39, Αθήνα 106 80, τηλ. 36.19.837

Πολιτικά κείμενα των Μιχάλη Μοδινού, Ανδρέα Παππά, Ιωάννας Δέδε, Κωστή Γκάρτζου, Ελένης Πορτάλιου

Δημήτρης Κωστόπουλος, ΠΛΗΘΟΙ ΚΑΙ ΚΕΡΑΜΟΙ

Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Οι ΗΠΑ στον Περσικό

Μιχάλης Τζιώτης, Αυτοί οι ακατάληπτοι καταληψίες

Ειρήνη Λαμπρούση, Η C.B.I. στον Αστακό
Γιώργος Βοϊκλής, Οικονομική πολιτική και καταναλωτικό κίνημα

Ελένη Λεβύ, Η διάσωση της Γης
Πέτρος Μπρούσαλης, Το πουρνάρι Κ.Π., Η αλήθεια για τα πειραματόζωα
Θανάσης Βαλαβανίδης, Η ρύπανση των εσωτερικών χώρων
Νίκος Δημόπουλος, Νόσος των λεγεωναρίων ή ασθένεια του air - κοντίσιον

Μιχάλης Μοδινός, Ο εκσυχρονισμός της φτώχειας

Γιάννης Παρασκευόπουλος, Η πόλη και το παιδί

Γιώργος Ριζούλης, Για τη φυσιογνωμία της πολιτικής οικολογίας

Δημητρίεις, Γεωγραφία νεωτερική

Βιβλιοκριτική των Γιάννη Σακιάτη, Μιχάλη Προμπονά, Σπύρου Κακουριώτη

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ - ΔΙΕΘΝΗ των Α. Μπαλτά, Θ. Παπακωνσταντίνου, Λ. Γαβριλάκη κ.ά.

Η ΕΥΡΩΠΑ·Ι·ΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ

μιά συζήτηση με τον Μιχάλη Παπαγιαννάκη και τον Πέτρο Ρυλμόν

«Δέν είμαστε εθνικιστές. Είμαστε σοσιαλιστές. Γι' αυτό και δέν ζητήσαμε τήν απομόνωση, αλλά τή σύνδεση του εργατικού μας κινήματος με κείνο των χωρών τής Δυτικής Εύρώπης. Γιατί ή υπόθεση του σοσιαλισμού είναι κοινή για όλους».

(άποσπασμα από προκήρυξη 'Ανένταχτων Κομμουνιστών που κυκλοφόρησε όταν τό ΚΚΕ έσωτερικού συζητούσε τήν μετεξέλιξή του). 'Υπάρχει στα γραφεία του ΠΟΛΙΤΗ.

Τά σχετικά με τήν εύρωπαϊκή ένοποίηση θέματα είναι πάλι επίκαιρα. Αυτή τή στιγμή λειτουργούν δύο Διακυβερνητικές Συνδιασκέψεις που προετοιμάζουν ή μία τήν οικονομική και νομισματική ένωση και ή άλλη τήν πολιτική ένωση. 'Επειδή πιστεύουμε ότι οι άριστεροι πρέπει να νοιάζονται γι' αυτά τά θέματα, ζητήσαμε από τον Μιχάλη Παπαγιαννάκη και τον Πέτρο Ρυλμόν συζητήσουν μαζί μας. 'Ενα μέρος από τήν κουβέντα αυτή, που έγινε τήν παραμονή τής Πρωτοχρονιάς και κράτησε τρεις ώρες, παρουσιάζουμε στο παρόν τεύχος. Ζητούμε συγγνώμη από τούς συνομιλητές μας για τίς άναγκαίες, λόγω περιορισμένου χώρου, περικοπές.

X.Γ.

ΘΑ ΚΑΡΤΙΟΦΟΡΗΣΟΥΝ ΟΙ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΕΙΣ;

ΠΟΛΙΤΗΣ: Θά 'λεγα να αρχίσουμε τή συζήτηση με μία πρόβλεψη. Ποιές βλέπετε να είναι οι προοπτικές των συνδιασκέψεων με βάση όσα ξέρουμε μέχρι σήμερα για τίς θέσεις των χωρών-μελών, οι οποίες, πρέπει να παρατηρήσω, μεταβάλλονται διαρκώς;

Παπαγιαννάκης: 'Ακριβώς επειδή οι θέσεις αλλάζουν πάρα πολύ γρήγορα είναι δύσκολες οι προβλέψεις. 'Ο λόγος που οι θέσεις αλλάζουν είναι ότι μέχρι τώρα τά θέματα τής οικονομικής και νομισματικής ένωσης (ONE) και τής πολιτικής ένωσης ήταν θεωρητικά, ενώ τώρα ήρθε ή «στιγμή τής αλήθειας» που λένε στην ταυρομαχία. 'Αρχισαν οι συνδιασκέψεις, οι οποίες ένα πράγμα έχουν ως έντολή: να φτάσουν σε κάποια αναθεώρηση των Συνθηκών τής Ρώμης. 'Η έντολή που δόθηκε στους κυβερνητικούς παράγοντες των διαφόρων χωρών είναι να έχουν ολοκληρώσει τίς προτάσεις τους σε συγκεκριμένη ήμερομηνία, ώστε να κυρωθούν από τά έθνικά κοινοβούλια μέχρι τό τέλος του 1992. Αυτό, λοιπόν, θά γίνει.

Τώρα επί τής ουσίας, νομίζω ότι θεωρείται περίπου βέβαιο ότι θά έχουμε μία μορφή ONE, ενώ για τήν πολιτική ένωση τά πράγματα είναι πιο «φλου». Πάντως εγώ πιστεύω ότι είναι τόσο μεγάλη ή πρόκληση τής διεθνούς πολιτικής κατάστασης, ιδιαίτερα μετά τήν κατάρρευση των καθεστώτων τής Α. Εύρώπης, ώστε θά έχουμε σημαντικά αποτελέσματα και στην πολιτική ένωση. 'Αναγκαστικά θά υπάρξει μία φυγή «πρός τά μπροστά», «πρός τά σκοτεινά» έστο.

Ρυλμόν: 'Εγώ είμαι λιγότερο αισιόδοξος και πιστεύω ότι θά υπάρξουν προβλήματα και με τήν ONE. Μπορεί, κατά τή γνώμη μου, να υποθέσει κανείς ότι κατά τήν περίοδο που έρχεται, όρισμένες μεγάλες χώρες, όπως π.χ. ή 'Ισπανία, θά προβάλουν νέες διεκδικήσεις. Θά αντιμετώπισουν μ' ένα διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι μέχρι σήμερα τήν ONE, δεδομένου ότι ή προσπάθεια συμμετοχής τους σ' αυτήν δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στις οικονομίες τους. Μπορούμε, λοιπόν, να πούμε, ότι, ενώ απ' τή μία μεριά αναγκαστικά συγκεκριμενοποιείται ή πορεία προς κάποιους μηχανισμούς και θεσμούς ένοποίησης, οικονομικούς και πολιτικούς, απ' τήν άλλη εμφανίζονται όρι-

σμένα δξυμένα προβλήματα, τά όποια δέν άφορούν μόνο τήν 'Ελλάδα ως άκρεια περίπτωση, αλλά και άλλες χώρες τής Κοινότητας.

Ειδικότερα για τήν νομισματική ένωση, νομίζω ότι δέν έχει λυθεί τό πρόβλημα τής βιωσιμότητάς της. Για τήν 'Ελλάδα θεωρώ ότι είναι άδιανόητο, με τήν γνωστή πορεία τής οικονομίας, να υπάρξει μία σταθερή σχέση μεταξύ τής δραχμής και των άλλων εύρωπαϊκών νομισμάτων. Νομίζω, όμως, ότι τό ίδιο τό πρόβλημα ίσχυει για τήν Ισπανική πεσέτα και ίσως για τό πορτογαλικό έσκοϋδο.

Παπαγιαννάκης: Καταλαβαίνω τήν επιφυλακτικότητα του Ρυλμόν, ιδιαίτερα για τήν 'Ελλάδα, αν και εγώ είμαι λιγότερο επιφυλακτικός. Να πω καταρχήν ότι πράγματι δέν έχει λυθεί τό ζήτημα αν ή νομισματική ένωση είναι βιώσιμη. Είναι σαφές όμως είναι ότι τήν θέλουν, τήν-θέλουμε. 'Υπάρχει γενική συμφωνία σε όλες τίς πολιτικές δυνάμεις σε εύρωπαϊκό επίπεδο. 'Ακόμα και ή κομμουνιστική ομάδα στο Εύρωκοινοβούλιο, που περιλαμβάνει κυρίως τό Γαλλικό Κ.Κ., δέν έχει πεί καθαρά να μή γίνει ή νομισματική ένωση, παρά τίς επιφυλάξεις και τίς κριτικές της. Μπαίνουν, βέβαια, προ-

βλήματα στις αδύνατες χώρες, στις αδύνατες οικονομίες, δεδομένου ότι η συμμετοχή τους στη νομισματική ένωση θα σήμαινε ότι η νομισματική πολιτική θα ήταν κοινή, με αποτέλεσμα να μην μπορούν οι χώρες αυτές να λύσουν τα οικονομικά τους προβλήματα μέσω νομισματικών χειρισμών (υποτιμήσεις, διολισθήσεις κ.λπ.). Τώρα μπαίνει ένα ζήτημα. Είναι καλό μία οικονομία, γενικώς και αφηρημένα, να λύνει τα προβλήματα της μέσω νομισματικών χειρισμών; Η απάντηση είναι ότι μακροχρόνια δεν είναι σωστό. Τα προβλήματα πρέπει να λύνονται με επενδύσεις, τεχνολογίες κ.λπ. Υπάρχει, όμως, και το άτιμο τό βραχυχρόνιο, πού σου καταστρέφει τό μακροχρόνιο. Άναγκαστικά, λοιπόν, είναι αναπόφευκτο να προσπαθεί μία χώρα να κάνει και νομισματικούς χειρισμούς. Αυτό θα περιοριστεί πάρα πολύ. Έκεί συμμερίζομαι τήν επιφύλαξη του Ρυλμόν. Άπό τήν άλλη πλευρά υπάρχει έναλλακτική λύση;

Ρυλμόν: Νά εξηγηθούμε σε κάτι. Δέν εκφράζω επιφυλάξεις γιά νά διατυπώσω δυσπιστία ως πρός τήν συμμετοχή στην ΕΟΚ, αλλά γιά νά δοϋμε αν μπορούν νά υπάρξουν έναλλακτικές κατευθύνσεις. Τά προβλήματα μέ τήν νομισματική ένωση και τήν απώλεια του εργαλείου τών νομισματικών χειρισμών έχουν ήδη κάνει τήν εμφάνισή τους. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι πολλές αδύναμες χώρες θά υποχρεωθούν από τήν σταθεροποίηση τών ισοτιμιών, ή εστω από κάποια μικρή μόνο διολίσθηση όπως αυτή πού εφαρμόζεται στην Έλλάδα, νά πραγματοποιήσουν αναδιαρθρώσεις μέ αποτέλεσμα τήν επίτευξη του στόχου τής σύγκλισης τών οικονομιών. Νομίζω ότι διαπιστώνουμε πώς κάτι τέτοιο δέν μπορεί νά πραγματοποιηθεί. Έπομένως, αν υποθέσουμε ότι ή προοπτική τής οικονομικής και νομισματικής ένωσης είναι λίγο πολύ αναπόφευκτη και επειδή δέν μπορεί κανείς νά υποστηρίξει τήν απομόνωση, χρειάζεται επείγοντως νά υπάρξουν άλλα μέτρα, άλλες πολιτικές σε άλλους τομείς.

ΤΟ «ΕΛΛΕΙΜΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ» ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

ΠΟΛΙΤΗΣ: Σε σχέση με τήν πολιτική ένωση, βλέπουμε ότι από τήν σύσταση τής Κοινότητας τήν δεκαετία του '60, υπάρχει μία μεγάλη ύστερηση στη δημιουργία αντιπροσωπευτικών κοινοτικών θεσμών ανάλογων με αυτούς πού υπάρχουν σε εθνικό επίπεδο. Υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος λόγος γιά τόν οποίο πιστεύετε ότι σήμερα αυτό τό «δημοκρατικό έλλειμα» μπορεί νά μειωθεί;

Παπαγιαννάκης: Ναι. Στίς αρχές τής δεκαετίας του '60 ή Κοινότητα ήταν απλώς μία τελωνειακή ένωση, ή όποια δέν απαιτούσε αντιπροσωπευτικότητα σε έναιο επίπεδο. Όταν, όμως, από τό 1965 και μετά και κυρίως από τό 1973, άρχισαν νά προστίθενται, αποσπασματικά μέν αλλά μέ έπιταχυνόμενο ρυθμό κάποιες κοινές πολιτικές, τό πράγμα άλλαξε. Οι κοινές πολιτικές χρειάζονται κοινή διαχείριση, πού δέν μπορεί νά τήν ελέγξουν πιά τά εθνικά κοινοβούλια. Τό «έλλειμα δημοκρατίας», λοιπόν, άρχισε νά φαίνεται σαφέστατα όταν υπήρξαν κοινές πολιτικές, ενώ πριν δέν ήταν εμφανές. Όσο περνάει ό καιρός θά λαμβάνονται συνεχώς περισσότερες αποφάσεις χωρίς κανέναν έλεγχο. Κι αυτό δέν ξέρω αν μπορούν νά τό άντέξουν οι κοινοβουλευτικές δυνάμεις. Γι' αυτό πιστεύω ότι αναγκαστικά θά προχωρήσουμε σε κάποια ενίσχυση τών αρμοδιοτήτων του Ευρωκοινοβουλίου.

Ρυλμόν: Θά 'θελα νά πω ότι τό «έλλειμμα δημοκρατίας» συνυπάρχει μέ άλλα «έλλειμματα». Δέν απουσιάζουν μόνο οι κοινοτικοί κοινοβουλευτικοί θεσμοί, αλλά και άλλοι θεσμοί, όπως π.χ. οι ενιαίες συνδικαλιστικές οργανώσεις, ή ενιαία πολιτική κράτους πρόνοιας, ή ενιαία πολιτική γιά τό περιβάλλον κ.λπ. Είναι σωστό αυτό πού είπε ό Παπαγιαννάκης ότι έχουν προχωρήσει κάποιες κοινές πολιτικές, αλλά από τήν άλλη μεριά θεωρώ ότι δέν μπορεί νά μειωθεί τό «έλλειμμα δημοκρατίας» χωρίς νά υπάρξουν νέες και ουσιαστικές κοινές πολιτικές σε μία σειρά από τομείς.

Παπαγιαννάκης: Συμφωνώ απολύτως. Και νά πω και κάτι πίο βαρύ. Έπίτηδες, δηλαδή θεληματικά, αναπτύχθηκαν όρισμένες κοινές πολιτικές και θεληματικά καθυστέρησαν άλλες. Δηλαδή δέν ήταν επείγον νά υπάρξει κοινή δασμολογική πολιτική ώστε να εξασφαλισθεί ή έλευθερία του εμπορίου, αλλά δέν ήταν επείγον νά υπάρξει μία κοινωνική πολιτική, γιατί αυτό θά σήμαινε αναμοχλεύσεις κοινωνικού χαρακτήρα πολύ σημαντικές.

ΠΟΛΙΤΗΣ: Όχι μόνο δέν ήταν επείγον νά προωθηθεί μία κοινωνική πολιτική, αλλά θά 'λεγα ότι τυχόν προώθησή της θά εμπόδιζε τή λεγόμενη σύγκλιση τών οικονομιών. Γιά νά επιτευχθεί αυτή ή «σύγκλιση» πρέπει κάποιες λιγότερο αναπτυγμένες χώρες νά έχουν τήν ευχέρεια νά διατηρούν τό εργατικό κόστος και τίσ συνθήκες εργασίας σε χαμηλό επίπεδο.

Παπαγιαννάκης: Σωστά. Είναι γνωστό π.χ. ότι στό ελάχιστο δριο ηλικίας γιά τήν εισοδο στην μισθωτή εργασία αντιδρά ή Πορτογαλία, όπου δουλεύουν πολλά παιδιά 14-15 χρονών, ενώ ανάλογες αντιδράσεις υπάρ-

χουν γιά τό μειωμένο ώραριο από διάφορες χώρες. Νά μήν τά ρίχνουμε όλα, λοιπόν, στην ΕΟΚ γενικώς, γιατί πολλές φορές φαίνε και συγκεκριμένες χώρες. Άπό τήν άλλη μεριά, βέβαια, και στό κοινωνικό επίπεδο κάποιοι σκέφτονται ότι είναι ενδιαφέρον νά υπάρχουν χαμηλότερες κοινωνικές συνθήκες, μισθοί κ.λπ. γιατί έτσι τό κεφάλαιο αναδιπλωνόμενο έχει τό μεγαλύτερες δυνατότητες νά έλιχθεί ώστε νά όδηγήσει τελικά στη σύγκλιση. Αυτή είναι νεοφιλελεύθερη αντίληψη. Έπομένως τό πολιτικό καθήκον τής Άριστερας είναι, φυσικά μέ κάποια επίγνωση τών εθνικών αναγκών, αλλά χωρίς πολλές εξαιρέσεις, νά προτείνει τόν πολλαπλασιασμό και τήν γενίκευση τών κοινών πολιτικών σε τέτοια ζητήματα και επιπλέον νά επιδιώξει αυτές οι πολιτικές νά είναι υποχρεωτικές.

ΠΟΛΙΤΗΣ: Η αίσθησή μου, όμως, είναι ότι οι δυνάμεις τής ευρωαριστερας στις όποιες αναφέρεσαι και στις όποιες άνηκεις, δέν διαφοροποιούνται τόσο ξεκάθαρα σ' αυτά τά ζητήματα από τίσ συντηρητικές δυνάμεις. Άκόμα και στό ζήτημα τής πολιτικής ενοποίησης, πού σύμφωνα με δήλωσή σου είναι ή πιο άριστη πολιτική πρόταση σήμερα, βλέπουμε ότι υπάρχουν σοβαρές αντιρρήσεις από τούς Γάλλους σοσιαλιστές.

Παπαγιαννάκης: Είναι αλήθεια ότι ή σοσιαλιστική Γαλλία φέρνει κάποιες αντιρρήσεις στην πολιτική ένωση, αλλά όλοι βάζουν κάποιες επιφυλάξεις γιατί τό θέμα είναι πολύ σοβαρό. Στο θέμα τών κοινών πολιτικών, οι άριστερές ομάδες, γιατί δέν ξέρω αν μπορούμε νά μιλάμε γιά μία ενιαία ευρωαριστερά, έχουν μία σημαντική σύγκλιση. Αυτό συμβαίνει κυρίως ανάμεσα στη σοσιαλιστική ομάδα και τή δική μας, αλλά και τούς πράσινους, πού ως γνωστόν προβάλλουν κάποιες αντιρρήσεις στην ενοποίηση. Βέβαια, αν θά πρέπει νά υπάρχουν κοινές πολιτικές σε έντεκα τομείς και όχι σε έννια και ποιούς δύο νά βγάλουμε, είναι θέμα αξιολογήσεων και εκτιμήσεων, καθώς και εθνικών, πολλές φορές, επιλογών τών βουλευτών.

ΠΟΙΟΣ ΦΤΑΙΕΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ «ΔΥΣΠΡΟΣΑΡΜΟΣΤΙΚΟΤΗΤΑ»;

ΠΟΛΙΤΗΣ: Νά μιλήσουμε λίγο γιά τήν ελληνική περίπτωση. Άνεξάρτητα από τό αν υπάρχει έναλλακτική λύση, είναι βέβαιο πώς ή Έλλάδα θά αντιμετώπισει πολύ σοβαρά προβλήματα αν ένταχθεί στην οικονομική και νομισματική ένωση. Φαίνεται ότι υπάρχει μία

δυσκολία της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας να ενταχθεί στην ενιαία Ευρώπη. Πώς κατά τη γνώμη σας εξηγείται αυτή ή «δυσπροσαρμοστικότητα» και τί νομίζετε ότι μπορεί να γίνει;

Παπαγιαννάκης: "Όταν έλεγα προηγουμένως ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση, δεν εννοούσα αυτό που λέει η Νέα Δημοκρατία ότι υπάρχει «μόνοδρομος» κ.λπ. Προφανώς υπάρχουν διάφορες λύσεις. Μπορεί να φανταστεί κανείς ακόμα και την έξοδο από την ΕΟΚ και δεν τό λέω καθόλου ειρωνικά. Σήμερα, έτσι που διαμορφώνεται η Ευρώπη, είναι δυνατές και άλλες συσσωματώσεις. Είναι π.χ. δυνατή, πολύ περισσότερο από παλιά, μία Διαβαλκανική Ένωση ή μία Ανατολικοευρωπαϊκή Ένωση. Ένω, όμως είναι δυνατό να τα σκεφτεί κανείς όλα αυτά, δεν τα θεωρώ ούτε αξιόπιστα ούτε αξιόλογα ούτε ότι ανοίγουν δρόμους. Αντίθετα, πιστεύω ότι αν η Ελλάδα σε τρία με τέσσερα χρόνια δεν είναι ικανή να μπει στο «φίδι» των σταθερών ισοτιμιών, στη δημοσιονομική πειθαρχία κ.λπ., ώστε να μπορέσει να μπει στην ΟΝΕ, θά βρεθούμε εκτός ΕΟΚ χωρίς εναλλακτική λύση. Αυτό θά συμβεί από τή συσσώρευση εμπειρικών γεγονότων και όχι από στρατηγική επιλογή. Δυστυχώς, από τα μισόλογα των πολιτικών δυνάμεων, του Συνασπισμού μη ξεαιρουμένου, φαίνεται ότι πολλοί αγνοούν αυτόν τον κίνδυνο. Αν και συμφωνώ, λοιπόν, με όσα λέει ο Ρυλμόν για την ανάγκη κοινών πολιτικών, θεωρώ ότι η πολιτική που χρειάζεται στην Ελλάδα είναι πολιτική «λιτότητας» και τό λέω αυτό προκλητικά, εννοώντας πολιτική «σταθεροποίησης». Αυτό, βέβαια, δεν μπορεί να είναι ο «μόνοδρομος» της κυβέρνησης της Ν.Δ.

Ρυλμόν: Θά 'θελα να πώ ότι η πολιτική που εφαρμόζεται σε εθνικό επίπεδο συνδέεται με τόν τρόπο που λειτουργούν αυτή τή στιγμή οι κοινές πολιτικές. Είναι άλλο πράγμα να είναι κανείς υπέρ των κοινών πολιτικών και άλλο πράγμα να υποστηρίζει μία πολιτική ένωση με τά χαρακτηριστικά μιάς κοινοβουλευτικής δημοκρατίας τά οποία αναφέραμε προηγουμένως. Γιατί οι σημερινές κοινές πολιτικές είναι αποτέλεσμα κάποιας συμφωνίας μεταξύ αρχηγών κρατών ή οποία σέβεται απόλυτα συσχετισμούς δυνάμεων και διαφορές μεταξύ των εθνικών κοινωνιών. Η μεγάλη δυσκολία είναι να υπάρξει μία πολιτική ένωση όπου οι κοινές πολιτικές να ξεκινούν από τό κοινοτικό και να καταλήγουν στο εθνικό, δηλαδή να εκφράζουν κοινοτικούς συσχετισμούς δυνάμεων και όχι άθροίσματα εθνικών συσχετισμών δυνάμεων.

"Αν, λοιπόν, θέλουμε να ασκήσουμε μία κριτική στην πολιτική που εφαρ-

μόζεται σήμερα στην Ελλάδα με πρόγραμμα τό 1992 και τήν καλύτερη ένταξη στην Κοινότητα, πρέπει να ασκήσουμε κριτική και στην εθνική πολιτική, αλλά και στόν τρόπο με τόν οποίο αυτή ένσωματώνεται σε μία όρισμένο τύπου διαχείριση τής Κοινότητας που υπάρχει σήμερα. Δεν φταίει μόνο η ΕΟΚ, ούτε μόνο η σημερινή κυβέρνηση. Είναι και οι δύο εξίσου υπεύθυνες.

Παπαγιαννάκης: Αυτό που λές ισχύει περισσότερο για χώρες πίο αναπτυγμένες, π.χ. για τήν Γαλλία, τό Βέλγιο ή τήν Βρετανία. Στην Ελλάδα τά πράγματα συσκοτίζει τό γεγονός ότι τά χρήματα που δίνονται από τίς υπάρχουσες κοινές πολιτικές ούδέποτε έχουν απορροφηθεί. Αυτό είναι κάτι κοινότοπο, αλλά καλό είναι να τό θυμόμαστε. Δεν λέω απλά και άφελως ότι αυτό εξηγείται από τήν άνικανότητα τής ελληνικής διοίκησης. Υπάρχουν και οι διαρθρωτικές αδυναμίες τής ελληνικής οικονομίας. Είναι, όμως, τραγική ή αδυναμία απορρόφησης. Είναι εξοργιστικό τά απορροφάται π.χ. μόνο τό 17% των κονδυλίων του περιφερειακού ταμείου.

Ρυλμόν: Νά κάνω κάποιες παρατηρήσεις σε σχέση μ' αυτά γιατί είναι ένα αρκετά κρίσιμο θέμα. Νομίζω ότι έχει γίνει κατά κόρον χρήση από διάφορους σχολιαστές τής άποψης ότι η ΕΟΚ δίνει λεφτά, αλλά δυστυχώς υπάρχει στην Ελλάδα μία διοίκηση και μία κοινωνία, ή οποία δεν μπορεί ή δεν θέλει να τά αξιοποιήσει. Νομίζω ότι δεν είναι έτσι τά πράγματα.

Η Κοινότητα, από τήν μία πλευρά δίνει κάποια χρήματα από τά κοινοτικά ταμεία, αλλά από τήν άλλη ενισχύει και υποστηρίζει μία πολιτική που μειώνει τίς δαπάνες σε διάφορους τομείς και εμποδίζει έτσι στην πραγματικότητα τή δημόσια διοίκηση να εφαρμόσει κάποιες πολιτικές, είτε αυτές είναι κοινωνικές, είτε άφορου τήν αναπτυξιακή ύποδομή. Δεν νομίζω, δηλαδή, ότι είναι τόσο μονόπλευρη ή εϋθύνη τής ελληνικής κυβέρνησης ή τής δημόσιας διοίκησης.

Νά γίνω πίο σαφής. Η Κοινότητα διαπραγματεύεται σήμερα με τήν ελληνική κυβέρνηση μία συγκεκριμένη «σταθεροποιητική» πολιτική ως προϋπόθεση χορήγησης του γνωστού δανείου. Σχετικά με τήν α΄θεση των έσοδων, είναι γνωστή ή φιλολογία για τή φοροδιαφυγή κ.λπ. Όλοι, λίγο πολύ συμφωνούμε με τήν καταπολέμησή της, με τή διεύρυνση τής φορολογικής βάσης κ.ο.κ., αλλά ξέρουμε πολύ καλά ότι αυτά δεν μπορούν να γίνουν μέσα στά τρία χρόνια του σταθεροποιητικού προγράμματος. Έπομένως, όταν η Κοινότητα υποστηρίζει και μάλιστα προκαλεί ένα τέτοιο πρόγραμμα, είναι σαφές ότι οδηγούμαστε σε μία μείωση των δαπανών που θά οδη-

γήσει σε ακόμα λιγότερες απορροφήσεις από αυτές που υπήρχαν προηγουμένως.

Νομίζω, λοιπόν, ότι πρέπει να ξεπεραστεί ή ανάλυση που στηρίζεται σε κάποια αδυναμία τής ελληνικής διοίκησης ή οποία εϋθύνεται για όλα. Φυσικά συνδέονται στο επίπεδο του οικονομικού αποτελέσματος, αλλά ως σύνολο «σύλληψη-εφαρμογή-λειτουργία» είναι άλλο πράγμα. Τήν κοινή πολιτική δεν τή διαπραγματεύεται. Απ' τήν στιγμή που ψηφίστηκε και λειτουργεί, διαπραγματεύεται τούς όρους εφαρμογής του τάδε σχεδίου, του τάδε προγράμματος κ.λπ. Έπομένως, θά έλεγα ότι εγώ δεν είμαι τόσο βέβαιος πώς προκύπτει μία γενική φιλοσοφία τής Κοινότητας στα θέματα τής οικονομικής πολιτικής. Έμεις, εκεί που κάνουμε σκληρή πολιτική στην Κοινότητα είναι στη λεγόμενη «δημοσιονομική πειθαρχία».

ΠΟΛΙΤΗΣ: Σ' αυτό τό θέμα, όμως, υπάρχει, απ' ό, φαίνεται, μία ενιαία αντίληψη στην Κοινότητα.

Παπαγιαννάκης: Ναι, γιατί οι δώδεκα κυβερνήσεις συμφώνησαν σ' αυτό, μέσα από τίς διαφορές τους. Τί χτυπάμε, λοιπόν, εμείς; Δεν λέμε ότι δεν πρέπει να υπάρχει «δημοσιονομική πειθαρχία» με τήν τεχνική έννοια τής μη ύπαρξης έλλειμμάτων. Αυτό που λέμε είναι ότι δεν μπορεί να είναι σοβαρή ή Κοινότητα όταν από τήν μία πλευρά υποστηρίζει τήν ανάγκη μιάς οικονομικής, νομισματικής και πολιτικής ένωσης και από τήν άλλη δεν προβλέπει τήν ύπαρξη πόρων για τήν εφαρμογή μιάς πολιτικής οικονομικών συγκλίσεων. Γιατί αυτό λέει ή «δημοσιονομική πειθαρχία». Αντιστρέφει και αυτή τήν άπλή, τήν όρθόδοξη οικονομική λογική. Δεν όρίζονται οι στόχοι και μετά αναζητούνται τά μέσα, αλλά προβλέπονται πρώτα τά μέσα και μετά αναζητούνται οι στόχοι. Αυτό είναι ήλιθιο, απαράδεκτο, αντιαναπτυξιακό, συντηρητικό, αντιδραστικό και ό,τι άλλο θέλεις.

ΕΥΡΩΠΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

ΠΟΛΙΤΗΣ: Στίς συζητήσεις για τήν ΕΟΚ κυριαρχεί συνήθως ή εθνική διάσταση, ενώ άπουσιάζει τό κοινωνικό, τό ταξικό στοιχείο. Θά 'θελα να θυμηθώμε τήν μετά τήν δικτατορία περίοδο και τίς συζητήσεις που γίνονταν τότε για τήν ένταξη. Δεν άσχολούμαι με όσα έλεγαν τότε τό ΚΚΕ και τό ΠΑΣΟΚ, αλλά με ενδιαφέρει να δούμε αν όσα υποστήριζε τό ΚΚΕ έσωτ. και ή Άνανεωτική Άριστερά γενικότερα δικαιώθηκαν από τίς εξελίξεις. Όμολογώ ότι δυσκολεύομαι να πώ ότι οι τότε θέσεις μας δικαιώθηκαν από όσα συνέβησαν

και συμβαίνουν στην Κοινότητα. Μιλάγαμε για την «Ευρώπη των εργαζομένων», αν θυμάστε, ως στόχο βέβαια και όχι ως μία πραγματικότητα που υπήρχε. Όμως φαίνεται ότι αυτό δεν ήταν παρά ένα σύνθημα, αντίθετο αυτού που πρόβαλε το ΚΚΕ για την «ΕΟΚ των μονοπωλίων».

Σήμερα βλέπουμε ότι στην Κοινότητα δεν υπάρχει ούτε η στοιχειωδέστερη πρόοδος ως προς τα δικαιώματα των ευρωπαίων εργαζομένων, όπως αυτή εκφράζεται από τον λεγόμενο «κοινωνικό χώρο». Αυτή η περίφημη οδηγία Vredeling περί της συμμετοχής των εργαζομένων στη διοίκηση των επιχειρήσεων, που είχε γίνει κάτω από τη σημαία της Άνανεωτικής Άριστερας, εγκαταλείφθηκε και μόνο τελευταία πέρασε με μύριες δυσκολίες μία πρόταση της Βάσως Παπανδρέου για την άπλη ενημέρωση των εργαζομένων σε θέματα που έχουν σχέση με διάφορες επιχειρηματικές επιλογές. Είναι δε τόσο ανώδυνη αυτή η οδηγία, ώστε ο Economist την παρουσιάζει με τον ειρωνικό τίτλο: «Μήν ξεχάσετε να τό πείτε στους εργάτες». Στην πράξη, λοιπόν, η Ευρώπη δεν πάει εκεί που θέλαμε. Δεν ξέρω τι θα γίνει στο επίπεδο της σύγκλισης των οικονομιών, είμαι απαισιόδοχος και γι' αυτό, αλλά στο επίπεδο των σχέσεων εργασίας-κεφαλαίου, τα πράγματα είναι απογοητευτικά.

Παπαγιαννάκης: Έγώ δεν νομίζω ότι η κατάσταση των Ευρωπαίων εργαζομένων έχει χειροτερεύσει και εν πάση περιπτώσει αυτό δεν ισχύει για τους Έλληνες εργαζόμενους από την άποψη του πόσο επηρεάζει η ευρωπαϊκή διάσταση. Ότι η θέση των εργαζομένων χειροτερεύει διεθνώς λόγω της γενικότερης πορείας του καπιταλισμού είναι γεγονός. Έχουμε σήμερα μία γενική υποχώρηση. Ίσχυρίζομαι, όμως, ότι η ανανεωτική Άριστερα έχει σήμερα δικαιοδοσία πλήρως και η κυβέρνηση που κάνουμε σήμερα είναι σε μία συνεχή γραμμή εξέλιξης. Ουδέποτε είπαμε εμείς ότι θα υπάρξει μία βελτίωση, ή πολύ περισσότερο η έξουσία των εργαζομένων και των πολιτών γενικότερα αυτόματα λόγω της προσθήκης της ευρωπαϊκής διάστασης. Αντίθετα, λέγαμε ότι η Ευρώπη είναι ένα νέο πεδίο ταξικών αγώνων, όπου αυτοί μπορεί να διεξάγονται με καλύτερους όρους. Το πρόβλημα είναι τό εξής: Άπ' την πλευρά του κεφαλαίου, της οικονομικής εξουσίας, του οικονομίστικου πνεύματος, άπ' την πλευρά της συντήρησης, ή νέα ευρωπαϊκή διάσταση έχει γίνει αντικείμενο καλύτερης εκμετάλλευσης. Οί συγχωνεύσεις επιχειρήσεων διεθνώς έχουν προχωρήσει πολύ περισσότερο. Τό ίδιο και ή άπελευθέρωση της κίνησης των κεφαλαίων. Άπ' την πλευρά των δυνάμεων της εργασίας και του πολιτισμού, ή

άπ' τη μεριά των πολιτών αυτό δεν έχει γίνει. Δεν λέω ότι φταίμε εμείς. Έκκρεμεί πάντως να προχωρήσει. Βήματα, όμως, έχουν γίνει, τουλάχιστον στο επίπεδο της θεωρίας. Άλλά και στο επίπεδο των υλοποιήσεων δεν είναι λίγα αυτά που έχουν επιτευχθεί. Στα δικαιώματα των εργαζομένων π.χ., με τη γενικότερη δυνατή έννοια του όρου, τό όποια άποτελούν μία βασική διεκδίκηση, υπάρχει σαφέστατη πρόοδος. Είναι γνωστή ή βελτίωση της κατάστασης των μεταναστών στη Γερμανία ή άκόμα και ή πίεση που άσκειται για πολύ συγκεκριμένες και πολύ ρεφορμιστικές βελτιώσεις των συνθηκών εργασίας και υγιεινής άκόμα και στην Έλλάδα.

Άπό την άλλη πλευρά, ή άνάγκη να υπάρξει ένας βασικός, ενιαίος και υποχρεωτικός κοινωνικός Χάρτης κερδίζει έδαφος. Ο Χάρτης υπάρχει, υποχρεωτικός δεν είναι γιατί εκεί υπάρχει αντίσταση του αντιπάλου κι εμείς τό παλεύουμε. Σ' αυτό τό θέμα ό συμβιβασμός μέχρι σήμερα είναι άνισος, είναι εις βάρος μας (τό «μας» άφορά την Άριστερά), με την έννοια ότι ό Χάρτης δεν είναι υποχρεωτικός. Είναι όμως υποχρεωτικό τό πρόγραμμα δράσης που περιλαμβάνει 48 νομοθετήματα. Έκει ή άλλη πλευρά τραβάει καθυστέρηση με άποτέλεσμα να έχουν περάσει μόνο 2 νομοθετήματα, ενώ άλλα 16 είναι στά σκαριά. Έκει, λοιπόν, έχουμε κάτι. Δεν είναι καλός συμβιβασμός, τό επαναλαμβάνω, αλλά είναι κάτι.

Έχουμε, όμως και κάτι άλλο. Την προσέγγιση, την δξυση σιγά - σιγά όλων των εργατικών οργανώσεων. Είδαμε την πρώτη μεγάλη σοβαρή πανεργατική διαδήλωση 50.000 άτόμων στις Βρυξέλλες, ενώ έχουν γίνει και δύο τρεις άγροτικές διαδηλώσεις. Αλλά όλα είναι ψήγματα, έμβρυα αντίστοιχα.

Στό πολιτικό επίπεδο, των δυνάμεων που θέλουν να εκφράσουν όλα αυτά τό πράγματα, δηλαδή των δυνάμεων της ευρωπαϊκής Άριστερας, έχουν γίνει πολύ λίγα πράγματα. Έκει βέβαια έχουμε εθύνες κι εμείς. Έγώ ισχυρίζομαι ότι τό κλειδί στό πρόβλημα της κοινωνικής διάστασης είναι ή πολιτική ενοποίησης. Διότι ή δυναμική της πολιτικής ένωσης υποχρεώνει την οποιαδήποτε έξουσία να κάνει κάτι. Οτιδήποτε και να κάνει, και συντηρητικά να ξεκινήσει, άλλωστε τό μέλλον δεν είναι χαρισμένο στη δεξιά ντέ και καλά, θά πρόκειται για κάποιας μορφής παρέμβαση, πού θά σπάσει τό δόγμα της «μη παρέμβασης» στό όποίο στηρίζεται σήμερα ό φιλελευθερισμός.

Ρυλμόν: Θά 'θελα να μπώ κι εγώ, αν μου επιτρέπετε, στην άνασκόπηση πού κάνετε της πορείας του πολιτικού χώρου της ανανεωτικής Άριστερας,

ειδικότερα στό θέμα της Ευρώπης των εργαζομένων. Στην ιδέα αυτή, πέρα άπό την άνάγκη ένταξης των Έλλήνων εργαζομένων σ' έναν ευρύτερο χώρο κοινωνικών αγώνων και συμμαχιών, έπαιζε και παίζει ρόλο και μία άλλη διάσταση της λεγόμενης άριστερης, προοδευτικής ιδεολογίας. Υπήρχε ή κρυφή έλπιδα, πού εξηγεί και τό γιατί ή ένταξη στην ΕΟΚ ήταν γενικά δημοφιλής, ότι θά μπαίναμε σ' έναν «κενσιανό» χώρο, σε μία οικονομική και θεσμική ένότητα πού έχει όλα τό βασικά χαρακτηριστικά ενός κράτους «πρόνοιας», με μία συγκεκριμένη πολιτική άμοιβής, όρων εργασίας κ.λπ.

Τό έρώτημα, όμως, αυτή τη στιγμή είναι κατά πόσο ένα τέτοιο μελλοντικό ευρωπαϊκό σχήμα, στό όποιο αναφερόμαστε έστω και για λόγους προπαγανδιστικούς, είναι ρεαλιστικό. Αυτό δεν τό λέω άπαισιόδοξα, ούτε για να πώ ότι κλείνει ό όρίζοντας και τό μέλλον, γιατί πιστεύω, αντίθετα, ότι σήμερα περισσότερο παρά ποτέ είναι άνοιχτό τό μέλλον από πολλές άπόψεις. Άπλως θά χρειαστεί, ίσως, κάποιος μεγαλύτερος ριζοσπαστισμός άπό αυτόν πού υπάρχει αυτή τη στιγμή.

Νομίζω ότι αυτό πού παρατηρείται σήμερα στην Ευρώπη παρά την άνάπτυξη της τελευταίας δεκαετίας, παρά τίς τεχνολογικές μεταβολές, παρά μία σειρά μεταρρυθμίσεις στον τρόπο όργάνωσης της εργασίας κ.ο.κ., είναι ότι άπομακρυνόμαστε άπό τό γνωστό πρότυπο κενσιανής διαχείρισης. Αν μάλιστα θεωρήσουμε, χωρίς αυτό να είναι μία παρακινδυνευμένη πρόβλεψη, ότι κάποια στιγμή οι έπιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στις ΗΠΑ θά έρθουν και στην ΕΟΚ, με άποτέλεσμα μία νέα άδξηση της άνεργίας, μπορούμε να πούμε ότι μάλλον πηγαίνουμε σε μία φάση κατά την όποια οι αυτοματισμοί των οικονομικών εξέλιξεων οδηγούν σε μία αντίθετη κατεύθυνση άπ' αυτήν ενός ευρωπαϊκού κενσιανού κράτους.

Παπαγιαννάκης: Είναι αυτό πού λέμε πάρα πολύ συνθηματολογικά «Ο κίνδυνος της κοινωνίας των δύο τρίτων και του ενός τρίτου», και σε μόνιμη μάλιστα βάση.

Ρυλμόν: Δεν νομίζω ότι είναι άπλά ένας κίνδυνος, αλλά μία πολύ ισχυρή τάση πού οδηγεί μακριά άπό αυτό τό κενσιανό μοντέλο στό όποιο έχουμε όλοι αναφερθεί κατά καιρούς.

Άλλά υπάρχει και κάτι άλλο. Όταν γινόταν λόγος για την Ευρώπη των εργαζομένων εξαίρονταν οι εργαζόμενοι της Άνατολικής Ευρώπης. Σήμερα, με τό τελευταία γεγονότα, αυτοί οι εργαζόμενοι αντιμετώπιζουν πρόσθετα προβλήματα, άφου σύμφωνα με τίς ένδείξεις πού υπάρχουν, τείνει να δημιουργηθεί μία ειδικού τύπου

σχέση ανάμεσα στην Δυτική και την Ανατολική Ευρώπη.

Παπαγιαννάκης: Έμεις μιλάμε για κίνδυνο να δημιουργηθεί ένα είδος αποικιακής σχέσης νέου τύπου.

Ρυλμόν: Σωστά. Η προοπτική των ανατολικών χωρών να συνδεθούν ισότιμα με την Κοινότητα είναι πολύ αποκαρυσμένη. Καί δέν μιλάω για την Άν. Γερμανία, πού είναι ειδική περίπτωση. Όμως, ακόμα και η ένταξη στην ΕΟΚ μέσα σε ένα προβλεπόμενο διάστημα της Ουγγαρίας, του πιά χαϊδεμένου παιδιού των διεθνών οργανισμών, είναι προβληματική. Πράγματι παρατηρείται μιά τάση δηλαδή αποικιοποίησης της Ανατολικής Ευρώπης.

Παπαγιαννάκης: Όλα αυτά θά συμβούν αν οι εξελίξεις αφεθούν στους οικονομικούς αυτοματισμούς. Όμως απ' αυτά τό μόνο πού μπορώ να βγάλω εγώ είναι οι γραμμές πολιτικής. Δηλαδή, δέν θέλω να τά λέμε για να παραλύσουμε. Βέβαια ή κάθε τάξη, ή κάθε ομάδα, ή κάθε κοινωνία θά κάνουν ό,τι νομίζουν για λογαριασμό τους, αλλά εγώ λέω ότι, αν μιλάμε πολιτικά, από σήμερα κιόλας εμείς οι Άριστεροί πρέπει να πούμε τί να κάνουμε. Η Άριστερά όφείλει να έρευνά τις τάσεις, αλλά και να απαντά άμέσως σ' αυτές, έστω και με υποθέσεις εργασίας, έστω και άποσπασματικά. Πρέπει να απαντά στις υπάρχουσες τάσεις άμυνόμενη για να τις έμποδίσει και επιτιθέμενη για να προσπαθήσει να τις ανατρέψει.

Η ΕΥΡΩΠΑ·Ι·ΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

ΠΟΛΙΤΗΣ: Πράγματι, ή Άριστερά πρέπει να παρεμβαίνει άποφασιστικά στις εξελίξεις και να προσπαθεί να ανατρέψει τις δυσμενείς τάσεις. Νομίζετε, όμως, ότι μιά όρισμένη Άριστερά στην Ευρώπη τό κάνει αυτό; Είναι άραγε άπλώς μιά ρομαντική θεώρηση της πολιτικής να πιστεύει κανείς ότι οι σοσιαλιστές άρχηγοί κρατών, άφου ακόμα δέν υπάρχει Ευρωκοινοβούλιο με άποφασιστικές άρμοδιότητες, θά μπορούσαν να καθυστερήσουν την οικονομική και νομισματική ένωση, αν προηγουμένως δέν υπάρχει ουσιαστική πρόοδος στα ζητήματα του κοινωνικού χώρου; Ποιά είναι π.χ. ή στάση των σοσιαλιστών στο θέμα της λήψης αποφάσεων στα κοινωνικά ζητήματα με βάση την άρχή της πλειοψηφίας, όπως συμβαίνει με τόσα άλλα θέματα; Άκόμα κι αν συμφωνούν, ύποχωρούν όταν εκφραστεί μιά ισχυρή αντίθετη γνώμη. Γενικά, φαίνεται ότι, ή σοσια-

λιστική Άριστερά στην Ευρώπη, δέν αντιμετωπίζει τά ευρωπαϊκά πολιτικά πράγματα με μιά ταξική, διεθνική λογική. Η λογική της είναι κυρίως έθνική.

Παπαγιαννάκης: Εκεί θά διαφωνούσα. Θά συμφωνούσα μ' αυτό πού λέγε πριν ό Πέτρος ότι χρειάζεται μεγαλύτερος ριζοσπαστισμός, αλλά αυτό πού λές ότι οι δυνάμεις της ευρωπαϊκής Άριστεράς θέτουν τά προβλήματα περισσότερο στο έθνικό επίπεδο δέν ισχύει για όλες τις δυνάμεις. Άλλωστε γ' αυτό έπείγει ή πολιτική ένωση. Είναι προφανές, προφανέστατο, ότι όταν δίνεις τή μάχη στο έθνικό επίπεδο, οι προτάσεις, οι διεκδικήσεις, οι αντίστασεις σου, οι πρωτοβουλίες σου θά προσδιορίζονται άποκλειστικά ή κυριαρχικά στο έθνικό επίπεδο. Εάν, λοιπόν, καταφέρουμε να μεταφέρουμε τις συγκρούσεις στο κοινοτικό επίπεδο, τότε είναι προφανές κατά τή γνώμη μου, ότι τό «έθνικό» θά άρχισει να μειώνεται ως ποσοστό στον προσδιορισμό των διεκδικήσεων και θά αυξάνεται τό «κοινοτικό». Αυτό θά συμβεί όχι έπειδή κάποιοι καλοί άνθρωποι έχουν αντίληψεις Άριστερές αλλά έπειδή τά πράγματα τά ίδια, ή ύλική ύπόσταση των σχέσεων και των αντιφάσεων θά σπρώχνουν προς τά εκεί. Διότι τώρα όταν έρχεται ό σοσιαλιστής, ό καλύτερος δυνατός, να συζητήσει στο κοινοτικό επίπεδο, τον κυνηγάνε οι έθνικές πολιτικές επιλογές, τά συνδικάτα, οι περιφέρειες, οι δήμαρχοι, οι αγρότες της χώρας του. Άν όμως καταφέρεις να τον φέρεις, τον σοσιαλιστή ή όποιον άλλο, να συζητήσει στο κοινοτικό επίπεδο, παράλληλα με τήν πορεία της έσωτερικής άγοράς και τό θέμα των κοινών πολιτικών ή τά κοινωνικά ζητήματα, τότε ή κοινή Άριστερή στάση πού αναζητούμε ίσως ύπάρξει. Αυτή είναι ή έλπίδα, τό στοιχείο, πές το όπως θές και εκεί είναι πού έχει να παίξει ρόλο ή Άριστερά. Τώρα τον παίξει με άρκοϋντα ριζοσπαστισμό; Αυτό να τό κουβεντιάσουμε.

Ρυλμόν: Εγώ πιστεύω ότι όταν αναφέρεται κανείς στο ριζοσπαστισμό σε μιά ένοποίηση όπως ή ευρωπαϊκή μπορεί να τον δει μόνο από τήν πλευρά μιάς κοινωνικής παρέμβασης. Δέν νομίζω ότι ή διαδικασία πολιτικής ένοποίησης μπορεί να αντιμετωπίσει όλα αυτά τά προβλήματα και να μήν οδηγήσει αναγκαστικά σε φοβερές ανισότητες. Ένας βουλευτής μιάς περιοχής καταδικασμένης οικονομικά δέν μπορεί να θέλει να εκλέγεται και να μή φωνάζει υπέρ της περιοχής του. Πιστεύω ότι είναι αρκετά ισχυρές οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις και οι συσχετισμοί δυνάμεων πού στηρίζουν τήν πολύμορφη πολιτική ή όποια εφαρμόζεται από τήν Κοινότητα, ώστε να χρειάζεται, στο επίπεδο των κοινο-

κών συσχετισμών πιά, μιά μεταβολή πού θά επιβάλλει νέους κανόνες στο παιχνίδι. Να τό κάνω πιά συγκεκριμένο. Νομίζω ότι αν συνεχιστεί στην Ελλάδα, ή σε μιά σειρά από χώρες της Κοινότητας, ή άδρανοποίηση πού παρατηρείται σήμερα από άποψη κοινωνικών άγώνων ή διεκδικήσεων, είναι προφανές ότι θά επηρεαστεί, όχι κατά ένα αυτόματο και γραμμικό τρόπο βέβαια, και ή πολιτική ένωση.

ΠΟΛΙΤΗΣ: Η συζήτηση είναι πολύ ενδιαφέρουσα και θά μπορούσε να επεκταθεί περισσότερο στα ζητήματα των άρμοδιοτήτων πού διεκδικεί τό Ευρωκοινοβούλιο σε ένα νέο καταμερισμό έξουσιών μεταξύ αυτού, του Συμβουλίου Υπουργών και της Επιτροπής. Άνεξάρτητα, όμως, από τήν επιθυμία της Άριστεράς να ένισχυθεί τό Ευρωκοινοβούλιο με νέες έξουσίες, σημασία έχει τί θά λείει ή Άριστερά από κεί κι ύστερα. Καί τότε ίσως υπάρχουν διαφορές.

Παπαγιαννάκης: Πράγματι, τό πρόβλημα είναι τί θά λείει ή Άριστερά. Μεταξύ των άρμοδιοτήτων πού διεκδικεί και πού άλλων θά άποκτήσει τό Ευρωκοινοβούλιο είναι τό «δικαίωμα πρωτοβουλίας» στα θέματα πού θά συζητά και στα όποια θά άποφασίζει, κάτι πού σήμερα δέν ύπάρχει. Ποιά πρωτοβουλία θά πάρει ή Άριστερά; Αυτό θά εξαρτηθεί από τό τί είδους Άριστερά διαμορφώνεται στις χώρες-μέλη και φυσικά στο ευρωπαϊκό επίπεδο.

΄Ασφαλώς σέ μερικές επιχειρήσεις πού ρυπαίνουν πολύ, όπως στόν τομέα τής Χημείας, οί αντιρυπαντικές επενδύσεις μπορούν νά φθάσουν καί στά 30% τοῦ κόστους κατασκευῆς ἑνός εργοστασίου. ΄Υπάρχει ἐπίσης καί τό πρόβλημα τοῦ ὕψηλου κόστους τῆς ἐκκένωσης τῶν ἀποβλήτων. Πρέπει νά γνωρίζουμε ὅτι πρόκειται ἐδῶ γιά ἕνα μή ἀμελητέο παράγοντα τῆς ἀνταγωνιστικότητας. Πολύ μέγανος εἶναι λοιπόν ὁ πειρασμός γιά τά κράτη νά περιορίσουν τοὺς κανόνες καί τίς σχετικές ὑποχρεώσεις, ἀκόμα καί νά κλείνουν τά μάτια τους μπροστά στίς παραβάσεις τῶν ἔθνικῶν καί τῶν εὐρωπαϊκῶν κανονισμῶν. ΄Η μεταστροφή τῆς Γαλλίας, πού ἔγινε μετά τήν εὐρωπαϊκή ἀπόφαση τοῦ Λουξεμβούργου τῆς 28ης Ἰουνίου 1988 (μέ εἰδική πλειοψηφία, καί μέ τήν ψήφο τοῦ Γάλλου ἀντιπροσώπου) σχετικά μέ τοὺς ἀντιρυπαντικούς κανόνες γιά τά αὐτοκίνητα μικροῦ κυλινδρισμοῦ, μᾶς δείχνει ἕνα χαρακτηριστικό παράδειγμα τῆς ἐπιρροῆς πού μπορεί νά ἀσκήσει σέ μιά κυβέρνηση ἕνα βιομηχανικό λόμπυ (πρόκειται γιά τήν Πεζῶ) μέσω ἑνός ἐκβιασμοῦ ἐπί τῶν πωλήσεων καί τῆς ἀπασχόλησης. Εὐτυχῶς ἡ θέση τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης ἐπί τοῦ θέματος ἔχει, ἀπό τότε, ἐξελιχθεῖ πρὸς μιά κατεύθυνση ὅπως τήν ἐπιθυμοῦσαν οί Γερμανοί Οἰκολόγοι (οἱ μισέ-

δασικές ἐκτάσεις τῆς Ο.Δ.Γ., ἔχουν, ἄς μή τό ξεχνᾶμε, προσβληθεῖ ἀπό τό «Waldsterben», πού ὀφείλεται στήν ὀξινή βροχή), καθὼς καί τά κράτη μή κατασκευαστές αὐτοκινήτων. Οἱ προδιαγραφές πού πρόσφατα υἱοθετήθηκαν εὐθυγραμμίστηκαν ἐπί τέλους μέ τίς ἀμερικανικές προδιαγραφές, τίς αὐστηρότερες στόν κόσμον (Συμφωνία 9 Ἰουνίου 1989).

Εἶναι κατανοητός, ὅπως εἶπαμε, αὐτός ὁ πειρασμός σ' ἕνα σύγχρονο κράτος ἀπασχολημένο ὅπως στήν Ἑλλάδα πρὶν ἀπ' ὅλα μέ τόν οικονομικό ἐκσυγχρονισμό, νά ἀδιαφορήσει γιά τά οικολογικά προβλήματα, εἶδος πολυτελείας γιά μιά περίοδο ἀνάπτυξης. Θυμόμαστε ἴσως ὅτι ἡ κυβέρνηση Παπανδρέου εἶχε δώσει τό πράσινο φῶς στήν κατασκευή τοῦ εργοστασίου Ἀλουμίνιας κοντά στοὺς Δελφούς, ἐνῶ, ὅταν τό κόμμα του ἦταν στήν ἀντιπολίτευση, εἶχε καταπολεμήσει μέ πείσμα ἕνα ἀνάλογο σχέδιο πού διαπραγματευόταν ἡ τότε κυβέρνηση τῆς Ν.Δ. ΄Η ἀξιοπιστία σήμερα μιάς κυβέρνησης φαίνεται ὅτι ταυτίζεται μέ τήν ἐγκατάλειψη τῶν κοινωνικῶν καί οικολογικῶν εὐαισθησιῶν.

Εἶναι, λοιπόν, τελείως οὐτοπικό νά φαντασθοῦμε ὅτι οἱ διάφοροι διαχειριστές τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν εἶναι ἱκανοί, ὅπως θά τό εὐχόταν ὁ Ζάκ Ντελόρ, νά «ἀποδείξουν ὅτι τό θέμα τῶν

μέσων καί τῶν σκοπῶν μπορεί ἀκόμα νά παραμένει στίς συνειδήσεις μας». ⁵ Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων ἀποδεικνύεται πιό ρεαλιστής καί πιό πειστικός ὅταν τονίζει μέ ἄλλο τρόπο ὅτι ἡ ἀνάγκη ὕψηλῶν προδιαγραφῶν στόν τομέα τοῦ περιβάλλοντος «ἐγγράφεται στή λογική τῆς ἐμπορικῆς μας ἀνταγωνιστικότητας, πού δέν πρέπει νά διακινδυνεύσει νά μειωθεῖ ἐξ αἰτίας ἀνεπαρκῶν προδιαγραφῶν». ⁶ Πράγματι, γιά νά ἀντιπαρατεθεῖ ἀποτελεσματικά στήν UNICE (Ἐνωση Συνομοσπονδιῶν τῆς Βιομηχανίας) καί ἀγροτικά λόμπυ, πού ἔχουν μεγάλη ἐπιρροή στίς διάφορες κυβερνήσεις ἀλλά καί στήν Κομισιόν, ⁷ τό οικολογικό «λόμπυ» δέν μπορεί νά παραμείνει σέ μερικές ἀπλές ἀλήθειες, ὅσο καί ἂν εἶναι ὀλοφάνερές, ἀκόμα καί ἂν αὐτές εὐνοοῦνται σήμερα ἀπό τόν «πράσινο» ὑπερθεματισμό τῶν περισσοτέρων κομμάτων στήν Εὐρώπη. Τό ὅτι ὀρισμένα εἰδικά ἀγαθά εἶναι μοναδικά καί ἀναντικατάστατα καί ὡς ἐκ τούτου «ἀνεκτίμητα» ἔχει ἐλάχιστη ἐμβέλεια στοὺς «ἀποφασίζοντες», πού τοὺς κατατρέπει ὁ οικονομικός ὀρθολογισμός. Γιά νά γίνει κανεὶς πειστικός πρέπει σήμερα νά μιλήσει τῆ γλώσσα τοῦ «οἰκονομικοῦ ὀρθοῦ λόγου». Καί ἀκριβῶς, ἔχουμε πολλά νά ποῦμε γιά νά πείσουμε τά κράτη (ἡ Ἐπιτροπή φαίνεται ὅτι

είναι ήδη πεπεισμένη) ότι μία πολιτική του περιβάλλοντος δεν είναι απαραίτητα μία περιττή πολυτέλεια, και ότι μπορεί να γίνει *πρόσθετος παράγοντας της ανάπτυξης*. Όσο βαριές κι αν είναι οι επενδύσεις για το περιβάλλον, και ακόμα και αν τα προσδοκώμενα κέρδη είναι, σχεδόν πάντα, μακροπρόθεσμα, πόρρω απέχουν στην προκειμένη περίπτωση από *τό οικονομικό κόστος της αδράνειας*. Οι χώρες του Ο.Ο.Σ.Α., π.χ., αφιερώνουν 1 έως 2% του ΑΕΠ στο περιβάλλον. Αφιερώνουν όμως παράλληλα 3 έως 5% του ΑΕΠ σε δαπάνες που αφορούν σε επανόρθωση των ζημιών που προκαλεί ή ρύπανση.⁸ Όπως σημειώνει ένα κείμενο της «Συνδιάσκεψης του Ο.Ο.Σ.Α. για το περιβάλλον και την Οικονομία» (Ιούνιος 1984), «τά κέρδη που αντλούνται από τα μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος (...) υπερβαίνουν κατά γενικό κανόνα το κόστος τους». Εξάλλου, το περιβάλλον αντιπροσωπεύει σήμερα *μία πραγματική βιομηχανία*,⁹ και όρισμένες μελέτες υπολογίζουν ότι το 1993, τα προϊόντα και οι υπηρεσίες που συνδέονται με το περιβάλλον θα αντιπροσωπεύουν έναν κύκλο εργασιών 6.250 δισ. δρχ., (40 δισ. ECU) στις χώρες της ΕΟΚ και 10.000 δισ. δρχ. το έτος 2000.¹⁰

Με δυό λόγια αρχίζει σιγά σιγά να γίνεται αντιληπτό ότι η προστασία του περιβάλλοντος μπορεί να είναι *μία «επιχειρησική επιχείρηση»*. Και καθώς ώθησαν προς τα εκεί οι πιέσεις των οικολόγων, ενώ η κοινή γνώμη είναι όλο και πιο ευαισθητοποιημένη στα προβλήματα αυτά,¹¹ πολλαπλασιάζονται οι προτάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Επιτροπής υπέρ μιας πραγματικής κοινοτικής περιβαλλοντικής πολιτικής. Έτσι γίνεται όλο και πιο δύσκολο για το Συμβούλιο να αγνοήσει τις οικολογικές ευαισθησίες που εκφράζονται. Θα δούμε άραγε επιτέλους την πραγματική εγκαθίδρυση και λειτουργία αυτής της «Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Περιβάλλοντος», που είχε προτείνει ο Ζάκ Ντελόρ τον Ιανουάριο του 1989», και που θα επέτρεπε να καθιερώσει «μια συλλογή δεδομένων, μία επιστημονική αποτίμηση των ζημιών στο περιβάλλον, καθώς και προβλέψεις των κινδύνων»;¹²

Ο πρόσφατος συμβιβασμός, που υιοθετήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 1989, σχετικά με την εγκαθίδρυση αυτή, βρίσκεται, όπως ελπίζεται, στη σωστή κατεύθυνση. Γίνεται, πράγματι, αισθητή η ανάγκη αυτού που θα ήταν κάπως το αντίστοιχο του αμερικανικού «Freedom of information Act». Διότι ακόμα ως σήμερα δεν υπάρχει μία κοινοτική οδηγία που να υποχρεώνει τα Κράτη - Μέλη να γνωστοποιούν στην Επιτροπή την ποσότητα των παραινόμενων απορριμάτων, ακόμα και

των επικινδύνων. Μόνο η οδηγία του 1984 για τις διασυνοριακές μεταφορές των αποβλήτων επιβάλλει ελάχιστα στοιχεία διαφάνειας.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΟΥ

Μπροστά στην επιμονή των κρατών να εμποδίζουν οποιοδήποτε μέτρο που απειλεί, έστω και ελάχιστα, τα «συμφέροντα» όρισμένων επιχειρήσεων τους, η Επιτροπή κατέληξε στην πρόταση να εγκαταλειφθεί, στον κρίσιμο αυτό τομέα του περιβάλλοντος, ο κανόνας της ομοφωνίας. Τό Συμβούλιο τό άρνήθηκε.

Ο κανόνας όμως αυτός της ομοφωνίας στον χώρο του περιβάλλοντος άποτελεί σκάνδαλο. Πρώτα άπ' όλα στο θέμα αυτό δεν υπάρχουν σύνορα, όπως μάς τό άπέδειξε κατά τραγικό τρόπο τό Τσερνομπίλ, πριν από λίγα χρόνια. Τά κράτη όμως συνεχίζουν να γαντζώνονται σ' αυτό που θεωρούν, ακόμα και σήμερα, ως «έθνική κυριαρχία». Η κοινή γνώμη ώστόσο δεν τό ακολουθεί: «9 στά 10 έρωτηθέντα άτομα, πιστεύουν ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα θά έπρεπε να αποφασίζει με κοινούς κανόνες στον χώρο της προστασίας του περιβάλλοντος».¹³

Στίς πολλές και ποικίλες προτάσεις της Επιτροπής, τό Συμβούλιο αντίτασσει έτσι μία αδράνεια που προκάλεσε άφθονες κριτικές εκ μέρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Εξάλλου, τά κράτη δεν βιάζονται και πολύ να εντάξουν στίς νομοθεσίες τους τίς τελικά υιοθετούμενες οδηγίες που παραμένουν συχνά γραμμά κενό. Δέν διαπιστώθηκε τάχα, μετά από την καταστροφή του εργοστασίου της Σαντόζ, στην Έλβετία, ότι η Ιταλία δεν είχε εντάξει την «οδηγία Σεβέζο» στη δική της έθνική νομοθεσία; Μήπως άλλωστε η Έλλάδα, δέν κατηγορήθηκε από την Επιτροπή ότι δεν είχε συμφωφθεί — άρκετές φορές — στίς Όδηγίες της ΕΟΚ για την καταπολέμηση της άτμοσφαιρικής ρύπανσης και την προστασία του περιβάλλοντος;¹⁴ Τά παραδείγματα είναι άπειρα. Και στην περίπτωση ακόμα που κάποια οδηγία εντάσσεται επιτέλους στο έθνικό δίκαιο, η αντίστοιχη Διοίκηση συχνά την άγνοεί. Αυτό εξηγεί και τό ότι ο κύριος στόχος του 4ου Προγράμματος Δράσης για τό Περιβάλλον είναι «η πλήρης και άποτελεσματική έφαρμογή της υπάρχουσας κοινοτικής νομοθεσίας».¹⁵ Και στον τομέα αυτόν η Επιτροπή, που μπορεί να έγείρει έναντιον ενός Κράτους - Μέλους τη διαδικασία *παράβασης* (άρθρο 169 της Συνθήκης της Ρώμης), έχει άρκετή δουλειά.

Σ' αυτό τό τόσο σοβαρό θέμα, άς μήν ξεχνάμε ότι εδύτυχώς όλοι οι πολί-

τες μιάς χώρας της ΕΟΚ, έχουν τό δικαίωμα να καταθέσουν μήνυση στην Έπιτροπή έναντιον ενός κράτους - μέλους (άκόμα και του δικού τους) που θά ήταν ένοχο μή σεβασμού των κοινοτικών κειμένων. Και άς σημειωθεί ότι είναι μία διαδικασία που δέν συνεπάγεται κανένα έξοδο για τόν ενάγοντα, του όποιου η ταυτότητα δέν άποκαλύπτεται κατά τη διάρκεια της έρευνας που διεξάγει η Έπιτροπή. Όπως τό τονίζει ένα φυλλάδιο του 1987 «η συνεργασία των πολιτών της Ευρώπης είναι άναγκαία για την Προστασία του Περιβάλλοντος».¹⁶

1. Καθημερινή, 14.10.1990

2. "La Communauté et l' environnement", Documentation Européenne, 1987, σ. 55.

3. Άναφορά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 20 Ιουλίου 1989.

4. Άναφορά της Έπιτροπής Περιβάλλοντος, Δημοσίας Υγείας και Προστασίας των Καταναλωτών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 10 Άπριλίου 1989.

5. Παρέμβαση στο Στρογγυλό Τραπέζι με θέμα «Τό μέλλον της ευρωπαϊκής πολιτικής για τό περιβάλλον». Συμπόσιο που οργανώθηκε από την Ευρωπαϊκή Συνεννόηση για τό Περιβάλλον στην Γαλλική Έθνοσυνέλευση, Παρίσι 11 Μαΐου 1988.

6. Βλ. Yves Mamou, "Ces lobbies qui font l' Europe", Le Monde 8.4.90.

7. Τό πρόσφατο ναύαγιο του Έξζόν - Βαλντέζ (Μάρτιος 1989) προκάλεσε ζημιές ποσού πάνω από 100 εκ. δολ. (500 εκ. δολ. μακροπρόθεσμα).

8. Μία «Διεθνής Έβδομάδα των τεχνολογιών του περιβάλλοντος» οργανώθηκε, λόγω χάρη, στο Παρίσι (22-25 Οκτωβρίου 1989) με σκοπό την προώθηση των οικολογικών βιομηχανιών.

9. Βλ. Sciences et Technologie, Ιούνιος και Νοέμβριος 1989.

10. Άκόμα και στην Έλλάδα όπου (όπως και στην Πορτογαλία) οι πολίτες της φαίνονται να είναι οι λιγότερο ανησυχούντες ως προς τό περιβάλλον, τό 45% των έρωτηθέντων πιστεύουν ότι «η προστασία του περιβάλλοντος και η διαφύλαξη των πλουτοπαραγωγικών πηγών είναι η άναγκαία προϋπόθεση για την εξασφάλιση της ανάπτυξης της οικονομίας». Μόνο 12% πιστεύουν ότι η ανάπτυξη της οικονομίας πρέπει να έχει προτεραιότητα έναντι στο ενδιαφέρον για τό περιβάλλον: «Οι Ευρωπαίοι και τό περιβάλλον τους στο 1986», Έπιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

11. Παρέμβαση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 17 Ιανουαρίου 1989.

12. COM (89) 303.

13. "Eurobarometre", 31 (Ιούνιος 1989). Έπιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

14. Βλ. π.χ., «Η Έλλάδα βιάζει τό περιβάλλον» στην Καθημερινή, 3.9.1989 και 14.10.1990.

15. Βλ. παραπάνω σημ. 2.

16. «Περιβάλλον και Νομοθεσία, Δικαιώματα του Έλληνα Πολίτη», Άθήνα, Νοέμβριος 1987.

ΤΑ ΕΙΔΗΣΕΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΩΣ ΠΡΟ·Ι·ΟΝ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΔΟΜΩΝ

Ἡ περίπτωση τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου

τῆς Μελίνας Σεραφετινίδου

I. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ

1. Ἡ κοινωνική κατασκευή τῶν εἰδήσεων

Ἀπό τίς πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, μέ τή ραγδαία ἀνάπτυξη στίς ΗΠΑ συστηματικῶν ἐπιστημονικῶν ἀναλύσεων τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας (ΜΜΕ), μιά σειρά ἐρευνητῶν θά καταλήξουν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ παραγωγή τῶν εἰδήσεων δέν ἀποτελεῖ ἀπλή καταγραφή τῶν γεγονότων, μιά πιστή «ἀντανάκλαση» τῆς πραγματικότητας, ἀλλά μιά κοινωνική πρακτική πού παρεμβαίνει ἐνεργητικά στή διαμόρφωση τῆς ὅποιος συνείδησης, ἀντίληψης ἢ εἰκόνας ἔχουμε γιά τόν κόσμο γύρω μας (βλ. χαρακτηριστικά τίς κλασικές μελέτες τῶν White, 1950, Breed, 1955, Gieber, 1964). Ὅπως ρητά θά ὑποστηρίξει μέ τόν περίφημο ἀφορισμό του ὁ Gieber (1964) «τά νέα εἶναι ὅτι τά κάνουν οἱ δημοσιογράφοι», θέλοντας ἔτσι νά τονίσει ὅτι τά στελέχη τῶν μέσων εἶναι αὐτοί πού ἀποφασίζουν ποιά ἀπό τά δεσκατομύρια γεγονότα πού συμβαίνουν σέ ὅποιαδήποτε δεδομένη στιγμή σέ ὅλη τήν ὑφήλιο θά γίνουν «εἰδηση», καθῶς καί πόση ἔμφαση ἢ σημασία θά δοθεῖ σέ κάθε ἀπό ἕνα ἀπ' αὐτά. Μέ ἄλλα λόγια, τά γεγονότα ἢ συστατικά στοιχεῖα τῆς πραγματικότητας εἶναι δυνάμει μόνο «νέα», γίνονται «νέα» μόνο ὅταν κάποιος ἐπικοινωνιακός ὀργανισμός ἐπιλέξει νά τά ἀναμεταδώσει ὡς «εἰδηση», συμβολικά ἀναπαράγοντάς τα σε λόγο ἢ/καί εἰκόνα.

Για τή μετέπειτα γενιά μελετητῶν των μαζικῶν ἐπικοινωνιῶν, τόσο στήν Ἀμερική ὅσο καί στήν Εὐρώπη, ἡ παραπάνω θεώρηση των εἰδήσεων θά αποτελέσει, τουλάχιστον γιά τήν τεράστια πλειοψηφία τους, κεντρική παραδοχή τῶν ἀναλύσεων τους, παρά τό γεγονός ὅτι κινούνται μέσα σέ νέα¹ καί ποικίλα (ἐθνομεθοδολογικά, σημειολογικά, στρουκτουραλιστικά, νεο-μαρξιστικά, κ.λπ.) θεωρητικά πλαίσια (βλ. ἐνδεικτικά, Tuchman, 1978, Fiske & Hartley, 1978, Hall, 1978 καί 1982, Halloran et. al., 1970). Τά εἰδησεογραφικά μηνύματα τῶν ΜΜΕ, ἐπανειλημμένα θά ὑποστηριχθεῖ, ἐρμηνεύουν τήν πραγματικότητα, τῆς προσδίδουν νόημα, δημιουργοῦν τά «σημασιολογικά πλαίσια» (Hall, 1978, 55-56) μέ βάση τά ὅποια κατανοοῦμε τόν κοινωνικό χῶρο καί πορευόμαστε μέσα σ' αὐτόν. «Οἱ εἰδήσεις ἀποτελοῦν ἕνα παράθυρο στόν κόσμο», παρατηρεῖ χαρακτηριστικά ἡ ἀμερικανίδα ἐπικοινωνιολόγος Gaye Tuchman. «Μέσα ἀπό τό πλαίσιο του... οἱ εἰδήσεις στοχεύουν νά μᾶς πουν αὐτό πού θέλουμε νά ξέρουμε, χρειαζόμαστε νά ξέρουμε, καί πρέπει νά ξέρουμε. Ἀλλά ὅπως κάθε πλαίσιο πού διαγράφει τόν κόσμο, τό πλαίσιο τῶν εἰδήσεων μπορεῖ νά θεωρηθεῖ προβληματικό. Ἡ θέα ἀπό ἕνα παράθυρο ἐξαρτᾶται ἀπό τό ἄν τό παράθυρο εἶναι μεγάλο ἢ μικρό, ἄν ἔχει πολλά ἢ λίγα χωρίσματα, ἄν τό τζάμι εἶναι διαφανές ἢ ἀδιαφανές, ἄν βλέπει στό δρόμο ἢ στήν πίσω αὐλή... καθῶς καί ἀπό τό πού στέκεται κανεῖς, κοντά ἢ μακριά...» (Tuchman, 1978, 1).

1. Οἱ μελέτες τῶν White, Breed καί Gieber πού ἀναφέραμε παραπάνω κινοῦνται μέσα στά πλαίσια τῆς λειτουργιστικῆς θεώρησης, ἡ ὅποια παρέχει, μέχρι περίπου τά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, τό κυρίαρχο παράδειγμα (paradigm) στό χῶρο τῆς ἐπικοινωνιακῆς ἔρευνας.

2. Ἡ διαπίστωση αὐτή κατ' οὐδένα τρόπο δέν ἀρνεῖται τή σημασία τῆς ἐπίδρασης πού ἀσκοῦν στήν εἰδησεογραφική παραγωγή τῶν ΜΜΕ καί ἄλλοι, «ἐξωγενεῖς» παράγοντες, ὅπως, γιά παράδειγμα, οἱ «πηγές» τῶν μέσων (κατεξοχῆν οἱ κρατικοί φορεῖς καί στελέχη) (βλ. Breed, 1955, 186-7, Schudson, 1989, 265 & 271), ἢ οἱ προτιμήσεις καί τό γούστο τοῦ κοινοῦ (βλ. Σεραφετινίδου, 1987, κεφ. 7 (3)). Ἡ θέση μας εἶναι ὅτι ἡ ἐπίδραση ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων σέ τελική ἀνάλυση «φιλτράρεται» ἢ διαμεσολαβεῖται ἀπό τά θεσμικά πλαίσια ὀργάνωσης καί λειτουργίας —ἀπό τή μορφολογία— τῶν ἰδίων τῶν μέσων.

Κατά συνέπεια σέ ὅλη τή μεταπολεμική περίοδο ἕνα πολύ μεγάλο μέρος τῆς ἐπικοινωνιακῆς ἔρευνας, στήν Ἀμερική καί στήν Εὐρώπη, θά στραφεῖ, ἀφενός στήν ἀνάλυση «τῆς θέας στόν κόσμο» πού προσφέρουν τά εἰδησεογραφικά μηνύματα τῶν ΜΜΕ, καί ἀφετέρου, καί πολύ σημαντικά, στή διερεύνηση τῶν παραγόντων πού καθορίζουν τήν κατασκευή τοῦ «πλαίσιο τῶν εἰδήσεων». Ἀπό αὐτή τήν τελευταία κατηγορία μελετῶν θά προκύψει ὅτι τά θεσμικά καί ὀργανωτικά πλαίσια λειτουργίας τῶν σύγχρονων μέσων ἐπικοινωνίας ὀριοθετοῦν τίς ἀποφάσεις καί ἐπιλογές τῶν στελεχῶν τῶν μέσων ὡς πρός τή μορφή καί περιεχόμενο τῶν εἰδήσεων.²

Συγκεκριμένα, η παραγωγή των ειδήσεων συντελείται μέσα σε μεγάλους πολύπλοκους επιχειρηματικούς (δημόσιους ή ιδιωτικούς) οργανισμούς, των οποίων η λειτουργία απαιτεί τη διακίνηση σημαντικών κεφαλαίων, έκτεταμένη οικονομική διαχείριση, καθώς και αναπτυγμένη γραφειοκρατική οργάνωση και διοίκηση. «Μιά συνεχής ένασχόληση με οργανωτικά ζητήματα, όπως προϋπολογισμοί, μισθοί, προθεσμίες, κυκλοφορίες, δείκτες άκροαματικότητας, διαφημιστές και υπόληψη», παρατηρεί ο Hirsch, χαρακτηρίζει τόσο τα στελέχη όσο και τους διευθυντές των έντυπων και ηλεκτρονικών δημοσιογραφικών συγκροτημάτων (Hirsch, 1978, 13). Με άλλα λόγια, δεδομένης της οργανωτικής τους δομής, τα ΜΜΕ έχουν προσδιορισμένους στόχους, μεταξύ των οποίων η αύξηση των εσόδων τους, ή η εξασφάλιση του μέγιστου δυνατού κέρδους (μέσω της αύξησης της κυκλοφορίας / άκροαματικότητας καθώς και των διαφημιστικών καταχωρήσεων), είναι πρωταρχικής σημασίας, καθώς αποτελεί, κατά κανόνα, βασική προϋπόθεση επιβίωσης. Έπιπλέον, οι σύγχρονοι οργανισμοί μαζικής επικοινωνίας επιδιώκουν και άλλους στόχους, πολιτικής, ιδεολογικής και πολιτιστικής φύσης, όπως, για παράδειγμα, την άσκηση δημόσιου διαλόγου γύρω από τρέχοντα πολιτικά και κοινωνικά θέματα, τη στήριξη και προώθηση συγκεκριμένων κομματικών παρατάξεων, την αύξηση του κύρους τους ως επικοινωνιακού οργανισμού, κ.λπ.

Ο συγκεκριμένος συνδυασμός στόχων, καθώς και ο τρόπος ιεράρχησής τους, συγκροτούν τη λεγόμενη «γραμμή» ή «πολιτική» ενός μέσου, ή οποία σε τελική ανάλυση άντανακλά τις προτιμήσεις και επιδιώξεις αυτών που το ελέγχουν, είτε σε άτομική (ιδιώτες επιχειρηματίες) είτε σε συλλογική (κρατική γραφειοκρατία) βάση.³ Αυτή ή «πολιτική» ουσιαστικά παρέχει τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία τα στελέχη των μέσων αποφασίζουν το ποιά γεγονότα θα γίνουν ειδηση, σε ποιά θα δοθεί έμφαση ή προτεραιότητα ως «τά νέα της ημέρας», ποιά θα 'ναι ή συγκεκριμένη μορφή του ειδησεογραφικού μηνύματος, κ.ο.κ.⁴ Στή διεθνή βιβλιογραφία επανειλημμένα συναντάμε αναφορές στή «σύγκρουση μεταξύ του επικοινωνιακού οργανισμού και των υπαλλήλων» του, και τό συμπέρασμα ως προς τά αίτια του φαινομένου είναι κοινό: «τίς περισσότερες φορές μοιάζει νά σημειώνεται εκεί όπου ή πολιτική γραμμή ή οικονομική ιδιότητα του οργανισμού παρεμποδίζει την άτομική έλευθερία της έκφρασης» (McQuail, 1987, 160).⁵

Κατά συνέπεια, τό ζήτημα πού έχει άπασχολήσει συστηματικά τούς μελετητές της ειδησεογραφικής παραγωγής των ΜΜΕ, άφορά στίς διεργασίες μέσω των οποίων διασφαλίζεται ή συμμόρφωση των στελεχών ενός δημοσιογραφικού συγκροτήματος στους στόχους και λογική της ιδιοκτησίας / διεύθυνσης. Με ποίο τρόπο και για ποίο λόγο τά άτομα πού επανδρώνουν τό κάθε μέσο «προσαρμόζουν» τίς προσωπικές και επαγγελματικές τους άντιλήψεις, έπιθυμίες και επιδιώξεις στήν «πολιτική» του οργανισμού, παρά τό γεγονός ότι ή τελευταία «συχνά παραβιάζει ή δημοσιογραφική δεοντο-

λογία, τά στελέχη συχνά διαφωνούν προσωπικά μ' αυτήν, και ή διεύθυνση δέν μπορεί νόμιμα νά απαιτήσει την υιοθέτησή της»; (Breed, 1955, 180). 'Η άπάντηση, όπως αυτή προκύπτει από μία συστηματική άνασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, παραπέμπει σε δύο κεντρικούς μηχανισμούς κοινωνικού έλέγχου στό χώρο των σύγχρονων οργανισμών μαζικής επικοινωνίας: πρώτον, στή γραφειοκρατική οργάνωση και διοίκηση των μέσων, και δεύτερον, στή δεοντολογία του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι ή ανάλυση του πρώτου μηχανισμού, ιδιαίτερα όπως αυτός έμφανίζεται και λειτουργεί μέσα στα πλαίσια του ήμερήσιου άθηνάικου τύπου.⁶

2. Γραφειοκρατικοί μηχανισμοί κοινωνικού έλέγχου

Σέ όλες τίς κοινωνίες του αναπτυγμένου καπιταλισμού κοινό χαρακτηριστικό των δημοσιογραφικών οργανισμών είναι ή υιοθέτηση μιās έσωτερικής οργανωτικής

3. Τό από ποιούς παράγοντες, και μέσω ποιων διεργασιών, καθορίζονται αυτές οι προτιμήσεις και επιδιώξεις αποτελεί ένα σημαντικό έρώτημα, τό όποιο όμως δέν θά μās άπασχολήσει στό παρόν άρθρο.

4. «Οί μελέτες των έφημερίδων σίγουρα άποκαλύπτουν μία έντονη αίσθηση εκ μέρους των δημοσιογράφων ότι οι διευθυντές και οι εκδότες έχουν μία «πολιτική», ή όποια τείνει νά υπαγορεύει είτε τό είδος του θέματος πού θά έπιλεγεί, ή τόν τρόπο χειρισμού του» (McQuail, 1987, 160).

5. Μάλιστα, ό McQuail τονίζει ότι εκεί όπου «έμπορευματικές σκοπιμότητες διεισδύουν σε όλα τά επίπεδα λήψης αποφάσεων, τά περιθώρια επαγγελματικής έλευθερίας μοιάζουν πολύ περιορισμένα» (McQuail, 1987, 155).

6. 'Η ιστορική εξέλιξη, τό περιεχόμενο και οι κοινωνικές λειτουργίες της δημοσιογραφικής δεοντολογίας δέν αποτελούν άντικείμενο του παρόντος άρθρου. 'Η ξένη βιβλιογραφία για τό θέμα αυτό είναι ιδιαίτερα έκτεταμένη. Για μία ένδιαφέρουσα παρουσίαση και σχολιασμό της, καθώς και για μία πρώτη διερεύνηση του παραπάνω φαινομένου στον έλληνικό δημοσιογραφικό χώρο βλ. Κωνσταντινίδου, 1991. 'Εδώ θά θέλαμε μόνο νά έπισημάνουμε ότι «ή επαγγελματική δεοντολογία και ό γραφειοκρατικός επιχειρηματικός οργανισμός δέν αποτελούν άντίποδες σε ένα συνεχές μεταξύ έλευθερίας και έλέγχου», καθώς «και οι δύο άνήκουν στήν ίδια ιστορική μήτρα: παγιώνονται στον 20ό αιώνα ως ξεχωριστοί αλλά παρ' όλ' αυτά συμπληρωματικοί τρόποι οργάνωσης της εργασίας (Larson στο Soloski, 1989, 212). 'Όπως σειρά μελετητών των μέσων έχει έπισημάνει, ή δεοντολογία του σύγχρονου δημοσιογραφικού επαγγέλματος κατά κανόνα συμβάλλει άποφασιστικά στήν άποτελεσματική «προσαρμογή» των στελεχών των ΜΜΕ στο εργασιακό τους περιβάλλον, καθώς οι πρακτικές, παραδόσεις και κανόνες του επαγγέλματος ουσιαστικά άπορρέουν από, ή άντανακλούν, τίς άνάγκες των μέσων ως επιχειρηματικών γραφειοκρατικών οργανισμών (βλ. ένδεικτικά Gieber, 1964, Tuchmann, 1978, Bagdikian, 1971, Sigal, 1973, Elliott, 1977).

δομής μέ έντονα γραφειοκρατικό χαρακτήρα: ιεραρχική όργάνωση του προσωπικού, μέσω τής όποίας τά άνώτερα στελέχη έλέγχουν και πειθαρχούν τίς δραστηριότητες τών κατωτέρων, καθώς και έκτεταταμένοι και άυστηρά τηρούμενοι καταμερισμός άρμοδιοτήτων και ύπευθυνότητων. "Όπως έχουν έπισημάνει οί θεωρητικοί του γραφειοκρατικού φαινομένου, αύτου του είδους ή όργανωτική δομή θεσμοθετεί τόν περιορισμό —τήν άυστηρή όριοθέτηση— του άυθορμητισμού και τής άτομικής πρωτοβουλίας σέ ότι άφορά τίς έπαγγελματικές δραστηριότητες του προσωπικού, και, κατά προέκταση, τόν προγραμματισμό, τήν τυποποίηση και ρουτινοποίηση τής έργασίας. Στο χώρο τών ΜΜΕ, ή κατάσταση αύτή δημιουργεί, τουλάχιστον δυνάμει, έσωτερικές αντίφάσεις και προστριβές, λόγω τής φύσης τής έργασίας τών στελεχών τους, ή όποία έμπεριέχει έντονα τό στοιχείο τής δημιουργικότητας και του άυτοσχεδιασμού, ή όλοκλήρωση του όποιου άπαιτεί άλλους κανόνες λειτουργίας άπ' αύτούς πού έπιβάλλει ή γραφειοκρατική όργάνωση.⁷

Κεντρική λειτουργία⁸ αύτου του «κάθετου και όριζόντιου κατακεραμιτισμού» τών δραστηριοτήτων ενός όργανισμού είναι «ή άυτόματη ρύθμιση του έλέγχου τών έργαζομένων —σύστημα άυτορυθμιζόμενο— ώστε νά μήν χρειάζεται παρέμβαση (έκ μέρους τής έργοδοσίας ή διεύθυνσης) σέ κάθε στάδιο παραγωγής... Αύτοί οί μηχανισμοί έλέγχου συντελούν στήν έδραίωση τών όρίων τής έπαγγελματικής συμπεριφοράς τών δημοσιογράφων... παρέχουν τό πλαίσιο δράσης. "Ένα πλαίσιο άρκετά εύρύ, ώστε νά έπιτρέπει στους δημοσιογράφους κάποιον βαθμό δημιουργικότητας... και άπ' τήν άλλη άρκετά στενό ώστε οί δημοσιογράφοι νά έχουν μέν κάποιον βαθμό έλευθερίας δράσης προς όφελος όμως τής έπιχείρησης» (Κωσταντινίδου, 1991. Βλ. έπίσης, Soloski, 1989, 226). Πράγματι, όλες οί σχετικές έρευνες άποδεικνύουν ότι τίς κοινωνίες τής δύσης, οί ιδιώτες έπιχειρηματίες ή οί κρατικές άρχές πού έλέγχουν τούς σύγχρονους δημοσιογραφικούς όργανισμούς (έντυπα και ήλεκτρονικά μέσα) άσκούν, κατά κανόνα, μιά γενική έποπτεία τής είδησεογραφικής παραγωγής,⁹ και δέν

έπιδίδονται σέ καθημερινές, άνοιχτές, συνεχείς παρεμβάσεις, πιέσεις, ύποδείξεις, κ.λπ.¹⁰ Έπιπλέον, ή έποπτεία αύτή άσκειται κατά κύριο λόγο μέσω τών λεγόμενων «πυλωρών»¹¹ του κάθε όργανισμού, δηλ. τών άτόμων πού κατέχουν θέσεις οί όποίες λειτουργούν ως «πύλες» τής έπικοινωνίας: μέσα από τίς θέσεις αυτές περνάνε όλα τά μηνύματα, και όρισμένα γίνονται δεκτά ένώ άλλα άπορρίπτονται ή αναδιαμορφώνονται. Σέ ότι άφορά τόν τύπο, οί συντάκτες,¹² άρχισυντάκτες και διευθυντές άποτελούν τούς «πυλωρούς» του κάθε δημοσιογραφικού όργανισμού. Αύτοί είναι πού έπεξεργάζονται και διαμορφώνουν τό ύλικό πού συλλέγουν και γράφουν οί ρεπόρτερς, και, συνακόλουθα, καθορίζουν τήν τελική μορφή και περιεχόμενο τών είδησεογραφικών μηνυμάτων.¹³ Τά κριτήρια σύμφωνα μέ τά όποία παίρ-

9. 'Ο Άντιπρόεδρος ενός από τά μεγαλύτερα τηλεοπτικά δίκτυα τής Άμερικής δήλωσε χαρακτηριστικά: «άφήνουμε τό προσωπικό τών είδησεογραφικών προγραμμάτων νά έχουν τή δική τους άποψη μέσα σέ όρισμένα όρια. Οί άπόψεις τους πρέπει νά είναι άποδεκτές στή διοίκηση του τμήματος είδήσεων και στήν έταιρία. Πρέπει νά έποπτεύονται από τήν έταιρία» (στό Σεραφετινίδου, 1987, 433).

10. 'Ο άσφυκτικός κρατικός / κομματικός έλεγχος τής ελληνικής κρατικής ραδιοφωνίας - τηλεόρασης άποτελεί έξάιρεση στον παραπάνω κανόνα, όπως έξάλλου άποδεικνύουν και οί έντονες αντιδράσεις πού έχει προκαλέσει.

11. «πυλωρός», δηλ. φύλακας τής πύλης, είναι ή ελληνική μετάφραση του όρου «gatekeeper», τόν όποιο εισήγαγε στήν κοινωνιολογική άνάλυση ο Kurt Lewin, τό 1947, και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στήν άνάλυση τής είδησεογραφικής παραγωγής από τόν David Manning White (1950). Μέχρι σήμερα παραμένει έννοια - κλειδί για τήν κατανόηση τών διεργασιών μέσω τών όποιων έπιτελείται ή κοινωνική κατασκευή τών είδήσεων.

12. Στην άγγλοσαξωνική βιβλιογραφία, σέ αντίθεση μέ τήν ελληνική δημοσιογραφική πρακτική, ο όρος «συντάκτης» (editor) δέν αναφέρεται στους δημοσιογράφους πού κάνουν τό ρεπορτάζ, για τούς όποιους χρησιμοποιείται ο όρος «ρεπόρτερ» (reporter). Γενικά, οί ρεπόρτερ είναι οί «συλλέκτες» και «συγγραφείς» τών είδήσεων, οί «κεφαίες τής έφημερίδας» (όπως χαρακτηριστικά τούς άποκάλεσε στέλεχος άθηναικής έφημερίδας). Άντίθετα, οί «συντάκτες», κάθονται στο γραφείο τους και διαβάζουν, έγκρίνουν, έπεξεργάζονται ή άπορρίπτουν τά κείμενα πού τούς ύπέβαλλαν οί ρεπόρτερ, ή / και έπιβλέπουν και συντονίζουν τίς δραστηριότητες τών διαφόρων τμημάτων ή τομέων (στον ελληνικό τύπο αυτές είναι οί άρμοδιότητες τών λεγόμενων συντακτών ύλης, τών διευθυντών ή ύπευθύνων τμημάτων ή τομέων, τών άρχισυντακτών, διευθυντών σύνταξης, κ.λπ.). Στόν παρόν άρθρο, στο μέν θεωρητικό μέρος τής συζήτησης (μέρος I) χρησιμοποιούμε τόν όρο συντάκτη σύμφωνα μέ τήν ακαδημαϊκή άγγλοσαξωνική παράδοση, ένώ στήν συζήτηση πού άφορά τόν ήμερήσιο άθηναικό τύπο (μέρος II), ο όρος συντάκτης χρησιμοποιείται σύμφωνα μέ τήν καθιερωμένη πρακτική στά ελληνικά δημοσιογραφικά συγκροτήματα, αναφέρεται, δηλαδή, στο «ρεπόρτερ» τής έφημερίδας.

13. Αυτό βέβαια δέν σημαίνει ότι οί ρεπόρτερς στερούνται κάθε έλευθερίας δράσης ή έπιρροής στή διαμόρφωση του περιεχομένου και μορφής του είδησεογραφικού μηνύματος (βλ.

7. «Οί είδήσεις», παρατηρεί ο Tunstall, «δέν μπορούν ποτέ νά είναι ένα τυποποιημένο βιομηχανικό προϊόν. Τό είδος τής δουλειάς πού κάνουν οί δημοσιογράφοι δέν είναι δουλειά ρουτίνας... Παρ' όλα αυτά, ή γενική όργάνωση τών μέσων... είναι πολύ περισσότερο ρουτινοποιημένη και προγραμματισμένη... και άσκει πίεση προς αύτή τήν κατεύθυνση μέ διάφορους τρόπους... Η φύση του δημοσιογραφικού έπαγγέλματος άσκει πίεση προς τήν αντίθεση, μή ρουτινοποιημένη κατεύθυνση» (Tunstall, 1972, 263).

8. Χρησιμοποιούμε τόν όρο «λειτουργία» χωρίς νά του προσδίδουμε τήν όποιαδήποτε τελεολογική διάσταση (λειτουργία = λόγος ύπαρξης). Μέ τόν όρο λειτουργία αναφερόμαστε τίς, προμελετημένες ή άπρόβλεπτες, συνέπειες ενός κοινωνικού φαινομένου, ένώ ή άναφορά στο λόγο ύπαρξης του προϋποθέτει τήν ιστορικο-κοινωνιολογική διερεύνηση τών κοινωνικών του αίτιων.

νουν τίς αποφάσεις τους και κάνουν τίς επιλογές τους ύπαγορεύονται, αφενός, από τή γενική «πολιτική» του οργανισμού, και, αφετέρου, από τίς τεχνικές προδιαγραφές και χρονικές προθεσμίες που επιβάλλει ή εκδοσή μιᾶς ἡμερηίδας.¹⁴ Πρέπει νά ἐπισημάνουμε ὅτι οἱ τελικές ἀποφάσεις εἶναι προϊόν διαπραγματεύσεων καί συμβιβασμῶν μεταξύ τῶν διαφόρων «πυλωρῶν», χωρίς αὐτό νά ἀναιρεῖ τήν λειτουργία ἱεραρχικῶν σχέσεων ἀναμεταξύ τους, καί τή συνακόλουθη, σέ περιπτώσεις διαφωνίας, δυνατότητα ἄσκησης βέτο ἀπό τούς ὑψηλότερα ἱστάμενους στήν ἱεραρχία «πυλωρούς».

Μέ ποιό τρόπο, μέσω ποιῶν μηχανισμῶν, μποροῦν οἱ «πυλωροί» καί ἐπιβάλλον τή βούλησή τους, τίς ἀποφάσεις καί ἐπιλογές τους, στά ὑπόλοιπα στελέχη του οργανισμού; Μέ τόν ἴδιο τρόπο, μέσω τῶν ἰδίων μηχανισμῶν, πού διασφαλίζεται μέσα στούς κόλπους κάθε κοινωνικῆς ομάδας ἢ κοινωνίας, μικρῆς ἢ μεγάλης σέ μέγεθος καί πολυπλοκότητα, ἡ συμμόρφωση τῶν μελῶν τῆς σέ κάποιους στόχους καί «κανόνες τοῦ παιχνιδιού».¹⁵ Πρῶτον, ἡ διαδικασία κοινωνικοποίησης στήν ὁποία ὑποβάλλονται ὅλα τά μέλη μιᾶς κοινωνίας διασφαλίζει τόν «ἑσωτερικό κοινωνικό ἔλεγχο». Τό ἄτομο ἑσωτερικεύει (δηλ. γίνονται μέρος τῆς προσωπικότητάς του, τῆς ψυχροσύνθεσης ἢ χαρακτήρα του) τούς κοινωνικούς κανόνες, τίς ἀξίες, πεποιθήσεις καί στόχους πού ὑ-

παγορεύει ἡ ὁμαλή λειτουργία καί ἀναπαραγωγή τῶν ὀφιστάμενων κοινωνικῶν σχέσεων. Σάν ἀποτέλεσμα, θέλει νά δρᾷ μέ τόν τρόπο πού πρέπει, δηλ. πού ὀρίζει καί ἀπαιτεῖ ὁ κοινωνικός του χῶρος. Δεύτερον, αὐτός ὁ «ἑσωτερικός καταναγκασμός» συμπληρώνεται ἀπό τόν «ἑξωτερικό κοινωνικό ἔλεγχο». Ἡ κοινωνία διαθέτει μιᾶ σειρά ἀπό κυρώσεις (ψυχολογικές, οικονομικές, φυσική βία, κ.λπ.) πού μπορεῖ νά ἐπιβάλλει στό παρεκκλίνον μέλος γιά νά τό ἐπαναφέρει στή «σωστή πορεία». Οἱ κυρώσεις αὐτές ἔχουν συχνά κυρίως ἀνασταλτικό χαρακτήρα, καθώς ἡ ἀπειλή καί μόνο ὅτι μπορεῖ νά χρησιμοποιοῦν σταματᾷ τό ἄτομο ἀπό κάθε ἐνέργεια ἐνάντια στό status quo.

Μέσα στούς σύγχρονους δημοσιογραφικούς οργανισμούς, ἡ γραφειοκρατική τους ὀργάνωση ἐγγυᾶται τήν ὁμαλή λειτουργία καί ἀποτελεσματικότητα καί τῶν δύο παραπάνω μηχανισμῶν κοινωνικοῦ ἐλέγχου. Καταρχήν, ἡ ἱεραρχική δομή τοῦ προσωπικοῦ ἐπιτρέπει στή διεύθυνση / ἐργοδοσία, στούς «πυλωρούς» τοῦ οργανισμοῦ, νά ἐπιβάλλουν κυρώσεις σέ παρεκκλίνοντα στελέχη. Στή σχετική διεθνή βιβλιογραφία ἔχουν ἐπισημανθεῖ μιᾶ σειρά ἀπό τέτοιου εἶδους μηχανισμοί «ἑξωτερικοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου» (βλ. Σεραφετινίδου, 1987, 222-225), οἱ ὁποῖοι καλύπτουν ὅλο τό φάσμα ἀπό ἠθικό - συναισθηματικό τύπου πιέσεις καί ἐκβιασμούς μέχρι τήν ἀπόλυση, μέ ἐνδιάμεσα μέτρα τήν κοινωνική ἀπομόνωση, τό μπλοκάρισμα τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐξέλιξης, κ.ἄ. Οἱ ἴδιες οἱ διαδικασίες πρόσληψης καί προαγωγῆς πού ἀκολουθοῦνται στά ΜΜΕ ἀποτελοῦν ἕναν ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικό μηχανισμό αὐτῆς τῆς κατηγορίας. Καθώς δέν ὑπάρχουν τυπικά κριτήρια σύμφωνα μέ τά ὁποῖα γίνονται οἱ προσλήψεις ἢ οἱ προαγωγές, ἡ ἀκόμα βάσει τῶν ὁποίων νά μπορεῖ νά προσδιοριστεῖ ἀντικειμενικά ἡ ἐπαγγελματική «ἀξία» τοῦ κάθε ὑποψηφίου, ὁ ἐργοδότης ἢ / καί τά διευθυντικά στελέχη ἔχουν μεγάλα περιθώρια ἐπιλογῆς ἀτόμων πού «τούς κάνουν», πού «ἀφομοιώνονται» δηλαδή χωρίς προβλήματα στόν ὑπάρχοντα ὀργανισμό. Αὐτός ὁ ἀκαθόριστος χαρακτήρας, ἡ ρευστότητα τῶν κριτηρίων πρόσληψης / προαγωγῆς, δημιουργεῖ μιᾶ ἀνασφάλεια στό προσωπικό πού συμβάλλει σημαντικά στήν ὑποταγή του στούς στόχους τοῦ ὀργανισμοῦ.

χαρακτηριστικά McQuail, 1987, 155, καί Breed, 1955, 190-192). Αὐτό πού θέλουμε νά τονίσουμε εἶναι ὅτι ἀφενός ἡ ἐλευθερία καί ἐπιρροή τῶν στελεχῶν τῶν μέσων εἶναι αὐστηρά ὀριοθετημένη ἀπό τά θεσμικά καί ὀργανωτικά πλαίσια πού χαρακτηρίζουν ὅλους τούς σύγχρονους ὀργανισμούς ἐπικοινωνίας, καί, αφετέρου, ὅτι τά ὄρια αὐτά εἶναι λιγότερο ἢ περισσότερο στενά ἀνάλογα μέ τή συγκεκριμένη «πολιτική» καί τρόπο λειτουργίας τοῦ κάθε ἐπικοινωνιακοῦ ὀργανισμοῦ.

14. Γιά παράδειγμα, σέ ὅτι ἀφορᾷ τόν ἡμερήσιο τύπο, ὅσο πιό ἀργά τό βράδυ φθάσει ἕνα είδησεογραφικό μήνυμα στίς «πύλες τῆς ἐπικοινωνίας», τόσο μεγαλύτερες οἱ πιθανότητες νά ἀπορριφθεῖ, καθώς τίς λίγες ὥρες πού ἀπομένουν μέχρι νά κυκλοφορήσει ἡ ἡμερηίδα ὁ διαθέσιμος χῶρος εἶναι ἐλάχιστος καί συνεπῶς σέ ἰδιαίτερα μεγάλη ζήτηση.

15. Οἱ μηχανισμοί αὐτοί εἶναι, σέ γενικές γραμμές, κοινοί σέ ὅλες τίς κοινωνίες / κοινωνικές ομάδες, ἀνεξάρτητα τοῦ ἂν οἱ στόχοι καί οἱ κανόνες λειτουργίας καθορίζονται «ἐκ τῶν ἄνω», καί ἐξυπηρετοῦν τά συμφέροντα καί τίς ἀνάγκες μιᾶς μερίδας μόνο, ἢ ἂν διαμορφώνονται μέ τήν οὐσιαστική συμμετοχή ὅλων τῶν μελῶν, καί ἐξυπηρετοῦν ταυτόχρονα τήν ἀτομικότητα τοῦ καθενός καί τό κοινό συμφέρον ὅλων. (Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ μέχρι σήμερα πορεία τοῦ ἀνθρώπου μέσα στό χρόνο καί χῶρο ἔχει νά ἐπιδειξέι ἐλάχιστα παραδείγματα γνήσιας δημοκρατικῆς κοινωνικῆς συγκρότησης, ὄχι μόνο στό μάκρο ἀλλά καί στό μικρο ἐπίπεδο).

16. Παρόμοια ἦταν καί τά συμπεράσματα τοῦ Hood γιά τούς ἀγγλικούς τηλεοπτικούς ὀργανισμούς: «ὁ νεοφερμένος... ἀπό τή στιγμή πού προσλαμβάνεται στόν ὀργανισμό μαθαίνει ἐμπειρικά, βλέποντας τό τί ἐπιτρέπεται καί τί ὄχι, καί πιό ἔμμεσα, ἀπορροφώντας τήν παραδοσιακή σοφία τοῦ ὀργανισμοῦ, τήν ὁποία μαθαίνει ἀπό τίς συζητήσεις, σχόλια, ἀνέκδοτα καί ἀντιδράσεις τῶν συναδέλφων του» (Hood, 1972, 417).

Ἐπιπλέον, σέ κάθε «καινούργιο ρεπόρτερ ὅταν ἀρχίζει δουλειά», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Breed στήν κλασική μελέτη του γιά τόν ἀμερικανικό τύπο, «κανεῖς δέν τοῦ λέει ποιά εἶναι ἡ πολιτική (τῆς ἡμερηίδας)... Οὔτε καί θά τοῦ τό πεί ποτέ κανεῖς... Ἐντούτοις, ὅλοι, ἐκτός ἀπό τούς πολύ καινούργιους ρεπόρτερ, ξέρουν ποιά εἶναι ἡ πολιτική... Λένε ὅτι μαθαίνουν μέσω μιᾶς «ὄσμωσης»... Βασικά, ἡ ἐκμάθηση τῆς πολιτικῆς εἶναι μιᾶ διεργασία μέσω τῆς ὁποίας ὁ νεοσύλληκτος ἀνακαλύπτει καί ἑσωτερικεύει τά δικαιώματα καί τίς ὑποχρεώσεις τῆς θέσης του, καθώς καί τούς κανόνες καί ἀξίες τῆς. Μαθαίνει νά γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων τό τί ἀναμένεται ἀπ' αὐτόν, ἔτσι ὥστε νά ἔχει ἀνταμοιβές καί νά ἀποφεύγει τίς κυρώσεις» (Breed, 1955, 181-2, 188¹⁶).

Ἡ διαδικασία αὐτὴ τῆς κοινωνικοποίησης στὴν ὁποία ὑποβάλλονται τὰ στελέχη τῶν μέσων ὄχι μόνον στὰ πρῶτα στάδια, ἀλλὰ καὶ σέ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐπαγγελματικῆς τους σταδιοδρομίας, εἶναι κατὰ κανόνα τόσο ἀποτελεσματικὴ ὥστε τελικὰ νὰ ἀντιλαμβάνονται «τούς ἑαυτούς τους ὡς μισθωτοὺς ὑπαλλήλους ἑνὸς ὀργανισμοῦ ὁ ὁποῖος τοὺς ἐπιβάλλει τὴν εἰδησιογραφικὴ του πολιτικὴ», ἢ ὁποία, μάλιστα, στίς περισσότερες περιπτώσεις «ἀπὸ μόνῃ τῆς δέν δίνει βάση γιὰ παράπονα. Οἱ ρεπόρτερς εἶναι πιὸ πιθανὸν ὅτι θὰ διαμαρτύρονταν γιὰ μιὰ ἔλλειψη πολιτικῆς, ἢ γιὰ μιὰ ἀντιφατικὴ πολιτικὴ» (Donohue et al., 1972, 53).

Τὸ γεγονός ὅτι στὴν ἐποχὴ μας ἡ ταύτιση τῶν στελεχῶν τῶν ΜΜΕ μέ τούς στόχους τοῦ ὀργανισμοῦ ἀμβιβάται ἀκριβὰ (ὑψηλές οικονομικὲς ἀπολαβές, κοινωνικό γόητρο / προβολή, πολιτικὴ ἐπιρροή) ἀναμφίβολα λειτουργεῖ, κατὰ κανόνα, ὡς ἀνασταλτικὸς παράγοντας σέ κάθε προσπάθεια, ἢ σκέψη, παραβίασης ἢ μὴ - ὑποταγῆς τῶν στελεχῶν στὴ δεδομένη «εἰδησιογραφικὴ πολιτικὴ».¹⁷ Μὲ ἄλλα λόγια, οἱ μηχανισμοὶ «ἐξωτερικοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου» συμπληρώνουν ἢ ἐνισχύουν τὴν ἀποτελεσματικότητά τοῦ «ἐσωτερικοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου». Ἐπιπλέον, καὶ πολὺ σημαντικὰ, ἡ ἴδια ἡ γραφειοκρατικοποίηση τῶν σύγχρονων ὀργανισμῶν ἐπικοινωνίας διασφαλίζει τὴν «ἐπιτυχίαν» ἔκβαση τῆς κοινωνικοποίησης τῶν στελεχῶν τους. Σέ ὁποιοδήποτε τομέα κοινωνικῶν δραστηριοτήτων ὁ γραφειοκρατικὸς τρόπος ὀργάνωσης καὶ διοίκησης γεννᾷ καὶ καλλιεργεῖ «τὴν ἰδιοτέλεια τῶν ἰσχυρῶν του» (Ψυρούκης, 1975, 99). Οἱ «φορεῖς», δηλαδή τὰ στελέχη, τοῦ ὀργανισμοῦ, πιασμένοι στὰ γράναζια τῆς γραφειοκρατικῆς μηχανῆς, «μικροὶ τροχοί, μικροὶ ἄνθρωποι προσκολλημένοι στίς μικρές δουλειές τους, πασχίζοντας γιὰ μεγαλύτερες» (Max Weber) παύουν νὰ προβληματίζονται γιὰ τὸ χαρακτήρα καὶ τοὺς εὐρύτερους σκοποὺς τοῦ ὀργανισμοῦ στὸν ὁποῖο ἐργάζονται, παύει νὰ τοὺς ἀπασχολεῖ τὸ πῶς καλύτερα θὰ ἐξυπηρετηθεῖ τὸ κοινωνικὸ σύνολο¹⁸ καὶ σέ τί ἀποβλέπει ἡ προσωπικὴ τους ἐργασία. Τουναντίον, φτάνουν στό σημεῖο νὰ βλέπουν τὴν ἀναπαραγωγὴ, καὶ συνεχῆ ἐπέκταση τοῦ ὀργανισμοῦ ὄχι μόνον ὡς προσωπικὸ τους στόχο,¹⁹ ἀλλὰ τελικὰ ὡς αὐτοσκοπὸ.

Ἀναφορικὰ μέ τὰ σύγχρονα δημοσιογραφικὰ συγκροτήματα, ὁ Gieber ἦταν ὁ πρῶτος πού κατέληξε στίς παραπάνω διαπιστώσεις. Ἐχοντας διερευνήσει συστηματικὰ τὸν τρόπο λειτουργίας τοῦ ἀμερικάνικοῦ τύπου, ὁ Gieber συμπεραίνει ὅτι τὰ στελέχη του ἔχουν χάσει τὸν προσανατολισμὸ τους. Ἀντὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ γραφειοκρατικὸ μηχανισμὸ ὡς μέσο γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ πραγματικοῦ τους σκοποῦ, πού δέν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος παρά ἡ ἐξυπηρέτηση τῶν ἀναγκῶν τοῦ κοινοῦ τους, «τὰ μέσα ἔχουν ἀντικαταστήσει τοὺς σκοποὺς», καθὼς οἱ δημοσιογράφοι ἔχουν καταστήσει τίς ἀνάγκες αὐτοῦ τοῦ γραφειοκρατικοῦ ὀργανισμοῦ καθοριστικὸ παράγοντα ἢ κριτήριον τῆς ὅλης εἰδησιογραφικῆς παραγωγῆς (Gieber, 1964, 180). Κατὰ πρόεξταση, ὁ «ἐπαγγελματισμός», ἢ ἡ ἐπαγγελματικὴ ἀναγνώριση καὶ

ἐπιτυχία τοῦ κάθε στελέχους, ταυτίζεται μέ τίς δεξιότητες πού ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν στόχων τοῦ ὀργανισμοῦ (Elliot, 1977, 159). «Γιὰ τὸν δημοσιογράφο ἡ πηγὴ τῶν ἀνταμοιβῶν του δέν βρίσκεται μεταξύ τῶν ἀναγνωστῶν, πού εἶναι προφανῶς οἱ πελάτες του, ἀλλὰ μεταξύ τῶν συναδελφῶν καὶ ἀνωτέρων του» (Breed, 1955, 194). Ἡ, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Garnham, τὸ κάθε στέλεχος τῶν ἀγγλικῶν τηλεοπτικῶν μέσων, «ἔχει ἐπιτρέψει στὰ ἐπαγγελματικὰ κριτήρια, καταξιωμένα ἀπὸ τὴν χρῆση τῶν συναδελφῶν του, νὰ γίνουν αὐτοσκοπὸς καὶ ἓνα πολὺ πραγματικὸ ἐμπόδιο μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ» (Garnham, 1980, 32. Βλ. ἐπίσης, Schudson, 1989, 276, Tunstall, 1972, 274, Elliot, 1977, 159).

Στὰ σύγχρονα μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἢ ἀπὸ μέσα σέ μέρα ὁμαλῆ λειτουργία τους ὀφείλεται κατὰ κύριο λόγο στὴν ἐσωτερικεύση ἢ ἀφομοίωση ἐκ μέρους ὄλων τῶν στελεχῶν τῶν στόχων καὶ κανόνων τοῦ ὀργανισμοῦ στὸν ὁποῖο ἐργάζονται, καὶ στὴ συνακόλουθη προσαρμογὴ τῶν ἐπαγγελματικῶν τους δραστηριοτήτων στίς ἐπιταγές τοῦ ἐργασιακοῦ τους χώρου. Οἱ μηχανισμοὶ «ἐξωτερικοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου» πού ἀναφέραμε παραπάνω παίζουν κυρίως ἀνασταλτικὸ ρόλο, ἢ ὑπαρξή τους ἐνισχύει τὴν ἀποτελεσματικότητά τοῦ «ἐσωτερι-

17. Οἱ ἀξίες καὶ προσωπικοὶ στόχοι πού τὰ στελέχη τῶν ΜΜΕ καλοῦνται νὰ θυσιάσουν στό βωμὸ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐπιτυχίας καὶ ἀνόδου (αὐτοπροσδιορισμός, προσωπικὴ ἀκεραιότητα, δημιουργικότητα, προσωπικὴ ὀλοκλήρωση μέσω τῆς μὴ-ἀλλοτριωμένης ἐργασίας, κοινωνικὴ προσφορά, κ.λπ.) εἶναι ἀξίες καὶ στόχοι πού ἡ σύγχρονη «κοινωνία τῆς μάζας» στὴν πράξη, ἂν ὄχι στὴ θεωρία, ὑποβιβάζει, ἀπωθεῖ ἢ καταπατεῖ, ἐνῶ καθιστᾷ ὑψίστη κοινωνικὴ ἀξία τὴν πλήρη συμμόρφωση τοῦ ἀτόμου στίς προσταγές τοῦ κοινωνικοῦ τοῦ περιγύρου, ὅποιες κι ἂν εἶναι αὐτές (βλ. Σεραφετινίδου, 1987, κεφ. 2). Ἐπομένως, ἡ θυσία εἶναι τελικὰ πολὺ λιγότερο ἐπώδυνη ἀπ' ὅτι, ἴσως, θὰ περίμενε κανεὶς. Ὅπως χαρακτηριστικὰ παρατηροῦσε καὶ ὁ Breed πρὶν σχεδόν 40 χρόνια, «ὑπάρχουν δυνάμεις στὴν ἀμερικάνικη κοινωνία πού ὠθοῦν πολλὰ ἄτομα νὰ ἐπιλέγουν τὴν ἀρμονικὴ προσαρμογὴ (κονφορμισμὸ) σέ ὁποιαδήποτε κατάσταση, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπιταγῶν» (Breed, 1955, 184, fn. 12).

18. Ἡ γραφειοκρατικὴ ὀργάνωση, παρατηροῦσε μέ ἀφθαστη ὀξυδέρκεια τὸ 1951 ὁ C.W. Mills, καλλιεργεῖ τὴν «ὀργανωμένη ἀνευθυνότητα» (Mills, 1951, 111).

19. Στὴν ἐποχὴ μας σχεδόν ὅλες οἱ κοινωνικὲς δραστηριότητες ἢ τομεῖς — παιδεία, υγεία, ἐργασία, ἐπικοινωνία, κ.λπ. — ἔχουν ὀργανωθεῖ καὶ διοικοῦνται μέ γραφειοκρατικὰ πρότυπα. Εἶναι προφανές ὅτι αὐτὴ ἡ γραφειοκρατικοποίηση τῆς κοινωνίας σημαίνει ὅτι κάθε ἄτομο γιὰ νὰ ἱκανοποιηθεῖ τίς ὅποιες ἀνάγκες του πρέπει νὰ κερδίσει, καὶ νὰ διατηρήσει, μιὰ θέση σ' ἓνα γραφειοκρατικὸ ὀργανισμὸ. Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες, ἡ προσωπικὴ (ἢ οἰκογενειακὴ) του ἐπιβίωση ἀμεσα καὶ ἀναπόφευκτα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιβίωση τοῦ γραφειοκρατικοῦ ὀργανισμοῦ ὁ ὁποῖος τοῦ ἐξασφαλίζει τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἡ δὲ παραπέρα ἀνάπτυξη καὶ ἐπέκταση αὐτοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ θὰ σημαίνει — τουλάχιστον δυνάμει — γιὰ κάθε στέλεχος μισθολογικὲς αὐξήσεις, προαγωγές, νέα προνόμια, ὑψηλότερο γόητρο, κ.λπ.

τά νέα. Οί απόφασεις σχετικά με την ειδησεογραφική κάλυψη πρέπει να παρθούν με ταχύτητα, χωρίς πολύ χρόνο για συζήτηση ή ομαδική λήψη αποφάσεων. Έπομένως, ή δομή του ειδησεογραφικού τμήματος πρέπει να είναι αρκετά ρευστή ώστε να μπορεί να χειρίζεται τό συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον των νέων. Οί ρεπόρτερς και οί συντάκτες πρέπει να έχουν αρκετή αυτονομία στην επιλογή και έπεξεργασία των νέων. Για τή διεύθυνση ενός ειδησεογραφικού οργανισμού ό έξωτερικός έλεγχος τής συμπεριφοράς των δημοσιογράφων του θά ήταν ένα δύσκολο πρόβλημα» (Soloski, 1989, 208).

II. ΤΟ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

1. Τό ιστορικό τής έρευνας

Στή χώρα μας ή έλλειψη έπιστημονικών μελετών του φαινομένου των μαζικών επικοινωνιών, και ειδικότερα των ελληνικών μέσων επικοινωνίας, είναι ιδιαίτερα αισθητή. Για τό λόγο αυτό, αποφασίσαμε τό φθινόπωρο του 1987 να υποβάλλουμε (μέσα στά πλαίσια του Προγράμματος Ένίσχυσης Έρευνητικού Δυναμικού 1987 - 88) στή Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας του ύπουργείου Βιομηχανίας, Ένέργειας και Τεχνολογίας πρόταση για τή χρηματοδότηση έρευνητικού προγράμματος με θέμα τήν επίδραση τής κοινωνικο-οικονομικής οργάνωσης του σύγχρονου ήμερήσιου άθηναικού τύπου (HAT) στην παροχή μιάς πλουραλιστικής πληροφόρησης. Τό χειμώνα του 1987, εν άναμονή τής επικείμενης απόφασης τής Γραμματείας για τήν τύχη τής πρότασής μας,²⁰ αποφασίσαμε να προχωρήσουμε σε μιά πρώτη άνίχνευση του έμπειρικού πεδίου τής προτεινόμενης έρευνας — να διεξάγουμε ένα είδος πιλοτικής έρευνας σχετικά με τήν οικονομική και γραφειοκρατική οργάνωση του HAT.²¹ Σέ ό,τι άφορά τό τελευταίο σκέλος αúτης τής πιλοτικής έρευνας, δηλαδή τή γραφειοκρατική δομή και μηχανισμούς του άθηναικού τύπου, έπελέγησαν τέσσερις εφημερίδες.²² Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι πρώτον, τά έντυπα αúτά, δεδομένου του περιορισμένου άριθμού τους καθώς και των κριτηρίων²³ πού χρησιμοποιήθηκαν για τήν επιλογή τους, δέν αποτελούν άντιπροσωπευτικό (μέ τή στατιστική έννοια) δείγμα του HAT, και, δεύτερον, ότι δέν ύπηρχε δυνατότητα (λόγω έλλειψης χρόνου και, κυρίως, χρηματικών πόρων) χρήσης τής μεθόδου τής συμμετοχικής παρατήρησης, ή όποία είναι άκρως άπαραίτητη για μιά ολοκληρωμένη και έμπεριστατωμένη διερεύνηση τής έσωτερικής οργάνωσης και ειδησεογραφικής παραγωγής ενός επικοινωνιακού οργανισμού. Έπομένως οί παρατηρήσεις και τά πορίσματα πού θά διατυπώσουμε στίς σελίδες πού άκολουθούν ως προς τόν βαθμό και τόν τρόπο με τόν όποιο ή γραφειοκρατική

κού καταναγκασμού» και, συνακόλουθα, κατά κανόνα, ή αúτολογοκρισία πολύ περισσότερο από τήν έπιβολή κυρώσεων άποτελεί καθημερινή πρακτική στους δημοσιογραφικούς χώρους (βλ. Hirsch, 1977, 24, Soloski, 1989, 207 - 9, Elliot, 1977, 158 - 9). Οί μηχανισμοί «έσωτερικού κοινωνικού έλέγχου» είναι πολύ άποτελεσματικότεροι, όχι μόνο γιατί έτσι άποφεύγονται οί προστριβές και συγκρούσεις μεταξύ των άνωτέρων και κατώτερων στελεχών, αλλά και για ένα πρόσθετο λόγο. Όπως έπισημαίνει ό Soloski, «τό ειδησεογραφικό τμήμα ενός δημοσιογραφικού οργανισμού έχει να άντιμετωπίσει ένα έξαιρετικά άπρόβλεπτο περιβάλλον-

δομή του άθηναικού τύπου καθορίζει τίς ειδησεογραφικές δραστηριότητες των στελεχών του δέν μπορεί να θεωρηθούν παρά μόνο ως ένδεικτικές, χωρίς αúτό να σημαίνει ότι στερούνται ένδιαφέροντος ή σημασίας: όλα τά έντυπα πού έπιλέγησαν κατέχουν, από πλευράς κυκλο-

20. Τά σχετικά έγγραφα τής Γραμματείας άνέφεραν ότι όλες οί προτάσεις έπρόκειτο να κριθούν τό άργότερο μέσα σε έννέα μήνες από τήν ήμερομηνία ύποβολής τους. Τελικά, ή άπόφαση τής Γραμματείας μάς κοινοποιήθηκε δύο χρόνια άργότερα, τό χειμώνα του 1989, όταν πληροφορηθήκαμε ότι ή πρότασή μας δέν έγκρίθηκε για χρηματοδότηση, γιατί κρίθηκε «χαμηλής προτεραιότητας».

21. Μέσα στά πλαίσια του μαθήματος τής κοινωνιολογίας των ΜΜΕ πού διδάσκουμε στό Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Έπιστημών, συγχροτήσαμε μιά όμάδα προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών οί όποιοι διεξήγαν, ύπό τήν προσωπική μας έποπτεία και καθοδήγηση, μιά σειρά «άνοιχτών» (μη-δομημένων) κατευθυνόμενων (έντοπισμένων) συνεντεύξεων με στελέχη του ήμερήσιου άθηναικού τύπου.

22. Καθώς οί συνεντεύξεις μάς δόθηκαν με τήν κατανόηση ότι ή ταυτότητα του έρωτώμενου θά μείνει μυστική, δέν είναι δυνατόν να δώσουμε τά όποιαδήποτε στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων των όνομάτων των έφημερίδων, τά όποια θά διακυβέυαν αúτό τό άπόρρητον. Μπορούμε όμως να δώσουμε τίς έξής γενικές πληροφορίες: Οί τρεις έφημερίδες ήταν άπογευματινές, ένω ή τέταρτη ήταν κυριακάτικη, και κάλυπταν, στό σύνολό τους, τόν κεντρικό, κεντροαριστερό και συντηρητικό πολιτικό / κομματικό χώρο. Άπό τίς τέσσερις, ή μία μπορεί άναμφίβολα να χαρακτηριστεί ως έφημερίδα «ποιότητας» ή «γνώμης», μιά άλλη ως χαρακτηριστικό παράδειγμα του λεγόμενου «λαϊκού» τύπου (με αρκετά στοιχεία «κιτρινισμού»), ένω οί άλλες δύο αποτελούν «ένδιάμεσες» περιπτώσεις, δηλ. διασταύρωση έφημερίδας ποιότητας και λαϊκής έφημερίδας. Σέ κάθε έντυπο έγιναν 5-7 συνεντεύξεις, οί όποιες κατά κανόνα κάλυπταν όλες τίς βασικές βαθμίδες τής δημοσιογραφικής ιεραρχίας. Και οί τέσσερις έφημερίδες πού κάλύψαμε στην πιλοτική μας έρευνα έξακολουθούν να κυκλοφορούν μέχρι σήμερα.

23. Κύριο κριτήριο επιλογής ήταν οί προτιμήσεις των φοιτητών οί όποιοι διεξήγαν τίς συνεντεύξεις ως μέρος των εργασιών πού εκπόνησαν μέσα στα πλαίσια του μαθήματος «Μορφολογία των ΜΜΕ» κατά τό χειμερινό έξάμηνο 1987/88.

φορίας ή / και κύρους, σημαίνουσα θέση στο χώρο του ελληνικού τύπου.²⁴

2. Γραφειοκρατική δομή και ειδησεογραφική «πολιτική»

“Ολες οι έφημερίδες άνεξαιρέτως πού καλύψαμε στην έρευνά μας έχουν νά επιδείξουν μιά γραφειοκρατική δομή (δηλ. μιά κάθετη ιεράρχηση του προσωπικού και ένα όριζόντιο καταμερισμό καθηκόντων και άρμοδιοτήτων), ίδια, σέ γενικές γραμμές, μέ αυτήν πού περιγράφουν οι μελετητές του άμερικάνικου και εύρωπαϊκού τύπου.

«Η έφημερίδα δουλεύει όπως κάθε άλλη επιχείρηση... Ο τύπος είναι μιά επιχείρηση... Σέ κάθε επιχείρηση ό εργαζόμενος έχει ένα προϊστάμενο. Ο προϊστάμενος αυτός κάπου αναφέρεται. Ο άλλος αναφέρεται κάπου, κι έτσι πάει. Έγώ δέν μπορώ νά έχω γνώση τής εργασίας 70 ανθρώπων. Δέν είναι δυνατόν... υπάρχει μιά ιεραρχία. Βεβαίως ό διευθυντής ή ό άρχισυντάκτης μπορεί νά καταργήσει τήν ιεραρχία και νά κάνει ό,τι θέλει, νά επέμβει όπου θέλει τελικώς, όπως μπορεί ένας διευθυντής τράπεζας νά ελέγξει ως και τόν κλητήρα, ενώ δέν είναι δουλειά του αυτή. Ο κανόνας είναι ή έφημερίδα νά διευθύνεται από τήν ιεραρχία τής»²⁵ (Διευθυντής κυριακάτικης έφημερίδας).

Η γραφειοκρατική δομή δέν λειτουργεί παντού μέ τήν ίδια αυστηρότητα ή άκαμψία. Ιδιαίτερα, στην κυριακάτικη έφημερίδα ό όριζόντιος καταμερισμός δρατηριοτήτων παρουσιάζει άρκετή ρευστότητα. “Όπως ένα από τούς συντάκτες τής δήλωσε, «ουσιαστικά δέν υπάρχουν τομείς. Ο καθένας μπορεί νά αξιοποιήσει τίς πληροφορίες πού έχει, φτάνει νά έρθει σέ κάποια συνενόηση μέ τό διευθυντή τής έφημερίδας |ή μέ τό διευθυντή σύνταξης|. Δέν υπάρχουν στεγανά...” Αν έχω εγώ κάποια πληροφορία τήν γράφω εγώ σέ συνεργασία μέ τούς υπόλοιπους συνάδελφους. Υπάρχει άνταλλαγή πληροφοριών μέ όλους τούς συναδέλφους».

Παρόμοιες παρατηρήσεις («δέν υπάρχουν στεγανά», «δέν είναι οργανωμένη μέ τόσο αυστηρή τυπικότητα», «δίνει μεγάλη σημασία στον άυτοσχδιασμό») έγιναν και από άλλα στελέχη, ενώ ό διευθυντής σύνταξης διευκρίνισε ότι

«έδώ μέσα έχουμε μιά άς πούμε δημοκρατική διαδικασία. Δέν μπλεκόμαστε μέ «δικό σου είναι, δικό μου είναι, του άλλου είναι». Απλώς ό καταμερισμός υπάρχει για νά βγαίνει σωστά και γρήγορα ή δουλειά... ή έφημερίδα είναι τό άποτέλεσμα μιάς συνεχούς συλλογικής εργασίας. Δέν υπάρχει κανένας πού νά λείει εγώ κάνω αυτό και τέλειωσε.

Αυτό μπορεί νά συμβαίνει όπουδήποτε άλλου, αλλά δέν συμβαίνει έδώ. Έδώ δουλεύουμε όλοι μαζί».

Σέ ό,τι άφορά τήν «πολιτική» ή «γραμμή» τής έφημερίδας, καταρχήν σχεδόν όλοι οι έρωτώμενοι τήν προσδιόρισαν ως ταυτόσημη μέ τήν κομματική τής τοποθέτηση, χωρίς σχεδόν καμμία άναφορά σέ άλλου τύπου στόχους ή προσανατολισμούς οι όποιο στό σύνολό τους νά συγκροτούν τό ιδιαίτερο «προφίλ» τής. Πρέπει πάντως νά έπιστημόνουμε ότι από τό σύνολο τών άπαντήσεων προκύπτει ότι τά περισσότερα στελέχη θεωρούν τόσο άυτονόητο τόν επιχειρηματικό χαρακτήρα τής έφημερίδας τους, ώστε νά μήν θεωρούν άναγκαίες τίς μακροσκελείς άναφορές ή έπεξηγήσεις ως προς τή σημασία ή άναγκαιότητα τών οικονομικών τής στόχων (αύξηση τής κυκλοφορίας και τών διαφημιστικών καταχωρήσεων).

«Οι έφημερίδες έχουν πολύ σοβαρές κυκλοφοριακές επιδιώξεις... Μιά έφημερίδα άν δέν πουλάει δέν εκπληρώνει τό ρόλο τής» (πολιτικός συντάκτης άπογευματινής έφημερίδας). «Οι έφημερίδες είναι μαγαζιά, είναι έμπορικές επιχειρήσεις, υπόκεινται στο νόμο τής προσφοράς και τής ζήτησης, του κέρδους και τής ζημιάς» (συντάκτης έλεύθερου ρεπορτάζ άπογευματινής έφημερίδας).²⁶

Δεύτερον, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ή άντιφατικότητα τών άπόψεων πού εκφράζει σημαντικός άριθμός στελεχών άναφορικά μέ τήν «πολιτική» (μέ τήν παραπάνω έννοια τής κομματικής τοποθέτησης) τής έφημερίδας στην όποία εργάζονται. Ένώ όλοι άνεξαιρέτως παραδέχονται, τήν ύπαρξη κάποιας «πολιτικής» ή

24. Αυτός είναι εξάλλου και ό λόγος πού άποφασίσαμε, καθώς μάλιστα δέν προβλέπεται ή πραγματοποίηση του άρχικού έρευνητικού μας σχεδίου, νά προχωρήσουμε στη θεωρητική έπεξεργασία και δημοσίευση του έμπειρικού υλικού αυτής τής πιλοτικής έρευνας. Η συστηματική και ολοκληρωμένη διερεύνηση του θέματος άπαιτεί τή χρηματοδότηση, για ένα διάστημα τουλάχιστον 2 ετών, ενός έπιτελείου έρευνητών οι όποιοι μέσω άρχειακής έρευνας, σύνεντεύξεων, συμμετοχικής παρατήρησης και άποδελτίωσης / άνάλυσης περιεχομένου (ένός δείγματος) τής ειδησεογραφίας του HAT, θά διερευνήσουν διεξοδικά τά θεσμικά και οργανωτικά πλαίσια του ήμερησιου άθηνάικου τύπου και τήν επίδρασή τους στην ειδησεογραφική παραγωγή του. Μέχρι σήμερα δέν έχουμε κατορθώσει νά εξασφαλίσουμε τούς άναγκαίους χρηματικούς πόρους.

25. Αυτός ό τρόπος όργάνωσης θεωρείται τόσο «φυσικός» ή «δεδομένος» από τά στελέχη αυτών τών οργανισμών, ώστε ένας συντάκτης (ρεπόρτερ) δήλωσε ότι τά θέματα αυτά ήταν «γνωστά και άυτονόητα», και από τίς έρωτήσεις πού του άπευθώναμε συμπέρανε ότι θά πρέπει νά μή γνωρίζαμε «πολλά πράγματα για τόν τύπο και πώς λειτουργεί».

26. Βλ. επίσης παραπάνω τίς παρατηρήσεις του διευθυντή τής κυριακάτικης έφημερίδας ως προς τήν έσωτερική όργάνωση τής έφημερίδας του.

«γραμμής», σχεδόν όλοι²⁷ άρνούονται ότι αυτή έηρεάζει ούσιαστικά τή μορφή ή τό περιεχόμενο τών ειδησεογραφικών μηνυμάτων. Ή τοποθέτηση αυτή ήταν ιδιαίτερα αίσθητή μεταξύ τών στελεχών δύο έφημερίδων (τής κυριακάτικης και μιās άπογευματινής), οι όποιες προβάλλουν πολύ περισσότερο από τίς δύο άλλες (άλλά και από τό σύνολο του ήμερήσιου άθηναικού τύπου) τήν εικόνα τής «άντικειμενικότητας» και μιās κάποιας κομματικής «άνεξαρτησίας». Για παράδειγμα, όταν πολιτικός συντάκτης τής κυριακάτικης έφημερίδας ρωτήθηκε να προσδιορίσει τίς άρμοδιότητες του διεθυντή τής έφημερίδας του, παρατήρησε ότι,

«τό πολιτικό ρεπορτάζ έπειδή έχει σχέση με τή γραμμή τής έφημερίδας, με τό πρωτοσέλιδο τής έφημερίδας, και περισσότερο άπ' όλα με τήν εικόνα τής έφημερίδας, σ' όλες τίς έφημερίδες έχει άπευθείας σχέση με τή διεύθυνση».

Πολύ άργότερα στή συνέντευξη όταν του ζητήθηκε να περιγράψει τήν πολιτική ή γραμμή τής έφημερίδας του, άντέδρασε λέγοντας:

«Έγώ δέν είπα γραμμή. Κοίταξε να δείς, υπάρχει ένα πλαίσιο. Δηλαδή, ή έφημερίδα είναι έφημερίδα δημοκρατική, αυτό που θά λέγαμε με τήν παλιά δημοκρατική παράταξη, δηλαδή κινείται σε έναν άξονα άνάμεσα σ' αυτό που θά λέγαμε κέντρο και ως τήν άκρη του ΠΑΣΟΚ. Αυτό είναι τό στίγμα της τό ιδεολογικό. Άπό κει και πέρα άπόψεις φιλοξενεί... Είναι μιιά έφημερίδα ενός πλατιού ιδεολογικοπολιτικού χώρου... γράφουμε και ύπέρ τής κυβερνήσεως |ΠΑΣΟΚ| και κατά τής κυβερνήσεως, και ύπέρ τής Νέας Δημοκρατίας και κατά τής Νέας Δημοκρατίας. Σε βασικές έπιλογές φυσικά είμαστε ύπέρ τής κυβερνήσεως του ΠΑΣΟΚ και φυσικά δέν είμαστε ύπέρ μιās κυβερνήσεως τής Νέας Δημοκρατίας. Αυτό είναι βασική έπιλογή τής έφημερίδας».

Παρόμοιες ήτν οι παρατηρήσεις άρχισυντάκτη άπογευματινής έφημερίδας:

«Ή κατεύθυνση που είχε ή έφημερίδα όταν βγήκε έξακολουθεί να ισχύει. Αυτό τοποθετήθηκε στο χώρο τής λεγόμενης δημοκρατικής παράταξης... αλλά αυτό είναι πολύ εύρύ, όποτε δέν έχει πολύ άυστηρή πολιτική γραμμή... Έδώ δέν υπάρχει κάποιο κέντρο που κατεβάσει γραμμή και σου λείει έτσι θά τά γράφεις, υπάρχει μόνο τό γενικό αυτό πλαίσιο. Λέω ότι εδώ δέν υπάρχει γιατί άλλου ύπάρχει».

Ή τελευταία παρατήρηση είναι ένδεικτική τών άπαντήσεων και άλλων δημοσιογράφων αυτών τών δύο έφημερίδων. Δέχονται, δηλαδή, ότι ή «πολιτική» μιās έφημερίδας έπηρεάζει τήν ειδησεογραφική της παραγωγή, αλλά ισχυρίζονται ότι αυτό δέν συμβαίνει στή δική τους έφημερίδα.

«Πολλές φορές ειδήσεις κρύβονται, ή δέν γράφονται καθόλου — σου λέω για όλες τίς έφημερίδες τώρα — ή προβάλλονται μ' έναν τρόπο διαφορετικό — μικρές ή μεγάλες, μεγεθύνονται ή σμικρύνονται. Αυτό έχει να κάνει με τήν πολιτική γραμμή τής κάθε έφημερίδας. Αυτό συμβαίνει σίγουρα, δέν ύπάρχει καμιά άμφιβολία, τό ξέρει αυτό ό κόσμος... Αυτό που θέλω να σου πω είναι τό έξής: ό-τι ειδικά σε τούτη τήν έφημερίδα αυτό μπορεί να συμβαίνει λιγότερο ίσως... "Ό,τι μπορείς να φανταστείς εδώ πέρα δημοσιεύεται, δέν ύπάρχει καμιά λογοκρισία» (συντάκτης έλεύθερου ρεπορτάζ τής άπογευματινής έφημερίδας).

Κατά κανόνα (όπως έμμεσα διαφαίνεται και από τά παραπάνω άποσπάσματα) τά στελέχη τών παραπάνω δύο έφημερίδων, αλλά και τής τρίτης άπογευματινής έφημερίδας που κάλυψε ή έρευνά μας,²⁸ έπικαλούνται τούς όρους και τούς κανόνες τής σύγχρονης δημοσιογραφικής δεοντολογίας (οι ειδήσεις πρέπει να είναι αντικειμενικές και άμερόληπτες, να ύπηρετούν τό κοινό όφελος άποκαλύπτοντας τήν άλήθεια και μόνο, κ.λπ.) για να περιγράψουν τίς διαδικασίες ειδησεογραφικής παραγωγής στο δικό τους έργασιακό χώρο.

«Λειτουργήμα κάνουμε. Δέν έχουμε καμμία έπιρροή ή παρέμβαση ως προς τό πώς να γράφεις τήν ειδηση. Γράφονται όλες οι πληροφορίες άν είναι άλήθεια. Άν συμπίπτει με τή γραμμή τής έφημερίδας καλώς. Άν όχι δέν σημαίνει ότι δέν θά μπει έπειδή δέν είναι άλήθεια. Στα ρεπορτάζ γράφεται πάντα ή άλήθεια». (συντάκτης τής κυριακάτικης έφημερίδας).²⁹

Ή άνάλυση τής παραπάνω αντίφασης δέν είναι έφικτή μέσα στα περιορισμένα πλαίσια του παρόντος άρθρου. Θα θέλαμε όμως να προτείνουμε ότι ή έρμηνεία της θά πρέπει να άναζητηθεί στήν συνύπαρξη «παραδοσιακών» και «σύγχρονων» στοιχείων στους στόχους ή προσανατολισμούς του έλληνικού τύπου. Στίς δυτικές

27. Βλ. παρακάτω ύποσημείωση 28.

28. Άπ' αυτήν τήν άποψη (άλλά και από άλλες όπως θά δοϋμε παρακάτω — μέρος II (5)), ή εικόνα που παρουσιάζει ή τέταρτη έφημερίδα είναι αρκετά διαφορετική: τά στελέχη της δέν μοιάζει ιδιαίτερα να πιστεύουν ότι ή ειδησεογραφική παραγωγή τής έφημερίδας τους ακολουθεί τούς κανόνες τής σύγχρονης δημοσιογραφικής δεοντολογίας. Άντίθετα, επανειλημμένα άναφέρουν τή «γραμμή» ή «πολιτική» τής έφημερίδας, ή «τίς άπόψεις του εκδότη» της, ως τό κριτήριο που καθοδηγεί τίς έπιλογές τους ως προς τή μορφή και περιεχόμενο τών ειδησεογραφικών μηνυμάτων.

29. Βέβαια, παραμένει τό έρώτημα ποιός και σύμφωνα με ποιά κριτήρια άποφασίζει τί είναι «άντικειμενικό» και τί «ύποκειμενικό», τί είναι «άλήθεια» και τί όχι. Όπως θά δοϋμε στο έπόμενο μέρος (II, 3), οι άποφάσεις αυτές άνήκουν στα διεθυντικά στελέχη του όργανισμού, οι όποιοι ούσιαστικά άνοιγοκλείνουν τίς πύλες τής έπικοινωνίας.

καπιταλιστικές κοινωνίες ή μαζικοποίηση του τύπου που σημειώθηκε από τὰ τέλη του 19ου αιώνα και μετά σήμανε, μεταξύ άλλων, τήν «ἀπελευθέρωση» του τύπου από τις παραδοσιακές κομματικές του εξαρτήσεις. Έτσι, στην εποχή μας τείνει νά κυριαρχήσει ή ἐγκατάλειψη ἐκ μέρους του ἀμερικάνικου και δυτικοευρωπαϊκού τύπου κάθε ἐκδηλης κομματικής τοποθέτησης, και ή ρητή υιοθέτηση μιᾶς νέας δημοσιογραφικής δεοντολογίας, κεντρικοί ἄξονες τῆς ὁποίας, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν κάλυψη τῆς ἐπικαιρότητας, εἶναι οἱ ἀρχές τῆς «ἀντικειμενικότητας» και τῆς «οὐδετερότητας» ἢ «ἀμεροληψίας». Οἱ ἐξελίξεις αὐτές ὑπῆρξαν σέ μεγάλο βαθμό ἀποτέλεσμα (α) τῆς ἀνεξαρτητοποίησης του τύπου ἀπό τις οικονομικές εἰσφορές τῶν πολιτικῶν κομμάτων, καθῶς ἀπό τις τελευταῖες δεκαετίες του περασμένου αἰώνα και μετά η διαφήμιση θά λειτουργήσει ὡς κεντρικός μηχανισμός «ἐπιδότησης» τῶν ἐφημερίδων, και (β) τῆς οικονομικής ἐπιταγῆς, πού ἐπιβάλλει τό συνεχῶς αὐξανόμενο μέγεθος τῶν δημοσιογραφικῶν ὀργανισμῶν (συγκέντρωση / συγκεντροποίηση του κεφαλαίου), γιά ὄλο και μεγαλύτερη κυκλοφορία, και ή ὁποία μεταφράζεται σέ ἐπιτακτική ἀνάγκη του κάθε δημοσιογραφικοῦ ὀργανισμοῦ νά ἀγκαλιάσει ἕνα ὄσο τό δυνατόν πλατύτε-

ρο (κοινωνικά και πολιτικά ἑτερογενές) κοινό, χωρίς νά ἀποξενώσει κανένα σημαντικό τμήμα του. (βλ. Σεραφετινίδου, 1987, κεφ. 3 (2) & κεφ. 4(3)).

Ἀντίθετα, στή χώρα μας ὁ τύπος μαζικοποιεῖται μέν, ἀναπτύσσεται δηλαδή πρὸς τήν κατεύθυνση τῶν μεγάλων ἐπιχειρηματικῶν ὀργανισμῶν ἢ συγκροτημάτων τῶν ὁποίων ή ἐπιβίωση προϋποθέτει τή συνεχῶς διευρυνόμενη μαζική κυκλοφορία, ἀλλά ταυτόχρονα διατηρεῖ, τουλάχιστον στήν τεράστια πλειοψηφία τῶν περιπτώσεων, ἕναν ἔντονα και ἐκδηλα κομματικό χαρακτήρα.³⁰ Τά κοινωνικά αἷτια αὐτῆς τῆς ιδιόμορφης ἐξέλιξης του ἑλληνικοῦ τύπου θά πρέπει τελικά νά ἀναζητηθοῦν στίς ιδιομορφίες και ἰδιαιτερότητες πού παρουσιάζει ὁ ἑλληνικός καπιταλισμός σέ σύγκριση μέ τούς κοινωνικούς σχηματισμούς τῆς μητροπολιτικῆς Δύσης. Ἐδῶ ἀρκεῖ νά παρατηρήσουμε ὅτι αὐτή ή ιδιομορφία του ἑλληνικοῦ τύπου ἀναπαράγεται στήν προσπάθεια τῶν στελεχῶν του νά γεφυρώσουν δύο ἀντιφατικές καταστάσεις ἢ ἐπιταγές του ἐργασιακοῦ τους χώρου: τήν υιοθέτηση μιᾶς κομματικῆς γραμμῆς, και ταυτόχρονα τήν προσήλωση στίς ἀρχές τῆς σύγχρονης δημοσιογραφικῆς δεοντολογίας.

Τό τέλος στό ἐπόμενο τεῦχος

30. Εἶναι ἐνδεικτική ή παρατήρηση γνωστοῦ πολιτικοῦ συντάκτη ἀπογευματινῆς ἐφημερίδας: «Ἡ ἐπιλογή (ὡς πρὸς ποιό θά ἔναι τό περιεχόμενο / μορφή τῶν εἰδησεογραφικῶν μηνυμάτων) εἶναι μιᾶ συνεχῆς ἰσορροπία ἀνάμεσα στό τί εἶναι σημαντικό και τί ἐνδιαφέρει τόν κόσμο... και βέβαια ὑπάρχουν και πολιτικές σκοπιμότητες, προφανῶς... Εἶναι

προφανές ὅτι ἐμεῖς τό κοιτάζουμε ἀπό μιᾶ σκοπιά, τῆς κεντροαριστερῆς, προοδευτικῆς παράταξης, ἄς πούμε... Τά κριτήρια ἐπιλογῆς εἶναι τί θέλει τό κοινό κατά κάποιο τρόπο ἀλλά και πῶς συμβαδίζει αὐτό μέ τή γενική γραμμή τῆς ἐφημερίδας».

σοσιαλιστική
ΘΕΩΡΙΑ και ΠΡΑΞΗ
 Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α
ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΣΗΜΕΡΑ
 ἀπό τις πελατειακές
 σχέσεις στο κόμμα θεσμό
 θεωρία
 πράξη
ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΣΗΜΕΡΑ
 ΓΡΑΦΟΥΝ:
 Γ. Παπαδάτος
 Μ. Ράπτης
 Η. Ιωακείμογλου
 Δ. Χαράλαμπος
 Μ. Δανέζης
 Θ. Καπρέλης
 Β. Χωραφάς
 Μ. Σπουρδαλάκης
 Π. Βασιλόπουλος
 Σ. Παναγιωτοπούλου
 Συνέντευξη με τον Ἄκη Τσοχατζόπουλο

Έρικ Χομπσμπάουμ

«Η εποχή τών επαναστάσεων, 1789-1848», Αθήνα, 1990. Μορφωτικό Ίδρυμα Έθνικής Τραπέζης

Τριάντα περίπου χρόνια μετά από την πρώτη Έκδοσή του (1962), τό βιβλίό του Έρικ Χομπσμπάουμ, *Η εποχή τών επαναστάσεων*, εκδόθηκε στό έλληνικά μέ τήν φροντίδα του Μορφωτικού Ίδρυματος τής Έθνικής Τραπέζης. Στά τριάντα αυτά χρόνια πού μεσολάβησαν ή έλληνική ιστοριογραφία γνώρισε μία έντονη κινητικότητα καί οί ιστορικές σπουδές, ιδιαίτερα στόν χώρο τής νεότερης Ιστορίας, καλλιεργήθηκαν έντατικά. Σ' ένα τέτοιο κλίμα φαίνεται άνεξήγητη μία καθυστέρηση πού δέν συναντούμε μόνο στήν περίπτωση του κλασικού αυτού βιβλίου. Πολλά άλλα έργα — ή *Μεσόγειος* του Μπρωντέλ είναι ένα ακόμα παράδειγμα — μεταφέρονται στή γλώσσα μας πολλές δεκαετίες μετά τήν πρώτη τους εμφάνιση καί πολύ καιρό μετά τό τέλος τών συζητήσεων πού προκάλεσε ή παρουσία τους αυτή. Άφου δηλαδή χάσουν τήν πρώτη τους λάμψη καί όρμη καί μεταβληθούν σέ κλασική παρακαταθήκη.

Η έλληνική γλώσσα διαβάζεται φυσικά από λίγους σχετικά ανθρώπους ένω, επιπλέον, τό κοινό πού θά ένδιαφερόταν γιά τέτοιου είδους αναγνώσεις, γνωρίζει συνήθως μία τουλάχιστον από τίς «διεθνοποιημένες» ξένες γλώσσες. Αυτό έντεινει τούς διαταγμούς τών έκδοτικών οίκων, ακόμα καί τών λίγων πύο εβρωστων οικονομικά, καί τούς κάνει πολύ προσεκτικούς μπροστά σέ έγχειρήματα πού ένπεριέχουν ύψηλό οικονομικό κίνδυνο. Όλα αυτά αποτελούν μέν εβλογες έξηγήσεις του φαινομένου, πολύ απέχουν όμως από τό να τό έξηγούν σέ όλες τίς διαστάσεις.

Πραγματικά, μία πύο προσεκτική έξέταση του είδους τής ιστοριογραφίας πού ό Χομπσμπάουμ καλλιεργεί, θά αποκάλυπτε διαφορές καί αντίθεσεις μέ τίς αντίστοιχες έλληνικές παραγωγές καί ένδιαφέροντα. Ένδεικτικά καί συνοπτικά μπορούμε να σταθοΰμε στους παρακάτω άξονες. Ό πρώτος καλλιεργεί τή γενίκευση καί τήν σφαιρικότητα όταν οί δεύτερες τείνουν πρós τή λεπτομέρεια καί τήν ειδίκευση. Ό πρώτος ένδιαφέρεται να δημιουργήσει ένα έργαλείο σκέψης ένω

οί δεύτερες αποβλέπουν στήν αποκάλυψη γνώσης. Ό πρώτος κατευθύνει τήν ιστορική γνώση στήν κοινωνία ένω οί δεύτερες στόν στενό κύκλο τών ιστορικών ή έστω, τής ιστορικής διδασκαλίας. Πρόκειται γιά έπιλογές καί άντιλήψεις πού απέχουν σημαντικά μεταξύ τους. Η άπόσταση αυτή όπωσδήποτε περικλείει κάποιες άπαντήσεις στό έρώτημα τής έντυπωσιακής καθυστέρησης στή μεταφορά στή γλώσσα μας, έργων - πιλότων τής διεθνούς ιστοριογραφικής παραγωγής. Ύπάρχει πραγματικά διάθεση να γεφρωθούν οί άποστάσεις αυτές;

«Στόχος του βιβλίου», έγραφε στόν πρόλόγο του ό Χαμπσμπάουμ στό 1961, «δέν είναι ή λεπτομερής άφήγηση άλλα ή έρμηνεία καί αυτό πού οί Γάλλοι όνομάζουν «haute vulgarisation» (ύψηλή έκλαϊκευση). Ό ιδανικός του άναγνώστης είναι αυτό τό θεωρητικό κατασκευάσμα, ό εύφυής δηλαδή καί επαιδευμένος πολίτης πού δέν είναι άπλώς περίεργος γιά τό παρελθόν άλλα έπιθυμεί να καταλάβει πώς καί γιαντί ό κόσμος πήρε τή σημερινή του μορφή καί πρós τά πού κατευθύνεται...». Ό στόχος αυτός μπορεί να φαίνεται άπρόσιτη πολυτέλεια σέ μία χώρα πού δέν έχει να έπιδείξει ούτε ένα σφαιρικό έγχειρίδιο γιά τό 1821, παραπέμπει όμως σ' αυτό πού είναι ή πραγματική άξία του βιβλίου.

Η ποιότητα τών ανθρώπων, τών ιστοριογράφων, είναι ή τελευταία ύπεύθυνη γιά τίς παραπάνω διαφορές καί άποστάσεις. Στόν περίγυρο τής δουλειάς του ιστορικού πρέπει να άναζητηθούν τά αίτια. Ένδεικτικό έρώτημα τό έάν, σέ μία μικρή, περιφερειακή σέ σχέση μέ τίς μητροπόλεις του πλούτου, τής παραγωγικής δραστηριότητας καί τών ιδεολογικών διεργασιών, χώρα, είναι δυνατή ή έπαρκής συσσώρευση σκέψεων καί γνώσεων πού να έπιτρέπουν τέτοια έργα. Ίσως να ύπάρχει εβκολα άρνητική άπάντηση έδω σέ ό,τι άφορά τή σύνθεσή τους, τή δημιουργία τους. Η λειτουργικότητά τους όμως γιαντί παρουσιάζεται τό ίδιο βασανιστική. Μήπως ό κόσμος μας δέν ένοποιείται μέ τήν ταχύτητα πού εβχόμαστε καί πιστεύουμε;

Έστω καί τριάντα χρόνια μετά, θά είναι κρίμα να μην προκάλεσει τό βιβλίό αυτό συζητήσεις. Θα είναι κρίμα να λειτουργήσει ως ένα επιπλέον εκπαιδευτικό βοήθημα, προορισμένο να εξαργυρωθεί σέ κάποιες πανεπιστη-

μιακές έξετάσεις περιορισμένης έμβέλειας καί σημασίας. Θα είναι κρίμα να μην εισβάλει τό πνεΰμα του, ή άποψη του, τό παράδειγμά του στους χώρους τής έγχώριας ιστοριογραφικής παραγωγής, να μην λειτουργήσει σ' αυτούς έστω καί ως μία συνεισφορά, ως μία προσθήκη.

Στήν περίπτωση πού τίποτα από αυτά τά σημαντικά δέν γίνει θά μπορούσε άνετα να ισχυριστοΰμε ότι αυτή ή καθυστέρηση στή μεταφορά τών σημαδιακών βιβλίων ιστοριογραφίας στή χώρα μας, πιστοποιεί μία βαθύτερα παθολογική κατάσταση στό χώρο τής παραγωγής γνώσης, σκέψεων καί ιδεών.

Γιώργος Μαργαρίτης

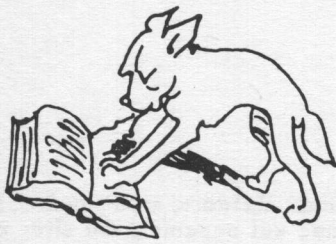
MARTIN HEIDEGGER

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΔΙΑΛΟΓΙΣΜΟΣ

Μεταφράση
ΝΙΚΟΥ ΣΕΒΑΣΤΙΑΝΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΡΑΣΜΟΣ

Βιτγκενστάιν Λούντβιχ

Γλώσσα, μαγεία, τελετουργία, έκδ. Καρδαμίτσα, 1990.

Υπό τον τίτλο *Γλώσσα, Μαγεία, Τελετουργία* εκδόθηκαν ελληνικά από τις εκδόσεις Καρδαμίτσα (1990) οι παρατηρήσεις του Λούντβιχ Βιτγκενστάιν πάνω στο *Χρυσό Κλωνί* του Φράιτσερ, σε μετάφραση Κωστή Κωβαίου. Στο βιβλίο υπάρχει επίσης ένα έρμηνευτικό κείμενο του Rush Rhees με τίτλο «Ο Βιτγκενστάιν περί γλώσσας και τελετουργίας». Τό κείμενο του Βιτγκενστάιν είναι εξαιρετικά μικρό, μόλις 27 σελίδες στην ελληνική του μετάφραση. Δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στα γερμανικά τό 1967, δεκαέξι χρόνια μετά τό θάνατο του Βιτγκενστάιν, στο περιοδικό *Synthese* 17 pp. 233-253, με επιμέλεια του Rush Rhees. Οι παρατηρήσεις πού υπάρχουν στο κείμενο αυτό βρέθηκαν στα κατάλοιπα του Βιτγκενστάιν, τό πρώτο μέρος σ' ένα δακτυλογραφημένο κείμενο 771 σελίδων πού περιέχει σχόλια για ένα πλήθος θεμάτων (τή γλώσσα, τή φιλοσοφία, τό νόημα, κ.λπ.), και τό δεύτερο μέρος σε ελεύθερα φύλλα χαρτί ανάμεσα στα προσωπικά του είδη.

Όπως θά παρατηρήσει ό αναγνώστης, τά σχόλια του Βιτγκενστάιν πού περιέχονται στο βιβλίο αυτό, δέν συνθέτουν ένα ενιαίο και συνεχές κείμενο. Για λόγους πού έχουν νά κάνουν μέ τό είδος τής φιλοσοφίας του, ό Βιτγκενστάιν είχε υιοθετήσει γενικά στα έργα του μία άποσπασματική γραφή, έναν άφοριστικό τρόπο έκφρασης. Στο κείμενο για τόν Φράιτσερ είχε έναν επιπλέον λόγο νά τό κάνει άφου τά σχόλια του αναφέρονται σε συγκεκριμένα χωρία του έργου του Φράιτσερ *Τό Χρυσό Κλωνί*. Αυτός ό τρόπος γραφής άναμφισβήτητα δυσχεραίνει τήν κατανόηση του κειμένου, ιδιαίτερα για τόν αναγνώστη πού δέν είναι εξοικει-

κειωμένος μέ τή φιλοσοφία του Βιτγκενστάιν.

Όά επιχειρήσουμε νά παρουσιάσουμε έδώ μερικά από τά θέματα πού τίγονται στο κείμενο αυτό. Ό Σίρ Τζαίμς Φράιτσερ ήταν σκώτος άνθρωπολόγος (1854-1941), ό όποιος κατέγραψε στο δωδεκάτομο έργο του *The Golden Bough* (Τό Χρυσό Κλωνί) έθνολογικές παρατηρήσεις από πάρα πολλά μέρη του κόσμου. Ό ίδιος είχε έλάχιστα ταξιδέψει έξω από τά σύνορα τής Βρετανίας· χρησιμοποίησε όμως εδρύτατα τίς μαρτυρίες ιεραποστόλων και ύπαλλήλων του βρετανικού κράτους. Στο έργο του κυριαρχεί μία εξέλικτική αντίληψη για τόν τρόπο σκέψης τών ανθρώπων. Υποστηρίζει πώς ό σύγχρονος έπιστημονικός τρόπος σκέψης προήλθε εξέλικτικά από τόν θρησκευτικό ό όποιος μέ τή σειρά του προέκυψε από τίς δεισιδαιμονίες τής μαγείας.

Ό Βιτγκενστάιν δέν συμφωνεί μέ τίς γενετικές αντιλήψεις του Φράιτσερ. Στίς παρατηρήσεις του καταλογίζει στον Φράιτσερ τήν τάση νά έξηγει τίς πρωτόγονες πρακτικές χρησιμοποιώντας μέτρα τής Άγγλίας του 20ου αιώνα. Ό Φράιτσερ δέν μπορεί νά φανταστεί ιερέα πού νά μήν είναι στην οδία «ό Άγγλος έφημέριος του καιρού μας, μ' όλη εκείνη τή βλακεία και τή χλιαρότητά του» (σ. 30). Ό Φράιτσερ, λέει ό Βιτγκενστάιν, όταν μιλάει για τίς τελετουργίες πρωτόγονων φυλών παρουσιάζει τούς ανθρώπους πού μετέχουν σ' αυτές ως ήλίθους, σάν νά ένεργοϋν υπό τό κράτος τής άγνοιας. Μας καλεί νά δείξουμε άπέναντί τους έπιείκεια, νά σεβαστούμε τά πρώτα άδέξια σκιρτήματα τής ανθρώπινης σκέψης πού προετοιμάσαν τό έδαφος για τό θρίαμβο τής έπιστήμης. «Είναι πραγματικά πολύ παράξενο, όλα τούτα τά έθιμα», λέει ό Βιτγκενστάιν, «νά προβάλλονται τελικά τήν τρόπον τινά σά βλακειές. Είναι άκατανόητο τό ότι οι άνθρωποι τά κάνουν όλ' αυτά από καθαρή βλακεία»

(σ. 26). Ειδικά μάλιστα αν λάβουμε όπόψη μας ότι «ό ίδιος άγριος πού μήγει βελόνες στο όμοίωμα του έχθρου του, άπ' ό,τι φαίνεται, για νά τόν σκοτώσει, φτιάχνει τήν καλύβα του από ξύλο πραγματικά και σκαλίζει τό βέλος του επιδέξια και όχι σε όμοίωμα» (σελ. 29). «Ό Φράιτσερ θά ήταν ικανός νά πιστέψει πώς οι άγριοι πεθαίνουν λόγω λάθους (...). Ό Φράιτσερ είναι πολύ πιο άγριος από τούς περισσότερους άγριους του, διότι αυτούς δέν τούς χωρίζει τόσο μεγάλη άπόσταση από τήν κατανόηση ενός πνευματικού ζητήματος, όση χωρίζει έναν Έγγλέζο του 20ου αιώνα» (σελ. 34).

Άνάλογα μέ τήν περίπτωση, ό Φράιτσερ, λέει ό Βιτγκενστάιν, εξισώνει τή μαγεία μέ έσφαλμένη φυσική, κακή ιατρική και άναποτελεσματική τεχνολογία. Μπορεί έτσι, σε μία λογική άναγωγισμού, νά μιλάει για «λάθη» και «αναπόφευκτα όλισθήματα κατά τήν αναζήτηση τής αλήθειας». Ό Βιτγκενστάιν δέν θεωρεί πώς οι τελετουργικές δραστηριότητες τών ανθρώπων μπορούν νά εξισωθούν ή νά θεωρηθούν προοίμιο τής έπιστήμης. Ό πρωτόγονος άνθρωπος επιδίδεται σε τελετουργίες όχι άναγκαστικά για νά επηρεάσει τή φύση. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό, παρατηρεί ό Βιτγκενστάιν, πώς οι ιεροτελεστίες τής προχής γίνονται κατά κανόνα τήν περίοδο τών βροχών και όχι τήν περίοδο τής ξηρασίας, όπως θά άπαιτούσε ή έρμηνεία του Φράιτσερ. Ό Βιτγκενστάιν υποστηρίζει πώς:

«Ένα βιβλίο άνθρωπολογίας θά μπορούσε ν' αρχίζει ως έξης: Παρατηρώντας τή ζωή και τή συμπεριφορά τών ανθρώπων πάνω στή γή, βλέπει κανείς πώς εκτός από τίς δραστηριότητες πού θά μπορούσε νά όνομάσει ζωώδεις, τή λήψη τροφής κ.λπ. κ.λπ., υπάρχουν και κάποιες πού έχουν έναν ιδιαίζοντα χαρακτήρα και πού θά μπορούσαν νά όνομαστοϋν τελετουργικές πράξεις. Τότε όμως θά ήταν άνόητο νά πούμε στή συνέχεια πώς τό χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτών τών πράξεων είναι τό ότι προέρχονται από έσφαλμένες αντιλήψεις γύρω από τή φύση τών πραγμάτων» (σελ. 32-33).

Άς παραβάλλουμε, λέει ό Βιτγκενστάιν, τή δική μας συνήθεια νά φιλάμε τήν εικόνα του άγαπημένου. Η πράξη μας αυτή, υποστηρίζει ό Βιτγκενστάιν, δέν βασίζεται στην πίστη ότι έπενεργούμε στο αντικείμενο πού ή εικόνα παριστά. «Άποσκοπεί σε μίαν ίκανοποίηση και τήν έπιτυχγάνει. Η μάλλον: δέν άποσκοπεί σε τίποτε. Άπλως έτσι συμπεριφερόμαστε, κι ύστερα νιώθουμε ίκανοποιημένοι» (σελ. 28-29). «Λάθος υπάρχει μονάχα εκεί πού ή μαγεία προβάλλεται ως έπιστήμη» (σελ. 29).

Ό Βιτγκενστάιν υποστηρίζει πώς οι κάθε είδους εξηγήσεις, αντί νά διαφωτίσουν, παραπλανούν. Οι πρωτόγονες πρακτικές μās δημιουργούν έτσι κι άλλως μία έντύπωση τήν όποία οι πιθανές εξηγήσεις ντύνουν άπλως μέ ένα αίτιοκρατικό γενετικό ένδυμα. Τό ένδυμα αυτό καλύπτει τή δική μας μεταφυσική τάση για όλο και περισσότερες εξηγήσεις. Όστόσο οι εξηγήσεις, λέει ό Βιτγκενστάιν, δέν είναι παρά άβέβαιες ύποθέσεις. Έκείνο πού είναι

βέβαιο είναι ό,τι μās μεταδίδεται και κατανοούμε μέσω της ιδιότητας που μās συνδέει με τους ανθρώπους των πρωτόγονων φυλών, ότι δηλαδή είμαστε συγγενή ανθρώπινα όντα. Είναι χαρακτηριστικό παρατηρεί ο Βιτγκενστάιν, πώς ο Φραϊζερ για να μās μεταφέρει μιά δεισιδαιμονία χρησιμοποιεί λέξεις που είναι και οι ίδιες δεισιδαιμονικές. Αυτό δείχνει ότι κατανοεί πολύ καλά τί σημαίνουν όρισμένες συνήθειες των φυλών που μελετά χωρίς να χρειάζεται τη βοήθεια της εξηγητικής υπόθεσης. Λέει π.χ. ο Φραϊζερ: «...τό ότι αυτές οι συνήθειες ύπαγορεύονται από τό φόβο του φαντάσματος του σκοτωμένου είναι μάλλον βέβαιο... (σ. 212)». Και ο Βιτγκενστάιν σημειώνει:

«Γιατί όμως ο Φραϊζερ χρησιμοποιεί τη λέξη φάντασμα; Καταλαβαίνει λοιπόν θαυμάσια αυτή την πρόληψη, αφού μās την εξηγεί με μιά οικεία του προληπτική λέξη. (...) Θά ήθελα να πώ: τίποτε δέ δείχνει καλύτερα τη συγγενεία μας μ' εκείνους τους άγριους, απ' τό ότι ο Φραϊζερ χρησιμοποιεί μιά λέξη τόσο οικεία, και σε κείνον και σε μās, όπως «φάντασμα» ή «σκιά», για να περιγράψει τις αντιλήψεις αυτών των ανθρώπων. (Γιατί αυτό είναι σίγουρα διαφορετικό από τό άν, άς πούμε, μās περιέγραφε πώς οι άγριοι φαντάζονται ότι τό κεφάλι τους πέφτει χάμω κάθε φορά που σκοτώνουν έναν έχθρό. Σ' αυτή την περίπτωση ή περιγραφή μας δέν θά είχε τίποτε τό προληπτικό ή μαγικό)» (σελ. 33, 35-36, of. 27).

Η ιστορική ή γενετική εξήγηση στην περίπτωση που μās ενδιαφέρει ή μετάδοση του νοήματος μιάς πρακτικής είναι, λέει ο Βιτγκενστάιν, «μιά περιττή υπόθεση που δέν εξηγεί τίποτε» (σελ. 39).

«Όταν είμαι θυμωμένος με κάτι», γράφει ο Βιτγκενστάιν, «πολλές φορές χτυπάω τό έδαφος ή κάποιο δέντρο με τό μαστούμι μου. Σίγουρα όμως δέν πιστεύω πώς φταίει τό έδαφος ή πώς τά χτυπήματά μου θά βοηθήσουν σε τίποτε. «Δίνω διέξοδο στο θυμό μου». Όλες οι τελεουργίες έχουν αυτό τό χαρακτήρα. Τέτοιες ενέργειες μπορεί να ονομαστούν ένστικτώδεις. (...) Και οποιαδήποτε έρευνα γύρω απ' την ιστορία του ένστικτού μου κινείται σε έντελώς άλλους δρόμους.

Δέν υπήρξε κάποια κοινότοπη αίτια, διότι θά μπορούσε πράγματι να μην είχε υπάρξει καμιά αίτια που ώθησε μερικές ανθρώπινες

φυλές να λατρέψουν τη βαλανιδιά, παρά μόνο τό γεγονός ότι αυτοί και ή βαλανιδιά βρέθηκαν ένωμένα σε μιά κοινότητα ζωής. Η συνύπαρξή τους δέν ήταν λοιπόν θέμα επιλογής, αλλά κάτι άνάλογο με τη συνύπαρξη του ψύλλου με τον σκύλο. (Άν ποτέ οι ψύλλοι άνέπτυσσαν κάποια τελεουργία, θά ήταν βασισμένη στο σκύλο)» (σελ. 38-39).

Ο Βιτγκενστάιν δέν απορρίπτει γενικώς τις ιστορικές εξηγήσεις. Υποστηρίζει πώς «ή ιστορική εξήγηση είναι μονάχα μιά μορφή συμπερίληψης-σύννοψης - δεδομένων. Είναι εξίσου δυνατό να δοϋμε τά δεδομένα έν σχέσει προς άλλα και να τά συμπεριλάβουμε σε μιά γενική εικόνα, δίχως να τό κάνουμε με τη μορφή μιάς υπόθεσης περί της χρονικής εξέλιξης» (σελ. 34).

Η μετάφραση του κειμένου έγινε με γνώση και προσοχή από τον Κωστή Κωβαίο ο οποίος έγραψε επίσης τον πρόλογο και τά κατατοπιστικά πραγματολογικά και μεταφραστικά σχόλια στο τέλος του βιβλίου. Θά είχα μόνο μιά παρατήρηση.

Ο Κ. Κωβαίος μεταφράζει ως εξής: την πρώτη φράση του κειμένου: «Άπό τό λάθος πρέπει κανείς να ξεκινάει και να φέρνει στο φως την αλήθεια που κρύβει μέσα του» (σελ. 25). Τό γερμανικό κείμενο είναι «...und ihm die Wahrheit überführen». Στα άγγλικά ή ίδια φράση έχει αποδοθεί από τον Miles ως «...and transform it into what is true», και από τον Beversluis ως «...and convert it into truth». Ο Κ. Κωβαίος δέν θεωρεί ικανοποιητικές τις μεταφράσεις αυτές. Γράφει πώς οι άγγλοι μεταφραστές επιλέγουν για την άπόδοση του γερμανικού ρήματος «berführen» τη σημασία του μετακομίζω, μεταφέρω από έναν τόπο σ' έναν άλλο. Ο ίδιος, μετά από υπόδειξη του Παναγιώτη Κονδύλη ο οποίος έλαβε ύπόψη του και ζητήματα συντακτικού χαρακτήρα (π.χ. τη δοτική ihm), υιοθέτησε τη δεύτερη σημασία του überführen που είναι «αποδεικνύω τινί τί». Ο Κ. Κωβαίος ένισχύει τη μεταφραστική αυτή λύση με σχόλια που άφορούν την ίδια τη φιλοσοφία του Βιτγκενστάιν. Λέει δηλαδή πώς ή εικόνα που ο Βιτγκενστάιν θέλει να μεταδώσει είναι ότι «συλλαμβάνουμε, τρόπον τινά, την αλήθεια επ' αυτοφόρω μέσα στο λάθος». Παραθέτει μάλιστα και φράσεις του Βιτγκενστάιν που υποτίθεται συγκλίνουν προς αυτήν την έρμηνεία: «Βγάξε χρήμα από κάθε σου λάθος», «Μή δειλιάζεις για τό Θεό, να λές άνοησίες! Θά πρέπει μόνο ν' άκουδες προσεχτικά τις άνοησίες σου»,

«Νά κατεβαίνεις πάντα από τά στείρα ύψη της έξυπνάδας, κάτω στις πράσινες κοιλάδες της βλακειάς».

Βρίσκω πραγματικά εϋφυή την επιλογή της σημασίας «αποδεικνύω τινί τι» για τη μετάφραση του ρήματος überführen στη συγκεκριμένη φράση τόσο για λόγους, απ' ό,τι φαίνεται, γραμματικής σύνταξης, όσο και για λόγους οϋσίας. Μόνο που οι λόγοι οϋσίας δέν είναι ίδιοι μ' αυτούς που επικαλείται ο Κ. Κωβαίος. Πράγματι, ο Βιτγκενστάιν έλεγε πώς πρέπει να άξιοποιούμε τά λάθη, να μην φοβόμαστε να εκφράζουμε τις άπλούστερες άπορίες μας, να άκούμε προσεκτικά τις άνοησίες μας. Όμως, οι παρατηρήσεις του αυτές δέν έχουν σχέση με τό συγκεκριμένο χωρίο.

Τί θέλει να πει ο Βιτγκεστάιν στο χωρίο αυτό; Κατά τη γνώμη μου, στις πρώτες φράσεις του κειμένου για τον Φραϊζερ ο Βιτγκεστάιν άπευθυνόμενος στους όρθολογιστές φιλοσόφους λέει πώς ή αλήθεια δέν είναι άυταπόδεικτη. Δέν άρκει να προφέρει κάποιες άυταπόδεκτες προτάσεις, όπως είναι π.χ. τό cogito ergo sum, για να λάμψει ή αλήθεια τους. Γράφει ο Βιτγκεστάιν άμέσως μετά την επίδικη φράση: «...τό ν' άκούμε την αλήθεια δέν ώφελει σε τίποτε. Δέν μπορεί ή αλήθεια να φανερωθεί από μόνη της, όταν κάτι άλλο έχει πάρει τη θέση της». Πρέπει να αποδεικνύουμε (σύμφωνα και με τη μεταφραστική λύση που υιοθετήσαμε) στους ανθρώπους, λέει ο Βιτγκενστάιν, την πηγή του λάθους, να τους δείξουμε «τό δρόμο που οδηγεί από τό λάθος στην αλήθεια», να τους «πεισομε» για την αλήθεια. «...Την αλήθεια δέν άρκει να την διαπιστώνεις». Ο Φραϊζερ τώρα, κατά τον Βιτγκενστάιν, κάνει το εξής σφάλμα: Βάζει ως στόχο να δείξει τό θρίαμβο της αλήθειας της έπιστήμης πάνω στις δεισιδαιμονίες της μαγείας. Είναι συνεπώς άναγκασμένος να θεωρήσει όλες τις τελεουργικές πρακτικές που συνδέονται με τη μαγεία των πρωτόγονων ανθρώπων ως λάθη. Έτσι όμως παρανοείται ή σημασία αυτών των πρακτικών, αφού έξομοιώνονται με τις θεωρίες της έπιστήμης. Προτείνω λοιπόν την εξής άπόδοση της πρώτης φράσης: «Άπό τό λάθος πρέπει να ξεκινάει κανείς και να αποδεικνύει την αλήθεια». Άν δεχτούμε την έρμηνεία αυτή, όλη ή πρώτη σελίδα των Παρατηρήσεων του Βιτγκενστάιν γίνεται κατανοητή και άποκτā συνοχή. Έξάλλου αυτή ή μεταφραστική λύση συμβιβάζεται, πιστεύω με συναφείς παρατηρήσεις του Βιτγκενστάιν που περιέχονται στο Περί Βεβαιότητας.

Βάσω Κιντή

Γιώργου Γραμματικάκη

«*Η Κόμη της Βερενίκης*»
Πανεπιστημιακές Έκδόσεις
Κρήτης 1990

Αν στο εξώφυλλο της *Κόμης της Βερενίκης* δέν υπήρχε τό όνομα του έκδότη τότε ό άνυποψίαστος άναγνώστης πού θά τό έβλεπε στή βιτρίνα ενός βιβλιοπωλείου θά νόμιζε ότι είχε νά κάνει μέ ένα νέο μυθιστόρημα. Ό πίο δέ ύποψιασμένος θά έλεγε ότι επιτέλους ό Γιώργος Γραμματικάκης έβγαλε τήν πρώτη ποιητική του συλλογή. Όμως, οι Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης δέν έκδίδουν ούτε μυθιστορήματα ούτε ποιητικές συλλογές. Μέ τήν περίπτωση της *Κόμης της Βερενίκης* ίσως έξέδωσαν και τό πρώτο λογοτεχνικό βιβλίο όπου και τό μυθιστόρημα της «γένεσης του κόσμου τούτου» καταγράφεται και ένα ποίημα. «Τό Σύμπαν ενός άνώνυμου συγγραφέα», γραμμένο ύποθέτω από τόν ίδιο τόν Γιώργο Γραμματικάκη, ένυπάρχει. Έτσι «ή Βερενίκη ζει πιά άνάμεσά μας στα μικρά ή

τά μεγάλα της καθημερινότητάς μας, στή σιωπή της νύχτας ή λουσμένη στό πραινό φώς». Η κόμη λοιπόν της βασίλισσας Βερενίκης, γυναίκας του βασιλιά Πτολεμαίου του Γ', άφου μεταφέρθηκε από τήν Άφροδίτη στον ουρανό και μετατράπηκε σε μία μικρή όμάδα άστεριών ξαναγύρισε στή Γη ως τίτλος του βιβλίου του Γιώργου Γραμματικάκη, τό όποιο εισάγει μέ λαμπρό τρόπο ό Στυλιανός Άλεξίου. Ένα βιβλίο πού άφορά, όπως λέει ό συγγραφέας, ένα πείραμα πού έγινε πριν από 15 δισεκατομμύρια χρόνια. Τό πείραμα αυτό είναι ή δημιουργία του Σύμπαντος. Η άρχή λοιπόν ήταν ή Μεγάλη Έκρηξη πού όπως «εβκολα» ύπολογίζεται έγινε πριν από περίπου 15 δισεκατομμύρια χρόνια. Και πριν, τί ύπήρχε πριν, άναρωτιέται προφανώς κάθε άνθρωπος. Έρώτηση πού άποπειράθηκαν άνεπιτυχώς νά άπαντήσουν οι θρησκείες. Για τούς σημερινούς όμως φυσικούς φαίνεται ότι ή άπάντηση είναι σχετικά άπλή. Γράφει, λοιπόν, ό Γ. Γραμματικάκης, μέ τή γλαφυρότητα πού τόν χαρακτηρίζει. «Συγκεκριμένο σημείο πού έγινε ή Έκρηξη δέν μπορεί νά νοηθεί, όπως δέν νοείται και κέντρο στο σύμπαν. Η Μεγάλη Έκρηξη έγινε ταυτόχρονα και παντού σε όλα τά σημεία του χώρου. Ό ίδιος ό χώρος και ό χρόνος δημιουργείται τή στιγμή της Μεγάλης Έκρήξεως. Η σκηνή δηλαδή του δράματος δημιουργείται ταυτόχρονα μέ τό δράμα. Αυτή ή βασική άρχή, πού συνάγεται από τή Γενική Θεωρία της Σχετικότητας, μας άπαλλάσσει από ένοχλητικές έρωτήσεις για τό τί έγινε ή τί υπήρχε πριν. Τίποτα δέν ύπήρχε και τίποτα δέν έγινε πριν, άφου ό χώρος και ό χρόνος δέν ήταν ύπάρ-

χουσες όντότητες» (σ. 34). Όμολογώ ότι αυτή ή άπάντηση, όσο και νά κουβαλάει από πίσω της τή Γενική Θεωρία της Σχετικότητας, τουλάχιστον έμένα δέν μέ άπαλλάσσει από τήν ένοχλητική έρώτηση. Όσο ή έρώτηση είναι μεταφυσική, άλλο τόσο μεταφυσική είναι και ή άπάντηση μέ τή στενή και τήν εύρεία έννοια. Μεταφυσική μέ τή στενή έννοια διότι μας λέει ότι επιτέλους τήν άπάντηση μας τή δίνει ή Γενική Θεωρία της Σχετικότητας. Μεταφυσική μέ τήν εύρεία έννοια διότι μας καλεί νά δεχτούμε ότι πάνω-κάτω όλα έγιναν από τήν Έκρηξη ενός Τίποτα. Έννοια άκατανόητη για τό μυαλό ίσως κάθε ανθρώπου άκόμη και του πίο μεγαλοφυούς φυσικού. Η μήπως δέν είναι έτσι;

Έν Άρχή λοιπόν ήν ό Λόγος. Και μετά ή Μεγάλη Έκρηξη. Από κεί και πέρα όλα έρμηνεύονται ή καλύτερα, είναι σχεδόν γνωστά. Τά γεγονότα εξελίσσονται μέ τρομακτική ταχύτητα. Περιγράφονται δευτερόλεπτο προς δευτερόλεπτο. Σε έκάτο δευτερόλεπτα άρχίζει ή πυρηνοσύνθεση από πρωτόνια και νετρόνια. Θα διαρκέσει 15 λεπτά. Κι άφου περάσουν και αυτά τά 15 λεπτά, τά γεγονότα επιβραδύνονται. Περνάνε έκατομμύρια, δισεκατομμύρια χρόνια. Και νά πριν από 5 δισεκατομμύρια χρόνια φτιάχνεται ό Ήλιος μας και από αυτόν ή Γη. Και σε αυτήν επάνω ή ζωή. Έπιτέλους!

Προτού προχωρήσω στο φαινόμενο ζωή, θά ήθελα νά σημειώσω δύο πράγματα. Πρώτον, για μία φορά άκόμη νά τονίσω τό άνεπανάληπτο υφος μέ τό όποιο ό Γιώργος Γραμματικάκης αναφέρεται σε όλα αυτά τά θαυμαστά και πολλά άλλα. Θα επανέλθω σ' αυτό τό σημείο. Τό δεύτερο ενδιαφέρον σημείο είναι επιστημολογικό. Είναι άναμφισβήτητο ότι μετά τόν Ντεκάρτ οι λεγόμενες θετικές επιστήμες, και πρώτη άπ' όλες ή Φυσική, προχώρησαν στήν έρευνά της μέ τήν αναγωγική μέθοδο. Η άκραία έκφραση αυτής της μεθόδου είναι νομίζω ή Φυσική των στοιχειωδών σωματιδίων, στήν όποία θητεύει —άν δέν κάνω λάθος— ό συγγραφέας του βιβλίου. Τώρα έχουμε μία θεωρία, αυτήν της μεγάλης Έκρηξης, πού είναι ή θεωρία της γένεσης του σύμπαντος, και πού βρίσκεται στον αντίποδα του αναγωγισμού. Μία θεωρία πού μιλάει για τή γένεση του Όλου και ή όποια επιβεβαιώνεται μέ τή βοήθεια των δεδομένων της Φυσικής των στοιχειωδών σωματιδίων. Η και αντίθετα, ή άστροφυσική, ό κλάδος αυτός της Φυσικής πού μελετά τό σύμπαν, παράγει δεδομένα πού συμπληρώνουν τά ευρήματα της Φυσικής

και γραμματα γ νωριζω • και γραμματα

των στοιχειωδων σωματιδιων. Δεν ειμαι φυσικος και γι' αυτο δεν ειμαι σιγουρος για τη σωστη διατυπωση της παραπάνω σκέψης. Παρ' όλα αυτά νομιζω οτι ειναι νομιμο να κλεισω αυτη την παράγραφο με ένα ερωτημα. Βρισκόμαστε στο τέλος, η καλύτερα στην αρχή του τέλους του αναγωγισμού;

Η ζωή λοιπόν. Υπάρχει μια κατηγορία φυσικών οι οποίοι ξεκινώντας από τη βαθιά γνώση της δικής τους επιστήμης καταφέρνουν εδκόλα να κατανοήσουν τη σύγχρονη Βιολογία, να έντοπίσουν τα προβλήματά της και να διατυπώσουν σκέψεις, που ίσως οι βιολόγοι δεν θά μπορούσαν να διατυπώσουν. Τό βιβλίο του Γιώργου Γραμματικάκη δείχνει οτι ο συγγραφέας του ανήκει σε αυτη την κατηγορία των φυσικών. Έτσι ο άναγνώστης έχει την εδκαρία να παρακολουθήσει στο πέμπτο και έκτο κεφάλαιο μια γοητευτική περιγραφή της σιωπηλής, όπως λέει ο συγγραφέας, γένεσης ζωής από τα αρχέγονα μόρια DNA, RNA και πρωτεϊνών μέχρι τον άνθρωπο. Από τα πολύ ένδιαφέροντα θέματα που ο Γ. Γραμματικάκης πραγματεείται στα δύο αυτά κεφάλαια, και τα όποια προφανώς δεν αποτελούν μια άπλή εξιστόρηση της γένεσης της ζωής και της εξέλιξης των ειδών, ως μου επιτραπεί να ξεχωρίσω μια πρόταση. Πρόκειται για την άποψη του Στέφανου Τραχανά ο όποιος υποστηρίζει οτι «όλοι οι φυσικοί νόμοι, χωρίς εξαίρεση, είναι βιολογικά αναγκαίοι. Κανένας τους δεν είναι βιολογικά περιττός. Όλοι επιτελούν μια βιολογική λειτουργία». Η γιά να τό διατυπώσω κάπως διαφορετικά, παραλλάσσοντας λίγο μια φράση του Γ. Γραμματικάκη: «δέν είναι οτι στη μακραιώνη εξέλιξη του τό Σύμπαν δημιούργησε τυχαία τις κατάλληλες συνθήκες γιά να υπάρξει ζωή σε αυτόν εδω ή άλλους πλανήτες αλλά, Ίσα, Ίσα, η ύπαρξη ζωής προϋποθέτει ένα συγκεκριμένο Σύμπαν, από τα πολλά δυνατά». Από εκεί και πέρα εδκόλα ξεφεύγει κανείς σε σκέψεις μεταφυσικής χροιās, του τύπου οτι τό Σύμπαν έγινε γιά να γίνει κάποτε ο άνθρωπος και όπως φαίνεται τέτοιου τύπου άπόψεις έχουν διατυπωθεί ως παραλλαγές του «άνθρωπικού αξιώματος». Αν ξεχάσουμε όμως τις μεταφυσικές άποκλίσεις και μείνουμε στην άσπληρη επιστημονική διατύπωση του Στεφάνου Τραχανά, τότε οφείλουμε να δεχθούμε οτι οι φυσικοί περιορισμοί που υπάρχουν στη διαδικασία της έπιλογής και της εξέλιξης, τουλάχιστον στο έπίπεδο των μορίων, είναι πολύ ισχυροί. Η έπόμενη σκέψη που

θά μπορούσε να διατυπώσει κανείς είναι οτι η ύπαρξη τέτοιων περιοριστικών μηχανισμών ίσως να δρā διευκολυντικά στη διαδικασία της εξέλιξης, οδιότι την καθοδηγούν σε κάποιο δρόμο, που είναι σχεδόν άποχρεωτικός. Έφόνσον βέβαια ο άριθμός των τυχαιών μεταλλάξεων είναι αρκετά μεγάλος. Όμως πόσο μεγάλος; Τόν λόγο εδω έχει η πληθυσμιακή βιολογία και οι δυνατότητες που έχει, η δέν έχει, να μετρήσει κάποια μεγέθη.

Δέν ξέρω αν ύπαρχει άλλο προηγούμενο στη διεθνή βιβλιογραφία, όπου στο μέσον ενός τέτοιου βιβλίου ύπαρχει ένα ποίημα. Αυτό έχει συμβεί στο βιβλίο του Γιώργου Γραμματικάκη. Ένα ποίημα, γραμμένο ύποθέτω από τον ίδιο τον συγγραφέα, και τον συχαίρω που τό άποτόλμησε. Γιατί αν τό θέλετε, η δική μας η γενιά ήταν μια «άντικοφορμιστική» γενιά. Τώρα, άλλος λιγότερο άλλος περισσότερο, πώς να τό κάνουμε, έχουμε άλλαξει. Περνάνε τα χρόνια, άνεβαίνουμε στην άκαδημαϊκή ιεραρχία, μās άρέσει δέν μās άρέσει. Φτάσαμε να γράφουμε βιβλία, ως τολμήσουμε πάλι μέσα από αυτη τη δραστηριότητα να σπάσουμε τις φόρμες.

Ο Γιώργος Γραμματικάκης τό άποτόλμησε, γιά να μās μιλήσει κατόπιν, στο έπόμενο κεφάλαιο, γιά τον άνθρωπο και τον πολιτισμό του. Διαβάζοντας αυτό τό κεφάλαιο αισθανόμουνα κάθε τόσο να μέ διαπερνούν κρυάδες. Κυριολεκτικά άγωνιω γιά τό πώς θά ζήσουν τα παιδιά μας. Τό άμεσο μέλλον τούτου του πλανήτη είναι ζοφερό, εκτός αν η Ίδια η ανθρωπότητα άλλαξει τον έαυτό της. «Ο μετασχηματισμός της ανθρωπότητας, έννοια ούτοπιστική όσο και άπόλυτα αναγκαία, είναι η μόνη που μπορεί να άποκαταστήσει έναν πολιτισμό σε άρμονία με τη φύση και τον έσωτερικό άνθρωπο και να ένισχύει δ,τι σπουδαίο συνιστά τον άνθρωπο και τις προοπτικές του, τα Ίδια τα επιτεύγματα του μέχρι τώρα πολιτισμού του» λέει ο Γιώργος Γραμματικάκης.

Στόν πρόλογο του βιβλίου του ο Γ. Γραμματικάκης αναρωτιέται γιά τους λόγους που γράφεται ένα βιβλίο. Και άπαντάει οτι οι λόγοι είναι πολλοί, ώστόσο ένα βιβλίο άποτελεί πάντοτε μια προσπάθεια επικοινωνίας του συγγραφέα με τον άναγνώστη η τον έαυτό του. Σωστά. Μία βιβλιοπαρουσίαση όμως, γιάτί γράφεται; Κι εδω οι λόγοι είναι πολλοί, ανάλογα με την περίπτωση. Ποιοι είναι, λοιπόν, οι λόγοι σε τούτη την περίπτωση. Ένας και μοναδικός. Είναι και πάλι μια προσπάθεια επικοινωνίας. Έπικοινωνίας του γράφοντος προφανώς με τους άναγνώστες του περιοδικού άλλα και κάτι πέρα από αυτό που Ίσως μπορεί να γίνει κατανοητό μόνο αν τό ιδιωτικό γίνει δημόσιο, όπως πριν από

χρόνια πρότεινε ο Άριστείδης Μπαλτάς.

Δέν ειμαι φυσικός, αλλά η σχέση μου με τη Φυσική ποτέ δέν ήταν κακή. Και αυτό σε ένα μεγάλο ποσοστό τό οφείλω στο δάσκαλό μου στο Γυμνάσιο τόν Άλκίνοο Μάζη, παρόλο που κάποτε μ' έδειρε με τόν χάρακα, που έτυχε εκείνη την ώρα να βαστάω στο χέρι μου. Ήταν σκληρός, παράξενος άνθρωπος αλλά έμπνευσμένος Δάσκαλος. Είχαν περάσει σχεδόν εικοσι χρόνια από τότε, όταν βρέθηκα να δουλεύω στη Βοστώνη. Δουλεύαμε σκληρά και οι έμπειρίες εκείνης της έποχής είναι άνεπανάληπτες. Τότε λοιπόν, πολλά Σαββατόβραδα, μαζεύομαστε στα σπίτια κι εκεί, πίνοντας μπύρα η καφέ, άρχιζε τό παραμύθιασμα. Εκείνη η σιγανή μακρόσυρτη κουβέντα με έκρήξεις γέλιου και θυμού καμιά φορά. Ο καθένας προσπαθούσε να πεί τό δικό του παραμύθι. Ο καλύτερος όμως παραμύθιας ήταν ο Στέφανος Τραχανάς, που τόν έχω ήδη άναφέρει στο κείμενο αυτό. Τό παραμύθι του Στεφάνου ήταν η σύγχρονη Φυσική. Κι ήταν γοητευτικό. Έκει, σε εκείνα τα δωμάτια, στριφογύριζαν πάνω από τα κεφάλια μας κουάρκς και μαυρες τρύπες, γαλαξίες και νετρίνο. Και τί να σας πω γιά κείνο τό γοητευτικό κουάρκ, τό charm, που την ύπαρξη του ύπέθεσε ο Γκλάσσοου και γιά τό όποιο ο Γιάννης Ήλιόπουλος έβαλε στοίχημα ένα κασόνι γαλλικό κρασί.

Ημουνα ο πρώτος που έφυγε από κεί και όχι μόνο νεσταλγούσα τις στιγμές εκείνες, αλλά γύριζα και ξαναγύριζα γιά να τις ξαναβρω.

Έδω, γνώρισα τον Γιώργο Γραμματικάκη, που έτσι κι άλλως έπαιζε στα Βοστωνέζικα παραμύθια. Και μια νύχτα επάνω στα Ριζίτικα χωριά. «Ο φίλος μας σηκώθηκε, χαιρέτησε και άρχισε να μιλά. Όμως, ένω έπρόκειτο να μιλήσει γιά Μαθηματικά, φαίνεται πώς δέν άντεξε την πρόκληση κι άρχισε να κάνει τόν ταχυδακτυλουργό και τόν μάγο, τραβώντας μέσα από τό μανίκι του μια μαυρη τρύπα κι έναν άσπρο νάνο, η βλέποντας μέσα σε ένα κοινό ποτήρι γεμάτο νερό, σάν μέσα από κρυσταλλένια σφαίρα, ένα κίτρινο δαχτυλίδι να περιβάλλει τό πορτοκαλί του χρόνου, εκρήξεις στην επφάνεια του Ήλιου και την εικόνα της Γης από την Σελήνη. Κάπου κάπου κάπνιζε τό τσιμπούκι του και τό βλέμμα του άναζητούσε την άσφάλεια των δικών μας προσώπων...» (Ρέα Γαλανάκη, Τ άόρατα και τα όρατά).

Άνάγκη επικοινωνίας λοιπόν με τους παραμυθάδες, τους μάγους και τους ταχυδακτυλουργούς, που τα άόρατα παραμύθια τους και τα όρατά μάγια τους τα διάβασα στη Κόμη της Βερενίκης.

Ήλιος Κούβελος

Πόπη Πολέμη,

Η βιβλιοθήκη του ΕΛΙΑ. Έλληνικά βιβλία 1864-1900. Πρώτη καταγραφή. Βιβλιολογικό έργοστήρι, Έταιρεία ΕΛΙΑ, Αθήνα 1990.

Η Έταιρεία Έλληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου συνεχίζει τις πολύτιμες έρευνητικές και έκδοτικές δραστηριότητες με την καταγραφή και δημοσίευση των βιβλίων του 19ου αιώνα (συγκεκριμένα, των ετών 1864-1900) που ανήκουν στη βιβλιοθήκη της Έταιρείας. Τη βιβλιογραφία έπιμελήθηκε η Πόπη Πολέμη, προτάσσοντας στην έκδοση ένα χρήσιμο κατατοπιστικό σημείωμα, στο οποίο όμως προβαίνει και σε ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και σκέψεις με βάση το έντυπο υλικό που έπεξεργάστηκε.

Είναι γνωστές οι δυσκολίες που συναντούν όσοι ασχολούνται έρευνητικά με θέματα του 19ου αιώνα: η μόνη συστηματική βιβλιογραφία που διαθέτουμε, εκείνη των Γκίνη - Μέζα, λήγει στο έτος 1864, τά περιοδικά και οι έφημερίδες άποσύρονται κάθε τόσο από τις δημόσιες βιβλιοθήκες για φωτογράφιση, στην Έθνική Βιβλιοθήκη ύπάρχουν άσυγχώρητες έλλείψεις κ.τλ. Έτσι η έκδοση αυτή που καταγράφει γύρω στις 5500 τίτλους άποτελεί έναν βασικό πυρήνα για την περαιτέρω βι-

βλιογράφιση των εντύπων της περιόδου, άφου κατά τούς ύπολογισμούς της έπιμελήτριας με τόν αριθμό αυτό καλύπτεται πιθανώς τό ένα πέμπτο της συνολικής βιβλιοπαραγωγής των ετών 1864-1900. "Αν προσθέσουμε σ' αυτά και τά 1500 έντυπα που απέκτησε τό ΕΛΙΑ στό μεταξύ (άνήκουν στά ίδια χρόνια), οι έρευνητές, εκτός από την παρούσα βιβλιογραφία που μπορούν νά συμβουλευόνται στό γραφείο τους, έχουν και τή δυνατότητα νά προσεγγίσουν, με άνεση μάλιστα και ύποδειγματική έξυπνέτηση, πράγμα πολύτιμο, 7000 τίτλους του 19ου αιώνα.

"Ένα πρώτο σημαντικό βήμα μπορούμε νά πούμε ότι έχει γίνει. Μένει η ολοκλήρωση του βιβλιογραφικού έργου, για τό οποίο σήμερα είμαστε αισιόδοξοι, άφου από τό 1987 η Έλληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα έγινε άντικείμενο έρευνητικού προγράμματος που διεκπεραιώνει ομάδα με ύπεύθυνο τόν Φίλιππο Ήλιο και την ύποστήριξη του ΕΛΙΑ.

Στυλιανός Άλεξίου (Έπιμέλεια).

Βασίλειος Διγενής Άκρίτης και τά άσματα του Άρμούρη και του Υίου του Άνδρόνικου. Νέα Έλληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, Έρμης 1990.

Η φιλολογική έκδοση του βυζαντινού ήρωϊκού ποιήματος (12ος αιώνας) Βασίλειος Διγενής Άκρίτης, καθώς και των έπικών βυζαντινών άσμάτων του Άρμούρη και του Υίου του Άνδρόνικου στηρίζεται σε μακροχρόνια έρευνα του Στυλιανού Άλεξίου, άνανεωμένη με δσα καινούργια στοιχεία προέκυψαν από τή βιβλιογραφία μετά τό 1985, έτος που εκδόθηκε η μεγάλη κριτική έκδοση του Διγενή, από τόν ίδιο πάντα έρευνητή. Η εισαγωγή του Σ. Άλεξίου, γραμμένη άπλά άλλά και πυκνά, πραγματεύεται δσα ζητήματα σχετίζονται με αυτή «τή ζωντανή δημιουργική και πρωτότυπη λογοτεχνία των βυζαντινών»: δίνεται μια συνοπτι-

κή εικόνα της ήρωϊκής ποιησης στό Βυζάντιο, συζητιούνται οι ιστορικές προϋποθέσεις που καθόρισαν τή γένεσή της και τά σχετικά με τό θεσμό των άκριτών. Έξετάζονται έπίσης τά ιστορικά και γεωγραφικά στοιχεία, ο πιθανός χρόνος και ο τόπος της σύνθεσης, οι πηγές, η γλώσσα και η στιχουργία, καθώς και η χειρόγραφη παράδοση του ποιήματος.

Πρόκειται για μία άρτια έκδοση που άπευθύνεται σε πλατύτερο κοινό, προσιτή και εύχρηστη, χωρίς για τούτο νά χάνει κάτι από τή σοβαρότητα και την έπιστημοσύνη με την όποια ο Σ. Άλεξίου μελετάει τή λογοτεχνία μας.

Έλληνική Έταιρεία Πολιτικής Έπιστήμης, Έκλογές και Κόμματα στή Δεκαετία του '80. Έξελίξεις και προοπτικές του πολιτικού συστήματος. Θεμέλιο, 1990

Μετά από *έξι δλόκληρα χρόνια*, 1984, η Έλληνική Έταιρεία Πολιτικής Έπιστήμης προχωρά στην τρίτη έπιστημονική της παρέμβαση σχετικά με τό έλληνικό πολιτικό σύστημα. Η πρώτη παρέμβαση, τό 1978, είχε ως θέμα «Κοινωνικές και Πολιτικές Δυνάμεις στην Έλλάδα», ενώ η δεύτερη, τό 1984, τις βουλευτικές εκλογές του 1981. "Όπως και νά έχει, και αυτή η τελευταία έκδοση συνιστά μία ουσιαστική προσπάθεια μελέτης πλευρών του πολιτικού μας συστήματος, για τή δεκαετία που πέρασε.

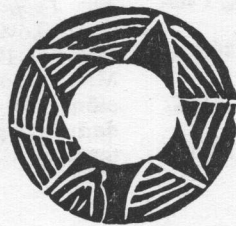
Τό έργο αυτό που κυκλοφόρησε άπό τις εκδόσεις ΘΕΜΕΛΙΟ, περιλαμβάνει ένα σημαντικό μέρος από τις εισηγήσεις των πολιτικών έπιστημόνων που έγιναν στις άρχές του περασμένου χρόνου, με την εύκαιρία του τέταρτου συνεδρίου της Έταιρείας. Άναφέρουμε μερικές από τις πιο σημαντικές, κατά τή γνώμη μας, παρεμβάσεις, που περιέχονται στον παρόντα τόμο: Χ. Λυριντζής, Λαϊκισμός: Η έννοια και οι πρακτικές. Ν. Δεμερτζή, Η έλληνική πολιτική κουλτούρα στή δεκαετία του '80. Μ. Παντελίδου Μαλούτα, Έλληνική πολιτική κουλτούρα: Τό φύλο της Άριστερας και της Δεξιάς. Γ.Θ. Μαυρογορδάτος, Κοινωνικές προϋποθέσεις των συμμαχικών κυβερνήσεων. Π. Καζάκος, Οικονομική πολιτική και εκλογές: Ο πολιτικός έλεγχος της οικονομίας στην Έλλάδα: 1979 - 1989. Η. Νικολακόπουλος, Η εκλογική έπιρροή των πολιτικών δυνάμεων. Γ. Βούλγαρης, Άλλαγές στό εκλογικό σωμα της Άριστερας και κομματικός άνταγωνισμός: 1985 - 1989.

Κώστας Παπαϊωάννου,
*Κράτος και Φιλοσοφία. 'Ο διάλο-
γος Μάρξ-Χέγκελ, Έναλλακτικές
'Εκδόσεις «Κομμούνα», 1990*

Τήν κριτική ανάλυση τής μαρξικής θεωρίας γιά τό Κράτος του Κ. Παπαϊωάννου παρουσιάζουν οί εκδόσεις «Κομμούνα». 'Ο Παπαϊωάννου μέσα από μιά αντιπαράθεση του μαρξικού και έγγελιανού έργου προσπαθεί νά κατανοήσει τήν ύψη του σύγχρονου Κράτους, δικαιώνοντας τόν Μάρξ ως προς τήν ριζική κριτική του στό «ύπερταξικό» Κράτος του Χέγκελ, ταυ-

τόχρονα όμως αποκαθιστώντας και τήν πρόβλεψη του τελευταίου γιά τήν υπερδιόγκωση του κρατικού φαινομένου. Τό βιβλίο χωρίζεται σε τρεις ενότητες. 'Η πρώτη, μέ τόν τίτλο «ή οικοδόμηση του έγγελιανού κόσμου», αναφέρεται στην «περιπέτεια» τής ανθρώπινης συνείδησης, στό φαινόμενο τής αλλοτριώσης όπως αυτό παρουσιάζεται από τόν Χέγκελ· ή δεύτερη ενότητα, «ό Μάρξ και ή κριτική του Κράτους», συσχετίζει τή μαρξική κριτική του καπιταλιστικού κράτους και τή δυστυχία τής συνείδησης· τέλος στην τρίτη ενότητα, «ό Μάρξ και ή αστική κοινωνία», εκτός από τήν κριτική του μαρξικού έργου από τό συγγραφέα, επιχειρείται μιά συνολική θεώρηση του «δλοκληρωτικού κράτους - κόμματος», όπως αυτό παρουσιάστηκε στη Σοβιετική Ένωση.

'Αχιλλέως 'Αλεξανδρέως Τατίου,

Λευκίπη και Κλειτοφών, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια Γιώργος Γιατρομανωλάκης, Ίδρυμα Γουλανδρή - Χόρν, 'Αθήνα 1990.

Μνημειώδης θά λέγαμε, εάν ό χαρακτηρισμός δέν έπασχε από πολυχρησία, είναι ή έκδοση που μās πρόσφερε ό φιλόλογος και πεζογράφος Γιώργος Γιατρομανωλάκης. Πρόκειται γιά ένα από τά πέντε «'Αρχαία Έλληνικά Μυθιστορήματα», όνομασία που προτείνει ό επιμελητής γιά τό είδος αφού έχει πραγματευθεί έκτενώς όλα τά σχετικά προβλήματα όρολογίας σε παράρτημα τής εισαγωγής του, τήν *Λευκίπη και Κλειτοφώντα* του 'Αχιλλέως Τατίου. Τά μυθιστορήματα αυτά —τό γνωστότερο ίσως εξαιτίας τής έκδοσης του Κοραή είναι τά *Αιθιοπικά* του 'Ηλιοδώρου—, αν και ευχάριστα έρωτικά αναγνώσματα, έμειναν γιά χρόνια στό περιθώριο, ανέκδοτα και δυσεύρετα. 'Η εισαγωγή του Γ. Γιατρομανωλάκη είναι εξαντλητική: ασχολείται μέ τό σύνολο, θά λέγαμε, των ζητημάτων που έγγίζουν είτε άμεσα είτε έμμεσα τό κείμενο και τόν συγγρα-

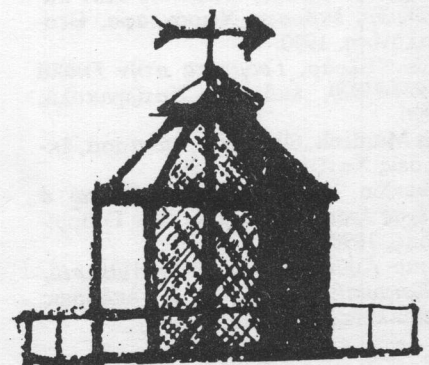
φέα του. Μιά εισαγωγή υπόδειγμα ευρύτητας που συνδυάζει τīs δεξιότητες και τīs γνώσεις του κλασικού φιλόλογου, τīs άρετές του κριτικού, τήν ενημέρωση και τόν προβληματισμό στά θεωρητικά θέματα και τό χάρισμα τής γραφής του λογοτέχνη. Τό αρχαίο κείμενο συνοδεύεται από άντικριστή μετάφραση του Γ. Γιατρομανωλάκη, άπόδοση, άπ' όσο μπορούμε νά κρίνουμε, θαυμάσια. Δίνουμε ένα τυχαίο δείγμα:

«Τρέχει λοιπόν ό ποταμός μέσα στη θάλασσα ώσάν νά τρέχει μέσα σε πεδιάδα. Και ούτε άφανίζει ή θάλασσα μέ τό άλμυρό της κύμα τόν γλυκό έραστή. Σχίζεται από εκείνον καθώς ρέει και γίνεται τό σχίσμα τής θαλάσσης του ποταμού ή κοίτη. Έτσι οδηγεί ή θάλασσα στην 'Αρέθουσα τόν νυφοστολισμένο 'Αλφειό». (σ. 233)

Συμπόσιο, Κουλτούρα και Τεχνολογία, PRAXIS/ΠΑΡΟΥΣΙΑ, 1990

Τό συλλογικό έργο, «Κουλτούρα και Τεχνολογία», που έκδόθηκε τό Δεκέμβριο του 1990 από τīs εκδόσεις PRAXIS και ΠΑΡΟΥΣΙΑ, άποτελείται από τīs εισηγήσεις που έγιναν σε Συμπόσιο που διοργάνωσε τό Πολυτεχνείο Κρήτης πρίν δυόμισυ χρόνια. Πρόκειται γιά μιά πολύπλευρη προσέγγιση τόσο τής βιομηχανικής όσο και τής «μετα-βιομηχανικής» κουλτούρας καθώς και των συγκεκριμένων συνεπειών που προκαλούνται από τήν καπιταλιστική αναδιάρθρωση. Μιά σειρά από εξειδικευμένα θέματα, όπως ή έννοια τής βιομηχανικής κουλ-συνεπειών που προκαλούνται από τήν καπιταλιστική αναδιάρθρωση. Μιά σειρά από εξειδικευμένα θέματα, όπως ή έννοια τής βιομηχανικής κουλ-τούρας, κεφάλαιο και νέες τεχνολογίες, εδέλικτος αυτοματισμός και αναδιάρθρωση, εικαστική κουλτούρα, καλλιτεχνική δημιουργία και ηλεκτρονικοί ύπολογιστές, γιά νά αναφερθούμε μόνο σε μερικές από τīs ένότητες του βιβλίου, άποτελούν άντικείμενο τής κριτικής παρουσίασης.

ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΟ

ΤΗΣ Δ. ΘΡΑΚΗΣ

‘Από τόν κ. ‘Ανέστη Συμεωνίδη λάβαμε τήν μιά επιστολή - απάντηση στό άρθρο του Δ. Παπαδημητρίου (τεύχ. Νοεμβρίου 1990). ‘Αναγκάζομαστε, δυστυχώς, νά δημοσιεύσουμε μόνο τά κύρια σημεία της γιατί ήταν πολύ μεγάλη. ‘Ελπίζουμε ή περικοπή νά μή αλλοιώνει τά νοήματα του επιστολογράφου μας.

‘Αφορμή γιά τίς γραμμές αυτές έδωσε τό σημείωμα «διά γυμνού οφθαλμού» στό τεύχος Νοεμβρίου του Δαμιανού Παπαδημητρίου «‘Εσχάτη προδοσία, άμμηχανία, ύποκρισία, άπραξία», πού, προφανώς, έρχεται νά βάλει τά πράγματα στή θέση τους μπροστά στήν ύποκρισία και τή διπλοπροσώπεια πού χαρακτηρίζει τόσο τό έπίσημο κράτος, όσο και ένα μεγάλο μέρος των συμπατριωτών μας μπροστά στό μειονοτικό της Δ. Θράκης. ‘Από τούς τελευταίους μάλιστα πολλοί θά βγουν και αντιδημοκρατικά «κοράκια», κατά τήν έκφραση του κ. Παπαδημητρίου, άν άνοιξουν τό στόμα τους νά πουνε μιά κουβέντα παραπάνω γιά ένοχλητικά και αντιπροοδευτικά θέματα όπως «έθνικά συμφέροντα», «άπειλές», «άνθελληνισμός», «σχέσεις κακής γειτονίας», «έξόντωση του έλληνικού στοιχείου», και, ‘Θεός φιλάξει, «δυναμική και άνταποδοτική πολιτική».

Μέ κίνδυνο νά προκαλέσω χασμουρητά και, πάντοτε προοδευτική, δυσφορία, θά δώσω έδώ τό λόγο σ’ ένα (κρύπτο) κοράκι πού έχει τίς έξής άπορίες και έρωτήματα: α) ‘Όταν προτεινόμεναι τά στήθια μας γιά ν’ άμυνθούμε από τό ίδιο «μετερίζι» μέ τούς καταπιεζόμενους Τούρκους μειονοτικούς, άφιερώνουμε έστω και μιάς στιγμής σκέψη στους (ξεριζωμένους) ‘Ελληνες της ‘Ιμβρου, της Τενέδου, της Κωνσταντινούπολης, στήν άρπαγή των περιουσιών τους (διά νόμου) από τό τουρκικό κράτος, στόν κατατρεγμό του Οικουμενικού Πατριαρχείου και τήν πλήρη καταστροφή των ελληνικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της πάλαϊ ποτέ Βασιλεύουσας, ή στή «σύμφωνα μέ τό διεθνές δίκαιο» εξάσκηση των έγγυητικών δικαιωμάτων της Τουρκίας στή Κύπρο;

Αυτοί οι ‘Ελληνες, Πολίτες «μειονοτικοί», προστατευμένοι έξίσου από τήν Συνθήκη της Λωζάννης μέ τούς «Μουσουλμάνους» της Δ. Θράκης (άλλά και οι 200.000 πρόσφατους πρόσφυγες της Κύπρου) δέν είχαν και δέν έχουν δικαιώματα;

β) ‘Όταν βγαίνουμε από τό ρουχα μας γιά τήν αίσχρη ύποκρισία του ελληνικού κράτους (και των ‘Ελλήνων γενικώς) άπέναντι στή τουρκική μειονότητα, διαθέτουμε έστω κι ένα λεπτό γιά ν’ αναλογιστούμε ποιός είναι τελικά ό ρόλος αυτής της μειο-

νότητας μέσα στό άνισο και, κατά τά δγκούμενα φαινόμενα, επικίνδυνο γιά μās έξελισσόμενο στρατηγικό παιχνίδι της φίλης γειτονίας στό χώρο της Βαλκανικής και της ‘Ανατολικής Μεσογείου;

Μήπως πρέπει νά ρίξουμε και καμιά ματιά στή θεωρία των «στρατηγικών μειονοτήτων», τήν όποία ή ‘Αγκυρα μελετά και εφαρμόζει μέ άπόλυτη Ισλαμική εύλάβεια — ενώ πολλοί από μās ξεσκίζουμε τά ίμάτιά μας γιά τίς «άδικίες» πού κατατρέχουν τούς Τούρκους τη Δ. Θράκης, σέ μιά έποχή όπου όλα παίζονται, περιλαμβανομένης και της έδαφικής άκεραιότητας αυτού του ύποκριτικού, άυταρχικού, και άντιδραστικού ελληνικού κράτους;

γ) ‘Όταν σπεύδουμε νά στηρίξουμε τή δίκαιη άγανάκτηση των Τούρκων βουλευτών μας, μήπως πρέπει νά σταματήσουμε μιά στάλα γιά ν’ αναλογιστούμε τί θά γινόταν στήν καθαρά φανταστική περίπτωση πού ένας ‘Ελληνας, εκλεγμένος στή τουρκική βουλή, έβγαίνε λάβρος και άρχιζε τίς φωνές. «Είμαι ‘Ελληνας και οι άτιμοι του Τούρκου πάνε νά μου φάνε τήν έθνική, φυλετική, και θρησκευτική μου ταυτότητα»;

Τό έρώτημα έθεσε και ό γνωστός Τούρκος δημοσιογράφος ‘Αλί Μπιράντ, γράφοντας στή «Μιλιέτ» (9.2.90) γιά τίς δηλώσεις Σαδίκ, άφήνοντας τά υπόλοιπα στή γόνιμη μας φαντασία (τυχερός θά ‘ταν αυτός ό ήρωϊκός μας συμπατριώτης άν τά εκεί κοράκια τόν πέταγαν μέ τίς κλωστές έξω από τή Μεγάλη Τουρκία — τό πίο πιθανό θά ήταν νά βρεθεί σέ κανένα χαντάκι, δεμένος πισθάγκωνα μέ σύρμα, άνευ σημαντικού μέρους του κρανίου του).

‘Ετσι λοιπόν;

— Καμιά χώρα, πού άντιμετωπίζει ύπαρκτά, ουσιαστικά, και δγκούμενα προβλήματα έξωστρεφικής άπειλής, και άνεξάρτητα από τά κακώς κείμενα, τά λάθη, και τίς παραλείψεις πού προκλήθηκαν από μά μουδιασμένη, άναποφασιστη, και πολλές φορές ένδοτική πολιτική, δέν μπορεί νά άγνοεί κινήσεις, κινητοποιήσεις, εκφράσεις, πράξεις, και δηλώσεις, σάν αυτές πού γίνονται από τήν Τουρκική μειονότητα της Δ. Θράκης, μέ τήν ύποκίνηση και ύποστήριξη της ‘Αγκυρας.

— Είναι καιρός νά πούμε ότι ή «δυσκολία» της τουρκικής μειονότητας «νά πάρει θέση» σέ περίπτωση έλληνοτουρκικού πολέμου πρέπει νά οδηγεί σέ μέτρα πού θά άποβλέπουν στήν εξασφάλιση των νώτων της συνοριακής γραμμής άμυνάς μας, ή όποία δέν διαθέτει καμιά άπολύτως πολυτέλεια «στρατηγικού βάθους».

— Πρέπει κάποτε νά χωνέσουμε ότι καμιά άπολύτως έπίδειξη προοδευτικού πνεύματος (δπως αυτό καθορίζεται από τούς γηγενείς άγανακτοβντες περί τά ανθρώπινα δικαιώματα) στά μειονοτικά δέν θά επηρεάσει τήν χωρίς έκτροπές και ένδοιασμούς έθνική πολιτική της Τουρκίας. Τό γεγονός αυτό, πού στηρίζεται άκλόνητα από τήν παρελθούσα και παρούσα συμπεριφορά των γειτόνων μας, μπορεί νά στενοχωρεί ιδιαίτερα τους φιλόλογους της «άνυπαρέχιας» της τουρκικής άπειλής, αλλά παραμένει δυστυχώς ό κύριος καθοριστικός παράγοντας των έξωτερικών μας πραγμάτων, ιδίως μάλιστα μετά τίς πρόσφατες «συμμαχικές» ύπηρεσίες της Τουρκίας πρós τίς ΗΠΑ και τόν «δημοκρατικό» συνασπισμό κατά του «χασάπη της Βαγδάτης».

— Τέλος, είναι πιά καιρός νά δώσουμε λίγο παραπάνω προσοχή τόσο στά διδάγ-

ματα της Ιστορίας μας — πού όπως και νά στρεβλώσουμε ή τά βάλλουμε στό κρεβάτι του Προκρούστη δείχνουν ξεκάθαρα τούς λόγους και τίς συμφορές πού έχει ύποστεί τό νυν, κατά προοδευτικούς όρισμούς, άχρειο και ύποκριτικό έλληνικό έθνος — όσο και στίς έπιπτώσεις πού έχουν στήν Ισορροπία και συνείδηση της σημερινής ‘Ελλάδας (μ’ όλα της τά στραβά, κουτσά, άνάποδα, άντιδημοκρατικά, άπαραδέκτα, άθλια και άυταρχικά).

Τό (κρύπτο) κοράκι λοιπόν μίλησε. Ζητώ συγγώμη άν οι κουβέντες του κούρασαν. ‘Εξαρχής δέν στόχευσαν νά δώσουν μιά «φαρμακή άποψη των πολύπλοκων βάσεων μιάς δημοκρατικής θεωρίας πού θά μπορεί νά καθορίσει τήν ούσια των κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων της άδικούμενης μειονότητας στό πλαίσιο ενός άυταρχικού έπίσημου ελληνικού κράτους». ‘Εκείνο πού πήγαν νά κάνουν ήταν νά ξαναθυμήσουν ότι παρ’ όλο τό μπουρδούκλωμα, πού κατατρέχει τό σημερινό ‘Ελληνικό πολιτικό debate και τρέφεται κατά τό μέγιστό του μέρος από τήν πνευματική δυσκολιότητα - άποτέλεσμα της όλομείωσης «προοδευτικής» έπίθεσης ενάντια στίς «δυνάμεις της συντήρησης», ύπάρχουν και μερικοί φανακλάδες πού άνησυχούν (κακή έπιλογή λέξης πού θυμίζει άλλες εποχές) και «κορακιάζουν» μέ τά περί «‘Εσχάτης προδοσίας, άμμηχανίας, ύποκρισίας, άπραξίας» κ.λπ.

Μέ κάθε εκτίμηση,
‘Ανέστη Συμεωνίδη
Δ. Πτέρη 3, Μαρούσι 151 24

Και δύο λόγια του Δαμιανού Παπαδημητρίου:

Καταρχήν δέν νομίζω ότι έδωσα, είτε γενικά είτε στό συγκεκριμένο κείμενο, τό δικαίωμα στον κ. Συμεωνίδη νά μέ άποκαλεί «προοδευτικό». Δικαιώμα του βέβαια νά θέλει νά κατατάξει τόν εαυτό του στους συντηρητικούς, στά «κοράκια» έστω. ‘Η έννοια «προοδευτικός» πάντως προσωπικά δέν μου λέει τίποτα, μου είναι άνόητη κι άν κάποιος (τό ΠΑΣΟΚ και ό Συνασπισμός) τήν διεκδικούν γιά τόν εαυτό τους, ή δική μου συγγένεια μέ τίς δύο αυτές παρατάξεις είναι πολύ μακρινή γιά νά μου φορέσει ό κ. Συμεωνίδησ καπέλο τόν χαρακτηρισμό του προοδευτικού.

‘Επί της ούσιας τώρα: ό κ. Συμεωνίδησ αναφέρει στά δεινά των ‘Ελλήνων, δεινά πολύ μεγαλύτερα από εκείνα των Τούρκων της Δ. Θράκης και στίς σχέσεις της τουρκικής μειονότητας μέ τήν ‘Αγκυρα. Τί προτείνει λοιπόν ως «δυναμική και άνταποδοτική πολιτική»; Μήπως νά άνταποδώσουμε τά Ισα στέλλοντας τούς Τούρκους στή Τουρκία; Και άν αυτή είναι ή άποψη του γιατί διατάζει έστω και νά τήν διατυπώσει ρητά, δηλαδή εύθαρσώς (πολύ δέ περισσότερο νά μās πεί πώς θά γίνει κάτι τέτοιο);

Δυστυχώς κ. Συμεωνίδη δέν μπορώ νά άντιδικήσω μέ μιάν άποψη πού προτιμά νά αιωρείται παρά νά μάχεται. ‘Εκτός κι άν έννοείτε άπλώς ότι ή τουρκική μειονότητα πρέπει νά μείνει και νά ύποφέρει — έτσι γιά νά Ισοφαρίσουμε τά δεινά. Δηλαδή μās φταίει ό γάϊδαρος, χτυπάμε τό σαμάρι: τό μόνο πού θά μείνει είναι τό χέρι μας. Θά πονέσει βέβαια και ή μειονότητα, αλλά αυτή δέν φαίνεται νά σās συγκινεί.

Δ.Π.